

Jogelméleti Szemle 2022/2. szám

TARTALOM

Tanulmányok

Bódi Stefánia: A magyar állampolgársági jog útja napjainkig	2
Czabán Samu: A psziché törvénye előtt mindenki egyenlő – hogyan viszonyuljunk előítéleteinkhez?	11
Falus Orsolya – Józwiak Piotr – Kővári Attila: „Gólyakalifa” a 21. században – Joghézag és analógia a virtuális valóság jogában.....	20
Makkos Nádor: Az esélyteremtésről	33
Novák Pál – Barcsi Tamás: Morális dilemmák és szabályozási nehézségek a digitális kapitalizmusban- napjaink néhány technológiai folyamatának és kulturális mozgalmának veszélyes tendenciái	46
Paizs Melinda Adrienn – Nagy Zsolt: Különbségek a protestánsok és katolikusok értékpreferenciáiban Weber protestáns etikájának a tükrében	55
Tóth Katinka: Egy új paradigma hajnalán? A „költői igazságszolgáltatás” értelmezésének problémái.....	73
Veilandics Eszter: Magyarország és Románia helyi önkormányzati rendszerének összehasonlítható elemzése	86

Szemle

Sőréné Batka Eszter: A Végrehajtó; régen és napjainkban, avagy az „arányos” végrehajtási eljárás	110
Szmodis Jenő: A korona mint közjogi szimbólum, különös tekintettel a Szent Korona ősiségére	118

Recenzió

Prugberger Tamás: Kiss György: A foglalkoztatás rugalmassága és a munkavállalói jogállás védelme	123
Vincze András: Gondolatok Egri-Kovács Krisztián: Az Alkotmánybíróság a hatalmi ágak klasszikus rendszerében című könyvéhez	144

Bódi Stefánia¹

A magyar állampolgársági jog útja napjainkig

„Az állampolgárság jelenti elsősorban a minden irányban való teljes alávetettséget az állam hatalmának. Ez az alávetettség az állami hatalommal szemben bizonyos kötelezettségeket von maga után. Emellett azonban a modern államjogi felfogás szerint az állampolgárok egyúttal az állami hatalomnak a megteremtői, illetve részesei is és mint ilyenek az állam életében jogokkal rendelkeznek ; sőt ezenfölül az államnak tett szolgáltatásokért is élveznek az államhatalommal szemben ellenszolgáltatásképpen bizonyos jogosultságokat.” Faluhelyi Ferenc az állampolgárságról (1926)²

I. Az állampolgárság fogalma, a német státuszelmélet és a francia jogviszonyelmélet

Ebben a tanulmányban a magyar állampolgársági jog fejlődését szeretném elsősorban megvizsgálni, ehhez bevezetésként érintenünk kell az állampolgárság fogalmát és a téma jelentőségét. A tanulmány végén utalni kívánok a legújabb tendenciákra, így pl. az uniós polgárság fogalmára és tartalmi elemeire.

Az állampolgárság elméleti jogi hátterül a német státuszelmélet és a francia jogviszony elmélet szolgált. A német szerint az állampolgárság önálló jogintézmény, az egyén és az állam közti jogok és kötelezések másodlagosak. A francia elmélet szerint azonban a hangsúly a jogokon és a kötelezettségeken van, melyek az egyént és az államot összekapcsolják.³ Napjainkra a két elmélet elegyét valló modern státuszelmélet terjedt el, amely a jogintézmény önállósága mellett hangsúlyozza az állam és egyén közötti kapcsolatot is.⁴ Az állampolgárság első megjelenését a francia napóleoni Polgári Törvénykönyvben, az 1804-es Code Civilben találhatjuk.⁵

Mindezek alapján a Jellinek-től⁶ származó meghatározást, amely az állam elemeként a lakosságot, a főhatalmat és a területet jelöli meg, úgy értelmezhetjük, hogy a lakosság többségében állampolgárokat jelent, melybe beletartoznak az adott állam kisebbségei/nemzetiségei is. A nemzetiségek hazánkban is államalkotó tényezők⁷ az Alaptörvény szerint, részesei a szuverenitásnak, tiszteletben tartásuk a pluralista demokrácia elengedhetetlen feltétele. Az állampolgárok meghatározóak egy állam életében, politikai akaratformálásában, az állam történelmének alakításában. Állampolgárok nélkül nem beszélhetnénk államról. Ugyanakkor nem feltétel, hogy valamennyi állampolgár az adott állam

---

¹ Habilitált egyetemi docens, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Alkotmányjogi és Összehasonlító Közjogi Tanszék, bodi.stefania@uni-nke.hu

² Faluhelyi Ferenc: II. A magyar állampolgárok jogállása. 31.§, A magyar állampolgárok jogállása általában, In: Magyarország közjoga, I. kötet, 1926. 122.o.Karl Könyvesbolt kiadása, Pécs, A Pécsi Irodalmi és Könyvnyomdai Részvénytársaság Nyomása

³ Lásd a két elmületről Fűrész Klára: 8. Az állampolgárság és a státuszjogok c. fejezetben, 8.1.2. Az állampolgárság tudományelméleti megközelítése, In: Kukorelli István: Alkotmánytan I. Osiris kiadó, 2007. 247-248.o.

⁴ Fűrész Klára: i.m. (2007) 248.o.

⁵ Fűrész Klára: i.m. (2007) 247.o.

⁶ Lásd Halász Iván: 4.1.1. Az állam jogi fogalma, 4. Az állam összetevői (terület és lakosság), Alkotmányjog, szerk. Halász Iván, NKE, 2018. Dialóg Campus, Budapest, 121-122. o.

⁷ Alaptörvény, Nemzeti Hitvallás: „Kinyilvánítjuk, hogy a velünk élő nemzetiségek a magyar politikai közösség részei és államalkotó tényezők. XXIX. cikk, (1) A Magyarországon élő nemzetiségek államalkotó tényezők.”

területén éljen állandó jelleggel, ez alatt nem csupán a külföldön munkát vállaló személyekre utalok, hanem például a határon túli magyarokra. Elképzelhető tehát történelmi okoknál fogva, hogy egy adott állam polgárai vagy felmenőik külföldre szakadnak, majd utólag ismét lehetőségük nyílik az egykori állampolgárság szerinti államhoz tartozni. Ez történt hazánkban is, a határon túli magyarok, fölvehették a magyar állampolgárságot, egyúttal szavazati jogot kaptak a pártlista tekintetében. Az állampolgárokon kívül külföldiek is tartózkodnak egy állam területén, akiknek nagyon sokféle csoportja lehet, függően a tartózkodás jellegétől és időtartamától. Ők azonban nem rendelkeznek azokkal az ún. státuszjogokkal, melyek az állampolgárok sajátjai egy államban.

II. Bevezetés, az első állampolgársági törvény

Az állampolgárság egy olyan jogintézmény, mely összeköti az egyént és az államot, kölcsönös jogokat és kötelességeket teremtve egymás irányába. Hozzá tartozik az állam fogalmához is, hogy meghatározza kiket ismer el állampolgáraként, hiszen a lakosság nagy része állampolgárként él és tevékenykedik egy állam területén, még ha jelen vannak állampolgársággal nem rendelkező személyek is. A lakosság, a nép, az állampolgárság fogalmaktól pedig már egyenesen vezet el a témakör a szuverenitás fogalmához.⁸

Az állampolgársági jog szabályozása hosszú történelmi előzményre tekint vissza hazánkban. A jelenleg hatályos *1993. évi LIX. törvényig* jutunk el a tanulmányban, amely a *ius sanguinis* elvét tekinti elsődlegesnek, azaz a leszármazás elvét vallja. Vagyis akár az apa, akár az anya magyar állampolgár, a gyermek magyar állampolgár lesz. Az apa és az anya egyenrangúak ebben a szabályozásban. A törvény az egyenjogúság elvét vallja minden szinten, így a házasságon kívül született gyermekek egyenlőek a házasságból született gyermekekkel. A születés után a magyar állampolgárság megszerzésének leggyakoribb esete jelenleg a honosítással történő szerzés, melynek több kedvezményes esete is van. A honosításhoz főszabály szerint 8 év magyarországi itt-lakás szükséges. Az állampolgárság megadásának végső kérdésében pedig a köztársasági elnök dönt, akinek döntését nem kell indokolni állampolgársági ügyekben és jogorvoslatnak sincs helye, ezáltal kifejezésre jut az állam erőteljes szerepe ebben a témakörben. Az állam dönt arról, kit tesz állampolgárává. Nézzük meg a korábbi három állampolgársági törvény hogyan rendezte ezeket a kérdéseket. Az állampolgársági törvényekben érezhetően kirajzolódnak a korabeli történelmi-politikai események és az ország területének változásai.

Időrendben az első az *1879. évi L. törvénycikk* volt, melynek megszületését több elutasított törvényjavaslat is megelőzte. A törvény még hordozza a korabeli korszellemet, részben a férfiak és nők egyenjogúságának hiányával, részben a házasságon kívüli, törvénytelen gyermekekhez való hozzáállással. „Minden állampolgárnak valamely község kötelékébe kellett

---

⁸ Lásd erről a témáról Bódi Stefánia 2014: Szuverenitás és az állam lakossága: állampolgárok és külföldiek. In Szalai Ákos (szerk.): Állam: Eszmény vagy valóság. Budapest, Magyarország, MTA Jogtudományi Intézet. 1-23. MTA Working Law Paper: 2014/45. 23.

tartoznia, attól függetlenül, hogy hol lakott. Ezt nevezték községi illetőségnek,⁹ amely státusnak komoly jogi kihatásai voltak minden polgár életére.”¹⁰

A törvény alapján a szerzési jogcímek az alábbiak voltak: 1. a leszámazás 2. a törvényesítés 3. a házasság 4. és a honosítás. Az elvesztési jogcímek: 1. az elbocsátás 2. a hatósági határozat 3. távollét 4. a törvényesítés és 5. a házasságkötés.¹¹

A korabeli törvény főbb rendelkezései a következők: a törvénytelen gyermekek csak anyjuk után lehetnek magyar állampolgárok.¹² A házasságkötéssel automatikusan meg lehetett szerezni a magyar állampolgárságot annak a külföldi nőnek, aki magyar férfival házasodott. El is lehetett veszíteni azonban az állampolgárságot házasságkötéssel, amennyiben a magyar állampolgárságú nő, külföldi férfival kötött házasságot.¹³ Ma már ez nem így van, a házasságkötés csupán honosítási kedvezményt jelent. A honosításhoz öt év magyarországi itt-lakás volt szükséges. Törvényesítés által az állampolgárságot megszerezték a magyar állampolgárnak külföldi nőtől született törvénytelen gyermekei.¹⁴ Az állampolgárság megszerzésének végső aktusa már ekkoriban is az állampolgársági eskü vagy fogadalom volt, melyet egy év alatt le kellett tenni a felhívástól számítva a hatályos szabályozáshoz hasonlóan, különben nem szerezte meg az illető a magyar állampolgárságot.¹⁵

„Én N. N. esküszöm az élő Istenre (fogadom) hogy Ő császári és királyi Felségéhez Magyarország Apostoli királyához és a magyar korona országai alkotmányához hű leszek s igérem, hogy magyar állampolgári kötelességeimet hiven teljesíteni fogom.”¹⁶

Érdekessége volt a korabeli szabályozásnak hogy hiába szerezte meg valaki az állampolgárságot, a törvényhozás tagja csak 10 év múlva lehetett.¹⁷ A talált gyermek már ekkoriban is magyar állampolgárnak számított, ami tulajdonképpen a *ius soli* elvének (területi elv) másodlagos alkalmazását jelentette, vagyis a jogalkotó már ekkoriban is törekedett a hontalanság kiküszöbölésére. Sajátos rendelkezése volt a törvénynek a távolléttel való állampolgárság vesztes, mely azt jelentette, hogy 10 év külföldi távolléttel megszűnt a magyar állampolgárság.¹⁸

A törvény módosítását jelentette az *1922. évi XVII. törvénycikk*, amely még nem a második állampolgársági törvény, hanem csupán egy módosítás és az elszakadt területek lakosairól tartalmazott rendelkezéseket. Ennek értelmében, aki a trianoni békeszerződés kapcsán elszakított területén élt, a belügyminiszterhez folyamodva visszaszerezte magyar

---

⁹ 8. § A magyar állampolgárságnak honosítás által megszerzéséről honosítási okiratot csak oly külföldi nyerhet a ki: 1. rendelkezési képességgel bír, vagy ha ennek hiányát törvényes képviselőjének beleegyezése pótolja; 2. valamely belföldi község kötelékébe fel van véve, illetőleg felvétele a község által kilátásba helyeztetik; 3. a belföldön öt év óta megszakítás nélkül lakik; 4. kifogástalan magaviseletű; 5. bír annyi vagyonnal, vagy olyan keresetforrással, a melyből lakása helyének körülményeihez képest magát és családját eltarthatja; 6. az adózók lajstromába öt év óta be van vezetve.

¹⁰ Halász Iván: 4.1.4.1. A magyar állampolgárság fogalma, rövid története és főbb szabályai. (4. Az állam összetevői (terület és lakosság), 4.1.4. Az állampolgárok, külhoni magyarok, menekültek és más külföldiek), In: Halász Iván (szerk.): Alkotmányjog. 2018. Budapest, Dialóg Campus kiadó. 130.o. és [https://www.uni-nke.hu/document/uni-nke-hu/Hal%C3%A1sz%20Iv%C3%A1n%20\(szerk.\).pdf](https://www.uni-nke.hu/document/uni-nke-hu/Hal%C3%A1sz%20Iv%C3%A1n%20(szerk.).pdf)

¹¹ 1879. évi L. tv. 2. és 20.§

¹² 3.§

¹³ 5. és 34.§

¹⁴ 8. és 4.§

¹⁵ 6. és 16.§

¹⁶ 14.§

¹⁷ 15.§

¹⁸ 19. és 31.§

állampolgárságát. A következő törvénymódosítás időrendben az 1939. évi XIII. törvény volt, amely burkoltan diszkriminatív szellemiséget hordozott. Kimondta ugyanis, hogy „megszűnik a magyar állampolgársága annak, aki külföldön állampolgárságot szerez,”¹⁹ ekkoriban pedig a zsidó emberek távoztak tömegesen külföldre a fokozatosan szélsőjobboldalra tolódó rendszer elől. „A törvény értelmében a magyar állampolgárságot elvesztik a honosítás útján külföldi állampolgárságot szerzett személy felesége és gyermekei, ha a honosító állam jogszabályai szerint a honosítás rájuk kiterjed.”²⁰

Továbbra is fenntartja a törvény a 10 év távolléttel történő állampolgárság vesztesét, de azzal a megjegyzéssel, hogy megszakad az időtartam számítása, amennyiben az illető 3 hónapnál hosszabb időre hazatért.²¹ Állampolgársági ügyekben a belügyminiszter járt el ekkoriban. A törvény bevezette a megfosztás intézményét, azokkal szemben, akik vétettek az állami és a társadalmi rend védelme ellen, azokkal szemben, aki háború idején az ellenséghez pártoltak, illetve kémkedtek, illetve akik idegen állam kormányától politikai tisztséget elfogadtak, vagy akik külföldi politikai szervezet tevékenységében részt vettek.²² Megemlítjük még a módosítások sorában a 9590/1945. sz. ME rendeletet, amely „visszaadta azok állampolgárságát, akik azt szocialista, kommunista, demokratikus magatartásuk miatt veszítették el.”²³

III. A második állampolgársági törvény

A második állampolgársági törvény, az 1948. évi LX. törvénycikk, amely némileg enyhít az előző jogszabály rendelkezésein, például a nők helyzetét illetően, de látni fogjuk több rendelkezéséből, hogy még nem felvilágosult jogszabály. Magán hordozza mind a kibontakozó szocialista állam céljait, mind a korábbi kor lenyomatait. A magyar állampolgárság megszerzésének²⁴ jogcímei: 1. a leszármazás 2. a házasságkötés és 3. a honosítás voltak. Az elvesztés²⁵ jogcímei: 1. a házasságkötés 2. a törvényesítés, atyai elismerés vagy atyaság bírói megállapítása²⁶ 3. az elbocsátás vagy 4. a megfosztás voltak.

A házasságkötés még szerzési-vesztési okként van jelen, az alábbiak szerint. Házasságkötéssel megszerezte a törvény értelmében a magyar állampolgárságot az a nem magyar állampolgár nő, aki magyar állampolgárral kötött házasságot. Az így megszerzett állampolgárságot a nő akkor sem veszíti el, ha házassága válással vagy özvegységgel ért véget.²⁷ A külföldi férfival házasságot kötő magyar állampolgár nő továbbra is elveszítette magyar állampolgárságát, azonban csak abban az esetben, ha a házasságkötéssel automatikusan megszerezte a férj állampolgárságát. Az így elvesztett magyar állampolgárságot is

---

¹⁹ 1.§

²⁰ 1.§

²¹ 2.§(2) bek.

²² 8.§

²³ Csink Lóránt: Az állampolgárság szabályozása 1945 és 1950 között Magyarországon. Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica Et Politica: Publicationes Doctorandorum Juridicorum, 2004. 4. 137-148. http://acta.bibl.u-szeged.hu/7541/1/juridpol_doct_004_137-148.pdf, 141.o.

²⁴ 1.§

²⁵ 11.§

²⁶13. § (1) Elveszti magyar állampolgárságát az a házasságon kívül született gyermek, aki kegyelemmel törvényesítés vagy szüleinek utólagos házasságkötése avagy atyja elismerése vagy az atyaság bírói megállapítása alapján atyjának külföldi állampolgárságát megszerzi. (2) Az (1) bekezdésben foglalt rendelkezés hatálya nem terjed ki arra a nagykorú gyermekre, akinek állandó lakóhelye a kegyelemmel törvényesítésnek vagy az utólagos házasságkötésnek, illetőleg az atyai elismerésnek vagy az atyaságot megállapító bírói ítélet jogerőre emelkedésének időpontjában Magyarországon van.

²⁷ 3.§

visszaszerezhetette azonban a nő, ha elvált férjétől vagy megözvegyült, vagy egy évnél régebb óta férjétől különváltan Magyarországon élt.²⁸

A törvény három év magyarországi itt-lakást kért a honosításhoz. A törvény ismerte az államérdekből történő honosítást, a honosítási ügyekben a belügyminiszter volt jogosult eljárni ekkoriban.²⁹

A megfosztás intézménye továbbra is létezett, és a belügyminiszter azt a személyt volt jogosult megfosztani állampolgárságától, „aki a kormány engedélye nélkül más ország közszolgálatába lépett.” A kormány is a belügyminiszter előterjesztésére megfoszthatta magyar állampolgárságától azt a személyt, „aki külföldi állam kormányától, bármely más szervétől vagy külföldi politikai szervezettől - a magyar kormány engedélye nélkül - bármilyen politikai jellegű tisztséget vagy megbízatást elvállalt, avagy valamely külföldi politikai jellegű szervezet tagjává lett vagy annak tevékenységében részt vett, vagy aki az ország területének elhagyására vonatkozó jogszabályok megszegésével vagy kijátszásával külföldre távozott.” A kormány határozata az állampolgárságától megfosztott férfi feleségére és kiskorú gyermekére is kiterjedt, ha a határozat így rendelkezett. A magyar állampolgárságától ezen paragrafus alapján megfosztott személy vagyont el kellett kobozni.³⁰

A törvény indokolása a következőképpen fogalmazott a jogszabály megalkotásának megindokolásakor: „*Ez a rendezés nemcsak azért szükséges tehát, mert hatályos állampolgársági jogunk bonyolult, áttekinthetetlen és elavult, hanem mindenekelőtt azért, mert a jelenleg érvényben lévő szabályozás még teljesen a visszavonhatatlanul elbukott kizsákmányoló gazdasági és társadalmi rendben gyökerezik és a magyar népi demokráciában olyan új állampolgársági jogra van szükség, amely a magyar gazdasági és társadalmi rendben, a magyar állam jellegében és így az állampolgároknak az államhoz való viszonyában a felszabadulás óta megvalósult alapvető változást kifejezi.*”³¹

Az elbocsátás tekintetében a törvény indokolása azt a támpontot adja, hogy „az elbocsátás tekintetében a javaslat azt a nagyjelentőségű újítást vezeti be, hogy míg a jelenlegi jogunk szerint az elbocsátás törvényszabta feltételeinek fennállása esetén a belügyminiszter köteles volt a folyamodót az állampolgársági kötelekből elbocsátani, addig a 14. § szerint az elbocsátási kérelem tárgyában a belügyminiszter diszkrecionárius hatáskörében dönt.” Hozzáteszi az indoklás, hogy míg a „két első – „elvesztési” - eset automatikus, vagyis az állampolgárság elvesztése magához a tényállás bekövetkeztéhez fűződik, addig a harmadik és a negyedik esetben az a hatósági határozat konstitutív erejénél fogva következik be.”³²

Az a rendelkezés, miszerint „a tizenhetedik életévét betöltött férfit annak az évnek végéig, amelyben negyvenkettedik életévét betölti, csak a honvédelmi miniszter hozzájárulásával lehet elbocsátani” nyilvánvalóan a hadköteles korú magyar állampolgár férfiak haza védelmével kapcsolatos kötelezettségével függött össze.³³ Az elbocsátás feltételei közé tartoztak egyébként, hogy az illetőnek adó vagy egyéb köztartozása ne legyen, és ne álljon büntető ítélet hatálya alatt olyan ügyben, amelyben magyar bíróság döntött.³⁴

Megállapíthatjuk, hogy az állam minden történelmi korban szabályozni kívánta a szuverenitás személyi hatálya alatt álló állampolgárok életét, kézben tartotta az állampolgárság keletkezését és megszűnését. Vagyis az állam maga kívánt dönteni arról, kiket tesz

²⁸ 12. és 19. 22.§

²⁹ 4. és 6.§

³⁰ 11. 16.17. §

³¹ 1948. évi LX. törvénycikk indokolása a magyar állampolgárságról, <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94800060.TVI&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D51>, Általános indoklás I.

³² 1948. évi LX. törvénycikk indokolása, a magyar állampolgárságról, Részletes indoklás a 11. 14-15. §-okhoz, <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94800060.TVI&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D51>

³³ 14.§ (2)

³⁴ 14.§(1)bek.

állampolgárává és kiket bocsát el. Ahogy Halász Iván fogalmaz: „Az alkotmány legitimitása ugyanakkor nem az összes emberre, mint ország lakosra épül, hanem elsősorban az állampolgárokra, hiszen ők alkotják azt az alkotmányos népet, amely optimális esetben képviselői útján vagy közvetlenül elfogadja magának az alkotmányt. Az állampolgárok azok, akikre az alkotmány akkor is vonatkozik, amikor esetleg nem élnek az államuk főhatalma alatt.”³⁵

IV. A harmadik állampolgársági törvény

Időrendben elérkeztük a szocialista szabályozáshoz, amelyben az apa és az anya (a férfi és a nő) egyenrangúak, vagyis az apa jogán való szerzés egyenértékű az anya jogán való szerzéssel. A törvény tartalmazta, hogy az állampolgárok között aszerint, hogy állampolgárságuk milyen jogcímen alapul, megkülönböztetést tenni nem lehet. A törvény szerint magyar állampolgár az, aki magyar állampolgár szülő gyermeke vagy a magyar állampolgárságot honosítás vagy visszahonosítás útján megszerezte vagy a jelen törvény hatálybalépésekor magyar állampolgár volt.³⁶ A jogszabály három évet követelt meg a honosításhoz. A törvény ismerte a mostanihoz hasonlóan az állampolgársági eskü fogalmát, melyet 60 napon belül le kellett tenni a felhívás kézbesítésétől.³⁷ Bár a törvény az eskü szót használja, valójában fogadalom volt, hiszen nem tartalmazott vallásos mondatot.

A jogalkotó fenntartotta a megfosztás³⁸ intézményét, de más tartalommal, mint korábban. Ennek értelmében megfosztható volt magyar állampolgárságától az, „aki külföldön tartózkodik és súlyosan vétett az állampolgársági hűség ellen, vagy súlyos bűncselekmény miatt magyar vagy külföldi bíróság jogerősen elítélte.” A megfosztás hatálya kiterjedt a házastársra és a gyermekekre, ha külföldön tartózkodnak és a határozat erről külön rendelkezik. A köztársasági elnök, illetve korábban a Népköztársaság Elnöki Tanácsa elrendelhetette az állampolgárságától megfosztott személy vagyonának egészben vagy részben való elkobzását is.

„Az 1957. évi V. törvény alapján 202 embert fosztottak meg magyar állampolgárságától, döntő többségükben olyanokat, akik külföldön bűncselekményeket követtek el, és az új hazájuk Magyarországra akarta toloncolni őket, ezt pedig az állampolgárságtól való megfosztással tudta elkerülni Magyarország. A megfosztást politikai okokból is gyakorolták, a megfosztást kimondó határozatokat pedig kihirdették a Magyar Közlönyben.”³⁹

A törvény alapján az állampolgársági ügyek a belügyminiszter, illetve a köztársasági elnök hatáskörébe tartoztak. „...A megfosztás nem elfogadható eljárás, hiszen azt jelenti, hogy az állam a hűségre hivatkozással – tehát egy nagyon tág tényállás alapján – elveszi valakinek az állampolgárságát...az '57. évi V. törvény az állampolgárság megszerzésének szabályait illetően nagyon liberálisnak tűnik, mert csupán háromévi huzamos egy helyben tartózkodást kíván meg ahhoz, hogy valaki benyújthassa a honosítás iránti kérelmét. Igen, csak ez a szabály

---

³⁵ Halász Iván: 4.1.4. Az állampolgárok, külhoni magyarok, menekültek és más külföldiek, 4. Az állam összetevői (terület és lakosság) c. részben In: Halász Iván (szerk.): Alkotmányjog. Budapest, 2018. Dialóg Campus kiadó. 128.o. és [https://www.uni-nke.hu/document/uni-nke-hu/Hal%C3%A1sz%20Iv%C3%A1n%20\(szerk.\).pdf](https://www.uni-nke.hu/document/uni-nke-hu/Hal%C3%A1sz%20Iv%C3%A1n%20(szerk.).pdf)

³⁶ 1.§

³⁷ 5. és 11.§

³⁸ 15-16.§

³⁹ Lőrincz Aranka: Az állampolgárságtól való megfosztás mint biztonsági eszköz, In: Gaál, Gyula; Hautzinger, Zoltán (szerk.) Tanulmányok "A biztonság rendészettudományi dimenziói - változások és hatások" című tudományos konferenciáról Pécs, Magyarország: Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport (2012) 524 p. pp. 319-334. 15 p. <http://www.pecshor.hu/periodika/XIII/lorincz.pdf>, 332.o.

is úgy fogalmazódott meg, hogy kizárólag állami döntés kérdése, hogy megadom-e az állampolgárságot vagy sem.”⁴⁰

Összességében elmondható, hogy a szocialista rendszerek nem kedvelték a kettős vagy többes állampolgárság intézményét,⁴¹ úgy gondolták, hogy nemzetközi jogi konfliktusokat, kérdéseket vethet fel. Ezek elkerülése érdekében kétoldalú egyezményeket kötöttek egymással.⁴² Mára ezeket a kérdéseket megválaszolta a nemzetközi jog. Az említett egyezmények attól az óhajtól vezérelve születtek, hogy a szocialista baráti kapcsolatokat tovább fejlesszék. Az egyezmények a következőképpen oldották meg a kettős állampolgárság kiküszöbölését: „Az a személy, aki az állampolgárság megválasztására vonatkozó nyilatkozatát az Egyezmény hatálybalépésének napjától számított egy éven belül nem nyújtotta be, annak a Szerződő Félnek az állampolgárságát tartja meg, amelynek területén a határidő lejártának napján állandó lakóhelye van.” (román-magyar egyezmény)

A rendszerváltással majd hatályon kívül helyezésre kerülnek ezek az egyezmények.

A törvényhez tartozott egy végrehajtási rendelet is, az 1957. évi 55. törvényerejű rendelet.⁴³ Ez rendelkezést tartalmazott az állampolgársági igazolványról, amit a belügyminiszter állított ki az állampolgárság bizonyítása céljából, valamint technikai részletszabályokat tartalmazott a honosítás és visszahonosítás kapcsán csatolandó dokumentumokról. Definiálta, hogy mit jelent véteni az állampolgársági hűség ellen,⁴⁴ a megfosztott személy vagyonának elkobzására pedig a bírósági végrehajtás szabályait rendelte alkalmazni. Összességében azt mondhatjuk, hogy a szabályozás hűen kifejezte a korabeli politikai-társadalmi viszonyokat, és az állampolgárság jogi szabályozását politikai szellemben hajtották végre. A népköztársasági alkotmány az állampolgárok kifejezést használta, amikor szabályozta az állampolgárok jogait. A szocialista államban a jogok nem emberi, hanem

---

⁴⁰ Fűrész Klára idézet, In: Kösze Ferenc: A harmincmillió magyar felé, Állampolgársági törvény. Beszélő online, Fűrész Klára - Nagy Boldizsár interjú, 1993. 13. szám, 5. évf., Szám 14. <http://beszelo.e3.hu/cikkek/a-harmincmillio-magyar-fele>, (Beszélő folyóirat 1993. április 3-án megjelent száma, 7.o.)

⁴¹ Lásd például erre vonatkozóan az alábbi egyezményeket: 1959. évi 27. tvr. a Magyar Népköztársaság és a Bolgár Népköztársaság között a kettős állampolgárságú személyek állampolgárságának rendezéséről Szófiában, 1958. június 27-én aláírt egyezmény kihirdetéséről. 1970. évi 17.tvr. a Magyar Népköztársaság és a Német Demokratikus Köztársaság között a kettős állampolgársággal kapcsolatos kérdések rendezéséről Budapesten, 1969. december 17-én aláírt szerződés kihirdetéséről.

Egyezmény a Magyar Népköztársaság és a Román Szocialista Köztársaság között a kettős állampolgárság eseteinek megoldásáról és megelőzéséről, Bukarest, 1979. június 13. Kihirdette: 1980. évi II. törvényerejű rendelet, 1961. évi 6. tvr. a Magyar Népköztársaság és a Csehszlovákia Szocialista Köztársaság között a kettős állampolgárságú személyek állampolgárságának rendezéséről Prágában 1960. november 4-én aláírt egyezmény kihirdetéséről.

1958. évi 2. tvr. a Magyar Népköztársaság és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége között a kettős állampolgárságú személyek állampolgárságának rendezéséről Budapesten, 1957. augusztus 24-én aláírt egyezmény kihirdetéséről. 1963. évi 21. tvr. a Magyar Népköztársaság Kormánya és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének Kormánya között a kettős állampolgárság eseteinek kiküszöbölése tárgyában Moszkvában, 1963. január 21-én létrejött egyezmény kihirdetéséről, 1962. évi 4. tvr. a Magyar Népköztársaság és a Lengyel Népköztársaság között a kettős állampolgárságú személyek állampolgárságának rendezéséről Budapesten 1961. július 5-én aláírt egyezmény kihirdetéséről.

⁴² Lásd Fűrész Klára: 8.3.2. A kettős (vagy többes) állampolgárság kiküszöbölése, (8.3. A kettős vagy többes állampolgárság, 8. Az állampolgárság és a státuszjogok), In: Alkotmánytan I. szerk. Kukorelli István, Osiris kiadó, 2007. Budapest, 2. átdolg. kiadás, 264-265.o.

⁴³1957. évi 55. törvényerejű rendelet az állampolgárságról szóló 1957. évi V. törvény hatálybalépése és végrehajtása, továbbá a magyar állampolgárnak külföldi állampolgárral való házasságkötéséről, valamint a külföldi állampolgárok örökbefogadásáról szóló 1957. évi VI. törvény hatálybalépése tárgyában

⁴⁴ 12.§(1) bek. „Súlyosan vét az állampolgársági hűség ellen különösen az, aki a Magyar Népköztársaság érdekeit sértő, vagy veszélyeztető politikai tevékenységet folytat, a magyar államra, annak szerveire becsmérő, rágalmozó nyilatkozatot tesz, engedély nélkül külföldön közszolgálatába szegődik, az ország területére szóló visszahívással szembeszegül.”

állampolgári jogként nyertek megfogalmazást, amely kifejezésre juttatta, hogy a jogok az állam adományai, elsősorban polgárai számára.

Jelenleg az 1993. évi LV. törvény tartalmazza az állampolgárságra vonatkozó rendelkezéseket, mely főszabály szerint 8 év magyarországi itt-lakást kér a honosításhoz, valamint számtalan kedvezményes esetet ismer. A törvény rendelkezéseinek elemzése különálló tanulmányt igényelne fontosságánál és részletességénél fogva, így ettől most eltekintünk.

V. Az uniós polgárság fogalma

Magyarország 2004. május 1-jén csatlakozott az Európai Unióhoz. Ezzel uniós polgárok lettek a magyar állampolgárok. Az uniós polgárság nem állampolgárság, az állampolgárság fogalmat az államisághoz kapcsolódó kategóriának tekinthetjük, mely speciális viszonyt jelent egyén és állam között. Az állam lakosai elsősorban az állampolgárok.

Kérdés, hogy milyen többletjogosítványokat jelent az uniós polgárság a nem uniós polgárokkal szemben?

A választ az Alapjogi Charta⁴⁵ V. címében foglalt rendelkezésekben és az Európai Unióról szóló Szerződés 18. cikkében találjuk meg.⁴⁶

-jelenti az uniós polgárság a választójogot (aktív és passzív oldalt) az Európai Parlament tagjainak megválasztása során, az Alapjogi Charta 39. cikk értelmében

-jelenti az önkormányzati (helyhatósági) választásokon való részvétel jogát amennyiben lakóhelyünk van az adott államban, ugyanolyan feltételekkel, mint az adott állam polgárai, az Alapjogi Charta 40. cikke szerint

-tartalmazza a megfelelő ügyintézéshez való jogot a Charta 41. cikke alapján az EU intézményei előtt

-jelenti a vízum nélküli beutazás és tartózkodás lehetőségét egy uniós államban maximum 3 hónap időtartamban⁴⁷, a mozgás szabadságát és a tartózkodás jogát a tagállamokban, 45.cikk⁴⁸

-az Unió intézményei által hozott dokumentumokhoz való hozzáférés jogát is érteni kell alatta, a Charta 42. cikke alapján

-jelenti a munkavállaláshoz való jogot munkavállalási engedély nélkül⁴⁹

-jelenti a diplomák elismertetéséhez való lehetőséget, az elismerés nem automatikus, a tagállamok hatáskörei megmaradtak ezen a téren⁵⁰

-jelenti az Európai Unió ombudsmanjához fordulás lehetőségét, az Alapjogi Charta 43. cikke alapján

---

⁴⁵ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=celex:12012P/TXT>

⁴⁶ https://europa.eu/european-union/about-eu/eu-citizenship_hu

⁴⁷ 45. CIKK A mozgás és a tartózkodás szabadsága, lásd 2007. évi CLXVIII. törvényt is. Lásd még Az Európai Parlament és a Tanács 2004/38/EK irányelvét (2004. április 29.) az Unió polgárainak és családtagjaiknak a tagállamok területén történő szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogáról, valamint az 1612/68/EGK rendelet módosításáról, továbbá a 64/221/EGK, a 68/360/EGK, a 72/194/EGK, a 73/148/EGK, a 75/34/EGK, a 75/35/EGK, a 90/364/EGK, a 90/365/EGK és a 93/96/EGK irányelv hatályon kívül helyezéséről

⁴⁸ A Szerződésekkel összhangban a mozgás és tartózkodás szabadsága a tagállamok területén jogszerűen tartózkodó harmadik országbeli állampolgároknak is biztosítható. A Charta 45. cikk (2) bek.

⁴⁹ https://europa.eu/youreurope/citizens/work/work-abroad/index_hu.htm és 15. CIKK, A foglalkozás megválasztásának szabadsága és a munkavállaláshoz való jog, 2007. évi CLXVIII. törvény az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Közösséget létrehozó szerződés módosításáról szóló lisszaboni szerződés kihirdetéséről. A szabad munkavállalást több rendelet és irányelv érinti.

⁵⁰ https://europa.eu/youreurope/citizens/education/university/recognition/index_hu.htm, a képesítések elismerésével irányelvek foglalkoznak az Unióban.

-jelenti azt, hogy írhatunk panaszt a Petíciós Bizottság számára, az Alapjogi Charta 44. cikke alapján

-részvétel joga európai polgári kezdeményezésben, amely uniós jogalkotás kezdeményezésére irányul, és legalább egymillió támogató nyilatkozatot igényel 7 országból⁵¹

-jelenti azt is, hogy a konzuli védelem nyújtása során együttműködnek egymással az Unió tagállamai, erről a Charta 46. cikke tartalmaz rendelkezést.⁵²

Megállapíthatjuk, hogy napjainkban is bonyolult témakör az állampolgárság témaköre több szempontból is. Egyrészt oldódni látszik a kapcsolat a státuszjogok és az állampolgárság között, így például a választójog tekintetében, amely nemcsak magyar állampolgárokat illet meg, gondoljunk akár az európai parlamenti akár az önkormányzati választásokra. Másrészt a régióban továbbra is vannak politikai ellentétek, amelyek részben abból fakadnak, hogy nem esnek egybe a határvonalak a nemzeti identitásokkal,⁵³ vagyis határon túlra kerültek emberek a történelmi események sodrásában. Harmadrészt a kötelességek sem kizárólag az állampolgárokat terhelik, gondoljunk akár a jogkövetésre, akár az adózási kötelezettségre. A helyzetet az uniós polgárság intézménye is bonyolítja, amely ugyan nem állampolgárság a szó klasszikus értelmében, ráadásul előnyöket is jelent, szemben a harmadik országbeli polgárokkal, akik nem az Unió polgárai.

Megállapíthatjuk tehát, hogy az állampolgárság témaköre a XXI. században továbbra sem lezárt témakör...

---

⁵¹ https://europa.eu/citizens-initiative/how-it-works_hu, EUSZ 11. cikk (4) bek., EUMSZ 24.c. (1), EP eljárási szabályzata 222. és 230. cikk

⁵² „Bármely uniós polgár jogosult bármely tagállam diplomáciai vagy konzuli hatóságainak védelmét igénybe venni olyan harmadik ország területén, ahol az állampolgárságuk szerinti tagállam nem rendelkezik képvisellel, ugyanolyan feltételekkel, mint az adott tagállam állampolgárai.”

⁵³ Ezzel a kérdéssel Bibó István is foglalkozott több tanulmányában. Lásd pl. VÁLOGATOTT TANULMÁNYOK, I. kötet, 1935-44, Az európai egyensúlyról és békéről, {1-297.}I. KÖNYV, [A világháború és a jelenlegi válság okai], <https://mek.oszk.hu/02000/02043/html/60.html>

A psziché törvénye előtt mindenki egyenlő – hogyan viszonyuljunk előítéleteinkhez?

I. Előítéletes-e a jogi rendszer?

Vannak bizonyos tényezők, amiknek nemhogy nem kellene determinálnia a jogi döntéshozatalt, de figyelembevételük egyenesen tiltott. A törvény előtt mindenki egyenlő: ez a modern nyugati jogrendszer egyik legalapvetőbb tétele. Tulajdonképpen e tétel érvényesülése az egyik legfontosabb határvonal, ami elválaszt egy archaikus, feudális jogi rezsimit egy jogállamtól. Ezt az elvet természetesen a mai magyar alkotmány, az alaptörvény is kimondja.² Egy ember rassza, neme, társadalmi osztálya, iskolázottsága nem szabadna, hogy bármilyen módon összefüggésben legyen (*korreláljon*) a jogi bánásmóddal. Vajon tiszteletben tartja-e az emberi megismerés ezt a fontos jogi elvet? Hisz a jog és pszichológia kutatásokban újra meg újra azzal találkozunk, hogy pszichológiai architektúránk beleszól a jogi eljárások kimenetelébe.³

David B. Mustard amerikai közgazdász egy 77 235 elkövetőből álló mintát vizsgált az Amerikai Egyesült Államokban, akiket az 1984. évi szövetségi büntetés-végrehajtási törvény alapján ítélték el.⁴ A törvény célja eredetileg az volt, hogy csökkentse az etnikai háttér, társadalmi osztály és a nemek közötti büntetésbeli egyenlőtlenségeket. Ezt úgy tette, hogy egy szigorúan követendő egységes büntetés kiszabási irányelvet hozott létre.⁵ Az iránymutatások előírták a bírácnak például, hogy az azonos bűncselekményi szinten elhelyezkedő és bűnügyi előélettel rendelkező személyekre kiszabott büntetések 25 százaléknál, illetve 6 hónapnál jobban nem térhetnek el egymástól.⁶ Az iránymutatás nagyon részletesen meghatározta az ítéleti tartományt, amely két dolog függvénye lett: a bűncselekmény szintje és az elkövető bűnügyi előélete. Ezekhez a jogalkotó pontokat rendelt, majd e pontrendszer alapján egy táblázatot hozott létre a kiszabható büntetési tételekkel. A bűncselekmény szintjének mértékét a bűncselekmény súlyossága határozza meg. Minden típusú bűncselekményhez hozzárendeltek egy alapvető bűncselekményszintet, amelyet a bűncselekmény másodlagos jellemzői alapján lehetett növelni vagy csökkenteni.⁷

---

¹ A szerző az ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola doktorandusza

² Alaptörvény, XV. cikk (1) „A törvény előtt mindenki egyenlő. Minden ember jogképes.”

³ Czabán, S. (2020). [A nagy történetmesélő –a döntéshozatal történeti modellje, utólagos okoskodási torzítás és a jogi felelősség utólagos megállapításának pszichológiai kérdései](#). Jogelméleti Szemle 2020/2, 15. ; Czabán, S. (2020). [Horgonyhatás és jog – tudunk-e megbízható numerikus ítéleteket hozni az igazságszolgáltatás kontextusában?](#) Themis, 29. ; Czabán, S. (2020). – [A spontán emberismeret jogpszichológiai vonatkozásai, a veszélyes döntések elmélete és a demokratikus döntéshozatal kognitív kihívásai](#). Bibó Jogi és Politikatudományi Szemle. 2020/2.; Czabán, S. (2021). – Pszichológiai hatások veszélyei a bírósági eljárásokban, különös tekintettel a családjogi perekre. Családi jog, XIX évfolyam, 1 szám

⁴ Mustard, D. B. (2001). Racial, ethnic, and gender disparities in sentencing: Evidence from the US federal courts. The Journal of Law and Economics, 44(1), 285-314 - 285

⁵ Ezek az irányelvek ma már nem kötelező jellegűek. A Legfelsőbb Bíróság a United States v. Booker ügy ítéletében a hatodik alkotmánykiegészítésre hivatkozva természetüket megváltoztatta, így ma már csak segítő jellegű szabályok.

⁶ Mustard, D. B. (2001). Racial, ethnic, and gender disparities in sentencing: Evidence from the US federal courts. The Journal of Law and Economics, 44(1), 285-314 - 289

⁷ Mustard, D. B. (2001). Racial, ethnic, and gender disparities in sentencing: Evidence from the US federal courts. The Journal of Law and Economics, 44(1), 285-314 - 291

Az 1984-as törvény lehetővé tette továbbá egyes kivételes esetekben a bíró számára, hogy eltérjen az iránymutatástól, és a meghatározott tartományon kívüli büntetést rendeljen hozzá. A bírák csak akkor térhettek el ily módon az iránymutatástól, ha létezett egy olyan mértékű vagy minőségű, súlyosbító vagy enyhítő körülmény, amelyet a büntetőbizottság nem vett figyelembe megfelelően az iránymutatás megfogalmazása során.⁸ Ez egy értelmezhető kitétel, ami adott a bírónak egy rugalmasságot, de egy kiemelt indoklási kötelezettséget is. Ha ezt megszegte, ítélete könnyen megtámadhatóvá vált egy magasabb bírósági szinten.

OFFENSE LEVEL	CRIMINAL HISTORY CATEGORY						
	I	II	III	IV	V	VI	
	1	0-6	0-6	0-6	0-6	0-6	0-6
	2	0-6	0-6	0-6	0-6	0-6	2-8
	3	0-6	0-6	0-6	0-6	2-8	4-10
A	4	0-6	0-6	0-6	2-8	4-10	6-12
	5	0-6	0-6	1-7	4-10	6-12	9-15
	6	0-6	1-7	2-8	6-12	9-15	12-18
	7	1-7	2-8	4-10	8-14	12-18	15-21
	8	2-8	4-10	6-12	10-16	15-21	18-24
B	9	4-10	6-12	8-14	12-18	18-24	21-27
	10	6-12	8-14	10-16	15-21	21-27	24-30
	11	8-14	10-16	12-18	18-24	24-30	27-33
C	12	10-16	12-18	15-21	21-27	27-33	30-37
	13	12-18	15-21	18-24	24-30	30-37	33-41
	14	15-21	18-24	21-27	27-33	33-41	37-46
	15	18-24	21-27	24-30	30-37	37-46	41-51
	16	21-27	24-30	27-33	33-41	41-51	46-57
	17	24-30	27-33	30-37	37-46	46-57	51-63
	18	27-33	30-37	33-41	41-51	51-63	57-71
	19	30-37	33-41	37-46	46-57	57-71	63-78
	20	33-41	37-46	41-51	51-63	63-78	70-87
	21	37-46	41-51	46-57	57-71	70-87	77-96
	22	41-51	46-57	51-63	63-78	77-96	84-105
	23	46-57	51-63	57-71	70-87	84-105	92-115
	24	51-63	57-71	63-78	77-96	92-115	100-125
	25	57-71	63-78	70-87	84-105	100-125	110-137
	26	63-78	70-87	78-97	92-115	110-137	120-150
	27	70-87	78-97	87-108	100-125	120-150	130-162
D	28	78-97	87-108	97-121	110-137	130-162	140-175
	29	87-108	97-121	108-135	121-151	140-175	151-188

Ezzel próbálták tehát megakadályozni, hogy azonos bűncselekményekért a különböző bíróságokon inkonzisztens ítéletek szülessenek. De vajon mennyire sikerült megállítani az egyenlőtlenségeket a gyakorlatban? A közel százezer fős vizsgálatban már a nyers adatok is nagyon sok kérdést vetnek fel. Nem túl meglepő módon átlagban a fehér amerikaiak kapják a legalacsonyabb büntetést 32,1 hónappal. Ez a latin-amerikaiaknál 54,1 hónap, az afroamerikaiaknál 64,1 hónap, amelyek így 68,5 illetve 99,6 százalékkal meghaladják a fehér amerikaiak átlagos büntetését. Még hangsúlyosabb a különbség a férfiak és a nők között. A férfiak átlagos büntetése 278,4 százalékkal magasabb, mint a nőké (51,5 és 18,5 hónap).¹⁰ Ezek azonban még nyers adatok, tehát magyarázhatók lennének azzal, hogy a rosszabbul teljesítő csoportok átlag súlyosabb bűncselekményeket követnek el, és gyakrabban rendelkeznek büntetett előítélettel, így egyszerűen súlyosabb büntetési kategóriákba kerülnek.

Ez a magyarázat, még ha a teljes varianciáért felelne is, problémás lenne. Ha csak nem vagyunk lelkes követői valamilyen lombrosói típusú biológiai iskolának, az adatokból mindenképpen hibára kell, hogy következtetessünk társadalmunk és igazságszolgáltatásunk működésére vonatkozóan. Nehéz pontosan beazonosítani, de a különbségeket megköveteltatom nagyrészt mély és komplex társadalmi egyenlőtlenségek, a diszkriminatív rendőri és ügyészi gyakorlat, és különböző kognitív előítéletek örvénye hozza létre. A különbségek azonban ezen tényezők letisztítása után is fennmaradnak. A bűnügyi előélet, a bűncselekmény súlyosságának

⁸ Mustard, D. B. (2001). Racial, ethnic, and gender disparities in sentencing: Evidence from the US federal courts. *The Journal of Law and Economics*, 44(1), 285-314 - 293

⁹ 1989 back cover of the USSC Guidelines Manual

¹⁰ Mustard, D. B. (2001). Racial, ethnic, and gender disparities in sentencing: Evidence from the US federal courts. *The Journal of Law and Economics*, 44(1), 285-314 - 296

azonossága esetén is, az afroamerikaiak, a latinamerikaiak és mások az angloamerikaiaknál 5,5, 4,5 és 2,3 hónappal hosszabb ítéletet kaptak, míg a nők a férfiaknál 5,5 hónappal kevesebbet.¹¹ A különbségek tehát továbbra is szignifikánsak.

Felmerülhet a kérdés, ezek az egyenlőtlenségek nem szigorúan a rassz vagy nem kérdései, hanem az azokkal összefüggő tényezők generálják, például jövedelem, életkor, családi kapcsolatok és állandó munkavégzés vagy annak a hiánya.¹² Tehát mondjuk nem a nők nőisége a kulcs, hanem hogy általában jobban iskolázottak, és az iskolázottság miatt kerülnek előnyösebb helyzetbe. Ez valószínűleg így is van, bár elvi szinten ez sem javít sokat a helyzeten, demográfiai és szocioökonómiai tényezők alapján megkülönböztetni ugyanúgy a törvény előtti egyenlőség elvébe ütközik. Ehhez képest a különbségek ebben a dimenzióban is szignifikánsak. Azok az elkövetők, akik nem fejezték be a középiskolát, hosszabb ítéletet kaptak, a főiskolai végzettséggel rendelkezők pedig rövidebbeket.¹³ A középiskolai oklevél hiánya önmagában 1,2 hónapos többletbüntetést jelent. Azok pedig, akik 5000 dollárnál kevesebb jövedelemmel rendelkeztek abszolút a legrosszabb ítéletekre számíthattak. Ez a csoport 6,2 hónappal hosszabb büntetést kapott átlag, mint akiknek jövedelme 25 000 és 35 000 dollár között volt.¹⁴ Úgy tűnik, a legkiszolgáltatottabb rétegeket szoktuk a legszigorúbban büntetni.

Érdekes John R. Lott a tanulmányban behozott ellentétes irányú érvelése, mely szerint a büntető rendszerek alapvetően progresszív jellegűek, és túlságosan is súlyosan büntetik a magas jövedelműeket. Mivel az adott büntetés jövedelemre és jó hírnévre gyakorolt hatása jóval súlyosabb a gazdagoknál, mint a szegényeknél, következményeivel egybevetve őket végül ugyanaz a büntetés jóval súlyosabban sújtja.¹⁵ Így összességében az, hogy a magasabb jövedelem általában alacsonyabb büntetéssel jár, nem is tűnik olyan igazságtalannak. Én azonban nem tartom bölcsnek, hogy ilyen típusú érvekbe menjünk bele, még akkor is, ha tényszerű bizonyítékokat lehet mellette felhozni. Bár nagyon sajnálatos, hogy a gazdagok ilyen diszkriminatív jogi környezetben élnek, a büntetések mellé rendelt szubjektív tételek tekintetében sem valószínű, hogy vitát tudnának nyerni. Egy alacsony jövedelemmel rendelkező személy által fizetendő pénzbüntetés, vagy egy megélhetési küszöb közelében élő család egyik tagjának kiesése a pénzkeresésből minimum ugyanakkora aránytalanságokhoz vezet. Nem is beszélve, a szegénységben élőket sújtó egyéb kognitív nehézségekről, aminek mára széles körű szakirodalma van.¹⁶

Különböző tényezők kiszűrése után is az látszik tehát, hogy a büntetés hosszában nagy különbségek vannak a rassz, a nem, az oktatás, a jövedelem és az állampolgárság alapján. Ezek az eltérések annak ellenére állnak fent, hogy az amerikai, és nyilván a legtöbb nyugati típusú rendszer, így a magyar is, tiltja ezen tényezők figyelembevételét az ítéletek kiszabásánál. A különbségek megléte tehát tényszerű. Nagy része pedig valószínűleg kognitív működésünkből, leginkább a világ kategorizálásából és az azt követő sztereotip információfeldolgozásból fakad. Kognitív torzításaink meghajlítják a törvény előtti egyenlőség alapelvét. Nem szeretném elvinni írásomat az előítéletek rassz és nem alapú kutatásaira, az ezen irányú kognitív torzítások

---

¹¹ Mustard, D. B. (2001). Racial, ethnic, and gender disparities in sentencing: Evidence from the US federal courts. *The Journal of Law and Economics*, 44(1), 285-314 - 300

¹² Mustard, D. B. (2001). Racial, ethnic, and gender disparities in sentencing: Evidence from the US federal courts. *The Journal of Law and Economics*, 44(1), 285-314 - 300

¹³ Mustard, D. B. (2001). Racial, ethnic, and gender disparities in sentencing: Evidence from the US federal courts. *The Journal of Law and Economics*, 44(1), 285-314 – 301

¹⁴ Mustard, D. B. (2001). Racial, ethnic, and gender disparities in sentencing: Evidence from the US federal courts. *The Journal of Law and Economics*, 44(1), 285-314 – 301

¹⁵ Lott Jr, J. R. (1992). Do we punish high income criminals too heavily?. *Economic Inquiry*, 30(4), 583-608. – 382-85

¹⁶ Mullainathan, S., & Shafir, E. (2018). *A szűkösség pszichológiája*. HVG Kiadó Zrt.

vizsgálta ugyanis egy jól feldolgozott téma a hazai szakirodalomban is. Röviden azonban írnék az előítéletek implicit, nem annyira nyilvánvaló pszichológiai formájáról, ami befolyásolhatja a bírói döntéshozatalt.

Gyorsan kitérnék még a diszkriminációs viták nyelvezetének egy komoly problémájára is. A „faj” szót magam is nagyon nehezen vezetem ki személyes szóhasználatomból és cserélem le mindenhol az elsőre mondatainkban kevésbé természetesen csengő „rassz” szóra. A „faji megkülönböztetés” automatikus alkalmazása bele van vasalva elménkbe, pedig velejéig hibás, a szociáldarwinizmus szólamaira írt terminusról van szó. Egészen meglepő, hogy az egyenlő bánásmód törvénye is ezt a kifejezést alkalmazza, az Ebktv 8. § b) tiltja a diszkriminációt „faji hovartozás” alapján. Mivel a Homo sapiens sapiens történelme során a többi emberi fajt és alfajt már – nézőponttól függően, kiirtotta vagy kiszorította – a jogi tételnek mai környezetben nincs sok értelme. A távolkeleti és skandináv ember biológiailag nem olyan viszonyban van, mint a rottweiler és a pincsi. Bár történelmileg jól jött, a kolonializmus intellektuális megalapozásában ez a fajista analógia kézre állt, az emberek csoportjaira nem lehet különböző fajként tekinteni. A ma élő emberek egyetlen faj biológiailag egységes alfajába tartoznak, genetikai szempontból nagyrasszokról beszélhetünk, amik között végtelenül kicsi az eltérés. Az Ebktv. 8. § b) bekezdését tehát meglepő, nem csak azért mert politikailag ellentétes céljával, hanem mert biológiailag érvénytelen, jelenleg lehetetlenre irányuló magatartásszabály. Esetei: a „neandervölgyi embert nem szolgálunk ki” tábla a bolt kirakatában, illetve a szakmailag jobban képzett Homo erectus nem kapja meg az előléptetést, mert az előítéletes munkavállaló csak Homo sapiens sapienseket nevez ki projekt menedzsernek.

II. Titkos előítéletet

Az etnikai hovartozás nagyon is számít az igazságszolgáltatás rendszerében, erről az előző fejezetben hosszasan írtam. Az etnikai származás erőteljesen befolyásolja például az óvadék szintjét. Pontosabban, az afro- és latinamerikai férfiak átlagos óvadékösszege 35, illetve 19 százalékkal magasabb, mint az angloamerikai férfiaké.¹⁷ A latin-amerikaiak és az afrikai amerikaiak emellett átlagosan is súlyosabb büntetéseket kapnak.¹⁸ Az e mögött meghúzódó előítéletesség természete azonban nem egyértelmű, illetve sokszor rejtett az alkalmazója előtt is. A diszkriminatív viselkedés forrásául szolgáló előítélet ugyanis lehet explicit vagy implicit természetű is. Előbbi a különböző kutatások alapján visszaszorulóban van, az előítéletes attitűdök tudatos meglétét és akár nyílt felvállalását is jelenti.¹⁹ Az implicit előítéletesség ennél egy jóval keményebb dió, ennek ugyanis sokszor maguk az azt hordozó emberek sincsenek tudatában. Hogyan mérhető akkor mindez?

Az előítéletek mérése régen jól működött önbevallásos módszerekkel, az emberek általában őszintén elmondták részrehajlásaikat, mert azok társadalmilag elfogadottabbak voltak.²⁰ Ma azonban a legtöbb ember nem vállalja fel az előítéleteit, így azt a nem kontrollálható reakciókon keresztül tudják mérni a kutatók – mint reakcióidő, válaszkészség, finom non verbális jelek. Nagyon jól megmutatja az implicit előítéleteket, azaz az automatikus

¹⁷ Ayres, I., & Waldfogel, J. (1994). A market test for race discrimination in bail setting. *Stanford Law Review*, 987-1047. -1010.o.

¹⁸ Steffensmeier, D., & Demuth, S. (2000). Ethnicity and sentencing outcomes in US federal courts: Who is punished more harshly?. *American sociological review*, 705-729. ; Bushway, S. D., & Piehl, A. M. (2001). Judging judicial discretion: Legal factors and racial discrimination in sentencing. *Law and Society Review*, 733-764.

¹⁹ Rachlinski, J. J., Johnson, S. L., Wistrich, A. J., & Guthrie, C. (2008). Does unconscious racial bias affect trial judges. *Notre Dame L. Rev.*, 84, 1195. – 1996.o

²⁰ Smith, E. R., Mackie, D. M., & Claypool M. H. (2016). *Szociálpszichológia*. ELTE Eötvös Kiadó Kft. – 245-46.o

reakcióinkba kódolt előítéletességet az a kutatás, aminek eredményei a rendőrségi gyakorlatban is komoly kérdéseket vetnek fel, főleg az Amerikai Egyesült Államokban. Az derült ki ugyanis, hogy a rendőrök gyorsabban és magabiztosabban lönek kisebbségi egyénekre, mint a fehér amerikaiakra.²¹ Egy egyszerű videojáték segítségével ki lehet mutatni az etnikum automatikus befolyását a lövészi döntésekre. A játékban afroamerikai vagy fehér-amerikai célpontok, fegyvereket vagy más tárgyakat tartva jelentek meg összetett háttérrel. A résztvevőknek azt a parancsot kapták, hogy "lőjenek" fegyveres célpontok esetén, és hogy "ne lőjenek" fegyvertelen célpontok esetén. A résztvevők többek között gyorsabban nyomták le a lőj gombot, amikor fegyveres fekete célpontot láttak, nagy időnyomás alatt pedig nagyobb eséllyel lőttek le fegyvertelen afroamerikaikat, mint fegyvertelen fehéreket.²²

A kutatók továbbá egy közismert, implicit asszociációs tesztnek nevezett módszert alkalmazva megállapították, hogy a legtöbb angloamerikai implicit elfogultságot mutat az afroamerikaiakkal szemben.²³ Sőt, még azoknál is találnak implicit előítéleteket, akik egyébként támogatják az antidiszkriminációs törvényeket.²⁴ Ez meglepő, ugyanis arra utal, hogy saját magunk számára is ismeretlen, a megismerésünkbe kódolt torzításról van szó, nem pedig egy „kidolgozott”, tudatos rasszista nézetrendszeréről. Ilyenkor mindig felmerül a kérdés: vajon hazudnak az emberek előítéleteikről, hogy jobb színben tűnjenek fel, vagy tényleg tudat alattiak az előítéleteik? És kérdés az is, hogy a bírók, akik hivatalosan is elkötelezettek az egalitárius normák mellett, tartják-e ugyanezt az implicit torzítást, mint az átlagnépesség? Nézzünk meg egy jogpszichológiai kutatást a témában!

III. Bírók és előítéletek

Az implicit előítéletesség jelenléte a társadalmakban jól dokumentált jelenség, azonban további kérdés az is, ezek a rejtett attitűdök végül mennyire határozzák meg viselkedésünket a gyakorlatban? Mekkora tehát egy adott attitűd prediktív érvényessége a viselkedés tekintetében. A Greenwald és társai által elkészített, 24 kutatást elemző metaanalízisére alapozva az afroamerikai-angloamerikai dimenzióban az implicit attitűd és a viselkedésmódok között 0,24, azaz 6%-os a korreláció.²⁵ Ez nem tűnik soknak, de egy igazságszolgáltatás méretű rendszerben már igen is súlyos tényező. Amerikában például egy átlagos évben a tagállami bíróságok 21 millió, a szövetségi bíróságok 70 millió büntetőügyben hoznak döntést.²⁶ Ráadásul az egyes ügyekben a bíró rengeteg járulékos kérdésben is dönt az ítélet mellett - tanúk meghallgatásáról, óvadékról, kérelmekről - amelyeket mind érinthetnek az implicit előítéletek.

A tárgyalt kutatás végül három következtetést támasztott alá. Először is, a bírók, mint mi mindannyian, implicit előítéletekkel rendelkeznek. Másodszor, ezek az implicit torzítások befolyásolhatják a bírák ítéletét. Harmadszor, és fordítva: amikor a bírók tudatában vannak és

²¹ Correll, J., Park, B., Judd, C. M., Wittenbrink, B., Sadler, M. S., & Keesee, T. (2007). Across the thin blue line: police officers and racial bias in the decision to shoot. *Journal of personality and social psychology*, 92(6), 1006.

²² Correll, J., Park, B., Judd, C. M., & Wittenbrink, B. (2002). The police officer's dilemma: Using ethnicity to disambiguate potentially threatening individuals. *Journal of personality and social psychology*, 83(6), 1314.

²³ Rachlinski, J. J., Johnson, S. L., Wistrich, A. J., & Guthrie, C. (2008). Does unconscious racial bias affect trial judges. *Notre Dame L. Rev.*, 84, 1195. – 1995.o

²⁴ Rachlinski, J. J., Johnson, S. L., Wistrich, A. J., & Guthrie, C. (2008). Does unconscious racial bias affect trial judges. *Notre Dame L. Rev.*, 84, 1195. – 1997.o

²⁵ Az összes tanulmányból huszonnégy tanulmányban a kutatók szerény korrelációt (0,24) találtak az implicit torzításmérők és a tanulmányokban megvizsgált viselkedés között." Greenwald, A. G., Poehlman, T. A., Uhlmann, E. L., & Banaji, M. R. (2009). Understanding and using the Implicit Association Test: III. Meta-analysis of predictive validity. *Journal of personality and social psychology*, 97(1), 17

²⁶ Rachlinski, J. J., Johnson, S. L., Wistrich, A. J., & Guthrie, C. (2008). Does unconscious racial bias affect trial judges. *Notre Dame L. Rev.*, 84, 1195. – 1201.o

motiváltak, képesek elnyomni saját előítéleteiket.²⁷ A kutatás tehát végeredményben pozitív kicsengésű, arra mutat, hogy megfelelő képzéssel és motivációval az igazságszolgáltatás szereplői felül tudnak emelkedni kognitív torzításaikon.

Azonban nem szabad elbízunk magunkat. Egyrészt, tény hogy a csuklyás öltözetet és horogkeresztes karszalagot büszkén hordó, forró rasszizmus visszaszorult, az előítéletesség más, burkolt formái, amik ma is virágoznak, ugyanolyan károsak tudnak lenni. Ingatlanügynökök például csendben is kárt tudnak okozni azzal, ha bizonyos csoportból származó ügyfeleknek csak meghatározott területen ajánlanak lakhatási lehetőségeket. Másrészt, bár az explicit előítéletesség csökken, Jolls és Sunstein arra hívja fel a figyelmet, hogy az implicit előítéletesség különös kihívást jelent a diszkriminációellenes törvények számára, mivel annak a lehetőséget veti fel, hogy az emberek kifejezetten tudtuk nélkül viselkednek máshogy bizonyos embercsoportokkal.²⁸

A bírók továbbá másoktól függenek abban, hogy megismerjék a döntésük alapjául szolgáló tényeket. Joggal vethetjük fel a kérdést a téma vizsgálatánál, ha például a rendőrök, ügyészek, tanúk, áldozatok is rendelkeznek kognitív torzításokkal a rassz, nem, kor vagy épp iskolázottság tekintetében, akkor az általuk előkészített és rájuk alapozott anyagok is már eleve tartalmazzák ezeket az elfogultságokat. A láncolat lavinaszerűen olvashatja magába az eljárás során a résztvevők egyes, akár csak apró torzításait és előítéleteit, okozva ezzel az empirikus kutatásokból is kitűnő szignifikáns különbségeket az ítéleti mintázatokban. Adott esetben a bíró lehet teljesen elfogulatlan, ha a hozzá eljutó tényekre az implicit torzítások lehámozhatatlan rétegei rakódtak. Hát még, ha a bíró is alkalmazza saját előítéleteit.

Az edukáción túl felvetődhetnek egyéb óvintézkedések is az előítéletesség okozta kognitív torzításokkal szemben. Ez nem más, mint a különböző előítéleteket előhívó csoporttényezők egyszerű összekeverése. Ezt mutatták ki például nemileg kódolt bűncselekmények vizsgálatánál: egy női bíró felvétele a bírói testületbe több mint kétszeresére növelte annak valószínűségét, hogy egy férfi bíró szexuális zaklatási ügyekben a felperes mellett döntsön (16%-ról 35%-ra növeli a valószínűséget), és ezt a valószínűséget majdnem megháromszorozta a nemi alapú diszkrimináció esetén (11%-ról 30%-ra növelve).²⁹ Ennek több oka is lehet. A női bíró hathat direkt módon, például egyszerűen vitában meggyőzi a férfi bírót, és ezzel csökkenti a nemi előítéleteiket.³⁰ És indirekt módon is. Tehát a női bíró pusztán jelenlétével arra motiválhatja az ellentétes nemű bírót, hogy visszafogják saját férfitpreferenciáikat.³¹

A nemi előítéletek egyébként a tudományos világban is intenzíven jelen vannak – szó sincs arról, hogy az akadémikusok egy semleges pozícióból bírálják a társadalmat. Amikor egy kutatói állásra jelentkező hallgató pályázatát leadták véletlenszerűen Jennifer és John névvel ellátva is, a munkáltatók teljesen máshogy értékelték azokat. A bírálók a férfi jelentkezőt lényegesen kompetensebbnek és „felvehetőbbnek” érzékelték, mint az utolsó részletig teljesen azonos anyaggal jelentkező, csak éppen női névvel ellátott jelöltet.³² Ráadásul, Jennifer-nek

---

²⁷ Rachlinski, J. J., Johnson, S. L., Wistrich, A. J., & Guthrie, C. (2008). Does unconscious racial bias affect trial judges. *Notre Dame L. Rev.*, 84, 1195. – 1221.o

²⁸ Jolls, C., & Sunstein, C. R. (2006). The law of implicit bias. *Calif. L. Rev.*, 94, 969.

²⁹ Peresie, J. L. (2004). Female judges matter: Gender and collegial decisionmaking in the federal appellate courts. *Yale LJ*, 114, 1759. - 1778

³⁰ Peresie, J. L. (2004). Female judges matter: Gender and collegial decisionmaking in the federal appellate courts. *Yale LJ*, 114, 1759. – 1781-82

³¹ Peresie, J. L. (2004). Female judges matter: Gender and collegial decisionmaking in the federal appellate courts. *Yale LJ*, 114, 1759. - 1786

³² Moss-Racusin, C. A., Dovidio, J. F., Brescoll, V. L., Graham, M. J., & Handelsman, J. (2012). Science faculty's subtle gender biases favor male students. *Proceedings of the national academy of sciences*, 109(41), 16474-16479.

3700 dollárral kevesebb fizetést ajánlottak fel, mint Johnak – annak ellenére, hogy identikus pályázatokról volt szó.

Ugyanez igazolt a rassz tekintetében is, fehér amerikaiak például kevésbé előítéletesek egy fekete kísérleti személy jelenlétében.³³ És ugyanilyen hatása van valószínűleg, ha egy roma származású bírósági tanácsba kerül. Ennek gyakorivá válásához azonban el kéne érni a társadalmi mobilitás azon szintjére, ahol a roma származású emberek megfelelő mennyiségben jutnak el jogi egyetemre és a bíróságokra. Nem is beszélve az ilyen pozíciószerezések egyéb pozitív társadalmi hatásairól. Egy 1993-as indiai jogszabály nemi kvótát vezetett be a falusi tanácsokban és ezzel megváltoztatta a nemi arányokat a helyi önkormányzatokban. Azokban a falvakban, ahol nők kerültek pozícióba, a tizenéves lányoknak megnőtt az érdeklődése az oktatás iránt, ambíciózusabbak lettek karrier elképzeléseik és kevesebb házimunkát végeztek.³⁴ Mivel az egyes csoporttagokról kialakított pozitív példa, vagy akár csak egy ilyen pozitív példa felidézése bizonyítottan enyhíti az előítéleteinket.³⁵ A sokféleség elérése mindig céljaink között kell, hogy szerepeljen.³⁶

IV. Hogyan lesz főszabály az előítéletesség, és mit jelent mindez?

Az előítéletek kutatása a II. világháború után nagy lendületet kapott. Mindenki azt kutatta - leginkább a nemzetszocialista rendszerből kiindulva - hogy miféle örület lehetett úrrá az embereken Európa szívében, hogy a világ egyik „legcivilizáltabb” nemzete a legbarbárabb történelmi bűncselekményeket hajtsa végre. A „náci” máig az abszolút erkölcsi rossz szinonimája,³⁷ de mégis, kik voltak ezek az emberek, és mitől váltak ennyire gonosszá? Ekkor tájt néhány korai elmélet az egyes egyének személyiséghibájának tartották az előítéletességet. Az előítéletesség ebben a magyarázati rendszerben a félresiklott gyerekkorú, tekintélyelvű személyiséggel rendelkező felnőttek belső konfliktusának és bizonytalanságának kivételése volt.³⁸ Ez a magyarázat, ha tovább gondoljuk, valójában kényelmesen pár aberrált személyre helyezte át a felelősséget a rasszizmus és így a nemzetszocializmus bűneiért. A rendszerszintű előítéleteknek ezek a potenciálisan fasiszta egyéniségek lesznek a motorjai, akik néha ravaszul foglyul ejtenek országokat, míg a civilizált többség tisztára moshatja kezét. Az előítéletesség rossz gyerekkorú, beteg személyiségek jellemhibája.

Ezt az elgondolást tudományos értelemben mára kimondhatjuk, hogy meghaladták. Az előítéletesség gondolkodásunkban nem a kivétel, hanem a főszabály. Ha ezt nem fogadjuk el, beleesünk abba a fajta mi és ők gondolkodásba, amiben a „mi” a toleráns, értelmes, racionális

³³ Lowery, B. S., Hardin, C. D., & Sinclair, S. (2001). Social influence effects on automatic racial prejudice. *Journal of personality and social psychology*, 81(5), 842.

³⁴ Beaman, L., Duflo, E., Pande, R., & Topalova, P. (2012). Female leadership raises aspirations and educational attainment for girls: A policy experiment in India. *science*, 335(6068), 582-586.

³⁵ Smith, E. R., & Zarate, M. A. (1992). Exemplar-based model of social judgment. *Psychological review*, 99(1), 3.

³⁶ Kivéve persze, ha valamiért növelni szeretnénk a csoportok közötti konfliktusokat, és ha a törzsekre széthulló társadalmat részesítjük előnyben. Tévesen ma többen a nacionalizmust vádolják a törzsi politizálás felélesztéséért, pedig a belső polarizáció fokozása antinacionalista manőver a javából – ha élhetek ilyen szeleburdi szóképzéssel. A nacionalizmus történelmi jelentőségé, érvelhetnénk úgy, pont abban áll, hogy közös platformra hozta az emberek sokféle csoportját, és meghatározott érdekek mentén egyesítette azokat, általánosságban csökkentve a csoporttávolságot. A nemzetet, eme bonyolult csoportközi integrációt újra törzsekre bomlasztani, nem más, mint egyszerű nemzetellenesség.

³⁷ A náci annyira erős szimbólum, hogy az emberek napi szinten használják, sokszor érvelési hibaként vagy retorikai trükként (*reductio ad Hitlerum*). Szinte törvénytörő, hogy az internetes viták hevében, idővel valaki elhasználja a náci kártyát a másokra (*Godwin törvénye*)

³⁸ Adorno, T. W., Frenkel-Brunswick, E., Levinson, D. J., & Sanford, R. N. (1950). *The Authoritarian personality*. New York: Harper.

emberek állunk szemben a sztereotipizálásra hajlamos, irracionális fanatikusokkal és a gyáva konformistákkal. Ez a világnézet megakadályozza, hogy a megfelelő következtetéseket vonjunk le és tényleg tanuljunk az idegengyűlöletre épülő, huszadik század során oly sikeres totalitárius rendszerekből.³⁹ Ezek a rendszerek nem azért voltak sikeresek, mert egy külön utas, erőszakos kisebbség átvette az irányítást a józan eszű társadalmak lakosai felett, hanem mert a józan eszű civilizált emberek gondolkodásának gyökerében ugyanazok a hibák és torzítások találhatók, amik mindenkinél, és amik sajnos hajlamosítanak az előítéletességre. Az egész legjobban azzal fogható meg, amit úgy hívunk, kognitív gazdaságosság. Ennek megértéséhez vissza kell mennünk a kognitív pszichológia alapjaihoz.

A modern kognitív pszichológia az érthetőség kedvéért az ember mentális folyamatait két nagyobb rendszerbe gyűjti. Az egyik a gyors gondolkodás, azaz az első rendszer: ez az automatikus, tudat alatti, intuitív és asszociatív részünk. A másik pedig a lassú gondolkodás, azaz a második rendszer. Ez a racionális, logikus, reflexív problémamegoldó énünk. Bár a második rendszerünkkel azonosítjuk magunkat, ezért azt hisszük, a tudatos gondolkodásból származnak meggyőződéseink, döntéseink, a valóságban ez fordítva van, tehát leginkább az automatikus és tudat alatti információfeldolgozás, azaz az első rendszer csapongó benyomásainak és asszociációinak eredménye. Ezeket később a tudatos gondolkodás magáévá teszi és racionalizálja.⁴⁰

Miért olyan gyors és hatékony az első rendszer? Az élénk kerülő bonyolult élethelyzeteket mindig hihetetlen gyorsan kell kiértékelnünk, csekély bizonyíték alapján. Mindannyiunknak ma is millió helyzetértékelést és döntést kell meghoznunk egy nap folyamán, hogy funkcionáljunk az életben – fussunk-e a hév után, ellenséges hangulatban van-e épp a főnökünk, melyik útvonalon menjünk haza. De a folyamat mögött evolúciós racionalitást is feltételezhetünk. Leegyszerűsítve; nincs idő hosszan, reflektáltan gondolkodni a szavannán sem, vajon a szembe jövő idegen homo sapiens barát vagy ellenség? Azonnal döntenünk kell, támadó vagy barátságos magatartás tanúsítsunk, ez a záloga annak, hogy túléljünk. Egy pillanat alatt csak olyan információkból tudunk kiindulni, mint arcvonások keltette benyomások, amik nem írhatják le pontosan egy ember belső tulajdonságait.⁴¹ Az emberi elme ezért kategorizálja a számára elérhető szociális és fizikai ingereket, hogy így leegyszerűsítse a külvilágban jelenlévő végtelen számú információ interpretációját, kódolását és előhívását.⁴² A lassú gondolkodást nem csak lustaságból használjuk ritkán, hanem mert az erőfeszítést igénylő mentális tevékenység, ami korlátozott kapacitású, egy ponton túl pedig elfogy a figyelmünk.

A Carl Jungnak tulajdonított híres idézet, miszerint "*gondolkodni bonyolult folyamat, ezért a legtöbben csak ítélni képesek*" annyiban hibás, hogy a gondolkodást azonosítja a lassú mentális folyamatokkal. A gondolkodás nagy része azonban nem a reflexív, második rendszerből származik, hanem az elsőből, ami valóban kategorikus, így tulajdonképpen magának a gondolkodásnak az alapvető természete az „ítélkezés”. Ezekkel a gyors mentális kategorizációs folyamatokkal tudjuk hatékonyan uralni a környezetünket, és gyorsan kiigazodni a társas világban, ennek azonban ára van. A kategorizáción keresztül ugyanis túlbecsüljük a csoporttagok hasonlóságát, és alábecsüljük sokféleségüket. A kategóriákat pedig gyorsan megtöltik a társadalomban regnáló, általában történelmi és társadalmi okokból kialakult, tehát sokszor véletlenszerű és igazságtalan sztereotípiák. Ezeket a kultúra hordozza és adja át hihetetlen hatékonysággal és sokszor láthatatlanul. Egy öt éves gyereknek például

³⁹ Kieft, E. (2021). A tiltott könyv - A Mein Kampf és a nácizmus vonzereje

⁴⁰ Kahneman, D. (2019). Gyors és lassú gondolkodás. HVG Kiadó Zrt. – 28-29.o.

⁴¹ Czabán Samu: A spontán emberismeret jogpszichológiai vonatkozásai, a veszélyes döntések elmélete és a demokratikus döntéshozatal kognitív kihívásai...

⁴² Li, P. (2014). Physical attractiveness and femininity: Helpful or hurtful for female attorneys. Akron L. Rev., 47, 997. - 999

már egyértelmű attitűdje vannak a rasszokkal kapcsolatban – erre senkit nem kell tanítani, megfigyelés és utánzás révén kiszűrjük szüleink beszédjéből és viselkedéséből azokat.⁴³

Mindez egy önmagát fenntartó rendszert hoz létre – például, ahogy Amerikában a fekete kisebbséget áltudományos magyarázatokkal alsóbbrendűnek, kevésbé okosnak és szorgalmasnak kezdték el sztereotipizálni. A sztereotípiák leginkább a társadalmi helyzet, a fekete kisebbség alávetttségének és kizsákmányolásának igazolásának, és az ebből fakadó kognitív disszonancia csökkentésének volt az eszköze. A rabszolga-felszabadítás után azonban a fekete kisebbség ugyanúgy borzasztó szegény volt, és iskolázatlan, egyszerűen történelmi okokból fakadóan, ennek eredményeként pedig esélyük sem lett volna a sztereotípiából kitörni, ami így önmaga igazolására talált. Arról nem is beszélve, hogy ahogy a szociológiából ismert Thomas tétel is kimondja, „ha az emberek valamely helyzeteket valóságosnak minősítenek, azok a helyzetek a következményeiket tekintve valóságossá válnak” – tehát a sztereotípiák mindig visszahat a valóságra, meghatározva a valóság szereplőinek viselkedését, és az egyéneket gúzsba kötő önbeteljesítő jóslattá alakul.⁴⁴

Persze nem akarok senkit sem felmenteni. A Jung idézet annyiban pontos, hogy a másodlagos, elemző gondolkodás valóban ellent tud állni a sztereotipizáló gyors gondolkodásnak, ha akar. Sokszor valóban csak lusták vagyunk ezt alkalmazni. Érzékeny társadalmi kontextusban, illetve jogi környezetben azonban nem engedhetjük meg, hogy a csoport vélt vagy valós statisztikájából téves következtetést vonjunk le az egyénekről.⁴⁵ Ezért is, a jogi szereplők alkalmassági vizsgálatában mindig helyet kellene biztosítani az implicit asszociációs tesztnak, mert az adott előítélet ismeretében a személyek képesek lehetnek tudatosan kompenzálni azokat. Tudnunk kell továbbá jogászként, hogy az előítéletesség mindannyiunk világlátásának természetes tartozéka, amit gondos figyelemmel újra és újra korrigálnunk kell. Az előítéletesség nem valami morálisan megvetendő tulajdonság, ami miatt büntudatot kéne érezni, hanem gondolkodásunk természetéből fakadó torzítás, amivel szembe kell néznünk. Meg kell tanulnunk beismerni és monitorozni a bennünk bujkáló előítéletességet, hogy tudatosan ellent tudjunk tartani neki.

---

⁴³ Rosenfield, D., & Stephan, W. G. (1981). Intergroup relations among children. *Developmental social psychology*, 271-297.

⁴⁴ Thomas, W. I., & Thomas, D. S. (1928). The methodology of behavior study. *The child in America: Behavior problems and programs*, 553-576.

⁴⁵ Kahneman, D. (2012). Lassú és gyors gondolkodás. – 196.o – Itt Kahneman egy aránylag provokatívnak tűnő megjegyzést tesz. Szerinte az érvényes sztereotípiák figyelmen kívül hagyása ahhoz vezethet, hogy az optimálisnál gyengébb megállapításokat teszünk. Dicséretes és szükséges is a társadalmi gyakorlatban ellenállni a sztereotípiának, de ennek néha ára van, ezt a költséget tagadni pedig szintén egy torzítás, úgynevezett érzelmi heurisztika.

“Gólyakalifa” a 21. században – Joghézag és analógia a virtuális valóság jogában

„'Ez az élet csak alkalom arra, hogy a világ részben öntudatra jusson.'
- És így nem mindegy - kérdeztem magamtól -, hogy X-nek, vagy Y-nak az élete-e? Egyszerűen egy más részét éli át a világnak. Érdemes oly nagyon komédiázni miatta? Mi ez az egész élet? Sokszor gondoltam most is rá, hogy talán csak egy pompás álmokép. És kísértetiesen hazajárt az eszembe az a másik álmokép, amely úgy hasonlított a valósághoz...”

/Babits Mihály: Gólyakalifa/

I. Bevezetés

1913-ban Babits Mihály első, egyben a magyar irodalom története egyik legegényibb hangvétellű kisregényének⁴ főhőse, Táborj Elemér, rejtélyes halála az álom és a valóság közti átjárás tragikus kimenetelű lehetőségét villantotta fel az olvasók előtt. A regény és a nagyíró irodalmi folyóirat is egy Johannes Gutenberg nevű mainzi feltalálónak köszönheti közismertségét, aki a 15. században a nyomdagép feltalálásával lehetővé tette a nagy mennyiségben, jó minőségben, elérhetőbb áron történő sokszorosítást. Ehhez fogható kultúráváltó revolúció csak az Internet megjelenése volt az 1990-es években, amely viszont fizikai értelemben is megvalósította a valóság és egy virtuális világ közti szabad átjárást, annak minden konzekvenciájával együtt.⁵

A virtuális valóságban tanúsított magatartásoknak nem kizárólag helyben, hanem a valós világban is lehetnek következményei, amelyekért az elkövető jogi felelősségre vonása válhat szükségessé. Ennél a pontnál azonban a jogalkalmazók gyakran megtorpannak, mivel joghézagot tapasztalnak: ezen a területen ugyanis nem mindenhol áll a rendelkezésre alkalmazható jogszabály. A joghézag fogalmát Varga Csaba a következőképpen fogalmazza meg: “A jog a társadalmi viszonyok számottevő részét átfogja, teljességre mégsem tarthat igényt. Azt a helyzetet, amikor a jog nem alkalmaz választ egy kérdésre, holott úgy ítéljük meg, hogy tartalmaznia kellene, joghézagnak nevezzük”.⁶ Napjainkban, amikor a jogállamiság egyik alapkövetelménye a jogbiztonság,⁷ a jogalkotás ilyen esetekben nem maradhat tétlen szemlélődő. A joghézagok kitöltésének egyik, a kodifikátorok által kezdettől fogva kedvelt, eszköze az analógia. Az analógia kifejezés a görög filozófiából ismert, eredeti jelentése: “hasonló”, “megfelelő”. Ez a jelentés szemléletes, mivel az analógia éppen a hasonlóságon alapuló érvelés. Az analógia, mint a joghézag kitöltésének eszköze, egy pozitív jogszabály vagy egy általánosan elfogadott jogelv alkalmazása hasonló helyzetre, amely egyáltalán nem, vagy nem kellő mértékben szabályozott. A kifejezést az ókori római jogászok nem használták

¹ Habilitált egyetemi docens, Dunaújvárosi Egyetem, Társadalomtudományi Intézet, Szervezetfejlesztési és Kommunikációtudományi Tanszék; ügyvéd, Dr. Falus Orsolya Ügyvédi Iroda.

² Adjunktus, Poznańi Egyetem Jogtudományi Kar, Pszichológiai és Jogi Tanszék, Jogtudományi Intézet, SWPS Egyetem, Varsó, Lengyelország.

³ Tanszékvezető egyetemi tanár, Dunaújvárosi Egyetem, Természettudományi és Környezetvédelmi Tanszék.

⁴ Babits Mihály: Gólyakalifa, In *Nyugat*, 1913/24. szám, 805-907. o.

⁵ Naughton John: From Gutenberg to Zuckerberg: What You Really Need to Know About the Internet, In London: Quercus, 2012, 18. o.

⁶ Varga Csaba: Politikum és logikum a jogban. A jog társadalomelmélete felé, Budapest: Magvető, 1987, 229. o.

⁷ Bódi Máttyás: Egy hiányjelenség a jogban: a joghézag, In *Café Babel*, 2006/53. pp. 33-43.

expressis verbis, azonban a tények hasonlóságán alapuló jogalkalmazás lehetőségét ők is ismerték. Valójában az „analógia” már a Tizenkét táblás törvényekben (*Lex duodecim tabularum*) is megtalálható, és mivel ez a technika később elterjedt, az idők során a jogalkotás egyik lehetséges kiindulópontja lett.⁸ A joganalógia (*analogia iuris*) a konkrét esetnek a jogrendszer általános elvei alapján történő eldöntését jelenti. Törvényi analógiának (*analogia legis*) azt az esetet nevezzük, amikor egy adott tényállás eldöntésére nem áll a rendelkezésre jogszabály, azonban az mégis eldönthető egy – a hasonló eseteket szabályozó – jogi rendelkezéssel.⁹

Mivel a másik, a valós világon túli valóság az internet megjelenése előtt kizárólag az álomvilág volt, célszerű itt kezdeni a vizsgálatunkat. A jogalkalmazók már a középkorban felismerték, hogy előfordulnak olyan esetek, amikor egy személy egy másik, „párhuzamos” világban tanúsít bizonyos magatartásokat, amelyek a valós világban járnak aztán jogi következményekkel. Természetesen ezekben az esetekben nem a virtuális valóság szemüvegét viselők játszottak szerepjátékot, hanem az alvajárók követtek el elbírálandó tetteket, az analógia alkalmazásának lehetősége azonban első pillantásra mégis kézenfekvőnek tűnik.

A történelem egyik legelső, alvajárás közben elkövetett gyilkosságát Guillaume de Montlauzun, a toulouse-i egyetem kánonjog professzora jegyezte fel a 14. században. Az alvajárók által elkövetett cselekmények megítélése már ebben a korszakban is következetes volt. A korszak egyik legtekintélyesebb kánonjogásza, az itáliai Panormitanus, úgy fogalmazott, hogy az alvajáró „elszenvedheti a rosszat, de nem cselekedheti azt; és amit ő cselekszik, azt úgy kell megítélni, mintha egy állat cselekedte volna, vagy úgy mintha egy tetőcserép lezuhanása okozta volna”¹⁰ (1. ábra) Hiányzik tehát a bűncselekmény alanyának az elkövetési magatartáshoz és annak következményeihez való akarati–érzelmi viszonya (büntethetőséget kizáró ok).

1. ábra A sátán kísérti az alvó szerzetest – Brit Királyi Könyvtár 10 E IV f. 221¹¹

William MacLehose szerint „az alvajáró által ‘látott’ világnak nem sok köze van a valóságban őt körülvevő világhoz”.¹² Ha ebből az állításból indulunk ki, az analógia alkalmazhatóságának lehetősége máris megdől, hiszen a 21. századra a technika fejlődésének eredményeként a virtuális valóság realitássá vált, sőt, helyenként átlépve a valóság határát, egyes elemeiben össze is mosódott a valós világ létezőivel. Az ellentétet élezi továbbá, hogy az

⁸ Földi András – Hamza Gábor: A római jog története és intézményei, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2009, 75. o.

⁹ Macagno Fabrizio – Walton Douglas: Argument from analogy in law, the classical tradition, and recent theories, In *Philosophy and Rhetoric*, 2009, Vol. 42, No. 2, 2009, pp. 154–182.

¹⁰ Idézi. MacLehose William: Sleepwalking, Violence and Desire in the Middle Ages, In *Culture, Medicine and Psychiatry*, Vol. 37, No. 4, 2013, pp. 601–624.

¹¹ Medievalists: How did people sleep in the Middle Ages?, In Medievalists.net, <https://www.medievalists.net/2016/01/how-did-people-sleep-in-the-middle-ages/> (2022.01.17)

¹² Medievalists: How did people sleep in the Middle Ages?, In Medievalists.net, <https://www.medievalists.net/2016/01/how-did-people-sleep-in-the-middle-ages/> (2022.01.17)

előbbi megállapítás folyamatként az alvajáró személlyel ellentétben, a virtuális világban cselekvő ember éber és tudatos. Az analógia lehetősége tehát az alvajáró és a virtuális valóságban cselekvő személy megítélése esetében nem áll meg, ezen az alapon a joghézag nem kitölthető.

A jelen tanulmány célja –a teljesség igénye nélkül - annak vizsgálata, hogy alkalmazható-e analógia a virtuális valóságban tanúsított magatartások büntető- és polgári jogi következményeinek megítélésében, és ha igen, mennyiben. Amennyiben pedig a jövő jogbiztonságának záloga a két világ egymástól elkülönült szabályozása, ezek közül melyik legyen a viszonyítási pont – irodalmi „analógiával” élve: meg kell-e halnia Tábornak a valós világban.

II. Büntetőjogi megközelítés. A virtuális bűncselekmények

Az internetet működésének kezdetétől fogva kísérik a virtuális tér kezeléséről, szabadságának terjedelméről, valamint a jogsértő magatartást vagy a jó erkölcsöt sértő internetezőkkal szembeni felelősség, ezen belül a büntetőjogi felelősség érvényesítésének lehetőségeiről szóló viták. A legfontosabb kérdés mindig is az volt, hogy vajon érvényesülhetnek-e benne ugyanazok a jogi szabályozások, mint a valós, fizikai világban, vagy egyfajta külön világról van szó, amely saját, speciális szabályozást igényel. A számítógépes játékok világának jellegzetességét igazoló elméletek is eltérőek. Vannak, akik egy különálló virtuális világról beszélnek, amelyben a valós világ jogszabályai nem tekinthetők érvényesnek - még a függetlenség kiáltványait is megfogalmazzák az interneten.¹³ Mások a sportok világára hivatkoznak, köztük a például a bokszt szabályaira. Ha az ökölvívókra az általános büntetőjog szabályait alkalmaznánk, akkor az ökölvívást törvényen kívül kellene helyezni, hiszen minden meccsben benne van a testi épség megsértésének lehetősége. Eközben azonban senkinek sem jut eszébe a sport betiltása, ezért elfogadjuk, hogy ezt a társadalmi jelenséget a saját törvényei szabályozzák.¹⁴ Hasonló érvelés alkalmazható a virtuális világban elkövetett bűncselekmények miatt a virtuális világban történő felelősségre vonásnak, amelynek szintén megvannak a maga szabályai. A modern technológiák fejlődése azonban felveti a kérdést, hogy a virtuális világban bűncselekményeket elkövetőkkel szemben milyen szabályokat kell alkalmazni a valós világban történő büntetőjogi felelősségre vonásuk során.

A virtuális bűncselekmény többféle szempontból és szinten vizsgálható. Így szóba jöhet a szoros értelemben vett virtuális bűncselekmények büntetőjogi felelősségének kérdése (*sensu stricto*). Amikor ilyen típusú bűncselekményekről beszélünk, mindazokat a hagyományos „számítógépes bűncselekményeket” kell értenünk alatta, amelyeket az elkövető az internet és számítógép segítségével követ el. Az ilyen bűncselekmények katalógusa rendkívül széles, de különösen kiemelendő: az internetes csalás (pl. aukciós oldalakon), más e-mail fiókjának vagy számítógépének feltörése, internetes fájlok illegális letöltése vagy valaki más számítógépes szoftverének, esetleg programjának illegális megszerzése a meghatalmazott hozzájárulása nélkül vagyoni haszonszerzés céljából. Ez utóbbi magatartást „számítógépes kalózkodásnak” is nevezik. A számítógépes bűnözés kérdése évtizedek óta elméleti viták tárgya, különösen a

---

¹³ John Perry Barlow: A Declaration of the Independence of Cyberspace, In Electric Frontier Foundation, <https://www.eff.org/pl/cyberspace-independence> (2022.01.17)

¹⁴ Olczyk, Adam: Your character has been robbed. Do you want to sue the other player? *Polskie prawo karne a kradzież przedmiotu w grze komputerowej (Your character has been robbed. Do you want to sue the other player?)* Polish criminal law and the notion of “heft in a computer game”, In *The Polish Journal of Game Studies*, Vol. 1, 2014, pp. 107-117.

bővülő internet-hozzáférés kezdetei óta.¹⁵ Ezekkel a kérdésekkel ezért a jelen tanulmány nem foglalkozik.

Komolyabb problémák merülnek fel, ha „a virtuális bűncselekmények „tág értelemben vett” büntetőjogi felelősségéről beszélünk (*sensu largo*). Ennek a fogalomnak a használatakor nem csak a hagyományos, a valós világban elkövetett, számítógépes bűncselekményeket kell szem előtt tartani, hanem a virtuális világban elkövetett bűncselekmények miatti büntetőjogi felelősségre vonást is.¹⁶ A technika már említett fejlődése lehetőséget adott a valóság (helyek, tárgyak, létesítmények, események vagy emberek) számítógépes tükröződésének létrehozására. A virtuális valóság azonban nem korlátozódik csupán a valós világ reprodukálására, hanem sokkal tovább nyúlik, mivel lényege általában nem kizárólag a valóság tükrözése, hanem képzeletbeli események létrehozása is, amelyek résztvevői gyakran kitalált szereplők (avatárok). Ezek már nem csak a hétköznapi számítógépes játékok, ahol a párharc megnyerése vagy a magasabb szintre jutás a cél. Ennek az új, modern, virtuális világnak gyakran megvannak a maga szabályai. Alig tíz évvel ezelőtt a virtuális világban elkövetett bűncselekmények elkövetőinek büntetőjogi felelősségre vonása lehetetlennek tűnt, és valamiféle intellektuális provokációként kezelték.¹⁷ Elképzelhetetlennek látszott, hogy a virtuális karakterek, –valuta vagy egyéb ilyen kellékek bűncselekmény (pl. lopás) tárgyát képezzék. A helyzet azonban drámaian megváltozott az internet tömeges elérhetőségével és a „nagyon sokszereplős online szerepjátékoknak” (MMORPG: Massively Multiplayer Online Role-Playing Games, például a „Word of Warcraft”, a „Sims Online” vagy a „Second Life”) megjelenésével.

Az egyik első és legismertebb virtuális bűncselekmény a kibertérben történt szexuális erőszak volt, amelyről Julian Dibbell író, újságíró számolt be.¹⁸ A szerző egy többfelhasználós számítógépes játékban vagy MUD-ban, a LambdaMOO-ban (2. ábra), elkövetett „kiber szexuális erőszakról” számol be, amely 1993-ban történt, és ennek a tettnek a virtuális közösségre gyakorolt hatásait tárgyalja.

```
Trying 64.81.198.250...
Connected to lambda.moo.mud.org.
Escape character is '^]'.

*****
* Welcome to LambdaMOO! *
*****

Running Version 1.8.3+47 of LambdaMOO

PLEASE NOTE:
  LambdaMOO is a new kind of society, where thousands of people voluntarily
  come together from all over the world. What these people say or do may not
  always be to your liking; as when visiting any international city, it is wise
  to be careful who you associate with and what you say.
  The operators of LambdaMOO have provided the materials for the buildings of
  this community, but are not responsible for what is said or done in them. In
  particular, you must assume responsibility if you permit minors or others to
  access LambdaMOO through your facilities. The statements and viewpoints
  expressed here are not necessarily those of the wizards, Pavel Curtis,
  or Roger Crew, and those parties disclaim any responsibility for them.

NOTICE FOR JOURNALISTS AND RESEARCHERS:
  The citizens of LambdaMOO request that you ask for permission from all
  direct participants before quoting any material collected here.

For assistance either now or later, type 'help'.
The lag is low; there are 51 connected.
co guest

Guests at LambdaMOO are warned that they are accountable for
their actions here. In particular, Guests are warned that any
```

2. ábra Képernyőkép a LambdaMOO többfelhasználós dimenzió (MUD) üdvözlőképernyőjéről az 1990-es évek közepéről¹⁹

¹⁵ Goodman Marc D.: In Harvard Journal of Law & Technology, Vol. 10, No. 3, 1997, pp. 465-494.

¹⁶ Brenner, Susan W.: Is There Such a Thing as 'Virtual Crime?', In California Criminal Law Review, Vol. 4, No. 1, 2001, SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1611839>.

¹⁷ Lastowka Gregory – Hunter Dan: Virtual Crime, In New York Law School Law Review, Vol. 49, No. 1, 2004, pp. 293-316.

¹⁸ Dibbell Julian: A Rape in Cyberspace; or, How an Evil Clown, a Haitian Trickster Spirit, Two Wizards, and a Cast of Dozens Turned a Database into a Society, In Flame Wars: The Discourse of Cyberculture, New York, USA: Duke University Press, 1994, pp. 237-262.

¹⁹ Stephanie Buck: The 'rape in cyber space' from 25 years ago posed problems we still haven't solved today, In timeline.com, 2017, <https://timeline.com/rape-in-cyberspace-lambdamoo-da9cf0c74e9e> (2022.01.17)

Ez a súlyos bűncselekmény lényegében egy valós idejű szöveges leírás volt egy online közösség tagjának megerőszakolásáról a közösség többi tagja számára. A cselekmény elkövetője egy csoport diák volt, akik Mr. Bungle álnéven rejtőztek.²⁰

Manapság egyre gyakrabban fordul elő, hogy a bűnüldöző szervek (rendőrség vagy ügyészség) kapnak bejelentéseket a virtuális világban létező épületekkel, kardokkal vagy avatárokkal kapcsolatos lopásokról.²¹ Nem olyan dolgokról vagy ingóságokról van tehát szó, amelyek az elmúlt évtizedekben vagy akár több ezer évben jellemzően a lopás bűncselekményének tárgyát képezték. A büntetőjog hagyományosan az ingó vagyontárgyakat, azaz a tárgyi eszközöket tekintette lopás tárgyának. Eközben játékelméleti szempontból a játékban lévő objektumot a fájl alkotó legkisebb adategységnek kell tekinteni. Ellopható-e ez a fájl? Ezen a kérdésen a világ jogászhai eddig hiába törték a fejüket, mivel a válasz nem egyszerű, ráadásul jogterületenként változik. A jelen tanulmány célja csupán néhány lehetséges jogi megoldás megjelölése, illetve olyan posztulátumok felvázolása az egyes nemzeti jogalkotók számára, amelyeket figyelembe kell venniük a virtuális bűncselekmények miatt alkalmazott büntetőjogi felelősségre vonás szabályainak kialakításakor.

Az első kérdés, amit meg kell fontolni, az lenne, hogy ki vonható büntetőjogilag felelősségre az ilyen virtuális bűncselekményekért: a játékos, aki természetes személy, vagy az avatár, aki a virtuális világban elkövette a bűncselekményt. Nyilvánvaló, hogy kizárólag a természetes személy vonható büntetőjogi felelősségre. Kivételesen jogi személyek büntetőjogi felelősségre vonása is elképzelhető. Ezzel szemben úgy tűnik, nincs a világon olyan büntető törvénykönyv, amely jelenleg lehetővé tenné a büntetőjogi felelősség megállapítását „virtuális karakterrel” szemben – a jogképesség hiánya és a büntetőjogi felelősségre vonás egyéb akadályai folytán. Lényegében minden karakter mögött ott áll egy természetes személy, azaz egy játékos, ezért az első szempont az, hogy az illetőt büntetőjogi felelősségre vonják-e. A virtuális bűncselekményekért való büntetőjogi felelősségre vonás szabályai megfogalmazásakor az egyes állami jogalkotóknak meg kell határozniuk az elkövetési magatartásokat,²² dönteniük kell a bűnösség kérdésében (szándékosság vagy gondatlanság),²³ továbbá pontosan meg kell határozni a védendő jogi tárgyakat, amelyek alapján eldöntik, hogy az adott magatartás kriminalizálása szükséges-e.²⁴

Mint már jeleztük, a virtuális világban minden cselekvés mögött áll egy ember, egy természetes személy – akár úgy, hogy a megalkotott virtuális karakterét tudatosan használja bűncselekmény elkövetésére a virtuális világban, akár úgy is, hogy valaki más számítógépét feltöri a valóságos világban egy másik játékhoz tartozó virtuális tárgy (pl. páncél, virtuális pénz vagy karakter) lefoglalása érdekében. Ebből a szempontból a játékosnak a virtuális valóságban elkövetett tetteért történő büntetőjogi felelősségre vonása megalapozottnak látszik. Megkockáztathatjuk azt, hogy ez a felelősség hasonló lesz az ember büntetőjogi felelősségéhez egy általa irányított robot tetteiért vagy önvezető autó által okozott balesetekért, mint ahogy a kuttyáját a sértetthez ráuszító és ezzel őt védekezésképtelenné tevő rabló is felel a kutya magatartásáért. Így a szándékos magatartás megállapítása (pl. avatár tudatos felhasználása

---

²⁰ Huff Chuck – Johnson Deborah G. – MILLER Keith: Virtual harms and virtual responsibility: A rape in cyberspace, In Proceedings of the IEEE 2002 International Symposium on Technology and Society, Social Implications of Information and Communication Technology, 2002. pp. 323-330.

²¹ [Guinchard Audrey](#): Crime in virtual worlds: The limits of criminal law, In International Review of Law, Computers & Technology, Vol. 24, No. 2, 2010, pp. 175-182.

²² Pałczyński Stefan: The Concept of Human Act in the Legal Sciences, In [Poznań Studies in the Philosophy of the Sciences and the Humanities \(Polish Contributions to the Theory and Philosophy of Law\)](#), Vol. 12, 1987, pp. 189-202.

²³ [Hörnle](#) tatjana: Guilt and Choice in Criminal Law Theory – A Critical Assessment, In Bergen Journal of Criminal Law and Criminal Justice, Vol. 4, No. 1, 2016, pp. 1-24.

²⁴ Puig Santiago Mir: Legal Goods Protected by the Law and Legal Goods Protected by the Criminal Law as Limits to the State's Power to Criminalize Conduct, In New Criminal Law Review, Vol. 11, No. 3, 2008, pp. 409–418.

bűncselekmény elkövetésére) is szóba jöhet, de ugyanígy a megfelelő felügyelet elmulasztásáért megállapított felelősség megállapítása is.

Téved azonban, aki azt hiszi, hogy az elmúlt évezredek alatt az egyes tényállások annyira kikristályosodtak, hogy a 21. században már csak ezeknek a virtuális világban való alkalmazásának a feladatával kell megbirkóznia a jogalkotóknak. Még az egyes bűncselekmények hagyományos definíciói kapcsán sem egyértelmű a helyzet. Az országok túlnyomó többségében például – legalábbis Európában – csak ingó vagyontárgyak eltulajdonításáért van lehetőség büntetőjogi felelősségre vonásra,²⁵ ennél fogva tehát nem minden, a virtuális világban létező, elem lehet a lopás jogi tárgya. A törvényi analógia így nem alkalmazható ezekben az esetekben.

Az sem elhanyagolható szempont, hogy a számítógépes játékokban elkövetett bűncselekmények száma az utóbbi időben kétségtelenül erőteljesen növekszik, ezért a helyes megoldásnak nem az tűnik, hogy a virtuális világban elkövetett magatartásokat a hasonló, hagyományos büntetőjogi rendelkezések alá vonjuk esetleg minősített esetként, inkább megfontolandó egy új, speciális, a játékosok (természetes személyek) számítógépes játékokban elkövetett bűncselekményeiért való büntetőjogi felelősségére vonatkozó külön szabályozás megalkotása és mielőbbi bevezetése. Ez két módon valósítható meg: vagy úgy, hogy a büntető törvénykönyvekben külön fejezeteket hoznak létre a számítógépes játékokban elkövetett bűncselekményekre vonatkozóan, vagy úgy, hogy ezt a kérdést külön, kifejezetten a számítógépes játékokkal foglalkozó törvényben szabályozzák.

Ezen a ponton érdemes megjegyezni, hogy az itt tárgyalt kérdés szorosan kapcsolódik az e-sport problémájához, amely az utóbbi időben szintén jelentős lendületet kapott.^{26 27} Számos országban a nemzeti hatóságok úgy döntöttek, hogy külön jogszabályt vezetnek be, amely meghatározza az e-sport jogi státuszát. Úgy tűnik, csak idő kérdése, hogy az e-sport szabályozása mikor válik általánossá. Nincs tehát akadálya annak, hogy – éppen az e-sport jogállását meghatározó jogi normákban – szabályozzák a számítógépes játékok világában elkövetett bűncselekményekkel kapcsolatos kérdéseket is. Ilyen kérdés például az avatár büntetőjogi felelősségének megállapíthatósága is. A jogdogmatika nagyjából kizárólag a természetes személy büntetőjogi felelősségét ismeri el – továbbra is szabályozásra szorul ezért az avatár felelőssége. Alapvetően azt kell feltételezni, hogy az egyes játékosok által irányított avatárok nem képesek saját cselekedeteiket önállóan elhatározni és véghezvinni. Másrészt azonban elméleti szempontból elképzelhető ezen avatárok felelősségre vonása, beleértve a büntetőjogi felelősséget is, úgy, hogy természetes személy cselekményét, pontosabban a természetes személyek magatartását tulajdonítják nekik.

Ez a fogalom, amely bizonyos mértékig rokon a polgári jogban ismert azonosítási elmélettel, abból áll, hogy az avatárokat irányító játékosokat önmagukkal azonosítja, feltételezve azt a fikciót, hogy a játékos az avatár „agyaként” hoz döntéseket, mint az avatár egyfajta „alter egója”. Az ilyen avatár alakja sok tekintetben emberi testre hasonlít. Nemcsak az avatár emberhez való vizuális hasonlóságáról van azonban itt szó, hanem az avatár és a játékos kapcsolatáról is. Ezzel a fikcióval az avatárnak van agya, idegrendszere, amely irányítja a cselekvéseit, és kezei vannak, amelyek végrehajtják a végrehajtó központ parancsait. Egy ilyen entitás így képes intellektuális aktusokat és akarati aktusokat létrehozni. A fentiekre

---

²⁵ Például a lengyel (278. §) a magyar (370.§) és a német (242. §) büntető törvénykönyv a lopást ingó tárgy eltulajdonításaként határozza meg.

²⁶ Leis Oliver et al.: To be or not to be (e) sports? That is not the question! Why and how sport and exercise psychology could research esports, In German Journal of Exercise and Sport Research, 2021, Vol 51, No. 2, pp. 241-247.

²⁷ Maciej Walkowski – Weronika Kempínska: Characteristics of the Chinese Gaming and Esports Market, In Applications for Polish Game Manufacturers, 2020, 87-108.

tekintettel tehát nem zárható ki az avatárok felelőssége, különösen akkor, ha a mesterséges intelligencia rohamos fejlődése következtében olyan számítógépes entitások jelennek meg, amelyeket semmilyen játékos nem irányít, és önálló döntéseket hoznak, tehát az előbb említett fikció alkalmazása is szükségtelen. Úgy tűnik, ezt a fajta büntetőjogi felelősséget – a játékosok büntetőjogi felelősségével szemben – nem lenne szerencsés a hagyományos büntető törvénykönyvekben szabályozni. Megfontolást igényel ezért a virtuális világban a büntetőjogi felelősség érvényesítésére vonatkozó speciális normák megalkotása. A virtuális világban a felelősségnek azonban függetlennek kell lennie a játékosok hagyományos büntetőjogi felelősségétől. Példa erre a már említett sportvilág, amely az évek során külön szabályokat dolgozott ki a „sportbűncselekmények” (dopping, „bunda” stb.) elkövetése miatti felelősség érvényesítésére.²⁸ Ez a fajta felelősségi rendszer az állami büntetőhatalomtól függetlenül működik.

A büntetés szükségessége nem okvetlenül korlátozódik a természetes személyekre. Ezt a feltevést bizonyítja több, a közelmúltban lefolytatott szakmai vita, amelynek tárgya a jogi személyek, illetve robotok (mesterséges intelligencia) büntetőjogi felelősségre vonása volt.²⁹ Mivel a büntetésnek – köznyelvi és jogi értelemben egyaránt – elképzelhető egy „ember feletti” jellege (generális prevenció), jogosnak tűnik a kérdés: lehetséges-e módszert találni az avatárok megbüntetésére, és ha igen, ki képviselje a vádat, és főleg, kivel szemben. Csak ezen kérdések tisztázását követően lehetséges eldönteni, hogy milyen szankciókat érdemes kiszabni az avatárookra.

A virtuális világ büntetőjogi felelőssége szükségessé teheti virtuális ügyészek és bírák létrehozását. Érdemes hangsúlyozni, hogy Kína már kifejlesztett egy olyan mesterséges intelligenciát, amely ügyészi feladatokat lát el, és több mint 97 százalékos pontossággal készíti el a vádiratot a tényállás alapján.³⁰ Így a virtuális világban egyre inkább körvonalazódik egy olyan megoldás, amely az avatárokkal szemben a virtuális világban lefolytatandó büntetőeljárást ilyen mesterséges intelligenciák hatáskörébe utalná.

Ami a szankciókat illeti, itt lehetőség nyílik egyfajta törvényi analógia alkalmazására. Elsőként mérlegelni kell a virtuális társadalomra veszélyes avatár megsemmisítésével járó büntetés bevezetését, amely a főbüntetést (halálbüntetést) helyettesíti. Mivel lehetségesnek tűnik a halálbüntetéshez hasonló büntetés, a szabadságvesztés lehetőségét is mérlegelni kell. Ennek a büntetési nemnek a helyettesítője lehet az avatár adott számítógépes játékban való részvételéből való ideiglenes (néhány hét, több hónap vagy akár több év időtartamú) kizárása. Intézkedések kiszabása is elképzelhető, például az elkobzás analógiájára bizonyos tárgyaktól (pl. virtuális fegyverek) történő megfosztás, vagy az eltiltás analógiájára az avatár megfosztása bizonyos készségeitől.

III. Polgári jogi megközelítés

A kógens büntetőjoghoz képest a polgári jog alapvetően diszpozitív, megengedő szemléletű. A jogalkotó feladata itt mindenekelőtt a magánszemélyek jogállásának meghatározása a virtuális világban. Az „alkotói jogok” a szoftverfejlesztőknek a virtuális világban betöltött státuszát jelölik ki, különös tekintettel a szerzői jogi kérdésekre, mint a

²⁸ További adatok a sport jogi szabályozásáról Klaus Vieweg: *The Appeal of Sports Law*, 2010, <http://www.irut.de/Forschung/Veroeffentlichungen/OnlineVersionFaszinationSportrecht/FaszinationSportrechtEnglisch.pdf> (2022.01.17)

²⁹ Ying Hu: *Robot Criminals*, In *University of Michigan Journal of Law Reform*, Vol. 52, No. 2, 2019, pp. 487-531.

³⁰ Jamilah Lim: *China has developed an...AI prosecutor?*, In *Techwire Asia*, <https://techwireasia.com/2021/12/china-has-developed-an-ai-prosecutor/> (2022.01.17)

problémás jogi helyzetek fő forrására. A hatályos szerzői jogi normák³¹ alapján nyilvánvaló, hogy a virtuális világ szimulációs szoftverei jellemzően több szerző által készített műalkotások, amelyekkel kapcsolatban a fejlesztő /cég/ gyakorolja a szerzői jogokat. A szoftver csak az általános szerződési feltételek elfogadása után használható. Ha a felhasználó megsérti ezeket a szabályokat, az szerződészegésnek minősül, amely speciális szankciókat vonhat maga után a játékosokra nézve (pl.: figyelmeztetés, időszakos vagy végleges eltiltás a játéktól). A polgári jog kontraktuális (szerződészegéssel okozott kárért fennálló) felelősségre vonatkozó rendelkezései egyértelműen alkalmazhatóak az ilyen esetekre is.

Gyakran előfordul, hogy nem csak a nagy fejlesztők hivatalos szerverei, de akár egy magánszerver is komoly illegális haszonra tehet szert a fejlesztői számára. Nem csak a népszerű virtuális világ - szerverek utánzása, de más internetes szolgáltatások (pl.: weboldal) másolása is előfordul a hivatalos verziók alternatívájaként.³² Egyes magánszerverek sokszor olyan honlapokat tartanak fent, melyeken a játék fejlesztőinek tulajdonában lévő logókat, ábrákat, védjegyeket használnak, így imitálják az eredeti honlapok szerkezetét és funkcióit. Ezek a magatartások számos jogág hatályos rendelkezéseibe ütközhetnek,³³ mivel azonban a jelen tanulmány kifejezetten a joghézagokra koncentrál, ezekkel az esetekkel itt nem foglalkozunk.

A felhasználók, mint a virtuális világok „lakosai” jogállása szintén új, eddig nem tapasztalt problémákat vet fel mind a lehetséges vagyoni, mind pedig a nem vagyoni károk kapcsán. Az alapvető és legfontosabb kérdések a tulajdonjog fogalma, tárgya és értéke a virtuális világban. A virtuális tárgyak értéke valós pénzben is kifejezhető minden olyan virtuális társadalomban, ahol léteznek ilyen tárgyak. A virtuális elemek általában olyan értéket képviselnek, amelyet a felhasználók kereslete és kínálata, tehát a piac, határoz meg. Az a kérdés, hogy kinek legyen rendelkezési joga a virtuális tárgyak felett, akkor kerül felszínre, amikor valamilyen módon „valós világi elem” kerül a virtuális világba. Ez az elem leggyakrabban valós pénz – a legtöbb esetben egy ország hivatalos pénzneme, amelyen virtuális tárgyakat vásárolnak és adnak el. A virtuális elem a szoftver része, miközben „fizikai” létére tekintettel nem választható el a végfelhasználóknak nyújtott szolgáltatástól, tehát önálló értéket képvisel és a legtöbbször forgalomképes. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azonban azt a tényt sem, hogy a virtuális elem hozzárendeléseit a fejlesztő szellemi tulajdonának szerves részeként kell kezelni. A római jog alapjaira épülő európai magánjog szellemében nem jelenthetjük ki egyértelműen, hogy a virtuális tárgyak jogállása azonos a fizikailag létező dolgok (vagyon) jogállásával. A virtuális világ tulajdonjogának kodifikációja tehát nem alapozható a valós világ tulajdonjogának szabályozásának analógiájára. Ebből következik, hogy a pénzre, értékpapírra és a természeti erőkre (pl.: villanyáramra) vonatkozó szabályok sem alkalmazhatók a virtuális tárgyakra, mivel ezen tárgyak megléte nem függetleníthető a nyújtott online szolgáltatástól. Ennek a szoros kapcsolatnak az eredményeként a szoftver fejlesztője korlátozhatja a virtuális elemekre vonatkozó rendelkezési jogot a végfelhasználói licencszerződésben (EULA: End User Licence Agreement).

Foglalkozni kell azokkal a nem vagyoni károkkal is, amelyek a felhasználóknál a valós világban keletkeznek, miközben a virtuális világban kalandoznak. Ezeknek a lehetőségét a szolgáltatók már az Általános Szerződési Feltételek megalkotásakor figyelembe veszik, és a felelősségüket kizárják, teljes mértékben a felhasználókra hárítják.

A VR Tours Zrt. (3. ábra) által kínált 1,5 órás történelmi gyalogtúra Általános Szerződési és Felhasználási Feltételei³⁴ elsősorban a virtuális valóság szemüvegekben az

³¹ Magyarország 1999. évi LXXVI. törvénye a szerzői jogról, 1.§ (2) bek. c) pont

³² Eszteri Dániel: A World of Warcraft-tól a Bitcoin-ig: Az egyén, a gazdaság és a tulajdon helyzetének magán- és büntetőjogi elemzése a virtuális közösségekben. Értekezés, PTE ÁJK, 2015, p. 57.

³³ Eszteri Dániel: A World of Warcraft-tól a Bitcoin-ig: Az egyén, a gazdaság és a tulajdon helyzetének magán- és büntetőjogi elemzése a virtuális közösségekben. Értekezés, PTE ÁJK, 2015, p. 57.

³⁴ VR Tours Ltd.: General Terms and Conditions of Use (GTC), <https://vrtoursofficial.com/terms/> (2022.01.17)

ügyfelek által okozott vagyoni károk miatti felelősségére fókuszál, azonban a 4. pontban ezt is rögzíti: "A szolgáltatást mindenki saját felelősségére veheti igénybe, a túra során bemutatott virtuális valóságot ábrázoló jelenetekben a nyugalom megzavarására alkalmas hang és kép effektusok jelennek meg, ezért epilepsziában szenvedők vagy arra hajlamosak számára kifejezetten nem ajánlott, valamint az esetleges rosszulétekért a szolgáltató nem vállal felelősséget."

Az ÁSZF 7. pontja rendelkezik a szolgáltatás során keletkezett károk viselésének kötelezettségéről. Ennek a pontnak a nagyobbik része (7.1 – 7.2.1) is az ügyfelekre bízott technikai eszközökben (virtuális valóság szemüveg) okozott károkkal foglalkozik. A szakasz végén, a 7.3. pontban azonban található egy fontos szabály a nem vagyoni károkra is: "A túra során felmerülő nem anyagi jellegű károkért, azaz bármilyen jellegű testi sérülésért, rosszulétekért a VR Tours Kft. semmilyen felelősséget nem tud vállalni, ugyanakkor lehetőségeihez képest megadja a szükséges segítséget." (Ezzel a fordulattal gyakorlatilag „előrelátó módon” a cserbenhagyás törvényi tényállásának esetleges jövőben alkalmazható analóg változata miatt lehetséges büntetőjogi felelősségre vonást is kizárja a szolgáltató jogi személy).

3. ábra VR Tours hivatalos weboldala³⁵

A nagyon sokszereplős online szerepjátékokban (MMORPG) a játékosok karaktereket („avatárokat”) fejleszthetnek, amelyek célja, hogy egyre magasabb szintre lépjenek a játékon belül. Az ember avatárja úgy jön létre, hogy tükrözze a játékos kívánt tulajdonságait. A szerepjátékosok gyakran olyan szoros kapcsolatban állnak saját digitális képmásukkal, hogy az avatár egy adott felhasználó személyes adatának tekinthető: sok esetben a virtuális viselkedés, a rögzített név vagy egyéb személyes jellemzők alapján egyértelműen azonosítható a felhasználó természetes személy. A hatályos magyar adatvédelmi törvény különleges személyes adatnak minősíti a következőket:³⁶ "a személyes adatok különleges kategóriáiba tartozó minden adat, azaz a faji vagy etnikai származásra, politikai véleményre, vallási vagy világnézeti meggyőződésre vagy szakszervezeti tagságra utaló személyes adatok, valamint a genetikai adatok, a természetes személyek egyedi azonosítását célzó biometrikus adatok, az egészségügyi adatok és a természetes személyek szexuális életére vagy szexuális irányultságára vonatkozó személyes adatok." Ebből arra következtethetünk, hogy az avatár, mivel a tulajdonságaiból, jellemzőiből az „öt” fejlesztő ember személyére következtethetünk, analógiával akár személyes adatnak is tekinthető.

³⁵ VR Tours Ltd. official website, <https://vrtoursofficial.com> (2022.01.17)

³⁶ Magyarország 2011. évi CXII. törvénye az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról, 3.§ 3. pont

A Sony által 1999-ben elindított EverQuest az egyik legnagyobb sokszereplős szerepjáték az interneten. A Sony nyilvántartása alapján a játéknak összesen 400.000 felhasználója van, és egyszerre akár 60.000 személy is „élhet” a játékban. Az EverQuest olyan gazdaságot teremtett, amelynek egy főre jutó jövedelme egy kisebb országéhoz hasonlítható – derül ki Edward Castronova amerikai közgazdász kutatásából.³⁷ Az EverQuest segítségével a játékosok avatárokat hozhatnak létre és irányíthatnak a Norrath nevű fantáziavilágban. A karakterek készségekre és javakra tesznek szert, amelyekkel aztán a játék pénzneve, a *platinum* közvetítésével kereskedhetnek más játékosokkal. Norrath nemzeti valutájának, a *platinum* az árfolyama túlszárnyalja a japán yent.³⁸ Sok EverQuest-játékos azonban túl bonyolultnak találta ezt a folyamatot, és inkább úgy döntöttek, hogy nem virtuális, inkább valódi pénzért adják el eszközeiket olyan kereskedési platformokon, mint az eBay. Castronova több ezer EverQuest-tranzakciót tanulmányozott az eBay-en, hogy meghatározza a Norrath lakói által generált valós gazdasági értéket. Megállapította, hogy Norrath egy főre jutó nemzeti összterméke 2266 USD. Ha Norrath ország lenne, akkor a világ 77. leggazdagabb államaként tartaná nyilván. Castronova szerint Norrath virtuális világának gazdasága ugyanúgy tanulmányozható, mint bármely másik országé a valós világban. Ennek oka álláspontja szerint a játékosok által a játéknak tulajdonított társadalmi jelentősége.³⁹ Ennél a pontnál utólagosan is különös jelentőségűvé és jövőbe mutatóvá válik Pokol Béla 2004-ben tett megállapítása a jog, a társadalmi valóság és az értelmi valóság kapcsolatáról: *„A természeti valóság körülményei között élve hajlamosak vagyunk arra, hogy a társadalmi jelenségeket is a fizikai valóság tárgyival összefonva és arra koncentrálva ragadjuk meg.[...] Ám a társadalmi jelenségek valósága csak ráépül ezekre, és minél fejlettebb szintre érkezik a társadalom működése, annál inkább csak előfeltételként használja a fizikai és a biológiai lét körülményeit, és kibontja a társadalmi valóság sajátos anyagát. Ez pedig az értelmi összefüggések sajátos létét jelenti, amely az emberek közötti kommunikációban él, illetve normákban, fogalmakban, ezeket kifejező szimbólumokban kap tartós létet.”*⁴⁰

Az EverQuest magatartási szabályzata 4. pontja rögzíti, hogy a játékosok tevékenysége *„Nem sérthet meg semmilyen helyi, állami, nemzeti vagy nemzetközi törvényt vagy szabályozást.”*⁴¹ Ez a rendelkezés önmagában is azt sugallja, hogy bizonyos esetekben a valós és a virtuális világ olyan mértékben összefonódhat, hogy a virtuális világban tanúsított magatartásnak a valós világban megítélhető jogi következményei lehetnek. A játékosok emberi jogai és a szoftver tulajdonosa szellemi tulajdonának védelme mellett továbbra is vannak még szabályozandó jogi problémák, amelyekre többféleképpen is válaszolhat a jogalkotó.⁴² Az ebből fakadó, a jogi felelősség kérdését megkérdőjelező ügyek és az azokat elemző tanulmányok mind arra utalnak, hogy ez az új terület nem szabályozható biztonságosan analógiákkal.

A fentebb már említett, Second Life játék, amelyet a „Linden Lab.” néven ismert amerikai technológiai vállalat, a Linden Research, Inc. hozott létre, lehetővé teszi a játékosok

---

³⁷ Castronova, Edward, *Virtual Worlds: A First-Hand Account of Market and Society on the Cyberian Frontier* 2001, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.294828> (2022.01.17)

³⁸ Eszteri Dániel: *Fantázia vagy valóság? Virtuális világok szerzői jogi problémái*, In *Infokommunikáció és jog*, Vol. 3, pp. 88-94.

³⁹ Castronova, Edward, *Virtual Worlds: A First-Hand Account of Market and Society on the Cyberian Frontier* 2001, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.294828> (2022.01.17)

⁴⁰ Pokol Béla: *Jogelmélet*, In *Társadalomtudományi trilógia II.*, Századvég, 2005, p. 10.

⁴¹ Daybreak Games: *What are the EverQuest Rules of Conduct?*, <https://help.daybreakgames.com/hc/en-us/articles/230629007-What-are-the-EverQuest-Rules-of-Conduct-> (2022.01.17)

⁴² Hartman Laura P. – Pava Moses L.: *Sony online entertainment: EverQuest® or EverCrack? Oxford style debate presented at tenth annual international conference promoting business ethics*, In *Journal of business ethics*, 2005, Vol. 58, No. 1, pp. 17-26.

számára, hogy legálisan birtokolják az általuk létrehozott tartalmakat, így valódi kereskedelmi piac alakult ki a virtuális földterületek, tárgyak és szolgáltatások adásvételére. 2006-ban Marc Bragg ügyvéd beperelte a fejlesztőt, azt állítva, hogy az illegálisan megfosztotta őt a fiókjához való hozzáféréstől, miután felfedezett egy kiskaput egy online földárverési rendszerben, amely lehetővé tette a számára, hogy a rezervációs ár (a minimális kikiáltási ár) alatti összegért vásároljon ingatlanokat. Bár a felhasználók és a kommentelők többsége úgy vélte, hogy a Braggnek nincs esélye a győzelemre, az ügy mégis számos, nem várt jogi fejleményt eredményezett, beleértve azt a bírósági ítéletet, amely szerint a Second Life szolgáltatási feltételeinek (TOS: terms of service) egyes részei egy ésszerűtlen szerződési feltétel miatt végrehajthatatlanok. Az ügy azzal végződött, hogy Bragg egy titkosított peren kívüli egyezség alapján visszakapta a virtuális ingatlanjait és helyreállították a számláját. Egy egyezség azonban nem teremtett precedenst, és így a felhasználók továbbra sem rendelkeznek hivatalos információval arról, hogy valójában milyen jogaik vannak virtuális ingatlanjaik, tárgyaik és számláik felett: a virtuális tulajdon jogállása tehát továbbra is kétséges. Bragg jogi érvelése a Linden Lab. honlapján közzétett azon állításon alapult, miszerint a Second Life-on belüli virtuális földterület a vásárló „tulajdonában lehet”. Ezt a mondatot azonban röviddel az egyezség megkötése után eltávolított a fejlesztő cég, ezért alakult ki az a feltételezés, mely szerint ez volt az elszámolás alapja. /Bragg v. Linden Research, Inc., 487 F.Supp.2d 593 (E.D. Pa. 2007)/⁴³ (4. ábra)

4. ábra A National Law Journal vezércikkben tárgyalta a Second Life jogesetet⁴⁴

A common law jogrendszerekben ez az eseti döntés mégis jogalkalmazási "lavinát" indított el, amely azonban a civil jogi jogrendszerben nem alkalmazható, így a jogalkotók feladata lesz a közeljövőben az olyan kérdések megválaszolása, mint *Milyen tulajdonjogi igény érvényesíthető a valós világban a virtuális vagyontárgyak felett?; Lehet-e a játékosoknak*

⁴³ U.S. Government Publishing Office: United States District Court Eastern District of Pennsylvania. 06-4925 - BRAGG v. LINDEN RESEARCH, INC. et al. [Government]. Administrative Office of the United States Courts, https://www.govinfo.gov/app/details/USCOURTS-paed-2_06-cv-04925 (2022.01.17)

⁴⁴ Mulcahy Benjamin R.: Second Life raises novel IP issues. The National Law Journal, 2007, https://www.sheppardmullin.com/media/news/546_Second%20Life%20Raises%20Novel%20IP%20Issues.pdf (2022.01.17)

kereshetőségi joga a virtuális birtokokkal kapcsolatos jogvitákban?; Végre lehet-e hajtani a valós világban a kibertérben az avatárok által kötött szerződéseket?

A virtuális valóság ingoványos területei közé tartozik a kriptovaluták megítélésének kérdése is. A legismertebb ezek közül kétségtelenül a Bitcoin (BTC), egy „virtuális pénz”, amely egy, az interneten létező, új típusú, független valuta, amely hű a nevéhez. Bitekből áll, de fizikai megjelenése (érme, bankjegy) nincsen. Nem áll mögötte fedezet árucikkekben, aranyban vagy bármilyen más nyersanyagban, mivel ez mindössze egy nyílt forráskódú szoftver, amely hozzáférést biztosít egy teljesen virtuális valutához.⁴⁵

Az országok valutáinak értékét az államhatalmak garantálják, azonban a Bitcoint a technikai háttérén túl semmilyen jogalany vagy jogi norma nem biztosítja. Ennek ellenére a tények azt mutatják, hogy továbbra is van kereslet az új virtuális fizetőeszközre, és felhasználói bíznak a rendszerben. A Bitcoin jelenlegi jogi státuszát illetően csak annyit bizonyos, hogy a világ minden részében teljesen szabályozatlan. Az ellenőrizhetetlen, teljesen független virtuális valuta, jellemzői miatt egyfajta jogi „szürke zónában” helyezkedik el, amelyet a bűnözők ki is használnak.⁴⁶ A Magyar Nemzeti Bank is veszélyesnek tartja a kriptovaluták használatát, és fel is hívja erre a honlapján a befektetők figyelmét.⁴⁷

A virtuális valóság (VR: Virtual Reality), mint mesterséges környezet, az eredeti valóságra épülő és azt különféle információkkal kiegészített kiterjesztett valóság (AR: Augmented Reality), valamint a kevert valóság korunk egyik legáttörőbb innovációi, amelyek hamarosan átformálják mindennapjainkat, életünket és szokásainkat. A kérdés az, hogy ezek a virtuális helyszínek felhasználhatók-e olyan alkalmazások létrehozására, amelyek megkönnyítik a jogi szolgáltatások működését és minőségét, és ha igen, milyen szabályozási kihívásokkal kell szembenéznük a jogalkotóknak ezzel összefüggésben.⁴⁸ Nyilván nem az a kérdés, hogy az ügyfelek időt és pénzt takarítsanak meg, ha a virtuális valóságban találkozhatnak ügyvédjükkel, a közjegyzővel, vagy akár az önálló bírósági végrehajtóval. Az új technológia alkalmazása olyan tisztázatlan jogi problémákat vet fel, amelyek szabályozása még nem történt meg, így a joghézag itt is megállapítható. Például valaki képének felhasználása személyes képmással való visszaélésnek minősül-e⁴⁹ vagy személyes adattal visszaélésről van szó, mivel ezek lényegében biometrikus adatok?⁵⁰ Egy másik probléma lehet, ha valaki feltöri a VR/AR rendszert, és így követ el adatlopást, ki a felelős: az ügyvédi/közjegyzői/végrehajtói iroda vagy a készülék tulajdonosa? Felmerülhet az a kérdés is, hogy kié a VR/AR? A VR / AR létrehozásához a szolgáltatónak az iroda anyagait a virtuális valóság anyagává kell alakítaniuk. Az ügyvédi/közjegyzői/önálló bírósági végrehajtói irodáknak nyilvánvalóan tisztázniuk kell az ilyen tartalom tulajdonjogát a VR/AR - szolgáltatókkal kötött licencszerződésükben, és az illetékes szakmai kamarák ennek alapján szabályozzák újra majd az eljárásrendjüket. Ezen a ponton azonban ismét visszakanyarodunk a virtuális tulajdoni dolgok tulajdonjogának eddig tisztázatlan kérdéséhez. Kétségtelen, hogy mind a jogalkotás, mind a végrehajtás egy hosszú munkafolyamat elején tart, ugyanis a római jogban kialakult abszolút szerkezetű tulajdoni jogviszony „kristályszerkezete” több mint kétezer év után szétesni látszik ebben a soha nem tapasztalt virtuális közegben.

⁴⁵ Davis Joshua: The Crypto-Currency: Bitcoin and its mysterious inventor, In The New Yorker, 2011, 10. http://www.newyorker.com/reporting/2011/10/10/111010fa_fact_davis (2022.01.17)

⁴⁶ Eszteri Dániel: A World of Warcraft-tól a Bitcoin-ig: Az egyén, a gazdaság és a tulajdon helyzetének magán- és büntetőjogi elemzése a virtuális közösségekben, Értekezés, PTE ÁJK, 2015, pp. 185-189.

⁴⁷ Magyar Nemzeti Bank: Az MNB által nem felügyelt befektetések, <https://tinyurl.com/2zdp4xj5> (2022.01.17)

⁴⁸ Sepsi Hanna: Digitális szerepjáték – avagy a virtuális ügyvédi irodák jövőbeli kihívásai, In Arsbóni, 2020, <https://arsboni.hu/digitalis-szerepjatek-avagy-a-virtualis-ugyvedi-irodak-jovobeli-kihivasai/> (2022.01.17)

⁴⁹ 2013. évi V. törvény Magyarország Polgári Törvénykönyvéről, 2:48§

⁵⁰ 2012. évi C. törvény Magyarország Büntető Törvénykönyvéről 219.§

IV. Összegzés

Amint a fenti példákból is látható, a virtuális valóságban előforduló, szabályozást igénylő jelenségek némelyike annyira új, hogy a jogtörténetben is példa nélküli, ezért nem sok lehetőség adódik analógia alkalmazására. A büntetőjog területén a „*nullum crimen sine lege*” és az ezzel összefüggő „*nulla poena sine lege*” alapelvek amúgy is óvatosságra intik a jogalkotókat.⁵¹ Ezért itt új szabályokat kell megalkotni, mivel az eltérő szemléletmód – kiemelve itt is a virtuális tulajdonjog jogi státuszának alapproblémáját – valamint az előbb említett alapelvek folytán nem célszerű egyszerű minősített esetként beilleszteni a virtuális térben elkövetett cselekmény tényállását a lopás vagy egyéb „hasonlónak tartott” bűncselekmény törvényi tényállásába. Megfontolást igényel ezért a virtuális világban a büntetőjogi felelősség érvényesítésének külön szabályainak megalkotása, amely az e-sport kapcsán különösen sürgető feladatnak tűnik.

Még a virtuális világ speciális büntetőjogi kodifikációja után is problémák forrásai lehetnek azonban majd azok az esetek, amikor a virtuális világban elkövetett, és a virtuális büntetőjog szabályai alapján elbírált cselekménynek a valós világban is vannak olyan következményei, amelyek a valós világ büntető/szabálysértési/polgári jogi normáiba ütköznek. A külön virtuális szabályrendszerek megalkotása ugyanis csak az első szükséges lépés, amely nyilván nem jelenti azt, hogy ezzel a kollízió lehetősége is elhárul a különböző valós és virtuális jogterületek és jogi normák között. A végső megoldást a valós és a virtuális jogi normák harmonizációja fogja jelenteni, amelynek során célszerű lesz zsinórmértékül mégis a valós világ szabályrendszerét venni figyelembe.

A kógens büntetőjoggal szemben a diszpozitív, megengedő polgári jog esetében az olyan analógia alkalmazásának lehetőségét, amely a felek egyenlő akaratát támogatja, nem szabad kizárni. Lehetséges a szerződésen kívüli okozott károk megtérítésére vonatkozó szabályok alkalmazása, ha a kár a valós világban történt. A virtuális világban benyújtott kártérítési igények azonban bizonytalan kimenetelűek lesznek mindaddig, amíg a tulajdon fogalmát és jogi státuszát a virtuális világban egyértelműen nem szabályozzák. Csak a virtuális ingatlan fogalmának és jogi státuszának egyértelműsítése után lehet majd tisztázni, hogyan állapítható meg a kár, mekkora a kár összege, és ki viseli a felelősséget. Már most előre vetíthető, hogy a tulajdonjog fogalma több évezred után radikálisan megváltozik, még a tulajdonjog abszolút szerkezetéről kialakult következetes elméleti álláspont is meginogni látszik.

Egyetlen tény azonban bizonyosan megállapítható: annak ellenére, hogy a virtuális világ megállíthatatlanul tágul és fejlődik, a jogalkotó mégsem hagyhatja figyelmen kívül a valós világ alapelveit és normarendszerét: az remélhetőleg mindig is viszonyítási pont marad – és így tág értelemben véve, mégis egyfajta jogi analógia lehetőségét biztosítja a jövő virtuális jogalkotói számára. Tábornak tehát nem kell meghalnia.

„Kedves barátom, három éve beszéltem neked először a Tábornak írásairól. Akkor történt az a rejtelmes tragédia, amelyről az újságok is írtak: halva találták őt szobájában, a homlokán lőtt sebbel, és semmiféle fegyver sem volt körülötte. Mi történhetett? Semmiféle nyomozás nem vezetett eredményre.”

/Babits Mihály: Gólyakalifa/

---

⁵¹ Franz von Liszt: The Rationale for the *Nullum Crimen* Principle, In *Journal of International Criminal Justice*, Vol. 5, No. 4, 2007, pp. 1009–1013.

Makkos Nádor¹

Az esélyteremtésről

Időről időre szükségünk van az esélyegyenlőség, illetve az esélynövelés igényének újradefiniálására, mert az esélynövelés egyik deklarált célja az ezirányú folyamatos szemléletformálás. Napjainkban az esélyegyenlőség elcsépzelt fogalma helyett az esélynövelés, vagy esélyteremtés kifejezést használjuk. Azt is láthatjuk, hogy az esélyteremtés igénye napjainkban Magyarország területén különböző intenzitással jelenik meg, véleményünk helyett helyesen, mert ahol nagyobb a szükség, ott koncentráltabbnak kell lennie a pozitív állami beavatkozásnak is. Az állami szervezetrendszer azonban nem alkalmas a jelenlét alapú folyamatos segítségnyújtásra, ezért segélyszervezetekkel valósítja meg ez irányú céljait, a hátrányos helyzetű személyek közösségbe vonását, problémáik enyhítését. E segítségnyújtások lefedik a szociális segítség teljes spektrumát, különösen a fejlesztő foglalkozások, oktatás és képzés, foglalkoztatás, egészségi állapot, lakhatási helyzet javítását, egyszerűen a környezeti és társadalmi rehabilitáció, rehabilitáció területét.

Az alábbiakban betekintést engedünk e területre a jog szemüvegén keresztül, a szociális segítség elméletén túl, a szociális esetmunka kereteinek kijelölése által is.

I. Az esélyegyenlőség igénye az Alaptörvényben

Hazai jogirodalmunk használja az esélyegyenlőség fogalommal összefüggésben az előnyben részesítés,² az „esélyegyenlőség biztosítása,”³ az „egyenlő esélyű hozzáférés,”⁴ a „pozitív intézkedés,”⁵ és egyébként véleményünk szerint helytelenül a „pozitív diszkrimináció”⁶ kifejezéseket, és újabban az „emberhez méltó”⁷ kifejezést is. Az Alaptörvényben egyaránt találunk diszkriminációt tiltó, és tartalmi egyenlőséget előíró szabályokat. Az Alaptörvény tartalmazza, az általános jogegyenlőség, a férfiak és nők egyenjogúságának igényét, valamint, hogy Magyarország az esélyegyenlőség érdekében intézkedéseket tesz.⁸

E rendelkezések alapján az egyenlőség érdekében tett előnyben részesítés⁹ több, mint engedélyezett. Magyarország külön intézkedésekkel védi a családokat, a gyermekeket, a nőket, az időseket és a fogyatékkal élőket.¹⁰ Magyarország törekszik, minden állampolgárának

---

¹ Doktorandusz, Nemzeti Közszolgálati Egyetem.

² A Bíróság már a Dekker eset 20. pontjában megjegyezte, az előnyben részesítés bizonyos esetekben nem sérti az egyenlő bánásmódot.

³ Lásd különösen Alaptörvény; Ebktv.; Mt.; Szt.; Fot. törvényekben.

⁴ Lásd különösen Ebktv.; Fot.; Nat.; Jtv. törvényekben.

⁵ E megnevezést különösen nemzetközi dokumentumokban alkalmazzák. különösen a Marrakeshi egyezményben, vagy a Tanács 2006/54/EK irányelve 3. cikkében.

⁶ Bővebben lásd: 32/2012. (X. 8.) EMMI rendelet.

⁷ Alaptörvény hetedik módosítása, de lásd már a T/9929/55. számú javaslatban, 2013. március 6.

⁸ Alaptörvény XV. cikk (4).

⁹ Lásd különösen 2003. évi CXXV.; 2018.évi CIII.; 2018.évi LXXV.; 2016.évi CL. 2013.évi CLXXVII.; 2013. évi XXVI. 2013. évi V. 2012.évi CXCI.; 2012. évi I.; 2011. évi CCXI.; 2011. évi CCIV.; 2011.évi CXC.; 2011. évi CXI. törvényekben.

¹⁰ Alaptörvény XV. cikk (4)-(5). A gyermeke védelme már korábban is alkotmányos alapértéknek számított: Az Alkotmány 16. §-a kijelenti, hogy a „Magyar Köztársaság különös gondot fordít az ifjúság létbiztonságára, oktatására és nevelésére, védelmezi az ifjúság érdekeit.” az Alkotmány 70/A. § (3) bekezdése alapján „a Magyar

szociális biztonságot nyújtani különösen anyaság, betegség, rokkantság, fogyatékoság, özvegyesség, árvaság és önhibáján kívül bekövetkezett munkanélküliség¹¹ esetén. Magyarországon a társadalmi felzárkózási rendszere segítséget nyújt a mélyszegénységben élők, romák, gyermekek, nők, idősek, fogyatékkal élők, és e tulajdonságok közül többel is rendelkezők számára.¹² A szociális biztonságot szociális intézmények rendszere és kiterjesztett pozitív intézkedések rendszere is szolgálja.

Garanciális szabály, hogy az Alaptörvény a szociális intézkedések jellegét és mértékét törvényben kívánja megállapítani, például „közösség számára hasznos tevékenységéhez igazodó támogatás” különösen a közfoglalkoztatás folyamata.¹³ Minden magyar állampolgár törvényben meghatározott támogatásra jogosult.¹⁴ Magyarország az időskori megélhetést az állami nyugdíj rendszerével is biztosítja. Törvény azonban – a férfiak által vitatott - nők korkedvezményes nyugdíjra való jogosultságának feltételeit is megállapíthatja.¹⁵

Az Alaptörvény tehát jelentős garanciákat tartalmaz az emberi méltóság, az önhibán kívül bekövetkező személyes katasztrófák, és a hátrányos helyzetű személyek védelmében.¹⁶ Magyarország védi – a régmúltban titkos kommunikációnak bélyegzett – „négy fő nyelvjárást” tartalmazó magyar jelnyelvet is, mint a magyar kultúra részét.¹⁷ Magyarországon mindenkinek joga van a munka és a foglalkozás szabad megválasztásához is, valamint a vállalkozáshoz. Magyarország törekszik megteremteni annak feltételeit is, hogy minden munkaképes ember, aki dolgozni akar, dolgozhasson.¹⁸ Törvényben meghatározottak szerint a munkavállalóknak, a munkaadóknak, valamint szervezeteiknek joguk van ahhoz, hogy egymással tárgyalást folytassanak, annak alapján kollektív szerződést kössenek, érdekeik védelmében együttesen fellépjenek, amely magában foglalja a munkavállalók munkabeszüntetéshez való jogát. Minden munkavállalónak joga van az egészségét, biztonságát és méltóságát tiszteletben tartó munkafeltételekhez, mely különösen a fogyatékkal élők számára jelenthet biztosítékot, számukra méltó munkakörülmények megteremtéséhez. Minden munkavállalónak joga van a napi és heti pihenőidőhöz, valamint az éves fizetett szabadsághoz,¹⁹ melynek újragondolása folyamatosan szükséges a munka és a családi élet harmóniájának megteremtéséhez. Gyermekek foglalkoztatása – testi, szellemi és erkölcsi fejlődésüket nem veszélyeztető, törvényben meghatározott esetek kivételével – tilos. Magyarország külön intézkedésekkel biztosítja a fiatalok és a szülők munkahelyi védelmét.²⁰

Köztársaság a jogegyenlőség megvalósulását az esélyegyenlőtlenségek kiküszöbölését célzó intézkedésekkel is segíti.”

¹¹ Megkülönböztetünk részleges és teljes munkanélküliséget. Bővebben lásd: ILO 168. sz. ajánlásában. A munkanélküliségi ráta az OECD értelmezésében a munkanélküliek számának kifejezése a munkaerő százalékában, ahol a munkaerő a munkanélküliek számát, a foglalkoztatottak és az önfoglalkoztatókat jelenti. A KSH értelmezésében a munkanélküliségi ráta a munkanélküliek megfelelő korcsoportba tartozó egyének száma a gazdaságilag aktív népesség százalékában. Az Európai Bizottság értelmezésében létezik tartós munkanélküliségi ráta és a „nagyon tartós” munkanélküliségi ráta. Tartós munkanélküliségi ráta a 12 hónapja vagy régebben munkanélküliként élők arányát mutatja a munkaerőpiacon aktív egyének számához viszonyítva. A nagyon tartós munkanélküliségi ráta a 24 hónapja vagy hosszabb ideje munkanélküliként élők aránya a munkaerőpiacon aktív egyének számához viszonyítva. Bővebben lásd: KÉRI Judit: Fogalmi meghatározások és elhatárolások a foglalkoztatáspolitikai köréből. pdf. Letöltés: 2021. 10. 05.

¹² Ebktv. 32.§ (2) bek.

¹³ 2011. évi CV. törvény.

¹⁴ Alaptörvény XIX cikk. (1). bek.

¹⁵ Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) XIX cikk.

¹⁶ Alaptörvény XXVI. cikk.

¹⁷ Alaptörvény H cikk (3).

¹⁸ Alaptörvény XII cikk (1), (2).

¹⁹ Alaptörvény XVII cikk (1)-(4).

²⁰ Alaptörvény XIX cikk. (4).

A közteherviselés és a nyugdíjrendszer alapvető szabályait a közös szükségletek kielégítéséhez való kiszámítható hozzájárulás és az időskori létbiztonság érdekében sarkalatos törvény határozza meg.²¹ A fentiek alapján megállapíthatjuk Magyarországnak szándéka intézkedésekkel az esélyegyenlőség megvalósításának biztosítása. A megvalósítás biztosítása törvényalkotási, végrehajtási, például foglalkoztatás, és szociálpolitikai, valamint ellenőrzési intézkedéseket is magukban foglalnak.²²

II. Az esélyegyenlőség előmozdítása a központi közigazgatásban

Az esélyegyenlőség vezetés,- és szervezéstanai megközelítése alapján a közigazgatás legfőbb feladata az állami akarat tisztességes végrehajtása. E feladatrendszer három fő tevékenység alkotja: a jogalkotás, a jogalkalmazás és a szervezés. „Szervezéstudományi szempontból ma is helyénvaló, hogy a vezető, akinek feladata a rábízott szervezet eredményes működtetése, a vezetői programjának, elképzeléseinek megfelelően alakítja ki a szervezet belső felépítését.”²³ A „vezetés azt a szervezeten belüli viszonyrendszert határozza meg, amely igazgatáson belül értelmezhető, de annak nem részjogosítványa.”²⁴ Közigazgatás-vezetés és szervezés nem létezhet a közigazgatási szervezet nélkül. A közigazgatás bővebb szervezetében az esélyegyenlőség előmozdításának tevékenysége szervezeten belül elkülönül, és körülhatárolható. Mivel az esélyegyenlőség biztosítása iránti igény a jogrendszert átható diffúz elv, a jogszabályokban számos helyen léteznek intézkedések, melyeket a közigazgatás rendszerében több állami szerv is érvényesít, különösen bíróságok, ügyészségek, közigazgatási hatóságok.

Azonban léteznek olyan szervezetek, melyeket az egyenlő bánásmód és az esélyegyenlőség (előnyben részesítés) biztosításának érdekében hoztak létre, és a jogvédelmet és az esélyegyenlőség előmozdítását fő feladatként kapták. Ilyen a jogvédelmet biztosító szerv az Egyenlő Bánásmód Hatóság (EBH), 2021.01.01-től Egyenlő Bánásmódot Felelős Főigazgatóság, mely beolvadt az Alapvető jogok Biztosításának Hivatalába (AJBH) és esélyegyenlőséget előmozdító szerv az Emberi Erőforrás Minisztérium (EMMI) alá tartozó, Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság (SZGYF). A Társadalmi Esélyteremtési Főigazgatóság (TEF) mely ellátja a társadalmi felzárkózás, mélyszegénység megszüntetése, esélyteremtés területén a felzárkózás képzési, szervezési és módszertani feladatait, illetve a hozzá kapcsolódó mentori támogatást.

III. Az esélyegyenlőség előmozdítása a helyi közigazgatásban

Balogh (2012) véleménye szerint „Magyar modellként jegyik az ún. esélyegyenlőség-elvű támogatáspolitikát, amely a központi és uniós forrásokhoz való hozzáférést kötelezően megalkotandó esélyegyenlőségi helyzetelemzéshez és tervhez rendeli.”²⁵ A HEP-ek első generációja 2013 májusától jelentek meg a területi önkormányzatok gondozásában. Az állam területi szintjén, a településeken, a HEP-ek második generációi 2018-2019-ben jelentek meg, az Ebktv. előírásainak megfelelően. E programok kellő tervezési alapot nyújthatnak statisztikai számadatok rengetegével a közösségi szolgáltatások tervezéséhez. A polgármesterek (településmenedzserek) tehetsége az, amely képes forrásokat teremteni, akár azáltal is, hogy

²¹ Alaptörvény 40. cikk.

²² Alaptörvény XXVI. cikk.

²³ TEMESI István (szerk.): *Közigazgatási jog*, Dialóg Campus Kiadó Budapest, 2018. p.104.

²⁴ Ibid. Temesi, p. 217.

²⁵ BALOGH Zoltán: *Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia 2011–2020 Polgári Szemle 2012. február 7. évfolyam 5-6. szám.*

támogatja a forrásteremtő képességgel rendelkező személyeket. A jól felkészült szakemberek, szociális kérdések megoldásában felismerik azt a közös érdeket, amely elősegítheti kistelepüléseken is a közösségi terek hatékony működtetését, így a településvezetésben a polgármesterek egy jól felkészült szakemberekből álló csoportra támaszkodhatnak. Az esélyegyenlőség területén különösen fontos, hogy e programok ne az íróasztal fiókjának készüljenek, hanem megalapozzák azokat a pályázatokat, melyek a településeken a szüntelen fejlesztés gazdasági alapjául szolgálnak. Minden helyi önkormányzatnak HEP-et kell készítenie,²⁶ mely a település lakosságának problémakezelését széleskörű statisztikai adataival megalapozza.²⁷ (A TeIR-Szoc-ÁIR rendszer a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia (NTFS) céljaihoz tartozó 102 indikátor, diagramok által grafikusán is tükrözi a társadalmi jelenségeket.) A HEP-ek kötelező indikátorainak felsorolását és elkészítésük szempontjait az Ebktv. előírásain kívül további két rendelet tartalmazta.²⁸ Balogh kiemeli „Ezek elkészítése során kiemelten fontos annak vizsgálata, hogy érvényesül-e a településen, az önkormányzati társulásban a diszkriminációmentesség, szegregációmentesség és a halmozottan hátrányos helyzetű csoportok felzárkózásának támogatása.”²⁹

A felzárkózás politika szervezeti és intézményi hátterének alapja a 2003. évi CXXV. törvény, amely tartalmazza a diszkriminációt elszennedő, hátrányos helyzetű csoportokat, tartalmazza a szankcionálás mechanizmusát és rögzíti, hogy az esélyegyenlőség biztosítása elsősorban az állam feladata. A területi felzárkózási koordináció központjaként a jogszabályok a Türr István Képző és Kutató Intézetet (TKKI) nevezték meg, melyet megszűnése után az SZGYF, majd abból kiválással a TEF követte. A felzárkózás politika szervezeti hátterét a 321/2011. (XII. 27.) Korm. rendelet tartalmazza, mely a HEP - ek elkészítésének szabályairól is rendelkezik és tartalmazza az esélyegyenlőségi mentorokkal szemben támasztott követelményeket. A 2/2012. (VI. 5.) EMMI rendelet, a HEP elkészítésének részletes szabályairól rendelkezett.³⁰ Ezt a munkát kezdte meg a Türr István Képző és Kutató Intézet, melyet a Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság folytatott,³¹ s ma a Társadalmi Esélyteremtési Főigazgatóság (TEF) feladata. Az esélyegyenlőség biztosításának kötelezettsége minden önkormányzatra nézve kötelező, azonban a különböző méretű helyi önkormányzatokat gazdasági erejük folytán is aszimmetrikus módon érinti. A területi gazdasági különbségek csökkentése érdekében,³² számos program hathat.³³

IV. Előnyben részesítés

Az előnyben részesítés nem jár bárki számára felétlenül, hiszen az erősek támogatása diszkriminációhoz vezethetne, másképpen fogalmazva az előnyben részesítés korlátja a diszkrimináció tilalma. Az Ebktv. 11. §. alapján azonban „nem jelenti az egyenlő bánásmód

---

²⁶ Ebktv. 31. §.

²⁷ A HEP programok kapcsán a települési önkormányzatoknak segítséget nyújt a Belügyminisztérium keretében 2019.08.01.-től a Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóságból a 180/2019. (VII. 26.) Korm. rendelet alapján kiváló Társadalmi Esélyteremtési Főigazgatóság Helyi Esélyegyenlőségi Programok Osztálya.

²⁸ 2/2012. (VI. 5.) EMMI rendelet, és a 321/2011. (XII. 27.) Korm. rendelet.

²⁹ Ibid. Balogh.

³⁰ Ma már a HEP elkészítését a Belügyminisztérium Módszertani Útmutatója a helyi esélyegyenlőségi programok elkészítésének szempontjaihoz és a program felülvizsgálatához (Budapest, 2021. július 1.) tartalmazza.

³¹ 253/2016. (VIII. 24.) Korm. rendelet egyes kormányrendeleteknek a Türr István Képző és Kutató Intézet megszűnésével összefüggő módosításáról.

³² 1997. évi XV. törvény 9. cikk (5) bek.

³³ A Kormány 1403/2019. (VII. 5.) Korm. határozata a Magyarország egyes területei közötti gazdasági egyenlőtlenség csökkentése érdekében szükséges fejlesztési programcsomagról.

követelményének megsértését az a rendelkezés, amely egy kifejezetten megjelölt társadalmi csoport tárgyilagos értékelésén alapuló esélyegyenlőtlenségének felszámolására irányul, ha az: a) törvényen vagy törvény felhatalmazása alapján kiadott kormányrendeleten, illetve kollektív szerződésen alapul, és határozott időre vagy határozott feltétel bekövetkeztéig szól, vagy b) a párt ügyintéző és képviseleti szervének megválasztása, valamint a pártnak a választási eljárásról szóló törvényben meghatározott választásokon történő jelöltállításának során a párt alapszabályában meghatározott módon érvényesül. Az előnyben részesítő „rendelkezés nem sérthet alapvető jogot, nem biztosíthat feltétlen előnyt, és nem zárhatja ki az egyéni szempontok mérlegelését.”³⁴

Az Alkotmánybíróság (AB) a pozitív diszkrimináció (helyesen előnyben részesítés) korlátjának a tágabb értelemben leírt, tehát az egyenlő méltóságra vonatkozó megkülönböztetés tilalmát, illetve az Alkotmányban pozitívan megfogalmazott alapjogokat tekintette. Az AB már 1990-ben megjegyezte: „bár a társadalmi egyenlőség, mint cél, mint társadalmi érdek, megelőzhet egyéni érdekeket, de nem kerülhet az egyén alkotmányos jogai elé.”³⁵ Az előnyben részesítés korlátja az ésszerűség, melynek elkerülése például „igazságtalan nehézséget”³⁶ eredményezhet.

V. Az előnyben részesítés és az egyenlő bánásmód elhatárolása

Előnyben részesítésnek nevezhetjük az azonos körön (összehasonlítható helyzetben lévő csoporton) belül kedvezőbb feltételek biztosítását az esélyegyenlőtlenség kiküszöbölése, alapjog érvényesítése, vagy más alkotmányos cél előmozdítása érdekében.³⁷ Amint azt a fentiekben is jeleztük, az előnyben részesítés jogszerű lehet, amennyiben addig tart, míg a hátrányos helyzet meg nem szűnik. Azonban, ha a hátrányos helyzet tartósan fenn áll, akkor az előnyben részesítés miatti megkülönböztetés is fenn áll, tehát konzerválja a megkülönböztetést, nem kezeli hatékonyan a diszkriminációt.

Mind az egyenlő bánásmód biztosításának célja, mind az előnyben részesítés célja az igazságos bánásmód biztosítása, azt azonban különböző úton kívánják elérni. Az előnyben részesítés másik célja a társadalmi különbségek csökkentése, a békés társadalmi együttélés fenntartása. A közjog területén az egyenlő bánásmód követelménye alapvető jelentőségű.³⁸ A jogegyenlőség követelménye a jog általi egyenlőként való kezelésre irányuló alkotmányos elv,³⁹ mely emberi jogi,⁴⁰ és alapvető állampolgári jogon kívül egyéb, különösen munkajogi egyenlőség igényt is takar.

Az egyenlő bánásmód elve tartalmazza a diszkrimináció tilalmát, és tartalmazza az előnyben részesítés, esélykiegyenlítés kötelességét is.⁴¹ Az Ebktv. 1 §-a alapján a különböző típusú személyekkel szemben (természetes, jogi, illetve jogi személyiséggel nem rendelkező szervezet) „az egyéni szempontok azonos mértékű figyelembevételével kell eljárni”. Az egyenlő bánásmódot érvényesíteni kell az előmenetelt is magában foglaló munkavállalás és a

³⁴ 2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról 11. §.

³⁵ Bővebben lásd: 9/1990. (IV. 25.) AB határozat IV. pont.

³⁶ Bővebben lásd: „ésszerű alkalmazkodás és igazságtalan nehézség”: *US Airways, Inc. v. Barnett*, 535 U.S. 391 (2002).; illetve „ésszerűség” III/01591/2014, III/01592/2014, [303]-[305]. EBH2007.1629.; Ebktv. 7.§. (2). bek. b).

³⁷ CHRONOWSKI Nóra - ZELLER Judit (szerk.): *Társadalmi Felzárkózás, esélyegyenlőség* Nemzeti Közszerzői Egyetem Vezető-és Továbbképzési Intézet, Budapest, 2014. p. 17.

³⁸ Ebktv. 4.§.

³⁹ 32/1991. (VI. 6.) AB határozat, 2.1.

⁴⁰ Mauric W. CRANTSON: *What are Human Rights?* Bodley Head, First Edition London, 1973. p. 36.

⁴¹ Az egyenlő bánásmód elve, nem azonos súllyal tartalmazza a hazai és a külföldi személyekkel történő bánásmódot. Bővebben lásd: *New Orleans v. Dukes*, 427 U.S. 297 (1976.) Ebktv. 4-5. §.

szakképzés, a díjazást is magában foglaló munkafeltételek, és a foglalkoztatási szociális biztonsági rendszerekben,⁴² de a személy nemének megváltoztatásából eredő hátrányos megkülönböztetés esetében is.⁴³

Az egyenlő bánásmód rész elemének tekintett előnyben részesítést szorosan kell értelmezni az ellátandó feladat természete vagy ellátása körülményei, például az anyaság védelme miatt, mert jogos cél lehet az arányosság elvének figyelembe vételével. Az előnyben részesítés nyilvánvalóan nem a szó szoros értelmében vett egyenlő bánásmódot takar, hanem arányosan vett egyenlő bánásmódot. Egyrészt az előnyben részesítésnek „törvényen vagy törvény felhatalmazása alapján kiadott kormányrendeleten, illetve kollektív szerződésen” kell alapulnia, és konjunktív feltétel, hogy csak „határozott időre vagy határozott feltétel bekövetkeztéig szól.”⁴⁴ Ezzel szemben az egyenlő bánásmód folyamatosan érvényesítendő elv. Az időbeli,- és feltételhez kötés az előnyben részesítés esetén az intézkedés felülvizsgálatának szükségességére utal. Garanciális szabály ugyanakkor, hogy az előnyben részesítő rendelkezés egyrészt „nem sérthet alapvető jogot, nem biztosíthat feltétlen előnyt, és nem zárhatja ki az egyéni szempontok mérlegelését.”⁴⁵ Másrészt a „párt ügyintéző és képviseleti szervének megválasztása, valamint a pártnak a választási eljárásról szóló törvényben meghatározott választásokon történő jelölt állítása során a párt alapszabályában meghatározott módon érvényesül.”⁴⁶ Amennyiben ugyanis a „törvény eltérően nem rendelkezik, az olyan magatartás, intézkedés, feltétel, mulasztás, utasítás vagy gyakorlat (rendelkezés) nem sérti az egyenlő bánásmód követelményét, amely a hátrányt szenvedő fél alapvető jogát másik alapvető jog érvényesülése érdekében, elkerülhetetlen esetben korlátozza, feltéve, hogy a korlátozás a cél elérésére alkalmas és azzal arányos.”⁴⁷ A hangsúly az „elkerülhetetlen esetben” történő korlátozáson van. Az a rendelkezés sem sérti az egyenlő bánásmód követelményét, amelynek az előbbi felsorolás hatálya alá nem tartozó esetekben „a tárgyilagos mérlegelés szerint az adott jogviszonnyal közvetlenül összefüggő, ésszerű indoka van.”⁴⁸ Ez utóbbi rendelkezés is az előnyben részesítő intézkedés esetenkénti felülvizsgálati kötelezettségére világít rá.

Az AB az előnyben részesítés korlátjának a tágabb értelemben leírt, tehát az egyenlő méltóságra vonatkozó megkülönböztetés tilalmát, illetve az Alkotmányban pozitívan megfogalmazott alapjogokat tekintette. Az AB megjegyezte: „bár a társadalmi egyenlőség, mint cél, mint társadalmi érdek, megelőzhet egyéni érdekeket, de nem kerülhet az egyén alkotmányos jogai elé.”⁴⁹

Fontos, hogy az esélyek egyenlőségének biztosítása az eséllyel rendelkezők előnyének csökkentését, és/vagy az eséllyel nem rendelkező hátrányos helyzetű személyek hátrányának csökkentését, esélykiegyenlítést jelenti. Az esélyelőnyvel rendelkezők előnye legálisan tehát – csökkenthető, amennyiben nem sért alapvető jogot, nem biztosít feltétlen előnyt, és nem zárja ki az egyéni szempontok mérlegelését – tehát nem feltétlen jogfosztottságot, hanem lehetőség csökkentést jelent, például felsőoktatási felvételi esetében rögzített keret-létszám esetében az előnyben részesítettek száma csökkenti az előnyben nem részesülők számát az ingyenes állami képzésre.⁵⁰ Az előnyben részesítő gyakorlat bár az előnyben nem részesítettek számára

---

⁴² Bővebben lásd: 2006/54/EK irányelv i. cikk, Szerződés 141.cikk. Case C-262/88. Barber, ECLI: EU: C:1990:209.

⁴³ A férfiak és nők között érvényesítés azonban kiterjesztett értelmezésű. Abba beletartoznak „a választott és az elrendelt” nemek is.

⁴⁴ Ebktv. 11.§. (1) bek. a)

⁴⁵ Ebktv. 11.§. (2) bek.

⁴⁶ Ebktv. 11.§. (1) bek. b)

⁴⁷ Ebktv. 7.§. (2) bek. a)

⁴⁸ Ebktv. 7.§. (2) bek. b)

⁴⁹ 9/1990. (IV. 25.) AB határozat IV.

⁵⁰ Bővebben lásd: faktuális diszkrimináció.

faktuális, ténybeli hátrányt okoz, az nem jelent sem tulajdonságon alapuló, sem hátrányos célzatú megkülönböztetést.

Érdekes, hogy „a diszkriminációs panaszok száma, illetve azok minősége nem mutatott közvetlen összefüggést a település esélyegyenlőségi tervezés keretében elfogadott dokumentumainak és intézkedéseinek számával vagy minőségével.”⁵¹

VI. Esélyegyenlőséget célzó intézkedések

Az esélyegyenlőség azt a célt is jelenti, hogy a jogi szabályozás a kezdőpontnál biztosítsa az egyenlő esélyt, vagyis a hátrányos helyzetben lévőket arra a szintre kell hozni, hogy a többséggel együtt egy startvonalról indulhassanak.⁵² Az esélyegyenlőség, továbbá az egyenlő bánásmód elvének érvényesítésével kapcsolatos normák a közösségi szociálpolitika döntő részét alkotják, a jogalkotási folyamat ezen a területen döntően 1975-től indult meg az első Szociális Akcióprogram hatására.⁵³

Esélyegyenlőséget elősegítő intézkedéseknek nevezzük különösen a fennálló egyenlőtlenségek megszüntetését, amelyek a nők lehetőségeit érintik.⁵⁴ Az esélyegyenlőség megvalósítását szolgáló intézkedések különleges intézkedések, mert „a nők és férfiak közötti teljes egyenlőség gyakorlati megvalósításának biztosítása céljából az egyenlő bánásmód elve nem akadályoz meg egyetlen tagállamot sem olyan különleges intézkedések fenntartásában és elfogadásában, amelyek a faji vagy etnikai származásból adódó hátrányok kiküszöbölésére, ellensúlyozására irányulnak.”⁵⁵

Pozitív fellépésnek vagy pozitív akciónak nevezzük, ha a tagállamok fenntarthatnak vagy elfogadhatnak intézkedéseket⁵⁶ annak érdekében, hogy a munka világában biztosítsák a férfiak és nők közötti teljes egyenlőséget a gyakorlatban is, például a nők vállalkozói kezdeményezéseinek előmozdítása céljából.⁵⁷ A tagállamok a férfiak és a nők esélyének egyenlősége érdekében kell, hogy alkalmazzanak pozitív intézkedéseket,⁵⁸ azonban az intézkedések objektív igazolása ezekben az esetekben sem kerülhető meg. A pozitív akció a CEDAW egyezmény 4. cikkelyén is alapszik, és a tényleges. *de facto* egyenlőség megvalósítását szolgálja.⁵⁹

---

⁵¹ KEGYE Adél, MEGYERI Klára, NÉMETH Szilvia, SZARVAS Hajnalka, PÁNCZÉL Márta, SZABADOS Tímea, WÉBER Andrea *Védett tulajdonságú csoportok hozzáféréseinek akadályai a közigazgatási döntéshozatalban – a közszolgáltatások, közösségi szolgáltatások és fejlesztések elérésében* Egyenlő Bánásmód Hatóság, 2013. Budapest, p.74.

⁵² HALMAI Gábor, TÓTH Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok* OSIRIS Kiadó, Budapest, 2003. p.367.

⁵³ GÖNDÖR Éva: *Munka és család a munkajog tükrében* Universitas-Győr Nonprofit Kft. Győr, 2015. p. 234.

⁵⁴ A Tanács 76/207/EGK 1976. február 9-i irányelve a férfiak és a nők közötti egyenlő bánásmód elvének a munkavállalás, a szakképzés, az előmenetel és a munkakörülmények terén történő végrehajtásáról 2. cikk (4).

⁵⁵ A Tanács 2004/113/EK irányelve (2004. december 13.) a nők és férfiak közötti egyenlő bánásmód elvének az áruhoz és szolgáltatásokhoz való hozzáférés, valamint azok értékesítése, illetve nyújtása tekintetében történő végrehajtásáról 6. cikk.

⁵⁶ Bővebben lásd: EUMSZ 157. cikkének (4) bekezdése.

⁵⁷ AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS 2010/41/EU IRÁNYELVE (2010. július 7.) az önálló vállalkozói tevékenységet folytató férfiak és nők közötti egyenlő bánásmód elvének alkalmazásáról és a 86/613/EGK tanácsi irányelv hatályon kívül helyezéséről.

⁵⁸ A Szerződés 141. cikkének (4) bekezdése értelmében a tagállamok fenntarthatnak vagy elfogadhatnak intézkedéseket annak érdekében, hogy a munka világában biztosítsák a férfiak és nők közötti gyakorlati teljes egyenlőséget. Az Európai Parlament és a Tanács 2006/54/EK irányelve (2006. július 5.) a férfiak és nők közötti esélyegyenlőség és egyenlő bánásmód elvének a foglalkoztatás és munkavégzés területén történő megvalósításáról (átdolgozott szöveg). 3. cikk.

⁵⁹ Olivier DE SHUTTER in Dagmar SCHIEK, Lisa WADDINGTON, Mark BELL: *Non-Discrimination Law* Hart Publishing Oxford and Portland Oregon 2007. p.757.

Az állam által biztosított pozitív esélykiegyenlítés, szembe megy a formális egyenlőség elvével, pozitív akciót biztosít intézkedéseivel. Az esélykiegyenlítő intézkedések ezért, bár etnikai hovatartozás, fogyatékoság, nem, illetve a személy más lényegi sajátossága alapján klasszifikálnak személyeket, nem diszkriminatívak. A klasszifikáció az elérendő legitim cél, az egyenlőség szempontjából releváns, mert az intézkedés által hátrányosan érintett személyek nem egy sérülékeny társadalmi csoport tagjai, és emellett a többségi csoporthoz tartozókat ért sérelemnek (sikertelen egyetemi felvételi vagy álláspályázat) nincs megőrző hatása.⁶⁰ A társadalmi intézkedések legitim volta ellenére ebben az esetben is sérti a fel nem vett személy emberi méltóságát, mert őt egyéni teljesítményétől függetlenül, azért nem vették fel az egyetemre, mert más személyt neme, vagy egyéb okból kedvezményezett volta miatt vettek fel.

Az Equinet Secretariat⁶¹ kiejtett intézkedéseket publikált a hátrányos helyzetű csoportok, így a nők esélyegyenlőségének elősegítése érdekében. „Ezek az aktusok ugyanakkor nem alapoznak meg semmilyen, az uniós intézmények vagy a tagállami hatóságok pozitív intézkedésére vonatkozó közvetlen igényt.”⁶²

VII. Az esélyteremtésről

Az esély általános értelemben a lehetőségek csoportjába tartozik. Az esély a társadalomtudományok területén olyan lehetőséget jelent, ami által személyeknek, valamire lehetősége volt, van, vagy lesz. Az ember végtelen lehetőségét azonban nagymértékben szűkíti az ember felelőssége, amely a lehetőségek közül csak azokat használhatja, amely az adott kor és társadalom számára elfogadott, egyéb lehetőségek használata, a társadalom által morálisan vagy jogilag tiltott. A morális és jogi tiltás azonban időhöz kötött, mert a társadalmi normák változnak. Az erkölcs és a jog, a cselekvés lehetőségét engedélyezi, tiltja, és/vagy szankcionálja, vagy éppen hallgat arról.

Az esélyt az esélyegyenlőség fogalomban gyakran az erősek által a gyengék számára biztosított lehetőségként értelmezik. A társadalom esélyváltoztatásra vonatkozó kívánságait a politika önti jogi formába. A lehetőségek számát azonban jelentősen csökkenti az előítélet és a diszkrimináció. A diszkrimináció, a sztereotip hiedelmek, és előítéletes attitűdök, valamint a csoportokról alkotott degradáló kifejezések tükröződhetnek a nyelvben, a mindennapi beszélgetések során.

Az esélyteremtés a politikus számára a társadalom igényeinek megfogalmazását és projekttel kapcsolatos döntését jelenti. Az esélyteremtés a projekt beruházásának megvalósítója számára a rendelkezésre álló eszközök átcsoportosítását, a projekt megvalósítója számára fizikai kivitelezést, műszaki tartalmat, a projekt működtetője számára pedig humán-erőforrás gazdálkodást jelentheti.

Esélyteremtés fejlesztése a TEF⁶³ számára az alábbi feladatokat jelenti:

- a gyermekek és az ifjúság esélyegyenlőségének, felzárkózásának, szociális hátránykompenzációjának elősegítése,
- a hátrányos helyzetű felnőttek felzárkózásának elősegítése,
- képzési, kutatási és módszertani tevékenység.

⁶⁰ KOVÁCS Kriszta: *Az egyenlőség felé A hátrányos megkülönböztetés tilalma és a támogató intézkedések* L' Harmattan Budapest, 2012. p. 22.

⁶¹ Equinet, European Network of Equality Bodies Secretariat Positive Action Measures. The Experience of Equality Bodies Equinet 2014.

⁶² OSZTOVITS András (szerk.): *Nagykommentár az Európai Unióról és az Európai Unió működéséről szóló szerződéshez - Kommentár az EKSZ. 52. cikkéhez.*

⁶³ Bővebben lásd: http://www.macsgyoe.hu/downloads/rendezvenyek/konf_2019/Sztojka.pdf. Letöltés: 2021. 06. 22.

Az „esélyteremtés” tehát az emberre jellemző mesterséges, egyéni kognitív, érzelmi, és gyakorlatban megnyilvánuló jelenség. Mivel a jogi értelemben vett előnyben részesítés egyenlőtlenséget követő jelenség, ezért a kollektív és egyéni esélyek korrekciójáról nem mondhatunk le, hogy az egyenlőtlenség fázisa a lehető legrövidebb lehessen. A nem tisztán jogi jellegű preventív esélyteremtés attitűd,- és gondolatformálására ezért folyamatosan szükség van.

Ellenben a Bossuet paradoxon szerint „mindent tudunk és mondunk, mégsem változik semmi.”⁶⁴ Ez igaz is, ha a kimondott szó mögött nincs valódi akarat.⁶⁵

A társadalmi integrációra irányuló törekvés mérhető, a számos cselekvési stratégia, program jogszabály megjelenése által. Az integráló mellett, az inkluzív társadalom felfogás azonban még túlságosan elterjedt. Mind az integráció, mind az inklúzió előmozdítása mindaddig állami feladat marad, míg az nem válik non-government szervezetek, magánemberek érdekévé, míg az önszerveződés nem válik kellően tudatossá és általánossá a társadalomban.

A köznyelvben általános a „vannak, akik haladnak, vannak, akik maradnak” mondás. Mi felnőttképzők (mentorok), ezt a kijelentést és gondolkodásmódot nem vallhatjuk magunkénak. A kommunikáció a tanár, a mentor fegyvere. Hétköznapi kommunikációnkban nyerhetünk és veszíthetünk is, azonban az ismeretátadás kommunikációjában a tanárnak nyernie kell.⁶⁶ Nem állítjuk ugyanakkor, hogy az esélyteremtés pusztán kommunikáció, de „azt valljuk, hogy csakis a tudás teremt használható lehetőséget. A lehetőségek megismerése, birtoklása, bővítése, továbbadása maga az élet. A globális, regionális helyi szabályrendszer és morál, a megismerés által nem akadályként, hanem fogódzóként jelentkezik az életünkben.”⁶⁷ Az oktatás és képzés valamint a kulturális tőke fejlesztése központi helyet foglal el a társadalmi esélyek alakításában. Az oktatási és képzési mobilitás nemcsak a tudás létrehozásának, és megosztásának a lehetőségét jelenti, hanem olyan mechanizmus, mely a létrejövő tudás felhasználása által a piaci szereplők és az emberek életésélyeit is befolyásolja.

Szükséges azonban leszögeznünk, hogy az oktatási lehetőségek növelése egy lehetőség. E területen csak akkor beszélhetünk javulásról, ha különösen a mentorok, az önkormányzati referensek, és a hátrányokkal küzdők képesek ezzel a lehetőséggel élni. Fontos az is, hogy az esélyegyenlőség előmozdításának lényege: az akarat teremt. Az esélyteremtés a hátrányos helyzetű személyek érdekében, az emberi cselekvés legnemesbbike, az átlagosat lényegesen meghaladó intellektualitást és elhivatottságot követel meg az esélyteremtő embertől. Az esélyek soktényezős alakításában a jogon kívül jelen van az állam és civil szervezetek politikai, gazdasági, szociális, kulturális tevékenysége, az állampolgárok magatartási attitűdjei és világnézeti felfogása is. Esélyteremtés azonban az állami rendszeren kívül is létezik, például a családon kívüli, azok közötti, és azon belüli kapcsolatokban is.

VIII. Az esélyegyenlőségi mentor szerepe

Meg kell fogalmaznunk az esélyegyenlőségi mentor szerepét is az esélyteremtés folyamatában, melyet több irányból is felvázolunk. Egyik iránynak a jogalkotó által a kormánytisztviselő mentorra rótt általános magatartási követelményeket tarthatjuk, mely azonban túlságosan tág keretet biztosítana az esélyegyenlőségi mentor számára. A szűkebb

---

⁶⁴ Pierre ROSANVALLON: *The Society of Equals*. Harvard University Press Cambridge, Massachusetts and London. 2013. p.7.

⁶⁵ Egy német közmondás alapján, „Wo ein Wille ist, ist auch ein Weg.”Ahol akarat van, ott út is van.

⁶⁶ Ann Demarais-Valerie WHITE: *Első benyomás* HVG könyvek Budapest, 2008. p.45.

⁶⁷ MAKKOS Nándor: Felnőttképzés, esélyegyenlőség, közgazgatás, JOGELMÉLETI SZEMLE (1588-080X): 2018 pp 109-117 (2018).

értelem határait a mentorok feladataira vonatkozó Ebktv.-ben, illetve kormány, - és miniszteri rendeletekben leheljük fel.

E mentor esélyteremtő feladata nem a településeken élők helyzetébe történő közvetlen beavatkozás, hanem az önkormányzati HEP referensek instruálása:

1. települési önkormányzati köztisztviselők, közalkalmazottak képzése⁶⁸
2. helyi esélyegyenlőségi programok közzététele a TEF honlapján⁶⁹
3. önkormányzat esélyegyenlőségi programja felülvizsgálatának segítése⁷⁰
4. E jogszabályi követelmények mellett, a TKKI, SZGYF, és a TEF szervezete mindig az esélyegyenlőségi mentor feladatává tette az esélyegyenlőség népszerűsítését:
  - workshopokon
  - települési és járási HEP Fórumokon
  - települési esélyegyenlőségi napokon
  - és egyéb például hátrányos helyzetű személyek felzárkózását szolgáló projektekben való esélyegyenlőségi előadásokon való részvétellel.

Az esélyteremtés nemcsak a helyi társadalom számára jelent esélyteremtést, hanem a mentorral e munka során kapcsolatba kerülő személyek esetében is. Az esélyteremtés az ember immánens,- és tágabb értelemben vett környezetének fel,- vagy átépítését, a felsorolt elemek pozitív szándékú átrendezését jelenti. Felmerülhet bennünk a kérdés mit jelent az esélyteremtő számára a világ pozitív szándékú átrendezése? Jelentheti a politikus és a társadalom tagjai találkozási lehetőségének előmozdítását és a beruházó számára, a rendelkezésre álló eszközök oly módon való biztosítását, mely hatékonyvá teszi az eszközfelhasználást, kiválasztási módszertant. Az esélyteremtés a projekt fizikai megvalósításban annak funkcionalitás előmozdítását, humán-erőforrás felhasználásban pedig folyamat-működtetési optimalizálást jelent.

Fontos, hogy az esélyteremtő ember (mentor, referens) nem lehet szakértője minden felzárkózást szolgáló szakterületnek, ezért gyakran esélyteremtés-koordináló szerepbe kényszerül. Fontos az is, hogy az esélyteremtés, a nem érzékelt világ átrendezését is jelenti, ezért az, fokozott figyelmet követel meg az esélyteremtő embertől. Az esélyteremtéssel kapcsolatban elmondhatjuk, hogy egyrészt az egyenlőtlenség léte, változása, növekedése, vagy csökkenése egyéni szinten természetes dolog, mert az egyének nagymértékben különböznek biológiai, értelmi, érzelmi, és számos egyéb tulajdonságaikban, és ez által lehetőségeikben, mely társadalmi szinten értelmezhető, mérhető. Másrészt az állami esélyteremtés e tartalmaknak megfelelően árnyalt, mert a társadalmat mozgató erők a „gyengék” és az „erősek” táborában különbözőképpen hatnak.

IX. A társadalmi mobilitási mentor lehetséges szerepe a hátránykompenzálásban

Hátrányt okozó, képzést ellehetetlenítő helyzetek megszüntetését célozzák a Kormány mobilitási mentor alkalmazását előíró intézkedései.⁷¹ A társadalmi mobilitási mentorok a hátrányos helyzetű felnőttek képzésben tartása által, szociális szakmai módszertan és kommunikáció eszközeivel igyekeznek rugalmasan alkalmazkodni a felnőttképzési szolgáltatásokat igénybe vevő leghátrányosabb helyzetű társadalmi réteg igényeihez, és társadalmi felzárkóztatásukhoz. Fontos, hogy e mentorok rendelkezzenek azokkal az

⁶⁸ Ebktv. 31. §. (5) bek., 321/2011. Korm. r. 2.§. (1) bek., 321/2011. Korm. r. 8.§. (1) bek. 2. ford.

⁶⁹ 321/2011. Korm. r. 3.§.

⁷⁰ 321/2011. Korm. r. 6.§. (4) bek.

⁷¹ 311/2021. (VI.7.) Korm. rendelet a komplex felzárkózási képzésekről.

erőforrásokkal,⁷² amelyek szükségesek feladataik hatékony ellátásához. Mobilitási mentor leghatékonyabb fegyvere a felzárkóztatásban a személyisége, és személyes jelenléte.

A mobilitási mentorra a Ptk. szabályai vonatkoznak munkavállalása során: „A munkaszerződés teljesítése során – kivéve, ha törvény eltérő követelményt ír elő – úgy kell eljárni, ahogy az adott helyzetben általában elvárható. Felróható magatartására előnyök szerzése végett senki nem hivatkozhat. A másik fél felróható magatartására hivatkozhat az is, aki maga felróhatóan járt el.”⁷³ Az Mt. alapján a munkavállalónak, így a mobilitási mentornak is „a jogok gyakorlása és a kötelezettségek teljesítése során a jóhiszeműség és a tisztesség elvének megfelelően kell eljárni, továbbá kölcsönösen együtt kell működni, és nem lehet olyan magatartást tanúsítani, amely a másik fél jogát, jogos érdekét sérti.”⁷⁴ Fontos megjegyezni, hogy a „másik fél” ez esetben a felnőttképzési szolgáltatást biztosító felnőtt képző intézmény és nem harmadik fél, a szolgáltatást igénybe vevő, hátrányos helyzetű személy. Természetesen az Mt. 6. § (2) bekezdése és a 8. § értelmezhető a mobilitási mentor tevékenységére, mert a munkaadó jogos érdekét, és gazdasági érdekét veszélyezteti, ha a képzésben résztvevő hátrányos helyzetű személy a felnőtt képző intézmény alkalmazottja magatartására való tekintettel, panasszal él. A biztatási kár a mobilitási mentor és munkaadója a felnőtt képző irányában értelmezhető: „A jóhiszeműség és tisztesség követelményét sérti az is, akinek joggyakorlása szemben áll olyan korábbi magatartásával, amelyben a másik fél okkal bízhatott.”⁷⁵ Mobilitási mentorra vonatkozik a joggal való visszaélés tilalma is: „Tilos a joggal való visszaélés. E törvény alkalmazásában joggal való visszaélés különösen, ha az mások jogos érdekeinek csorbítására, érdekérvényesítési lehetőségeinek korlátozására, zaklatására, véleménynyilvánításának elfojtására irányul vagy ehhez vezet.”⁷⁶ A mobilitási mentort adatvédelmi irányelvben foglalt kötelezettségek is terhelik.⁷⁷ A mobilitási mentor és az ügyfél közötti adatvédelemre nem az Mt. 9. § (1) bekezdése – mert az csak a munkaadó és a munkavállaló közötti adatkezelést tartalmazza – hanem a GDPR előírásai alkalmazandóak. A felnőtt képző intézmény alkalmazásában álló mobilitási mentor a képzésben résztvevő hozzájárulásával⁷⁸ jogosult kezelni annak adatait.

Kérdéses, hogy beszélhetünk-e jelenleg a társadalmi mobilitási mentor speciális magatartási elveiről, hiszen azt meg kell előznie a mobilitási mentori szakma szakmai sztenderdjeinek, kompetenciáinak, kialakulásának, illetve a „szakma” és az ügyfél jövőbeli fejlesztési irányainak.⁷⁹ Mobilitási mentorra tehát csak akkor vonatkoznak a szociális munkásokra vonatkozó etikai elvek, ha szociális munkás végzettséggel rendelkeznek.⁸⁰ A szociális munkások felelőssége ugyanis, hogy megfeleljenek az Etikai Kódex elvárásainak,

---

⁷² E segítségnyújtás keretrendszerét ma különösen az Ebktv.-ben és a 321/2011-es Korm. rendeletben, illetve a 311/2021. (VI.7.) Korm. rendeletben találjuk.

⁷³ Ptk.: 1:3§, 1:4§ (1-2) bek., Mt. Mt. 6. §. (1) bek.

⁷⁴ Mt. 6. §. (2) bek.

⁷⁵ Mt. 6. §. (2) bek. 2. fordulat.

⁷⁶ Mt. 7. § (1) bek.

⁷⁷ Az Európai Parlament (EU) és a Tanács 2016. április 27. napján fogadta el a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről szóló 2016/679. sz. rendeletet (GDPR). A GDPR 2018. május 25-én lépett hatályba.

⁷⁸ Ptk. 2:42. (3) bek.

⁷⁹ Harold L. WILENSKY and Charles N. LEBEAUX: *Industrial society and social welfare. The impact of industrialization on the supply and organization of social welfare services in the United States* Collier-Macmillan, New York, 1965.

⁸⁰ A SZOCIÁLIS SZAKMAI SZÖVETSÉG ETIKAI KOLLÉGIUMA ÁLTAL 2015-16-BAN ÁTDOLGOZOTT SZOCIÁLIS MUNKA ETIKAI KÓDEXE, Preambulum.

hogy együttműködjenek a döntéshozókkal és a szociális szolgáltatások megvalósítóival, munkáltatókkal, és más szakterületeken dolgozó szakemberekkel.⁸¹

X. A jólét biztosítása

Az ember jóléte⁸² magában foglalja:

- személyes méltóságát, beleértve az egyén tisztelettel való bánásmódját
- fizikai és mentális egészségét és érzelmi jólétét
- védelmét visszaélések és elhanyagolás ellen
- az egyén saját ellenőrzését mindennapi élete felett ideértve a kapott ellátását és támogatását, valamint nyújtásának módját
- részvételét munkában, oktatásban, képzésben, kikapcsolódásban
- társadalmi és gazdasági jólétét
- háztartási, családi és személyes jólétét
- lakhatásának alkalmasságát
- hozzájárulását a társadalomhoz.

Az önkormányzatok által a személyes jólét előmozdítása magában foglalja fentiekben ismertetett szempontok aktív fejlesztését, ezért a helyi önkormányzatnak minden egyéni esetet saját érdeme alapján kell elbírálnia, hogy a végrehajtott intézkedés lehetővé tegye a jólét azon szempontjainak érvényesítését, amelyek a legfontosabbak az érintett személy számára. Az önkormányzatok meghatározott szolgáltatások nyújtása terén fennálló jelenlegi kötelezettségei, a felnőttek gondozásra és támogatásra vonatkozó alapvető joga.

A szükségletek kielégítésének koncepciója felismeri, hogy mindenki igényei eltérőek és személyesek számukra, és a modern gondozás és támogatás bármilyen módon nyújtható, és a folyamatosan megjelenő új modellek, nem a korábbi jogszabályokon alapulnak, amelyek elsősorban a bentlakásos és a házon belüli gondozás hagyományos modelljeire koncentráltak.⁸³ A szociális világ elképzelésétől azonban nagymértékben eltér egy másik, „neoliberális, libertariánus megközelítés, amely a technikai fejlődés, a piacok és a nemzetközi vállalatok érdekeiből kiindulva fogalmazza meg a globalizálódás céljait és eszközeit, s a piaci viszonyokat tekinti az egyéni jólét megteremtése legfőbb forrásának a globális rendszerben is.”⁸⁴

Az egyén oldaláról Kovács megjegyzi: „minden személytől elvárható, hogy legjobb képessége szerint megtegye a szükséges erőfeszítéseket annak érdekében, hogy a jó életről való felfogását kialakítsa, és törekedjen annak megvalósítására. Bizonyos preferenciáiért, ízléséért, igényeiért az egyén felelősséggel tartozik, és e felelőssége kiterjed arra is, hogy vállalja az e preferenciák kielégítésének költségeit.”⁸⁵ Az eltérő szükségleteket figyelembe venni képtelen, mindenki igényét azonos módon kielégítő szolgáltatásnyújtás az egyén kényszerű alkalmazkodását kívánja meg, számára szenvedést okoz, mellyel mindenki másképp küzd meg. Mikor a jelzett ember elvárásai meghaladják a kívánságok teljesíthetőségének bizonyos

⁸¹ A SZOCIÁLIS SZAKMAI SZÖVETSÉG ETIKAI KÓDEXE.

⁸² Bővebben lásd: <https://www.gov.uk/government/publications/care-act-statutory-guidance/care-and-support-statutory-guidance> Letöltés: 2020. 08. 22.

⁸³ Ibid. UK. guidance.

⁸⁴ SIMAI Mihály: A globalizáció főbb tendenciái és kérdőjelei a XX. század végén. https://epa.oszk.hu/02000/02051/00016/pdf/EPA02051_Tudomanyos_Kozlemenyek_01_2000_marcius_009-018.pdf. Letöltés: 2021. 04. 19.

⁸⁵ KOVÁCS Kriszta: *Az egyenlőség felé A hátrányos megkülönböztetés tilalma és a támogató intézkedések* L' Harmattan Budapest, 2012. p.52.

mértékét, már nem jól létéről, hanem annak hiányáról, szenvedésről beszélünk. A szenvedő ember maga és a társadalom, számára is terhet jelent, segítségre szorul.

XI. Összegzés

A bevezetőben említett fogalmakkal összefüggésben felelevenítettük az Alaptörvény és az Ebktv. által használt esély fogalmakat, és utaltunk az esélyteremtés központi szerveinek tevékenységére, az esélyek előmozdítására a helyi közigazgatásban. Körvonalaztuk az esélyegyenlőségi és a társadalmi mobilitási mentor tevékenységét is a felzárkóztatás komplex folyamatában.

Megemlítettük az esélyegyenlőségi mentor szerepét is a helyi esélyteremtés folyamatában, aki kormánytisztviselő, ezért vonatkoznak rá a gondos munkavégzés kiemelt követelményei, a kormánytisztviselők általános és speciális magatartási elvei. Megemlítettük, hogy a társadalmi mobilitási mentorok Mt. alapján foglalkoztatott alkalmazottak, mely foglalkozás napjainkban még csak kialakulóban van.

Érintettük a jólét fogalmát, mely az esélyegyenlőség beteljesüléseként is értelmezhető. Fontos, hogy a deprivációhoz hasonlóan, az ember jól léte olyan fogalom, mely nagyban függ a segítségre szoruló, és az azt nyújtó ember igényeitől. Megjegyeztük, hogy a tömbösített társadalmi igények kielégítése nagymértékben függ a kormányzati akarattól, és az adott társadalom teljesítő képességétől. Az egyes emberek jólétének előmozdítása tehát magában foglalja a ki nem mondott, és a segítő szakmától elvárt igények előrejelzését és kiszolgálását is.

Morális dilemmák és szabályozási nehézségek a digitális kapitalizmusban- napjaink néhány technológiai folyamatának és kulturális mozgalmának veszélyes tendenciái

I. Bevezetés

A 21. század technológiai fejlődése megváltoztatja az életünket. A kényelem, amelyet a gyors kommunikáció jelent, a szórakozási lehetőségek, melyeket az új találmányok és szolgáltatások hoznak, a munkát megkönnyítő és munkahelyeket teremtő (vagy pont megszüntető) új megoldások, a mesterséges intelligencia, a blokklánc, maga az internet, mind-mind azt ígéri, hogy az életünk nem csak most jó tőlük, de az is marad mindig. Ha megnyitjuk az internetet, a hirdetések között nagy valószínűség szerint olyan újdonságok ígéreteit fogjuk olvasni, melyeket még nem értünk. Erre kiváló példa a blokklánc technológia, mely hatalmas népszerűségnek örvend³, mégis az informatikai háttér megértése komoly szakmai tudást és elkötelezett figyelmet igényel, így felmerül a kérdés, hogy vajon ténylegesen hányan látják át a technológia valódi lényegét azok közül, akik használják is. Hasonló jelenségek közül sok megnevezhető, az ún. horizontális (pl. Google, Facebook) és vertikális platformok (pl. Airbnb), hogy csak egy-egy példát ragadjunk ki, olyan társadalomformáló erővel rendelkeznek, hogy demokratikus országok választási eredményeinek manipulálásának vádjával illetik az olyan oldalakat, melyek a nagyközönség számára először egyszerű kereső vagy képmegosztó alkalmazásoknak tűntek. A jogi szabályozás láthatólag nem tudja tartani a lépést a negyedik ipari forradalom dinamizmusával. Jelen dolgozatban a digitális fejlődés két olyan jelenségét fogjuk megvizsgálni, melyek világitótoronyként hívják fel a figyelmünket a veszélyekre, és amelyek példaként szolgálhatnak arra, hogy milyen fontos a társadalomtudományi kutatások eredményeit megfelelően felhasználni egy igazságosabb, biztonságosabb jövő érdekében.

II. Etikai károk az e-sportban

II.1. Az e-sport mint az új társadalmi jelenségek normamódosító hatásának reprezentatív mutatója

Az e-sport a videójátékokkal való kompetitív játékot jelenti, tehát amikor az ellenfél egy vagy több természetes személy. A művészet és a technika kézfogásából⁴ létrejött új iparág 1947-ben startolt el⁵ hódító útjára a Katódsugárcsöves Szórakoztató Eszköz nevű első videójátékkal. A videójátékokat és a popkultúra markáns kapcsolata egyértelműen tette lehetővé a hatalmas tömegek elérését és a globális elterjedést. A bevezetőben is olvasható volt a Facebook jelensége, miszerint egyik pillanatról a másikra egy ártalmatlan tartalomfogyasztó szoftverből kormányhatalmakat megdöntő adatgyűjtő óriás vállalat vált, úgy a videójátékok is

¹ Egyetemi tanársegéd, PTE Egészségtudományi Kar

² Egyetemi docens, PTE Állam- és Jogtudományi Kar

³ <https://www.statista.com/statistics/800426/worldwide-blockchain-solutions-spending/> letöltve: 2022.05.09

⁴ Nathan Deardorff: An Argument That Video Games Are, Indeed, High Art, letöltve: 2022.05.09. <https://www.forbes.com/sites/berlinschoolofcreativeleadership/2015/10/13/an-argument-that-video-games-are-indeed-high-art/?sh=40a6a5477b3c> letöltve: 2022.05.09

⁵ DS Cohen: Cathode-Ray Tube szórakoztató eszköz - első elektronikus játék letöltve: 2022.05.09. <https://hu.eyewated.com/cathode-ray-tube-szorakoztato-eszkoez-első-elektronikus-jatek/>

keresztülmentek hasonló változásokon. A játék után közösséget építeni, tanítani, majd gyógyítani kezdtek vele, miközben beköltözött a hálószobákba. Amikor pedig beköltözött, azt olyan – ha élhetünk az irodalmi hasonlattal – popkulturálisan nagy gyorsasággal tette, hogy ez sok negatív visszhangot váltott ki, első sorban az idősebb generáció képviselőiből. Azzal is megvádolták a videójátékokat, hogy kifejezett károsak, sőt, Elbert 2010-es tanulmányában⁶ – annak ellenére, hogy a videójátékok készítőinek egy jelentős része művész, az általuk a videójátékokban elhelyezett zenei, irodalmi, képzőművészeti szellemi termékek művészeti jellegét konszenzus alapon ismeri el mindenki – tagadja, hogy a videójátékok művészeti értéket képviselhetnek, lévén egy a játékot meg lehet nyerni, egy verset viszont pl. nem, ahogy egy festményt sem.

Érdekes megközelítés, álláspontom szerint egyetlen apró áthasonulással eljuthatunk John Stuart Mill hedonizmusához a szellemi élvezetek hajszolásával, és ha e filozófiát helyesnek fogadjuk el, úgy földi létünk legjobb élményét átélve nyugodtan hívhatjuk magunkat emberként nyertesnek, persze ez mindössze egy szubjektív álláspont. Tehát Elberttel nem tudok kifejezetten osztozni ezen éles elhatárolásban, viszont a tény, hogy művészeti, technológiai és kulturális helyét ilyen nagy erővel keresi egy jelenség, ami a világ nagy részének otthonaiban megtalálható⁷ megfelelő szinten reprezentálja azt, hogy egy ilyen új jelenséget, illetve annak hatásait mind társadalmi, mind egyéni szinten milyen nehéz megragadni. E megragadhatatlanság pedig ugyanígy érhető tetten az e-sporton is, mely az otthonokban játszó amatőrökből munkabéréért küzdő profikat csinált.

II.2. Az e-sport jogi és etikai helyzete

Megragadva a cikk alapgondolatát – a túl gyorsan változó világ és a technikai vívmányok hatására létrejött új jelenségek és élethelyzetek által támasztott kihívásokra etikai és jogi szempontból lassan és nem megfelelően reagáló társadalmat – az e-Sport jelenleg nem sport, legalábbis a magyar törvények értelmében nem⁸, ahogy a világon ezzel egyetemben sehol sem az, legalábbis nem tekinthetjük annak, ha azt vesszük alapul, hogy sportnak azt vehetjük amit a világ két meghatározó sportszervezete, a Nemzetközi Olimpiai Bizottság és a Nemzetközi Sportszövetségek Szövetsége annak kategorizál⁹. Pontosán ezért egy, a sportok perspektívájából vizsgált szempontból speciálisnak, jogi szempontból viszont „klasszikusnak” tekinthető szabályozási helyzetben találta magát a jelenség.

A klasszikus értelemben vett szabályozás alatt egyszerűen azt értem, hogy pl. ha bárki Magyarországon szeretne e-sport versenyt rendezni, úgy az egyik lehetséges és leggyakoribb lehetőség a következő, szerzői és polgári jogi keretek között lehetséges: rendezvényt szervez, majd egy versenyt hirdet, amelyen egy számítógépes játékkal kell versenyezni. Szükséges még, hogy e számítógépes játék szoftverének tulajdonosa, vagy azon személy, aki a szoftver felhasználási jogával rendelkezik a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény 16. § (1)

⁶ Roger Ebert: Video games can never be art; letöltve: 2022.05.09. <https://www.rogerebert.com/roger-ebert/video-games-can-never-be-art>

⁷ https://newzoo.com/key-numbers/?utm_campaign=Newzoo%20General%20Awareness&utm_source=ppc&utm_content=key%20number%20page&utm_term=game%20market%20statistics&utm_campaign=General+Awareness+2021&utm_source=adwords&utm_medium=ppc&hsa_acc=3787860576&hsa_cam=13523760624&hsa_grp=121464585737&hsa_ad=527822328175&hsa_src=g&hsa_tgt=kwd-298206353165&hsa_kw=game%20market%20statistics&hsa_mt=b&hsa_net=adwords&hsa_ver=3&gclid=CjwKCAjwuvmHBhAxEiwAWAYj-lhSjKhI6Figyt7jVsxII9oi JSICW5Zm7jmu0tAMRiXKG1W-WLMYxoCMsUQAvD_BwE letöltve: 2022.05.09

⁸ A sportról szóló 2004. évi I. törvény 20. § (3) d) pont

⁹ <https://gaisf.sport/>

bekezdése alapján¹⁰ hozzájárulását adja egy adott verseny szervezéséhez. Ez a hozzájárulás lehet ingyenes, lehet térítéshez kötött és értelemszerűen a játék kiadója meg is tagadhatja a verseny szervezésének jogát. Azt a fentiekben tisztáztuk, hogy egyéb, specifikusan az e-sportra vonatkozó szabály nincs, tehát marad a polgári magánjog keretei által biztosított jogi struktúra.

II.3. Az e-sport atipikus magánjogi keretei

A rendezvényszervezés egy általános magatartáskötelemnek tekinthető, melynek keretében egy, a Ptk. 6:272. § szerinti megbízási szerződésben megbízza a megbízó személy a megbízott személyt rendezvényszervezéssel. Ezt követően a játékosok és a rendezvényszervező között létrejövő szerződés már mindenképpen atipikus, a Ptk.-ban nem nevesített szerződés lehet csak, hiszen a jogviszony alapján a felek egymással szemben kölcsönösen kötelesek meghatározott magatartást tanúsítani (a játékos köteles játszani, a rendezvényszervező köteles ezt a szerződésben foglaltaknak megfelelően lehetővé tenni, majd a játékos részére a helyezése alapján köteles az előre meghatározott nyereményt átadni).

Ezen atipikus megbízási elemeket tartalmazó szerződéses jogviszony megteremtése tehát az egyik lehetséges módja annak, hogy e-sport versenyt rendezzen egy személy, illetve, hogy e-sport versenyzőként részt vegyen egy játékban. A kérdés, hogy e magánjog által határolt jogviszony keretei képesek-e biztosítani az élethelyzethez szükséges olyan szabályozást, amely valóban megfelelően védi valamennyi szereplő érdekeit. (Egy példa egy etikailag és jogilag tisztázatlan helyzetre: a világversenyek szervezői sokszor nem kvalifikációt tartanak, hanem meghívják a versenyzőket, így befolyásolva az erőviszonyokat. Értelemszerűen a világ egyik legjobb futójának, Usain Boltnak nem lehet megtiltani (amíg nem szeg meg valamilyen pontosan ismert és általánosan elfogadott szabályt), hogy induljon a futó világbajnokságon, míg a „Ninja” becenevű Richard Tyler Blevins számára bármikor megtiltható a szervezők által, hogy induljon egy versenyen. Ennek jelenleg egyetlen gátja, a közvélemény. (Sok követője van a közösségi médiában¹¹, így a kitiltása vélhetően nagy sajtóvisszhangot váltana ki, de ugye ez koránt sem jogi szankció). Etikai értelemben vajon igazolható-e a jogalkotók látszólagos késlekedése a szabályozás létrehozásával.

A jogalkotási folyamat egyik rigiditását e tárgykörben – tehát az e-sporthoz köthetően – álláspontom szerint az adja, hogy a klasszikus sportokhoz köthető szabályozás rendkívül régi, európai jogrendszerünket tekintve, római jogi alapokon¹² nyugszik. A 21. századi világ elképesztő sebességgel változik, a szabályrendszer – már ami a sportot illeti – pedig szó szerint több ezer éve megkövült és a társadalom által így kifejezetten jól ismert normák drasztikus megváltoztatását követelné. A 100 méteres sprint szabályai nem sokat változtak az ókor óta, a lényeg pontosan ugyanaz maradt, ellenben igen nehéz megállapítani az e-sportról azt is már eleve, hogy egyáltalán játék, sport, vagy egyéb jelenség-e, főleg annak fényében nehéz ezt a kérdést megválaszolni, hogy több egészségtudományi kutatás jutott arra a következtetésére, hogy a számítógépes játékokkal való játék során egészségtudományi szempontból a sportolókkal azonos élettani tüneteket produkál egy e-sportoló.¹³

¹⁰ A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény 16. § (1) bekezdése: „A szerzői jogi védelem alapján a szerzőnek kizárólagos joga van a mű egészének vagy valamely azonosítható részének anyagi formában és nem anyagi formában történő bármilyen felhasználására és minden egyes felhasználás engedélyezésére. E törvény eltérő rendelkezése hiányában a felhasználásra engedély felhasználási szerződéssel szerezhető.”

¹¹ <https://www.facebook.com/Ninja-203153916557716/> letöltve: 2022.05.09

¹² <https://www.cafyd.com/HistDeporte/htm/pdf/2-36.pdf> letöltve: 2022.05.09

¹³ Novák Pál-Szentei András: Miért sport az e-sport és miért nem az? *Sport- és egészségtudományi füzetek*, 2021. 48-56.

II.4. Az atipikus magánjogi keretekre adott piaci reakció

Igen érdekes az e-sporthoz való hozzáállás „gazdasági és piaci többarcúsága” is. E szövegszerűség alatt azt értjük, hogy míg a piac és a versenyszféra értelemszerűen a fent leírt szabad szabályozási kultúra mellett képes nagyobb profitra szert tenni (pl. olyan ernyőszervezetekre sincs szükség, mint a FIFA, vagy az NBA, tehát a kiadók saját szellemi termékeikhez, a videójátékokhoz kapcsolódóan olyan szabályokat hoznak, amelyeket csak szeretnének, de ezzel azonos szinten említhető az e-sportra alkalmas videójátékokhoz kapcsolódó online tér adta és játékosok által biztosított rendkívüli gyorsaságú információ áramlási erő, ami nem teszi szükségessé a klasszikus sportokra jellemző intézmények fenntartását sem, mint pl. a hazánk sporttörvénye szerint is a magyar sport alapegységét jelentő sportegyesületekét¹⁴). Tehát míg a profitorientált piaci érdek egyértelműen a klasszikus sportoknál szabadabb¹⁵ szabályozás megtartásában érdekelt, addig a retorika, a kommunikáció a hétköznapi emberek számára teljes mértékben a klasszikus sportokkal azonosíthatóan beszél az e-sportról feltehetően a nagy marketing érték miatt. Ahogy már a nevében is benne van: e-sport.

Az a pusztán tény, hogy az e-sport kifejezés tartalmazza a sport szót, vajon determinálta-e az egész ipart? Vajon ha nem az e-sport kifejezés terjed el, akkor létezne-e társadalmi vita a jelenségről? Vajon kevesebb lenne-e az etikai probléma? Jelenleg a klasszikus sportok még népszerűbbek mint az e-sport¹⁶ és mivel egy, a fentiekben már ismertetett dinamizmussal fejlődő jelenségről van szó, amelyet az emberek nagy tömegekben nem tudnak teljes magabiztossággal beazonosítani, a klasszikus sportokra jellemző kommunikáció segíti a jelenség ismertebbé válását¹⁷. Tehát a marketing célokat kielégítő kommunikáció és a valóságos érdek (nevezetesen, hogy az e-sport szabályozási kultúrája szorítkozzon a szabad magánjogra) nem található a valóságban. Természetesen a modern marketing stratégiák és a kapitalista kultúra időszakában távolról sem egyedi ez a kommunikációs ellentét, mégis talán érdemes lenne megfontolni azt, hogy ezen iparág jövőjét fejlődésének még e jelenlegi, befolyásolható (egységesen elfogadott definícióval sem rendelkezik), alakítható időszakában nem volna-e érdemes etikai és jogi szempontból korrektebbül, a valóságot jól tükröző és a társadalom számára biztonságot, kiszámíthatóságot adó formában kidolgozni.

II.5. Az etikai károk megjelenésének lehetőségei

A videójáték fejlesztők jogilag monopol helyzete (a szoftverekhez kapcsolódó szellemi tulajdonjog ha át is enged a játékosok számára bizonyos részjogosítványokat, alapvetően a kiadóknál marad, így minden, a szoftver felhasználására vonatkozó szabály- így például a versenyek szervezésének joga, illetve azok szabályai is – a jogtulajdonosoknál és nem a játékosoknál maradnak) kettősen megítélhető: egyrészt saját szellemi termékünk, gyakorlatilag

¹⁴ A sportról szóló 2004. évi I. törvény, 16. § (2) bekezdés

¹⁵ Fejes Péter, Sárközy Tamás, Szekeres Diána, Tóth Nikolett: *A magyar sport jogi szabályozása*, Hvg Orac Kadó, Budapest, 2019, 22-23.

¹⁶<https://onlinegrad.syracuse.edu/blog/esports-to-with-traditional-sports/#:~:text=By%202020%2C%20Activate%20suggests%20that,percent%20of%20all%20sports%20viewing>
letöltve: 2022.05.09

¹⁷ Syracuse University: With Viewership and Revenue Booming, Esports Set to Compete with Traditional Sports; eSport vs. Sport: A Comparison of Spectator Motives, Sport Marketing Quarterly, 2018., West Virginia University
letöltve: 2022.05.09.;

https://www.researchgate.net/publication/321850348_eSport_vs_Sport_A_Comparison_of_Spectator_Motives
letöltve: 2022.05.09

magántulajdonunk felett természetes, hogy monopol helyzetünk van, ugyanakkor etikailag a magántulajdonunk társadalmat érintő hatásai miatt felmerülnek kérdések. Míg a futball senkié, tehát mindenkié és elég hozzá egy labda, talaj és kapu, addig a Call of Duty: Warzone nevű játékot nem fogjuk tudni játszani abban az esetben, ha az Activision (a játék kiadója) úgy nevezve „bannol” minket a szerverekről. Amikor 10 éves gyermekek játszanak futballt az iskola udvarában, akkor sem kap senki „perma-ban”-t¹⁸ ha a többiek nem szeretnék vele játszani, vagy ha csal, vagy ha lesérül. Új barátokat, csapattársakat persze kell szereznie, de biztosan futballozhat, akár egyedül is, ezt jelenlegi jogi helyzetünk szerint ember nem tilthatja meg, és itt térünk vissza e bekezdés alapfelvetéséhez: miért csökkentené saját végtelenül domináns helyzetét egyetlen nagyvállalat is azzal, hogy monopol kiváltságát megosztja egy ernyőszervezettel és nemzetközi szerződésekkel kényszeríti magára, pl. a Nemzetközi Olimpiai Bizottság szabályrendszerét, szabályait.

Miért is tenné ezt egy multinacionális cég, melynek célja a profit maximalizálása? A valódi kérdés pedig álláspontom szerint az, hogy ezt kell-e tennie? Korábban már vizsgálat tárgyát képezte a kérdés, miszerint a jogszabályok kényszerítik nemzeti és nemzetközi szinten a multinacionális vállalatokat arra, hogy társadalmi felelősséget vállaljanak, de érdekes etikailag értékelni azt az élethelyzetet, hogy pl. a Microsoft, az Activision vagy éppen az Ubisoft a játékosokkal és az e-sport élet szereplőivel szemben milyen felelősséget vállalnak. Kell felelősséget vállalniuk? Ha igen, milyen értelemben, sportjogi, magánjogi, vagy piaci? Napjainkban polgári jogi környezetben kerül minden verseny megszervezésre, melyhez mindössze megbízási szerződésekre van szükség. Engedélyt a verseny szervezésére a szoftver tulajdonosa ad, vagy nem ad. Utóbbi esetben mi lehet a sorsa egy olyan, a jelen példa kedvéért elképzelt e-sportolónak, aki pl. 50.000 órát játszott egy játékkal, aminek a szoftvertulajdonosa egész egyszerűen megtiltja a versenyek szervezését és lezárja a hivatalos versenyeket? Okkal bízhatott egy karrierben? Ha nem, miért nem és ha igen, lehet valakit kötelezni kára, tehát elvesztegetett ideje megtérítésére. Jogi értelemben jelenleg ez nem lehetséges, de ha az etikai színezetét vizsgáljuk a kérdésnek, akkor álláspontom szerint árnyaltabb a kép. Ezen károk megtérítésére még nincs koherens szabályzat, valószínűleg ebben pedig igen nagy szerepe van annak, hogy az e-sport jelenleg jogi értelemben még nem sport, speciális szabályozás nem vonatkozik rá, így a magánjogi keretek maradnak, melyek inkább idézik egy „szabályozási vadnyugat” légkörét, legalábbis az iparág szereplői, különösen a játékosok szempontjából.

Rövid elemzésünkben csupán arra szeretünk rávilágítani, hogy a 21. század digitális világa számtalan etikai és jogi kérdést hoz napvilágra, de a legritkább esetben kapunk választ. Az e-sport csak egy jelenség a sok közül, de az anonim, emiatt arctalan kommentszekciók morált próbára tevő hatásai is nagyon hasonló kérdéseket vetnek fel.

II.6. A szexuális zaklatási ügyek napvilágra kerülése: egy morális megtisztulási folyamat árnyoldalai

Napjainkban egymás után születnek „zaklatási” ügyeket feltáró újságcikkek, könyvek, tévéműsorokban és online felületeken beszélnek az áldozatok az őket ért traumákról, számos, a témával kapcsolatos dokumentumfilm, játékfilm készült az elmúlt években. Az általában zaklatási ügyeknek nevezett esetek *lényegében négy esetcsoportba sorolhatók* (itt csak a negyedikkel foglalkozunk részletesebben).

(1.) Az *iskolai bullyingra* (amikor diák zaklat diákot, ez a fizikai erőszakoktól a lelki terroron át a kiközösítésig többféle formában megvalósulhat, fogalmi eleme a rendszeresség) még a modern korban is kevésbé figyeltek oda a tanárok, a szülők (nem árt a gyereknek egy kis

---

¹⁸ Egy adott játékból egy adott játékos profilját végleg tiltják. <https://www.definitions.net/definition/perma bans>

verés, tanulja meg megvédeni magát, én is kibírtam annak idején, stb.), bár a szépirodalomban ez a probléma is megjelent, gondoljunk például Ottlik Géza *Iskola a határon* című regényére, az ebben bemutatott katonaiskolai évfolyamnak az iskola kegyetlen rendje mellett a társaikból álló klikk kegyetlenségeit is el kell viselniük. A bullying jelenségének tudományos vizsgálatát az 1970-es években kezdte meg Dan Olweus. Mára nincs vita arról, hogy ezt komolyan kell venni – ráadásul ma online felületen is történhet, illetve folytatódhat a zaklatás –, általánosak a problémát felismerni, kezelni, illetve megelőzni segítő kampányok, pedagógiai programok.

(2.) A *pedofil-ügyek* esetében megdöbbenést okozott a közelmúltban, hogy nyilvánvalóvá vált: még az elmúlt évtizedekben is *gyakran eltussolták intézményi (iskolai, egyházi) érdekek miatt azokat a cselekedeteket, amelyek elítéléséről egyébként morális konszenzus volt/van.* A felháborodás hatására Ferenc pápa zéró toleranciát hirdetett a papok által elkövetett szexuális visszaélésekkel szemben. Magyarországon egy tényfeltáró újságíró cikke nyomán 2014-ben kirobbant a Sipos Pál-ügy. A középiskolás fiú diákjait a nyolcvanas évek elejétől zaklató, egyébként rendkívül népszerű tanár ugyan lebukott, és eltávolították az iskolából, de eljárás nem indult ellene, így a kilencvenes évektől minden további nélkül vezethette a köztvéte ifjúsági műsorokat is előállító stúdióját. Az ügy kirobbanása után sem kellett felelnie a tetteiért a bíróság előtt Siposnak, mert az általa elkövetett bűncselekmények már elévültek. Az emiatt kialakult erkölcsi felháborodás a BTK módosításához vezetett: a gyermekek sérelmére elkövetett szexuális bűncselekmények nem évülnek el.

(3.) Külön csoportba sorolhatjuk azokat az eseteket, amikor *a szülők, tanárok, edzők hatalmukkal visszaélve nem szexuális jellegű erőszakot alkalmaznak gyerekekkel szemben,* olykor persze a nem szexuális és a szexuális erőszak együtt jelentkezik (mint egy friss ügyben: az ismert úszónő azzal vádolja az apját, aki az edzője is volt egy ideig, hogy gyerekkorában fizikai, lelki és szexuális erőszakot követett el rajta). *Morális viták folynak azzal kapcsolatban, hogy mit engedhet meg egy szülő a gyermekével szemben,* vannak, akik a fizikai erőszak enyhébb formáit el tudják fogadni fegyelmezés céljából, mások mindenféle erőszakot elutasítanak, többek között arra hivatkozva, hogy még a legenyhébb testi fenyegetés is traumatizálhatja a gyereket. Magyarországon 2015 óta a törvény nem ad lehetőséget semmiféle szülői erőszakra, de volt olyan politikus, aki ezt a szabályt túl szigorúnak, betarthatatlannak nevezte és a kanadai szabályozást hozta fel pozitív példának, ahol a törvény konkrétan rögzíti, milyen jellegű testi fenyegetést alkalmazhat a szülő nevelési célból. Arról viszont morális konszenzus alakult ki, hogy a tanár vagy az edző nem alkalmazhat fizikai és pszichikai erőszakot tanítványával szemben.

(4.) *A legtöbb vita a felnőttek által felnőttek sérelmére elkövetett szexuális, és más hatalmi visszaélésekkel kapcsolatban van.* Ide tartozik a párkapcsolati erőszak is, de itt most a munkakapcsolat során megvalósuló zaklatásokról ejtenék néhány szót. 2017 októberében jelent meg Jodi Kantor és Megan Twohey leleplező cikke a *New York Times* hasábjain Harvey Weinstein filmproducerről: ebből és az ezt követő cikkekből értesült a nyilvánosság arról, hogy a sikeres producer hatalmával visszaélve, majdnem öt évtizeden keresztül számos nőt zaklatott szexuálisan, és nem egy nőt meg is erőszakolt. Érdemes elolvasni Kantor és Twohey *She Said* című könyvét, amelyben a szerzők cikkük születésének körülményeiről és annak utóéletéről írnak. A könyv olvasói számára egyértelművé válnak azok a mechanizmusok, amelyek miatt egy súlyos bűncselekményeket elkövető befolyásos ember büntetlen maradhat egy jogállamban: ehhez hozzájárult például, hogy Weinstein áldozatai – akik általában az asszisztensei vagy feltörekvő színésznők voltak – féltek attól, hogy vége lesz a karrierjüknek, vagy egyáltalán nem kapnak munkát, ha beszélnek, mert a producer utánuk nyúl. Azokat az áldozatokat, akik mégis ügyvédhez fordultak, vagy feljelentést tettek, olyan jogi megállapodással vették rá Weinstein sztárügyvédei az eljárástól való elállásra, amely értelmében az áldozatok sok pénzt kaptak, de soha többé nem beszélhettek arról, ami velük történt.

Az előbbi okok miatt a tényfeltáró újságírók, akikhez eljutottak információk Weinstein tevékenységéről (hiszen Hollywoodban nyílt titok volt a producer erőszakossága, ha a legtöbben nem is rendelkeztek pontos információkkal az ügyekről), nem tudták megírni a cikkeiket, mert nem találtak olyan embert, aki névvel nyilatkozott volna (és Weinstein mindent megtett, hogy a készülő cikkeket ügyvédi fenyegetéssel, vagy akár hízélgéssel és könyörgéssel leállítsa, az újságírókat és a nyilatkozni akarókat külföldi magánkémmekkel figyeltette). A *New York Times* újságírói is nagyon nehezen jutottak konkrét bizonyítékokhoz, és a nagy áttörést az hozta meg nekik, hogy egy színésznő, Ashley Judd végül vállalta a nyilvánosságot. „A szabály, amely évtizedeken keresztül megvédte Weinsteint, az volt, hogy egyetlen színésznő sem akart az első lenni, aki kimondja a Weinstein nevet”.¹⁹ Cikkük – illetve Ronan Farrow nem sokkal később a *New Yorker*-ben megjelentett írásának – hatására sok áldozat állt a nyilvánosság elé. *Elindult a MeToo-mozgalom*, amelynek célja *a hatalmukkal visszaélő, magas társadalmi presztízsű szexuális „ragadozók” leleplezése*.

Azonban számos *túlkapás történt*, bizonyos sajtóorgánumok névtelen vádaskodók nem bizonyítható történeteit közölték, illetve ahogy Kantor és Twohey is elismeri: *a szexuális zaklatás fogalmát meglehetősen problémás módon kiterjesztették* a szóbeli sértésektől kezdve a kikényszerített randikig.²⁰ Azt az ismert férfit, akinek bűne az volt, hogy szexista megjegyzéseket tett nőkre, ugyanúgy szexuális zaklatóknak nevezték a médiában, mint Weinsteint. Egyetérthetünk Linda Alcoff – a *Rape and resistance* című monográfia szerzője – és Réz Anna megállapításával: *mivel sok a tisztázatlan kérdés, további morális diskurzusok lefolytatására van szükség*. Hogyan határozható el a szexuális erőszak a nem erőszakos szexuális együttlétől? A beleegyezés a kulcsfogalom? Akkor szerződést kell kötni a szexuális aktusok előtt? És minden mozdulat új beleegyezést igényel?²¹ Nyilvánvalóan szexuális tevékenység közben újra és újra (írásos?) beleegyezést kérni és adni, meglehetősen életidegen. Mint ahogy talán jól hangzik a munkahelyi etikai kódexben rögzített zéró tolerancia a szexuális zaklatásokkal szemben, de nem igazságtalan, ha valakit azért rúgnak ki az állásából, mert öt másodpercnél tovább nézett egy kollégája szemébe, vagy mert véletlenül a keze hozzáért a munkatársa kezéhez a liftben? (Hiszen vannak olyan cégek, ahol meghatározzák azt is, hogy mennyi ideig szabad a szemébe nézni a másiknak, és mindenfajta érintés szigorúan tilos.) Érdekes az is, hogy Kantor és Twohey meg sem említik a könyvükben, hogy nők is lehetnek zaklatások, munkahelyi erőszakcselekmények elkövetői, csak zaklató férfiakra van szó (Weinsteint kivül a Kavanaugh-üggyel is foglalkoznak), a nők vagy tehetetlen áldozatok, vagy hősök (mint Judd, vagy Christine Blasey Ford), esetleg árulók (mint a neves nőjogi ügyvéd, akit „megvett” Weinstein).

A MeToo mozgalomnak köszönhetően aztán néhány ismert nőről is kiderültek szexuális visszaélések, de az elmúlt két-három évben egyre több lett az olyan ügy, amelyek *nem szexuális, hanem más jellegű munkahelyi hatalmi visszaélésekről* (pszichikai erőszak, lelki terror, mérgező munkahelyi légkör teremtése) *szóltak*, és ezekben a nők is nagyobb számban érintettek (elég csak az USA-ban az Ellen DeGeneres-, nálunk pedig az Eszenyi-ügyre utalni). Tovább nem folytatva a felmerülő problémák tárgyalását, annyit megállapíthatunk, hogy az említett ügyek napvilágra kerülésének köszönhetően kiterjedt a „mi” érzésünk²² (pl. a munkahelyi

¹⁹ Jodi Kantor és Megan Twohey: *She Said. A MeToo mozgalom keletkezésének és Harvey Weinstein leleplezésének története*. Ford. Bokor Pál, Atlantic Press, Budapest, 2019, 180.

²⁰ I. m. 224.

²¹ Vö. Linda Martin Alcoff: *Rape and resistance. Understanding the complexities of sexual violation*. Polity Press, Cambridge UK, 2018, illetve Réz Anna: *Miért higgyünk az áldozatoknak?* <http://www.muut.hu/archivum/35571>

²² Richard Rorty filozófus szerint a „liberális ironikus” az önteremtés magánjellegű kísérletei mellett mindig felülvizsgálja, hogy tevékenységével nem okoz-e szenvedést másoknak és folyamatosan megpróbálja szolidaritását, „mi” érzését a lehető legtágabb körre kiterjeszteni. Vö. Richard Rorty: *Esetlegesség, ironia és szolidaritás*. Ford. Boros János, Csordás Gábor, Jelenkor Kiadó, Pécs, 1994, 209-219.

hatalmi visszaélések érintettjeire), morális diskurzusokat folytatunk, jogszabályok születnek, csökken a kegyetlenség. De vajon *a fizikai és a pszichikai agresszió elleni küzdelem nem vezet-e újabb, másfajta, nehezebben azonosítható kegyetlenségekhez?* Nem kegyetlen az a munkahely, ahol az egyénnek folyamatosan ellenőriznie kell magát, hogy nem néz-e túl sokáig a kollégája szemébe?

III. A csak empátiára alapozott morál problematikussága

Abban igaza van a neves pszichológusnak, Steven Pinkernek, hogy *az együttérzés kiterjedése nagyban hozzájárult az intézményesített erőszak számos formájának visszaszorulásához, illetve napjainkban is zajló erkölcsi változások alapját jelenti.* Ugyanakkor *az együttérzés önmagában nem elég, sőt, önmagában akár az igazságosság elve ellen hathat,* ahogy ezt Pinker is hangsúlyozza (említi például Batson vizsgálatát, amelyben egy betegséggel küzdő kislány történetét megismerve az emberek arra szavaztak, hogy ugorjon a várólista élére, hátrányos helyzetbe hozva a névtelen és arctalan várakozókat).²³ Az empátia árnyoldalairól könyvet író Fritz Breithaupt így fogalmaz: „Két stratégia áll azelőtt, aki támogatni szeretné az erkölcsöket. Az első a „mi” érzés megerősítése. ... Aki egyszer már a „mi” kategóriában gondolkodik, az könnyebben megtesz dolgokat másokért. A második stratégia a belső hang, a lelkiismeret támogatása. ... Meg kell tanulnunk, hogy ha teszünk valamit, akkor igazolnunk kell a tetteinket, vagy verbálisan reflektálnunk kell rájuk.”²⁴

Valóban: a morált nem lehet *csak az együttérzésre alapozni*, mert ha így lenne, az erkölcsi elbizonytalanodáshoz, a viszonyítási pontok hiányához vezetne: hiszen az egyik ember „mi” érzése kiterjedt, míg a másiké meglehetősen korlátozott, az egyik ember megalázásnak érezhet valamit, amit a másik ember nem tart annak, így ezekből eltérő erkölcsi cselekvések következnenek fontos morális kérdésekben. *Az együttérzés segíthet elítélni a rosszat, de azt, hogy mit kell tenni, az együttérzés nem jelöli ki*, mivel „üres”, nincs meghatározva a tárgya (erre mutat rá például Richard Posner vagy Sajó András), ugyanakkor a megalázott, áldozattá vált emberekkel való együttérzésnek kimutatható szerepe volt bizonyos emberi jogok elismerésében.²⁵ Annak megállapításához viszont, hogy miként is értelmezzük az adott jogokat, már morális diskurzusok szükségesek. *Az együttérzésnek szerepe lehet egy adott morális norma konvencionális értelmezésének felülvizsgálatában:* a nagy visszhangot kiváltó eseteknél a szenvedés okozta felháborodás alapját képezheti egy morális diskurzus elindításának. Habermas is kifejti: az ideális szerepátvétel igényes kognitív műveleteket követel meg, ezek belső kapcsolatban állnak olyan motívumokkal, mint amilyen például az empátia. Felebarátunk sorsa iránti érdeklődés a szociokulturális távolság eseteiben szükségszerű emocionális feltételét képezi a diskurzus résztvevője által elvárt kognitív teljesítményeknek. „A megismerési teljesítményeknek és az érzelmi beállítódásoknak a normák megalapozása és alkalmazása során történő integrációja jellemez minden *kiérlelt* erkölcsi ítélőképességet.”²⁶

IV. Befejezés

²³ Steven Pinker: *Az erőszak alkonya. Hogyan szelidült meg az emberiség?* Ford. Gyárfás Vera, Typotex, Budapest, 2018. 655.

²⁴ Fritz Breithaupt: *Az empátia árnyoldalai.* Ford. Simon-Szabó Ágnes, Typotex, Budapest, 2020. 205.

²⁵ Vö. Sajó András: Mi a „természettől adott” az emberi jogokban? *Állam- és Jogtudomány*, 44. évf. 1-2. sz., 2003. 10-21.

²⁶ Jürgen Habermas: *Morális tudat és kommunikatív cselekvés.* Ford. Felkai Gábor, In. Jürgen Habermas: *A kommunikatív etika*, Új Mandátum, Bp., 2001. 212-213.

Írásunkban két, látszólag nagyon különböző problémát vizsgáltunk meg röviden: az e-sport művelőinek, illetve a zaklatás áldozatainak és elkövetőinek helyzetét korunkban, a digitális kapitalizmus időszakában. Az e-sport és a (szexuális) zaklatás nem egyértelmű fogalmak, és számos morális kérdés vetődik fel e jelenségekkel összefüggésben. Cikkünk néhány anomáliára próbált rámutatni, amelyek tisztázása nélkül megfelelő jogi szabályozások sem alkothatók az említett területeken.

Különbségek a protestánsok és katolikusok értékpreferenciáiban Weber protestáns etikájának a tükrében

Max Weber sokoldalúságával kevesek versenyezhetnek a társadalomtudományok területén, ennek hatására különböző tudományterületek szakmai diskurzusában újra és újra előkerül számos gondolata. Egyik, nagyon sok vonatkozásban tárgyalt és egyúttal kritizált művében, *A protestáns etika és a kapitalizmus szellemében* foglalkozik a katolikusok és protestánsok azon értékkülönbségével, ami a protestánsok dinamikusabb gazdasági előmenetelét eredményezik. Úgy fogalmaz: „*A közmondás tréfásan így szól: vagy jól enni, vagy nyugodtan aludni. Jelen esetben a protestáns szeret jól enni, a katolikus pedig nyugodtan akar aludni.*” A 21. században ez a gondolat mennyiben állja meg a helyét?

A tanulmány elsősorban azzal foglalkozik, hogy munkájának nyomán milyen reflexiók születtek a szakirodalomban hogy a különböző forrásokban miként alakult a protestantizmus hatásáról való gondolkodás és az emberek értékpreferenciái, továbbá, hogy hogyan viszonyulnak ezek *Weber* téziséhez.

A cím azonban némiképp megtévesztő lehet, ugyanis a fókuszpont nem a protestáns és katolikus értékkülönbségekre került, hanem annak bemutatására, hogy a kutatók hogyan viszonyulnak a *Weber* által feltárt értékkülönbségekhez. Egy mélyenszántó elemzés helyett, inkább egy áttekintést szükséges adni a kérdéskörrel. *Weber* koncepciója és a hozzá kapcsolódó, az ő munkájára alapuló, vagy arra reflektáló kutatások bemutatása után külön érdemes kitérni a Magyarországra vonatkozó eredményekre is.

I. A kapitalizmus szellemének kialakulása

A kapitalizmus érzésvilágának összetevőit az elsők között kutatta *Max Weber*, de ez irányú orientáltságának kialakulásában nagy szerepe volt kora tudományterületi hátterének. Így *Gustav von Schmoller*nek és tanítványának *Warner Sombart*nak. *Sombart* 1902-ben jelentette meg a *Modern kapitalizmus* című művét, amiben a vallási tényezők kapcsolatát vizsgálta a kapitalizmus kialakulásával. Ez után jelent meg *Weber* könyve 1905-ben, amiben a protestantizmus történelmi szerepét elemezte a kapitalizmus kialakulásában. Már előttük is kerültek olyan gondolatok megfogalmazásra, melyek kapcsolatot véltek felfedezni a protestantizmus és a modern, kapitalista gazdaságban történő aktívabb szerepvállalás között,³ de - *Lukács György* szerint - az ő kettőjük munkája volt képes először adekváтан válaszolni arra a kihívásra, amit *Marx* kapitalizmus képe jelentett a társadalomtudományok számára.

Csak röviden kitérve a marxi kapitalizmus-eszményre; érdemes egy rövid összefoglalót adni a problémakörrel. *Marx* társadalomelméletében a legnagyobb figyelmet természetesen saját korának rendszerére az ipari kapitalizmusnak szentelte, hiszen egyfelől ebben a társadalmi-gazdasági rendszerben élt, másfelől ellentétben a korábbi szisztémákkal is sok folyamat – értékelése szerint – rejtve maradt, vagyis nem volt igazi jogi megkülönböztetés (nemesek – nem nemesek, stb.), nem csupán két osztály létezett (elnyomók és elnyomottak) ugyanakkor mégis nyilvánvaló volt a „kevesek gazdagsága és sokak szegénysége”. Így

¹ Doktorandusz, SZTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.

² Egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem ÁJTK.

³ Kovács, 2010: 1.

könnyedén felmerülhetett a kérdés: vajon milyen rejtett mechanizmusok okozhatják ezt, ha látszólag az egyszerű kommunisztikus társadalom kvázi jogegyenlőség létezik, ám még sincs sem közösség, sem azok szolidáris formája. *S itt kezdődik az igazi kritikai szociológia.* Bár a kapitalista társadalmi rendnek többféle formáját is feltárták, az ipari termelésben látták a kezdeteket: három kérdés körül artikulálódik a problémakör. Egyrészt a tulajdon (feudalizmus utáni) megjelenése, ami már jogilag is kifejezetten védett volt; másrészt akár a manufakturális, akár ipari méretekben megvalósuló termelés, mely egyértelműen felesleget termelt; harmadrészt ennek a feleslegnek a szabadpiacon való eladása, eladhatósága. Az industrialista világban ez már oly mértékű lehetett, hogy a profit ugrásszerűen megnőtt, tehát a termelésre alapozott gazdaság egybefonódott a piacra alapozott ökonómiával. Persze ennek is voltak feltételei, így a termelési eszközök tulajdona; a megtermelt eszközöket úgy lehet eladni, mintha az az eladó kizárólagos tulajdona lenne; a munkát és a megtermelt javakat is egyszerűen egy általános egyenértékessel ki lehet fizetni, ezért a munkás tulajdonképpen a munkáját adja el. Ehhez hozzá tartozik egy jogelméleti jellegű paradigma, miszerint a *laissez-faire* ideológia alapján az állam nem avatkozhat be a privát kezdeményezésekbe, hiszen azok a gazdaság fejlődésének zálogai. Ezáltal pedig megjelentek vagy újjáalakultak (a már addig is meglévő) osztályok, noha sem *Marx*, sem *Engels* nem adott konkrét definíciót eme kifejezésnek, bár felismerték, hogy a különféle szegmensek nem egyformán ragaszkodtak, a burzsoá és proletariátus megkülönböztetéshez. Ezért talán *Isajah Berlin* társadalomfilozófus koncepcióját lehetne erre használni, miszerint az „osztály személyek azon csoportja a társadalomban, akiknek élete és pozíciója a társadalmi produktumok elosztásában determinált, és ami a társadalmi struktúrában ezáltal meghatározott”⁴.

A *burzsoázia* a gazdasági szempontból domináns „kaszt”, vagyonnal, az anyagi javak fölötti kontrollal, a munkaerő feletti szabályozás hatalmával, a termelési eszközök, technológia, gyárak, etc. tulajdonával rendelkezik. S innentől kezdve nem közvetlenül aknázzák ki a munkásságot, hanem egyszerűen csak kevesebb jövedelmet biztosítanak, mint amennyit valójában megtermelnek. (Egyszerűen a lehető legkevesebbet fizetnek, hiszen a munkanélküliség társadalmi ténye önmagában elegendő „erőt” képvisel, hogy nem kelljen nagyobb jövedelmet biztosítani.) A *proletariátus*, mint „alávetett kaszt” vagyontalan, „s ahhoz, hogy fenntartsa önmagát, kénytelen munkáját eladni”,⁵ vagyis innentől kezdve a munkások inkább eladandó tárgyakként, sem, mint emberi lényekként kezelendők.

Ehhez szorosan kapcsolódik a marxi értelemben vett elidegenedés fogalma, ami egyszerűen kifejezve egyfajta (az emberek egymás iránti) elhidegülését, szeparációját jelenti. Egyszerűbben kifejezve az emberek egyre inkább úgy érzik, hogy a társadalmi történések nem vonatkoznak, nem hatnak ki rájuk, nincsenek kapcsolatban velük, szükségleteikkel, céljaikkal, motivációikkal. Ez az egyébként napjainkban is tapasztalható, sőt egyre erősödő folyamat több formában jelenik meg:

- A munkásosztály tagjai elidegenednek egymástól, mivel egyszerű árucikként tekintenek rájuk (lényegében a heti vagy éppen havi bér a vételár).
- A munkás elidegenedik munkájának eredményétől, mivel semmilyen ellenőrzést nem gyakorolhat fölötte (csupán egy részmunkát végez, melynek sem eredményét, sem értelmét nem látja).
- Ha nem láthatják munkájuk gyümölcsét a munkától és a produktumtól is elidegenednek.
- A munkások elidegenednek egymástól, például az osztálykülönbségek miatt.
- A munkások elidegenednek egymástól, mivel mindenki a produktum egy adott részmunkáját, és csak azt a részmunkát végzi, következésképpen mindegyik csak saját részmunkájára

---

⁴ Isajah, 1973. 127.

⁵ Engels, 1975. 341-357. 341.

koncentrálhat, így nem ismerik sem a másik munkarészét, sem a másik tulajdonságait, tulajdonképpen nem ismeri a másikat (s még igazi kommunikáció sincs köztük).

-Az elidegenedés további forrása, hogy valódi kapcsolat esetleg a termékek cserélésénél, pontosabban annak kifizetésénél jöhet létre.

-Végső soron az emberek nem igazán látják létük értelmét, így elidegenednek önmaguktól is.

Az elidegenedés miatt, már nincs igazi közösségi szabályozás (mint a régi-jó jog, vagy a szokások) mivel nincs igazi közösség sem, ezért a társadalom szükségletei esetleg a javakban mérhetőek. *Marx* szemében az anyagi feltételek manipulálása lett a társadalmi szükségletek kielégítésének forrása. Így például a jogrendszert pusztán azért hozták létre, hogy a társadalom tagjainak viselkedése kiszámíthatóvá váljon (amit régen a szokások biztosítottak) vagy, hogy a közösség tagjai megvédjék önmagukat és tulajdonukat. S innentől kezdve a jog látszólag „saját életet él”, és nem úgy látszik, mintha nem is társadalmi produktum lenne, hanem egy objektív entitás, mely öröktől fogva létezett, egy (Istenhez hasonló) személytelen, és paradox módon, saját jogán alapuló autoritás. Továbbá ez azt a látszatot is kelti, hogy az egyes individuumokat (mivel már nincsen közösségi szabályozó erő) egy szinte természetfeletti, de mégis emberi hatalomnak kell kormányoznia.⁶

A fentiekből még egyértelműen nem következne, de a tulajdon szerepe kulcsfontosságú, és ebből már levezethető, hogy a marxi értelemben vett társadalmi felépítmény, legyen az morális, intellektuális, esetleg vallási hit, ideológia, értékek, habitusok, tudományos ideák vagy épp a jog; mindezek csupán azt szolgálják, hogy a burzsoázia megvédhesse saját ipari, kereskedelmi, pénzügyi érdekeit, s így domináns osztályként maradjon fenn. S mindezt úgy prezentálva, mintha ez a természet rendje és annak tökéletes materiális megvalósulása lenne, s ezt fenntartandó, a szabályozások a legnagyobb reverenciával bíró, akár „misztikusnak” is tekinthető természet adta normák lennének. „A jogrendszer úgy jelenik meg, mint egy független entitás, mely az igazságosságból származtatható (...) saját maga által alapított (...) és a társadalom elfelejti, hogy az valójában saját gazdasági helyzetének leképezései.” (*Friedrich Engels*)⁷ Ha a materiális produktum a szocialitás világában jön létre, értelmet adna a közösség tagjai életének, létének. Így láthatnák munkájuk eredményét, és értelmét, ami mentális és fizikai értelemben is javíthatná munkájuk minőségét. (Hozzá kell tenni: nem a mennyiségét!) ez pedig az individuumok szociális relációjához is hozzájárul; s jogi szempontból furcsán hangzik, de munkájának eredménye egyben fikcióként, „tulajdona” is lesz. Ám a kapitalista társadalomban nemcsak a termék, de a termelő, sőt a termelők közti viszonyok is tulajdonná válnak.⁸ Sőt nemcsak tulajdonná, hanem egyben terméké is, melyek a produktumokhoz hasonlóan cserélhetővé, eladhatóvá alakulnak; vagyis előbb-utóbb az általában vett társadalmi kapcsolatok vagy viszonyok, éppúgy, mint a termékek a tulajdon részét képezik, s cserélhetők, eladhatóak, megvásárolhatóak lesznek.

Marx álláspontja szerint a társadalmi szituáció a gazdasági-pozicionálás helyzetnek köszönhető, miszerint az alapok határozzák meg a felépítményt: az uralkodó osztályok attitűdje egyszerűen behatárolja az elnyomottak szemléletét és ez egy paradigmatis ideológiává, mi több erkölcsi értelemben helyessé, „jóvá” vált. S ez a különféle korokra is igaz, mivel a gazdasági alap megváltoztatja a felépítményt, ezzel párhuzamosan a társadalom szemléletét is, ami előbb-utóbb ideológiává vagy éppen - nem messze az előbbi meghatározástól - vallássá emelkedhet. Így a jogi felépítmény nem más csak a gazdasági hatalom textuális prezentációja, miszerint a tiltások és a negatív szankciók csupán a vagyon (tulajdon) védelmét, ezzel együtt a

⁶ Ennek részletes leírása a strukturális funkcionalizmusban jelenik meg; eklatáns példát szolgáltat *Niklas Luhmann*, vagy magyar adaptációja *Pokol Béla*. *Pokol*, 1992. 135-155. Ahol a politikai alrendszer már nem a közösség ügyeinek intézése, hanem a hatalom megszerzése, vagy a hatalom hiánya. (Kormányon maradni vagy ellenzékbe menni.)

⁷ *Engels*, 1955. 546-634. 623.

⁸ *Trevino*, 2008. 98.

szabad piac cseréjével az előbb említettek felhalmozását szolgálják; ahogy *Marx* fogalmazott: „a jogalkotás, legyen az politikai, büntetőjogi vagy civiljogi, semmi mást nem jelent, mint szavakba öltetni a gazdasági viszonyokat.”⁹ Ehhez kapcsolódik *Marx* talán legismertebb aforizmája, miszerint „nem az emberek tudata határozza meg létüket, hanem létük határozza meg a tudatukat”.¹⁰ Mellesleg ettől függetlenül elismerte, hogy a gazdaság nem egyirányúan hat a tudatra, hanem ez fordítva is igaz, csupán előbbi hatása erősebb, mint utóbbié. De mi történik akkor, ha a termelés anyagi erőforrásai konfliktusba kerülnek a termelés társadalmi relációjával. Nos, ekkor következhet az akkor még meg nem valósult ún. szocializmus.

De térjünk vissza a weberi ideára. Az 1800-as években megindult Németországban a hagyományos agrárviszonyok felbomlása, ami a franciák fölött aratott 1870-es győzelmük után vált igazán látványossá. A gazdálkodás kereteinek megváltozásával a termeléshez sem a korábbi típusú attitűdökre volt szükség. A kapitalizálódó nagybirtokos termelés, így az ipar felszívó ereje megnőtt és a munkalehetőségét elvesztő parasztság vándorlásnak indult a városok irányába. Ezt követően azonban a tradicionális jegyek még évtizedekig együtt éltek szociális viszonyaiban a modern polgári fejlődéssel. Ezek voltak azok a relációk – amik a tudományos közeg mellett – *Weber* érdeklődését felkeltették és alapot adtak arra, hogy közelebbről megvizsgálja a kapitalizmus lényegét és kialakulásának feltételeit.

Szerinte a modern kapitalizmus kialakulásához szükség volt egy adekvát racionális gazdasági ethosz megjelenésére, ami maga a „kapitalizmus szelleme”. A hiedelmekkel ellentétben ez nem azonos a szerzési ösztönrel, sem a nyereségvágygal, vagy a pénznyerésre törekvéssel. Ezek irracionális ösztönök, viszont, ahogy fogalmaz: „*a polgári gazdasági lét olyan munkára épül, amely folyamatosabb és racionálisabb (...) elsősorban az teszi lehetővé, hogy kézműves kiszámítsa és megértse milyen kapcsolat áll fenn a cél, az eszköz, valamint a sikert és a kudarc között.*” Ebből is következik tehát, hogy szerinte a racionalitás az, ami a polgári civilizáció legfőbb ismérve. Az erősödő polgárság azonban a feudális rendszer korlátaiba ütközött az új kapitalista viszonyok kialakítása közben, lényegében – összefonódottságuk végett – a katolikus egyházba. E miatt, minden hűbéri rendszer elleni harcnak az egyház ellen is kellett irányulnia, ez a reformációval kezdődött. Ott pedig a polgárság nézetei, törekvései vallási formakényszerben köszöntek vissza.

Weber markánsan aláhúzza az eszmerendszerek orientatív szerepét: Ahhoz, hogy a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet megtörténhessen egy erkölcsi forradalomnak is végbe kellett mennie tehát, ami a hűséget istenfélő tisztességre, a vitézséget és bátorságot pontosságra és takarékosra cserélte. A kamatszerezés elutasítását annak elfogadására, az intellektuális kíváncsiság és önbizalom hiányát annak meglétére váltotta. Ennek az új embertípusnak a prototípusaként *B. Franklint* látta, akit céltudatosnak látott, gondos, pontos, ésszerűsége nyugvó takarékos élettel. Az embernek szerinte ehhez az élethez önként, hitének parancsára, belső meggyőződésből kell vállalnia a puritán és aszkétikus életet, mint egy vallásos hivatásvégzést, ami Isten dicsőségét szolgálja.

De mit is jelentett valójában ez a racionalizmus? *Weber* számára – az ideáltípusokkal is összefüggésben – a szociológiai kutatások meghatározó tényezője a racionalitás, mely racionalitás áthatja a szociális struktúrát és a társadalmi cselekvéseket is. Noha nincs különösebb konvenció arra nézve, hogy *Weber* vajon pontosan mit is értett racionalitáson, mégis *Arnold Eisen* alapján néhány – egymással interferenciális viszonyban lévő – komponensét ki lehet emelni.

1. Elsőként kiemelendő, hogy minden, ami a „racionalitás” fogalma alá tartozik, egyfajta *szándékot* előfeltételez, amiben az individuum egy megfontolt célt szem előtt tartva törekszik annak végrehajtására. Ennek bármiféle kényszertől mindenképpen mentesnek kell lennie,

---

⁹ Marx, 1900. 83. p.

¹⁰ Marx, 1972. 21. p.

hiszen az egyének önként választják a célt és az eredményt, illetve az elérés módját. Ugyanakkor a társadalmi tények és törvények, illetve a statisztikai valószínűség alapján a kiszámíthatóság növekszik.¹¹

2.A *kalkulálhatóság* olyan társadalmi cselekvéseket jelöl, amelyek meghatározott biztonsággal kiszámíthatóvá teszi a végeredmény bekövetkeztét. Ha valaki bármilyen tevékenységet végez, annak kimenetelének valószínűségét megpróbálja kiszámítani, s ez behatárolja magatartását is, vagyis számításba kerül a kezdet, az értelem és a vég.

3.Az *ellenőrzés* – az előbbihez hasonlatosan - legalább ilyen fontos, mivel ezáltal a társadalmi cselekedetek véletlenszerűsége csökkenthető; hiszen ha akár az egyén, akár a közösség magatartása megjósolható, sokkal kiszámíthatóbbá válik nemcsak az eredmény, de az ahhoz vezető folyamat is.

4.A racionalitás a *logika* minőségi megfelelőjének tekinthető: minden társadalmi interakció rendszerességgel felruházott, szisztematikus, ezáltal pedig hatékony. Például egy munkával elért eredmény esetében – amennyiben a munkadarab előállításához több munkafolyamatot vesz igénybe – a leghatékonyabb, ha minden munkás egy-egy részt készít el, ám ahhoz, hogy az eredmény megfelelő legyen, szükséges a kooperáció.

5.Az *univerzalitás* szintén a racionalitás komponensének tekinthető: amennyiben egy társadalmi szerkezet vagy cselekmény absztrakciós fokának kellő mértékig jutunk, a logikai formák által ugyanezek a módszerek más struktúrák és aktivitások szempontjából is alkalmazhatóak függetlenül attól, hogy azok a társadalom melyik szegmensében található. A jogszociológiában például a kodifikált általános szabályok lehetőséget adnak, hogy általánosan alkalmazhatóvá váljanak a speciális esetekben is. Például a büntető törvénykönyvek nem határozzák meg a lopás tényállása esetén, hogy mi az elkövetés tárgya, vagy milyen viszonyban volt az elkövető és a sértett, csupán az elkövetési magatartást és a tulajdonhoz vagy birtokhoz kötött fogalmát. (Természetesen ez nem jelenti azt, hogy a magatartások között, mint lopás, rablás, kifosztás, etc. vagy az elkövetési tárgy, mint értékhatárok, műkincsek, etc. a jogalkalmazás nem alkalmazna diszkréciót.)

Ugyan utolsónak említettem, de mégis a legfontosabb a speciális célok eléréséhez a szisztematikusság; a szociális organizmuson belüli módszerszerű rendszeresség. Vagyis – s erre mind a magánigazgatás, mind a közigazgatás alkalmas – az emlékezet rögzítése során (írásbeliség) a feladatok rendszeres elvégzése ellenőrizhetővé válik, és az azonos (hasonló) esetek eldöntésének ismételtsége sokkal inkább garantálható (mint mondjuk a „szájhagyomány” esetében).

Weber szerint a racionalitás az, ami igazán megkülönbözteti a Nyugati Civilizációkat más társadalmaktól, s ez az egyik (ha nem a legfőbb) oka több társadalmi szektor rohamos fejlődésének, többek között a gazdaságnak, politikának, jognak, zeneművészetnek, vallásnak, tudománynak, főleg ha összehasonlítjuk mindezeket a Keleti Civilizációkkal (India, Kína, Közép-Kelet, etc.).¹² Hiszen például a nyugati kultúrákban a jogalkalmazás formális és racionális procedúra keretében és személytelen, univerzális szabályok alapján történik. Ezzel szemben a keleti kultúrákban a jogszolgáltatás irracionális, mivel a döntések a döntéshozók (bírák, kádik, szultánok) személyes tapasztalatain, továbbá jogilag irreleváns (politikai, etikai) tényezőkön alapulnak; emiatt az igazságszolgáltatás rendkívül bizonytalan, kiszámíthatatlan volt és óhatatlanul kényszerrel alkalmazott.¹³

¹¹ Weber példája, hogy ha célkitűzésünk egy könyv részének egy meghatározott ideig történő elolvasása, akkor időt spórolva erőfeszítéseket teszünk ennek érdekében, ezáltal hatékonyabbá válik tevékenységünk.

¹² Eisen, 1978. 57-70. 61. p.

¹³ Eisen, 1978. 61. p. Itt külön érdemes megjegyezni, hogy Weber, mintegy pszichológiai projekcióként, saját környezetéből indult ki, s furcsa módon ezt az egész európai (nyugati) civilizációra kivetítette, noha a két weberi elv: az idea és a racionalitás mindenképpen a szociológiai módszertan egyik legkiemelkedőbb áttörését hozta. Ugyanakkor – mindez nyilvánvaló szándékaival ellentétben – a tudomány területén nemcsak módszertanként,

A kapitalizmus szelleme egyet jelent hát a gazdasági racionalizmussal, a tőke felhalmozására irányuló törekvéssel, a javak pazarlásától és nem teremtő felhasználásától való tartózkodással, önfegyelemmel. Szemben a katolikusok nyugodtabb, szerzési ösztön által kevésbé vezérelt magatartásával, ahol megelégszenek a kisebb, de egzisztenciájuk megőrzésére elegendő biztos jövedelemmel. Ennek bizonyítására *Martin Offenbacher Felekezetek és társadalmi rétegződés*. című munkájának statisztikai adatait használta.

Ezzel szemben Sombart azt állította, hogy a kapitalizmus szelleme két tényezővel foglalható össze, ezek pedig a korlátlan szerzés, a vállalkozás szelleme, ez az, ami a régi, középkori világot lerombolja; a második tényező a gazdasági racionalitás, a racionális szellem, ami megalkotta a középkori világ romjain a polgárit. Sombart úgy fogalmaz a Budapesten 1922-ben tartott előadásán, hogy „*Kapitalista módon gazdálkodni, ami elsősorban a szellemét illeti, azt jelenti, hogy nyereségre törekvés szempontjából, a kereseti elv uralma alatt gazdálkodni. Kapitalista módon gazdálkodni nem azt jelenti, tárgyjavakat hozni létre, hanem azt jelenti, árukat, csereértékeket hozni létre, még pedig nem valamely természetes szükséglet fedezése, hanem nyereség szerzése céljából. Nagy tévedés azt hinni, hogy a kapitalista gazdálkodásban azért csinálnak cipőt, hogy hordják. A kapitalista gazdálkodásban azért csinálnak cipőt, hogy pénzt keressenek általa, s a kapitalista világban minden ezért a célért s csakis ezért a célért készül. A kereseti elv – folytatja - a nyereségre törekvés uralkodik minden kapitalista gazdálkodásban s épp így uralkodik benne a konkurencia elve, vagyis azaz elv, hogy mindenki önmagára van hagyva, mindenki követi a maga útját tekintet nélkül a többiekre s az győz, aki először ér célhoz. Ami a gazdaság formáját, szervezetét illeti, a kapitalista gazdálkodás egyrészt a termelés tényezőinek megosztásán alapszik.*” Itt arra gondol, hogy például a kézművesnél, a kapitalista gazdálkodás előtt, a termelés tényezői egy személynél egyesültek, a kapitalizmusban viszont ezek már megoszlanak. Ezek egyesítése – a kapitalista vállalkozó által – pedig szabad szerződések, megegyezés útján történik, mondhatni vásárszerűen.¹⁴

Weber szerint viszont mind a két folyamatot a racionális szellem eredménye, ugyanis a szerzés szelleme a nyugati kultúrkörökön, és korábbi történeti korszakokban is jelen volt. Szerinte a modern ipari kapitalizmus alapvető lényege „az emberi közösségek szükségleteinek ipari méretekben történő kielégítése”. Továbbá a „modern racionális kapitalizmus sarokköve a tőke racionális nyilvántartása, ami meghatározza a jövedelmet és a költségeket, ezáltal eredményezi az erőforrások maximális kihasználását, s ennek alapja a modern könyvelés módszere, a költségvetési egyenleg fenntartása”.¹⁵ A kapitalizmus ideáltípusát szintén meghatározta, méghozzá a következőkben:

1. A termelési eszközök kisajátítása (földterület, géppark, technológia, etc.) amelyek a független ipari vállalkozások cserélhető eleminek tekinthetőek.
2. A piac szabadsága és nyitottsága, vagyis mindenféle kényszerű beavatkozás, kiszámíthatatlan állami intézkedések hiánya, melyek befolyásolnák az üzleti tranzakciókat és a vagyoni disztribúciót; másképpen: a *laissez-faire* teljes megvalósulása.
3. A termelés mechanizálása, annak érdekében, hogy mind a produkció, mind pedig a termékek elosztása a lehető leghatékonyabbá váljon.
4. A közigazgatás és a jogszolgáltatás kiszámíthatósága és előre kalkulálhatósága.
5. A munkaerőpiac szabadsága, ami azt jelenti, hogy a munkások jogi szempontból megengedetten és gazdasági aspektusból pedig kényszerűen eladhatják saját munkaerejüket; mindezt minden megkötés nélkül piaci alapokon tehetik.
6. A gazdasági élet kizárólag üzleti alapokra való helyezése.

---

hanem elérendő célként és paradigmaként definiálódott.

¹⁴ Sombart, 1922.

¹⁵ Weber, 1950. 275.

7.A szabadpiachoz kapcsolható finaciális spekulációk, illetve azok mechanizmusainak megléte.¹⁶

A fenti két példa egyáltalán nem véletlenül került az exemplifikáció közé, ugyanis *Weber* e két jelenséget tekinti a modernizáció és a modern világ alapjának. Álláspontja szerint e két társadalmi mechanizmus tette mindenképpen a Nyugati Világot szinte minden szempontból a „Földkerekség legkiemelkedőbb, leghatékonyabb társadalmává”. Ezek az ideák, illetve azok többé-kevésbé megvalósult formája egy olyan világot teremtett, ami megelőzte minden tekintetben a perifériára szoruló társadalmakat, beleértve azokat is, amelyek egyébként eredendően nagyobb potenciállal rendelkeztek.

A polgáriassultság fő képviselőinek a vállalkozókat tartotta, a rendi kiváltságokat támadó bürokratákat, akik az értelmiségiek köréből kerültek ki. Az oktatási rendszernek e miatt fontos szerep jut a társadalmi mobilitásban, a protestáns parókiáknak pedig a liberális eszmék átadásában.¹⁷

Nem állítja ugyan, hogy a vallás teremtette meg a kapitalizmust, ahogy az sem, hogy a protestáns etika volt a döntő tényező annak kialakulásában, de azt igen, hogy a kettő közötti viszony szoros. Művének alapgondolata tehát, hogy kapcsolat mutatható ki a kapitalista üzletvezetés és a protestáns értékek között: a „kapitalista szellem” kialakulásában lényeges szerepet tulajdonított a protestáns etikának. Nem minden protestáns irányzatban vélte azonban felfedezni a szükséges elemeket, hanem leginkább a kálvinizmusban, azon belül is a puritán neokálvinizmusban.¹⁸

Weber szerint ez a puritán ihletettséggű, hivatásszerűen végzett munka racionális életmódot eredményez, ami elkerülhetetlenül gazdagodáshoz vezet, ez pedig a hivatásszerűen végzett munka erkölcsi tartalmát erősen rombolja. Ez az első probléma, amelyet *Weber* exponál, de nem old meg. Egy akkori prédikátor szerint, olyannak kellene lennie, mint „egy könnyű köpeny, melyet az ember bármikor ledobhat” – idézi *Weber*, majd így folytatja „*De a köpenyből a végzet folytán acélkeményiséggű burok lett, és ennek a világnak a külső javai az emberen folyton növekvő s végül elháríthatatlan hatalomra tettek szert, amilyenre nem volt példa a történelemben.*” Tehát a puritánok által megfogalmazott hivatásszerűen végzett munka követelményének szekularizálódig. *Weber* itt a metodista *John Wesleyt* idézi: „*Félek: valahol csak a gazdaság növekedett, ott a vallás belső tartalma ugyanabban a mértékben csökkent (...) így bár megmarad a vallás formája, de szelleme lassanként eltűnik.*” Tehát életmód kiterjedése szükségképpen levedli a vallási köntöst, a keresztény aszkézis elillan.¹⁹

II. *Weber hatása és kritikái*

Weber elmélete a XX. századi társadalom- és történettudományi diskurzusban rendszeresen előkertül: *Wallenstein* bizonyos mértékben azonosult *Weber* tézisével, elismerte, hogy a protestantizmus kapitalizmussal való jobb összeegyeztethetőségét. *Hill* is elismeri, hogy a kapitalizmus jobban igazolható a kálvinista teológiával, mint a katolikussal, hiszen utóbbi merev intézményei akadályokat állítanak, amit a protestantizmus aláás az által, hogy a belső indíttatásra helyezi a hangsúlyt;²⁰ de hozzáteszi, hogy semmi sincs a protestantizmusban, ami automatikusan kapitalizmushoz vezetne. *Marshall Weber* megközelítéséből szintén annak

---

¹⁶ *Weber*, 1950. 275-278.

¹⁷ *Kovács*, 2011: 147.

¹⁸ *Kovács*, 2011: 13-14.

¹⁹ *Jenei*, 2016: 48-49.

²⁰ *Kovács*, 2011: 19.

monokauzalitását kritizálta.²¹ A bírálók egy másik köre időben korábbra teszi a kapitalizmus kialakulását, a 13-14. századi itáliai gazdaságban. *Hirschman Weber* elméletét olyan szempontból tartja egyoldalúnak, hogy a kapitalizmus nemcsak az egyéni megváltás keresés következménye, hanem a társadalmi romlás elkerülés módjának a kereséséhez is köze van a XII-XVIII. századi értelmiségi, irányító és tisztviselő elit részéről.

Weber már emlegetett kortársa, *Sombart*, vele párhuzamosan kutatta a modern kapitalizmus szellemét. Elméleteik – a kölcsönös szakmai tisztelet mellett – keresztezték és kritizálták is egymást. Továbbá a zsidók vizsgálatára a gazdasági életben *Weber* tanulmányai ösztönözték *Sombartot*. Hangsúlyozza a judaizmus vizsgálata közben, hogy ha a puritán lét pozitív harással lehetett is a kapitalizmus fejlődésére, a zsidó vallás hatása sokkal erősebb. *Sombart* véleménye szerint – mondja *Elbogen* – a zsidóság szelleme és a kapitalizmus szelleme az azonos, mert az elsőt „a vallásos érdeklődés túlsúlya, az isteni jutalom és büntetés gondolata, az evilági aszketizmus, a vallás és az üzlet szoros kapcsolata, és mindenekfölött az élet racionalizálása” jellemzi. Ezek a zsidókban kidomborodó vonások tették őket a kapitalizmus kibontakozásának egyik fő tényezőjévé.

Bár *Sombartot* is sokan kritizálják, akár személyeskedve is a szavahihetőségét. *Weber* egy tanítványa memoirjában rosszindulatúan a következő megjegyzést tette róla: „*Sombart, a német társadalomtudósok Próteusza, akinek legalább annyi világnézete volt, ahány nője (és ez bizony jó néhányat jelent).*”²² Ezen túl *Troeltsch*-t megemlíti, aki szintén, mint *Weber* kortársa foglalkozott a témával, a protestantizmus társadalmi összefüggéseivel, és a szociológia történetében elsősorban *Weber*hez viszonyítva tárgyalják, és bár számos területen hatottak is egymásra, becsülték egymás munkáját, de *Weber* maga is visszautasította a *Troeltsch*el való szembeállítását.²³ A társadalomtudományban jellemzően alárendelik *Weber*nek *Troeltsch*et, ahogy *Máté-Tóth* kifejti, de sokkal inkább mellérendelt a viszony kettejük között. Egyes felekezetek tanításainak társadalmi hatásairól írt. *Weber*hez hasonlóan úgy gondolta, hogy az ipari kapitalizmus hatása, hogy elveszik az aszkézis szelleme.

Vannak félfogások, amiben azt találhatjuk, hogy a kapitalizmus és a protestantizmus kapcsolatát elsődlegesen a politikai életre, az államra gyakorolt hatásként értelmezik. Részben *Weber*nél is megjelenik a polgári demokrácia fontos elemeinek kifejlődésére gyakorolt hatása, de kifejtését már inkább *Troeltsch* végezte el. Ezzel kapcsolatban, írja *Höllinger*, a társadalom tagjainak a valláshoz való viszonyulása nagymértékben függ attól, hogy milyen az adott felekezet kapcsolata a világi hatalommal. Milyen mértéket ölt az állam és az egyház összefonódottsága.²⁴

*Szóts Farkastól Troeltsch*hez hasonlóan elmondható, hogy *Weber*től teljesen függetlenül fejtette ki *Az evangélium hatása a nemzetekre.* című, 1900-ban megjelent tanulmányában, hogy azokban az országokban, ahol a protestantizmus aktívan jelen van, ott, az lényeges szerepet játszik a tudás, a szabadság és a jólét növekedésében.²⁵ Minél hívebb követője egy nemzet az evangéliumnak, annál magasabb értelmi világosságban van része, így jelentős a tudományos fejlődés is. Példaként, akárcsak *T.*, *Hollandiát* hozza föl, és szintén hozzá hasonlóan hangsúlyozza az egyéni felelősséget, az önállóságot.²⁶

Jean Bachler azt hangsúlyozza, hogy a burzsoázia legfőbb célja, hogy a nemesi életmódhoz való hozzáférése, amelyet a föld birtoklása és az arról beszédett bérleti díj tett lehetővé, azaz a gazdasági tevékenység nélküli pénzszerzés. *Weber* elméletét folytatva kifejti, hogy a protestáns etika, álláspontja szerint, nem annyira a gazdasági tevékenység

²¹ Kovács, 2010: 1-2

²² Madarász: 73.

²³ Máté - Tóth, 2017: 7-9.

²⁴ Kovács, 2011: 22-23.

²⁵ Kovács, 2013: 217.

²⁶ Kovács, 2011: 181.

racionalitásának megadásával fejtette ki hatását, inkább az által, hogy érezte a polgársággal a gazdasági tevékenységük legitimitását, ezzel, annak elvégzésének feladása nélkül nyerhették vissza méltóságukat.

Schumpeter szerint azok a közgazdászok, így *Weber* is, akik szükségesnek tartották, hogy a kapitalizmus kibontakozását valamilyen speciális elmélettel magyarázzák meg – tévúton jártak. Ez a vállalkozói funkció megértése nyomán válik világossá. 1991-ben úgy fogalmaz, hogy „a tőkés színpad központi alakja, a vállalkozó”. „Ami Marxnál a tőke lényege, az *Sombart*nál egy viszonylag mellékes pont – olyannyira, hogy hiányzik a kapocs tőke és kapitalizmus között.” – mondja. Úgy gondolta, hogy valójában nem létezik az a történelmi probléma, amelyet *Weber* puritánjai és *Sombart* zsidó uzsorásai lettek volna hivatottak megoldani, hiszen, írja: „A középkori világ távolról sem volt mozdulatlan, a hagyományok által gúzsba kötött vagy a gazdasági tevékenység iránt ellenséges; bőséges lehetőséget kínált kezdetleges vállalkozói ügyleteknek. Siker és kudarc adta a leckét. És minden lecke hozzatott valamit a tőkés gyakorlathoz és a kapitalista szellemhez.”²⁷

Smith szerint is túl egyoldalú a magyarázat, amit *Weber* a nyugati kapitalizmus kialakulására ad. Ő úgy válaszolja meg a kérdést, hogy a szegénység takarékosagra való hajlandósága felől közelíti meg. Szerinte a tőke növekedésének közvetlen oka a szegénység és nem az ipar. Az által, hogy megnövekedett a fővárosba a takarékoság és csökkent a tékozlás valamint a kötelességszegés. Azonban ez továbbra is nyitva hagyja azt a kérdés, hogy honnan származik a tőke felhalmozására irányuló hajlandóság? De nem tud rá kielégítő magyarázattal szolgálni. *Buckle* szerint a protestantizmus a haladás és a civilizáció jele, ellentétben a katolicizmussal, viszont azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a vallásnak divergens hatása lehet, a populáció kultúrájától függően.

III. A weberi gondolatok kései hatása

Weber kapitalizmussal kapcsolatos gondolatai később is számos kutatót és gondolkodót indított arra, hogy megállapításait megkísérelje cáfolni, vagy alátámasztani. Így például *Becker*ék (2009) a protestánsok gazdasági előnyeire vonatkozóan megerősítik *Weber* megfigyeléseit. Ők ezt a következtetésüket a 19. századi Poroszország alapján teszik. *Delacroix*, *Nielsen* (2001) 19. század közepi-végi európai országokon próbálták ellenőrizni *Weber* hipotézisét, azonban találtak lemaradó protestáns és kiemelkedő katolikus országokat is.

Sokan saját koruk társadalmára igyekeztek vonatkoztatni a tételt. Így *Daniell Bell* 1974-es könyvében a *The Coming of Post-Industrial Society*-ben arra a következtetésre jut, hogy bár a gazdaság továbbra is a protestáns értékek alapján működik, a kultúra már nem magyarázható vele, sokkal inkább magyarázhatóvá vált a hedonizmus logikája által. *Himanen* 2001-es művének, a *Hecker Ethic and the Spirit of Information Age*-nek, már a címe is utalás *Weber* munkájára; ebben a protestáns és a hacker etika elemei kerülnek szembeállításra: utóbbinál például fontos a szabadság, az élvezet és a kreativitása is, míg az előbbinél ezek nem tartoznak a preferált értékek közé.

Himanen szerint a hacker-etika egyre inkább az információs kor munka-etikájává válik. A pénz-, és a hálózati-etika szintjén a hacker-etika csupán egy – de jelentős – alternatíváját képi a protestáns etikának. A hackerek a fáradságot is vállalják, bár a munka egésze örömteli

---

²⁷ Madarász: 82-84. A profitabilitás maximalizálását például tovább segítette a *Luca Pancioli* által elsőként a Ragusai Köztársaságban bevezetett kettős könyvvitel, ami egyetlen vállalkozó kezében összevethetővé tette a többféle üzletágakat. A társadalmi rendszer középkori volt, ugyanakkor a gazdasági felfogás sokkal inkább a kapitalista társadalmat jellemezte. Persze ez igaz volt az itáliai városállamok többségére is (mint Velence vagy Genova, Pisa, Firenze).

folyamat számukra. A protestáns etikának nem csak a munka elhivatottságként való felfogása volt központi eleme *Himanen* szerint, hanem az idő is. Az információ korában két egymással ellentétes folyamat zajlik. Az egyik az idő minél célszerűbb kihasználása, ami protestáns örökség, ami egyben a munkaidő minél célszerűbb kihasználását is jelenti. A másik az idő flexibilisebbé válása, ami az új technikai eszközöknek köszönhetően valósul meg.²⁸

Nunziata és *Rocco* (2014, 2015) a vállalkozói hajlandóság kapcsolatát vizsgálták meg a vallásossággal kapcsolatban ESS adatok alapján *Weber* feltevésének ellenőrzéséhez. Arra jutottak, hogy a katolikusok által dominált területeken a protestánsok nagyobb arányban válnak vállalkozóvá, mint a katolikusok a protestáns területek katolikusai.

Webernél a protestánsok kisebbségi léte nem magyarázó elv. *Kovács György* ezt szektastruktúráként említi a neokálvinista gyülekezetek alacsony létszáma miatt, hiszen a kevés tag miatt a hívek jól ismerik egymást, így ellenőrizni is tudják a társaik hitbéli állapotát. Hasonlóról számol be *Kovács Sándor* is a protestáns etika és a paraszti erkölcs kapcsán. A közösség ebben az esetben is ellenőrizte a szabályok betartását, annak elmulasztása esetén pedig retorziókat alkalmazott. *Szekfü Gyula* a kisebbségi lét és a kapitalizmus kialakulása kapcsolata a magyar kapitalizmus fejlődésében, hasonlóan *Sombarthoz* a zsidóság szerepét emelt ki.

IV. Kitekintés Magyarországra

Sebestyén Jenő teológus professzor úgy vélte, hogy Magyarországon azért nem fejtette ki olyan erősen a hatását a kálvinizmus etikai gondolatrendszere, mint mondjuk Svájcban vagy Hollandiában, mert a kálvinizmus hitelében nem volt olyan erős. 1911-ben úgy fogalmaz Magyarországhelyzetéről a kérdés vonatkozásában, hogy: „... a magyar kálvinizmus azért nem ilyen erős és gazdag anyagiakban, mert nem olyan erős hitében sem, nem vagyunk igazi kálvinisták, így hazai példák nem mutathatók be Kálvinnak a kapitalizmus kialakulására gyakorolt hatása.” – ez pedig összhangban áll *Szűts Farkas* gondolatával.

A későbbi szerzők is úgy vélik, hogy Magyarországon a megkésve kialakult kapitalizmus nem protestáns etikai alapokon nyugodott.²⁹ A magyar protestantizmus és a kapitalista fejlődés közötti kapcsolat elemzői azt állítják, hogy hazánkban a *weberi* „protestáns etika” hiánya leginkább azzal magyarázható, hogy a magyarországi protestantizmus peremprotestantizmus. Érdemes megjegyezni itt még azt is, hogy Magyarországon a protestantizmus, pontosabban a kálvinizmus főképp a földművesek vallás volt, ellentétben Németországgal, ahol a kapitalista ipari és kereskedelmi réteg vallásaként írható le. Magyarországon feltűnő a mezőgazdasági foglalkozások nagy súlya, mind a reformátusoknál, mind az evangélikusoknál. Viszont összességében nézve is kicsi volt a polgári réteg, ami lényegében a kapitalizmus szellem fontos tényezőjének a hiányát is jelentheti.

A 19. századi magyarországi protestantizmus tehát eléggé eltért a *Weber* által főleg nyugat-európai tapasztalatok alapján felvázolt képtől. Az a puritán felhalmozó értékrend, mely *Weber* protestánsait jellemzi, Magyarországon társadalmi méretekben a 19. század második felében jelenik meg. De a protestantizmussal hiába jelent meg a racionális életvezetés, mégsem állt be a polgári szabadság állapota, így nem mehetett végbe az eredeti tőkefelhalmozás sem, melyekhez a *Weber* által elemzett protestáns etika társult. A paraszti terjeszkedési lehetőségek nagyon összeszűkültek, ezért a lehetőség, amik közül választhattak: az elvándorlás, a mezőgazdaságon kívüli munkakeresés, a nagybirtokon való munkavállalás, a birtok fölaprózása és ennek hatására az elszegényedés, valamint a születések számának korlátozása volt. Az elszegényedés egyetlen alternatívája sokszor ezért csak a születéskorlátozás lehetett, amivel az

²⁸ Keller, 2006: 136

²⁹ Kovács, 2011: 9.

elért életszínvonalat sikerült tartani, az anyagi emelkedés útját pedig, az egykézés révén érthették el, hisz az örökségeket ezáltal egyesíthették.

Schlett András miközben a paraszti polgárosulás és az egykézés kérdését vizsgálta Magyarországon, szintén arra jut, hogy az egykézés alapvetően protestáns felekezetek hívei között volt jellemző az országban, határozott ellenállás azzal szemben viszont semmilyen vallásban, vagy nemzetiségben sem, csak a katolikusok körében volt jellemző. Hosszasan elemezte mind a 63 vármegyét és végül arra a megállapításra jutott, hogy a katolicizmus befolyása az egykére nagyobb, mint bármely más tényező; nagyobb, mint a földrajzi fekvés, mint a gazdasági és társadalmi viszonyok ereje, és nagyobb mint a műveltség.³⁰

Balázs Kovács Sándor tanulmányában szintén Magyarországra vonatkoztatva teszi meg állításait a protestantizmus hatásával kapcsolatban. A sárközi parasztság erkölcsi értékrendjét vizsgálta. Szerinte az olyan paraszti erkölcsi normák, mint a munkamorál, a józanság és a mértékletesség, vagy az egyszerű és kiegyensúlyozott életvitel történelmi események egy sajátos szintézisének eredményei, nem csak vallás erkölcsi indíttatás áll mögöttük.³¹

Kovács György doktori értekezésében kifejezetten Magyarország vonatkozásában keresi a választ arra, hogy érvényesül-e a protestáns etika és a kapitalizmus szellemének kapcsolata. (Nem csak *Weber*, hanem T. szempontjait is figyelembe véve) Amennyiben igen, milyen mértékben, amennyiben nem, miért nem és hogy ezek háttérben milyen történelmi és társadalmi sajátosságok állnak. Ő is arra jut, hogy protestánsok gyermekvállalási aránya szignifikánsan kisebb összességében is, mint a katolikusoké. Ennek oka szerinte is a birtok elaprózódásának a megakadályozására való törekvés volt. Ezzel pedig az párosult eredményként, hogy a protestáns hívek körében nagyobb volt a földbirtok mérete és az önállóak aránya is.³²

V. A probléma mai szituációja

Kolosi és Szelényi könyvének alcíme „a neoliberais etika és a posztkommunista kapitalizmus szelleme”. Arra (is) keresik a választ a műben, ahogy ők fogalmazzak: „*Van e olyan világnézet, etika, mentalitás, ami a szocializmusból a kapitalizmusba való átmenetben uralkodó és olyan szerepet játszik, mint Weber szerint a protestáns etika játszott a korai kapitalizmus kialakulásában? Ha van ilyen, akkor nyilvánvalóan erre az elsőszámú jelölt a neoliberalizmus, mely a múlt század utolsó két évtizede óta a világ domináns ideológiája lett, mintegy jelezve, hogy meglehet elérkeztünk a történelem végéhez.*” Azt állítják tehát, hogy a neoliberalizmus etikája a 20. század utolsó két és a 21. század első évtizedének hegemon ideológiája, ami a posztkommunista országokban is meghatározó, de a régió országai között – ebben is – van különbség. Közép-Európában is számos tényezőtől függ a mértéke, Oroszország és Kína esetében viszont csak fenntartásokkal igaz.³³

Forgács és Csillik (2019) kutatásuk során arra jut, hogy „*a protestáns etika intézményesült a világ országainak jó része beépítette intézményrendszerébe, hogy azzal gazdasága versenyképességét, növekedését elősegítse.*” A PEW, az IMF és az WFE adatbázisok használatával igyekeztek feltárni, hogy a 21. században megmaradt e valami a *Weber* által talált összefüggésekből. „*A protestánsok részaránya és az egy főre jutó GDP, a versenyképesség, a növekedési ütem, a fejlettség arányos versenyképesség és a fejlettség arányos növekedési ütem*” között keresték a kapcsolatot. Az európai és off-shoot országok esetében a

³⁰ Shlett: 160, 166.

³¹ Balázs Kovács, 1996: 299.

³² Kovács, 2010: 2

³³ Kolosi-Szelényi, 2010: 280-288.

lineáris regressziót módszerét használták, azonban érdemi korrelációt nem találtak, tehát kijelenthető, hogy elmúlt a hatás. A versenyképesség esetén találtak csak némi gyenge kapcsolatot annak vonatkozásában, hogy minél magasabb egy országban a protestánsok aránya, az adott gazdaság annál versenyképesebb, de valójában az R^2 értéke itt is határérték alatti.³⁴

Ezen eredmények és megállapítások alapján érdekes lehet megvizsgálni, hogy azokban az országokban, akiket a lineáris regresszió módszerével vizsgáltak – ESS adatbázis alapján – milyen módon alakultak a lakosság értékpreferenciái. A két legmagasabb átlag pontszámot kapott válaszlehetőség, 5 fokú likert skálán a „*Fontos, hogy kalandokat keressünk, és érdekes életet éljünk.*” és a „*Fontos gazdagnak lenni, hogy legyen pénzünk drága dolgokra.*” voltak. Az első esetében a szumma átlag 4,05 volt. A 3 legmagasabb pontszámmal, többel, mint 4, pedig Németország, Észtország és Olaszország rendelkezett; a legalacsonyabbal pedig, kevesebb, mint 3,5-del Magyarország, Csehország és Norvégia. A második esetében – tehát a gazdagság fontosságánál – a szumma pontszám 4,43 volt. A legmagasabb pontszámot itt Franciaország, Olaszország és Finnország érte el. A legalacsonyabbat 3,15-el Magyarország, 3,25-el Csehország és 3,36-al Oroszország. A legalacsonyabb szumma pontszámot kapott kérdés a „*Lojálisnak lenni a barátokkal és a hozzánk közel állókkal.*” Itt a csehek, az oroszok és az olaszok értettek egyet leginkább az állítással, a németek, az izlandiak és a svájciak pedig a legkevésbé, a szumma pontszám 2,02 volt a második legalacsonyabb pontszámú a „*Fontos, hogy saját döntéseket hozzon és szabad legyen.*” kijelentés volt, 2029-es összpontszámmal. A leginkább csehek, az oroszok és a franciák értettek egyet vele, a legkevésbé itt a szlovének, a svédek és a hollandok.

VI. Napjaink helyzete Magyarországon

Ahhoz, hogy megítélhessük, hogy milyen a helyzet Magyarországon a fiatalok körében, amiből kiderül, hogy várhatóan a későbbiekben milyen irányba mehetnek majd ezek a folyamatok a Magyar Ifjúság 2016-os adatbázisán a következő kérdések vizsgálatára került sor: 1. Összefüggésben van a vállalkozó kedv a vallásossággal? 2. Befolyásolja-e a vallásos neveltetés, vagy a felekezet³⁵ az intézményi bizalmat a fiatalok körében? 3. Milyen értékekkel jellemzik a katolikusok az ideális munkahelyet és milyennel a protestánsok? 4. Hogyan alakul az ifjúságkörében az életszínvonaluk relatív megítélése?

Arra a kérdésre adott válaszok, hogy elsődleges munkájában milyen pozíciót tölt be (tehát, hogy alkalmazott, vagy vállalkozó)³⁶ sem azzal nem függött össze, hogy katolikus vagy protestáns felekezetbe keresztelték (szig.: 0,523), sem azzal, hogy katolikus vagy protestáns felekezet tagjának tartja most magát (szig.: 0,109). Ez alapján tehát azt mondhatjuk, hogy a protestáns felekezetek tagjainak – legalábbis a fiataloknak Magyarországon – nincs nagyobb vállalkozói hajlandóságuk. Viszont általánosságban a vallásos neveltetéssel már mutatható ki kapcsolat (szig.: 0,021). Az önálló vállalkozók és őstermelők körében a válaszadók 30,9%-a kapott vallásos neveltetést, míg az alkalmazottak és közfoglalkoztatottak körében ez 23,3%.

---

³⁴ $R^2=0,31$

³⁵ Az adatbázisban a különböző protestáns felekezetek (pünkösdi, adventista, stb.) külön szerepeltek, ezeket az elemzésben összevontam, együtt kezeltem protestánsként.

³⁶ 1, önálló vállalkozó, tulajdonos vagy résztulajdonos; 2. őstermelő, 3. alkalmazott, 4. alkalmi munkái vannak, 5. közfoglalkoztatott

1. táblázat: Kérem, a továbbiakban arra a munkájára gondoljon, amelyiket Ön elsődlegesnek tekinti! Ebben a munkájában Ön: * Vallásosan nevelték, nevelik Önt otthon? Crosstabulation³⁷

	Vallásosan nevelték, nevelik Önt otthon?		Összesen
	igen	nem	
önálló vállalkozó/őstermelő	56 30,9%	125 69,1%	181 100%
alkalmazott/közfoglalkoztatott	889 23,3%	2926 76,7%	3815 100%
alkalmi munkái vannak	48 28,6%	120 71,4%	168 100%
Összesen	993 23,8%	3171 76,2%	4164 100%

Az intézményi bizalom megítélésének megértéséhez keresztábra elemzést végeztem a „mennyire bízik Ön a következőkben:...” kérdések és ismét a

- 1.Vallásosan nevelték, nevelik Önt otthon?
  - 2.„Milyen felekezetben keresztelték meg/jegyezték be Önt?”
  - 3.Jelenleg érzi-e önmagát valamilyen vallási felekezethez tartozónak?
- kérdések között.

Az eredmény pedig:

1.A vallásos neveltetés léte, vagy épp nem léte mindegyik intézménnyel szembeni bizalommal kapcsolatban számottevő hatással bírt. Azok, akiket vallásos neveltetést kaptak, szignifikánsan jobban bíznak a felsorolt intézményekben.

2.A felekezet, amibe bejegyezték az esetek felében befolyásolja a bizalmat. Továbbá azokban az esetekben, amikor a katolikusok és a protestánsok intézményi bizalma között kimutatható különbség, mindenhol a protestánsnak bejegyzettek tanúsítanak nagyobb bizalmat.

3.A felekezet, amibe tartozik az alkotmánybírósággal, a polgármesterrel, a banki szektorra szembeni bizalmon kívül minden mást befolyásol. A bejegyzett felekezetekhez hasonlóan itt is a protestánsokban nagyobb a bizalom az intézmények irányába. Viszont külön kiemelném a politikusokkal szembeni bizalom kérdését. Itt nem a bizalom pozitív tartományában fogható meg a különbség, a két felekezet egyike sem bízik bennük. Sokkal inkább arról van szó, hogy míg a protestánsok összességében az „inkább nem bíznak” a politikusokban válasza voksoltak, addig a katolikusok náluk százalékosan nagyobb arányban az „egyáltalán nem” bíznak lehetőségre.

2.táblázat: BIZALOM szig.³⁸	vallásos neveltetés	bejegyzett felekezet	felekezet, amihez tartozik
alkotmánybíróság	0,000	<i>0,571</i>	<i>0,489</i>
országgyűlés	0,000	<i>0,090</i>	0,022
köztársasági elnök	0,000	0,020	0,024
kormány	0,000	0,033	0,042
politikusok	0,028	<i>0,072</i>	0,016

³⁷ Saját szerkesztés a Magyar Ifjúság 2016 adatbázis alapján.

³⁸ Saját szerkesztés a Magyar Ifjúság 2016 adatbázis alapján.

civil szervezetek	0,002	0,001	0,001
honvédség	0,008	0,001	0,008
egyház általában	0,000	0,085	0,010
rendőrség	0,004	0,032	0,002
bíróságok	0,015	0,026	0,007
polgármester	0,000	0,060	0,122
bankok és biztosítók	0,013	0,588	0,309

3.táblázat: Jelenleg érzi-e önmagát valamilyen vallási felekezethez tartozónak? Mennyire bízik a politikusokban? Crosstab³⁹

	Jelenleg érzi-e önmagát valamilyen vallási felekezethez tartozónak?		Összesen
	katolikus	protestáns	
egyáltalán nem	697 25,5%	197 21,2%	894 24,4%
inkább nem	1018 37,2%	392 42,2%	1410 38,5%
inkább igen	798 29,2%	272 29,3%	1070 29,2%
teljes mértékben	221 8,1%	67 7,2%	288 7,9%
Összesen	2734 100,0%	928 100,0%	3662 100,0%

A következő górcső alá vett probléma, hogy az intézményekkel szembeni bizalomban mutatható-e ki csoportosulás a válaszokban. Két főkomponens alakult ki. Az elsőbe a kormánnyal, a politikusokkal, az országgyűléssel, a bankokkal és biztosítókkal, a köztársasági elnökkel és az alkotmánybírósággal szembeni bizalom került. A második főkomponensbe a honvédséggel, a rendőrséggel, a bíróságokkal, a település és kerületi polgármesterrel, valamint a civil szervezetekkel szembeni bizalom található. Az első csoportot – ha pénzügyi szektortól eltekintünk – nevezhet a jogalkotókkal szembeni bizalomnak, a másodikat pedig tekinthetjük jogalkotókkal szembeninek. Az egyházakkal szembeni bizalom az egyetlen, amelyik mind a két csoportból kilóg, egyikhez sem tartozik igazán.

1. táblázat: Intézményi bizalom, főkomponens elemzés: Rotated Component Matrix⁴⁰

	Component	
	1	2
a kormányban	,847	,277

³⁹ Saját szerkesztés a Magyar Ifjúság 2016 adatbázis alapján.

⁴⁰ Saját szerkesztés a Magyar Ifjúság 2016 adatbázis alapján.

a politikusokban	,834	,164
az Országgyűlésben	,807	,349
a bankokban, biztosítóknál	,656	,347
a Köztársasági Elnökben	,629	,514
az Alkotmánybíróságban	,603	,524
a honvédségben	,155	,834
a rendőrségben	,277	,799
a bíróságokban	,386	,707
a település (kerület) polgármesterében	,347	,671
a civil szervezetekben	,291	,669
az egyházakban általában	,448	,494

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 3 iterations.

Az ideális munkahely jellemzése esetében a következők közül kellett választaniuk:

1. jó fizetés: szig. 0,154
2. rugalmas munkaidő: szig. 0,010
3. kényelmes tempó és kevés stressz: szig. 0,216
4. önálló kezdeményezés lehetősége, döntések meghozatala: szig. 0,271
5. érdekes munka: szig. 0,000
6. biztonságos munkahely: szig. 0,914
7. kellemes társaság: szig. 0,041
8. jó előrelépési lehetőség: szig. 0,239
9. a társadalom számára hasznos munka: szig. 0,035
10. a magánélet és a munka egészséges egyensúlyának biztosítása: szig. 0,015

A rugalmas munkaidő, az érdekes munka., a kellemes társaság, a társadalom számára hasznos munka, valamint a magánélet és a munka egészséges egyensúlyának biztosítása esetében van különbség a két felekezet között, és mindegyik esetben a protestánsoknak fontosabbak az adott elemek. Viszont ezek nem egyeznek meg a *Weber* által feltártakkal.

Még egy kérdést került vizsgálat alá, nevezetesen, hogy hogyan ítélik meg a társadalmi helyzetüket. Ebben az esetben az volt megfigyelhető, hogy nincs szignifikáns összefüggés a társadalmi helyzet megítélése és a felekezeti hovatartozás között. Középső társadalmi csoportba sorolta magát a katolikusok 53,1%-a és a protestánsok 50,6%

2. táblázat: Kérem, mondja meg, hogy az alábbiak közül Ön melyik csoportba sorolná saját magát? * Jelenleg érzi-e önmagát valamilyen vallási felekezethez tartozónak? Crosstabulation^{41,42}

	Jelenleg érzi-e önmagát valamilyen vallási felekezethez tartozónak?		Összesen
	katolikus	protestáns	
alsó társadalmi csoport	328	125	453

⁴¹ szig.: 0,141

⁴² Saját szerkesztés a Magyar Ifjúság 2016 adatbázis alapján.

	11,6%	12,7%	11,9%
alsóközép társadalmi csoport	868 30,6%	302 30,7%	1170 30,6%
középső társadalmi csoport	1506 53,1%	498 50,6%	2004 52,5%
felsőközép társadalmi csoport	114 4,0%	56 5,7%	170 4,5%
felső társadalmi csoport	18 0,6%	4 0,4%	22 0,6%
Összesen	2834 100,0%	985 100,0%	3819 100,0%

VII. Záró gondolatok

A dolgozat végeztével a kezdő gondolathoz kell, hogy visszakanyarodjunk: *Weber* életművének akárcsak egy szeletéről is a lehetetlennel határos röviden beszélni.

A kapitalizmus érzésvilágának egyik első kutatójaként *Weber* olyan elődökre támaszkodott, mint *Gustav von Schmoller* és *Warner Sombart*. Úgy elemezte a protestantizmus történeti szerepét a kapitalizmus kialakulásában, hogy a későbbiekben is kihívások elé állította vele a társadalomtudományokat a rejtett mechanizmusok feltárásának szándékával és a kritikai szociológia útnak indításával. Elméletében olyan komplex fogalmak fonódnak össze, mint például a társadalmi felépítmény, az elidegenedés, vagy a habitus, aminek hosszú során keresztül levezeti, többek között, hogy a társadalmi szükségletek kielégítésére létrejött jog hogyan válik független entitássá, majd a gazdasági hatalom kontextuális prezentációjává, illetve a vagyonok felhalmozásának eszközévé.

Ahhoz, hogy a feudális viszonyokból a kapitalizmusba átléphessen a társadalom erkölcsi forradalomra is szükség van. Minden hűbéri rendszer elleni harcnak az egyház ellen is irányulnia kell. A racionalitás az, ami a polgári társadalom legfőbb ismérve, így olvasatában a kapitalizmus szelleme egyet jelent a gazdasági racionalitással. „A kapitalista gazdaságban azért csinálnak cipőt, hogy pénz keressenek általa.” A gazdagsághoz így a puritán ihletettséggű hivatásszerűen végzett munka vezethet.

Ahogy bemutattuk, elméletével sokan vitatkoztak, ahogy alátámasztani is próbálták jó néhányan; és bár az általunk a Magyar Ifjúság adatbázis alapján is az mondható el, amit az átfogóbb vizsgálatok során is megállapítottak: a felekezetek között érdemi különbség nem mutatható ki és a munkahellyel kapcsolatos elsődleges elvárásaik sem különböznek a *Weber* által bemutatott módon, de a rejtett mechanizmusok felkutatása egy olyan fontos tudománytörténeti mérföldkő, ami mellett ma sem mehetünk el szó nélkül. És bár az általa feltárt mozgatóerők ma már nem nyernek bizonyítást a múlt mindig fontos adaléka a jelen megismerhetőségének.

Felhasznált irodalom

Balázs Kovács Sándor: Protestáns etika – paraszti erkölcs. *Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve* XIX. Szerk.: Gaál Attila Szekszárd, 1996: 299-316. Online: http://szociologia.btk.pte.hu/sites/default/files/attached_files/balazs_kovacs_sandor_protestans_etika_paraszti_erkolcs.pdf

Bendix, Reinhard: The Protestant Ethic – Revisited, Cambridge University Press, Comparative Studies in Society and History, Vol. 9, No. 3 (Apr., 1967), pp. 266-273.

Berlin, Isajeh: Karl Marx: His Life and Environment. Third Edition. Oxford University Press. New York. 1973.

Bodai Zsuzsa: A reformátorok gazdasági tanításai. Online:
http://palheidfogel.gportal.hu/portal/palheidfogel/upload/438951_1465835407_06127.pdf

Brenier, Peter: Weber's The Protestant Ethic as Hypothetical. Narrative of Original Accumulation. Journal of Classical Sociology, State University of New York at Albany, USA, 2005.

Eisen, Arnold: The Meanings and Confusions of Weberian „Rationality”. British Journal of Sociology. Vol. 29. No. 1. 1978. March. 57-70.

Engels, Friedrich: Principles of Communism. In: Karl Marx – Friedrich Engels: Collected Works. Vol. 6. International Publishers. New York. 1975. 341-357.

Engels, Friedrich: The Housing Questions. In: Karl Marx – Friedrich Engels: Selected Works. Vol. 1. Foreign Languages Publishing House. Moscow. 1955. 546-634.

Forgács Anna - Csillik Péter: Megerősíthető-e mai statisztikai adatokkal Max Weber hipotézise a protestánsok jobb gazdasági teljesítményéről? Online:
<http://confessio.reformatus.hu/v/mejerositheto-e-mai-statisztikai-adatokkal-max-weber-hipotezise-a-protestansok-jobb-gazdasagi-teljesitmenyerol/>

Jenei György: Max Weber bürokráciaelmélete és a neoweberiánus szintézis. Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás, 2016/3: 42–55. Online: <https://folyoiratok.uni-nke.hu/document/nkeszolgaltato-uni-nke-hu/max-weber-burokraciaelmelete-es-a-neoweberianus-szintezis.original.pdf>

Keller Tamás: Hecker-etika <http://szociologia.hu/dynamic/0602keller.pdf>

Kolosi Tamás – Szelényi Iván: Hogyan legyünk milliárdosok? avagy a neoliberais etika és a posztkommunista kapitalizmus szelleme. Corvina Kiadó, Bp. 2010.

Kovács György: Protestantizmus és kapitalizmus: magyar gazdaság- és eszmetörténeti tanulságok – PhD értekezés tézisek, online: http://doktori.bibl.u-szeged.hu/849/2/tezisek_Kovacs.pdf

Kovács György: Protestantizmus és kapitalizmus: magyar gazdaság- és eszmetörténeti tanulságok. Szeged, 2011.

Kovács György: Kapitalizmuskép a magyar gazdaságetika tükrében. In.: Gazdasági teológia. szerk. Fogarasi György et al, 2013: 202-251. Online: <http://etal.hu/wp-content/uploads/downloads/2013/10/kovacs-kapitalizmuskep-a-magyar-protestans-gazdasagetika-tukreben.pdf>

A protestáns paradigma. A protestantizmus jelentősége a modern világ kialakulásában. Szerk.: Máté-Tóth András. Magyar Vallástudományi Társaság, 2017.

Madarász Aladár: Két lexikoncikk a kapitalizmusról* Sombart zsidó pénzkölcsönzői és Schumpeter teremtő rombolása. 69-95. Online:
http://real.mtak.hu/93575/1/EPA00414_korall_2018_72_069-095.pdf

Marx, Karl: The Poverty of Philosophy. Foreign Languages Publishing House. Moscow. 1900.

Marx, Karl: A Contribution to the Critique of Political Economy. Introduction by Maurice Dobb. Inernational Publishers. New York. 1972.

Metzinger Éva: a protestáns etika és a kapitalizmus szelleme Max Weber munkásságában. Msc szakdolgozat, 1979, SZTE, ÁJTK. – könyvtári hozzáférés

Schlett András: A tradicionális agrárközösségek válságjelenségei. A paraszti polgárosulás és az egyke. In.: Acta Acad. Agriensis, Sectio Historiae XXXVIII, 2010: 159–171. Online:
http://publikacio.uni-eszterhazy.hu/3500/1/159-171_Schlett.pdf

Sombart, Werner: Kapitalizmus és szocializmus. Cobden – Könyvtár, 14. szám, Bp., 1922.

Székely Kinga Réka: Bevezetés a szociológiába. In.: Keresztény Magvető, 2004. 110. évf. 2. sz. Online:
https://eda.eme.ro/bitstream/handle/10598/18593/KM_2004_02_153.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Pokol Béla: A professzionális intézményrendszerek elmélete. Felsőoktatási Koordinációs Iroda. Budapest. 1992.

Raphael, Freddy : Werner Sombart et Max Weber. In: Journée d'études Werner Sombart, 1988/00. Online: <https://journals.openedition.org/ccrh/2981>

Trevino, Javier A.: The Sociology of Law. Classical and Contemporary Perspectives. Transaction Publishers. New Brunswick (U.S.A.) London (U.K.) 2008.

Weber, Max: General Economic History. Tanslated by: Frank H. Knight. The Free Press. Glancoe. Illinois. 1950.

Weber, Max: A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme. Gondolat, 1995.

Egy új paradigma hajnalán? A „költői igazságszolgáltatás” értelmezésének problémái

I. Bevezetés

Az esztétikai, morális és jogi szféra kölcsönös, szükségszerű egymásra hatása a legkülönbözőbb irányokból és módszerekkel vizsgálható: az egyik lehetséges aspektus az irodalmi alkotások morális kihatásainak feltárása. Ez utóbbi szintén számos módon megvalósítható: a következő gondolatmenet háttérében az az elképzelés áll, hogy az ún. „költői igazságszolgáltatás” az esztétikai és a morális szféra sajátos metszéspontját képezi, ezért tanulmányozása az irodalmi művek morális relevanciája szempontjából jelentős hozadékkal jár.

A „law and literature” kutatások fontos referenciapontját képező „poetic justice” vagy „poetische Gerechtigkeit” doktrínája az utóbbi években jelentős interdiszciplináris vitákat váltott ki. Jelen tanulmány célja a költői igazságszolgáltatás fogalmának értelmezése, a doktrína körüli aktuális tudományos diskurzus fő irányvonalainak felvázolása, a paradigma fejlődési irányának megrajzolása. Központi megállapítása, hogy az irodalomtudományban a költői igazságszolgáltatás XVII. századi, szerzőközpontú, normatív-didaktikus, „klasszikus” paradigmájának válságjelenségei érzékelhetőek; az etikai kritika, majd a legutóbbi évtizedben a kognitív irodalomtudomány – a válságra adott válaszként - megkísérelte rehabilitálni a doktrínát; paradigmaváltásról azonban egyelőre nem beszélhetünk.

II. Módszertani alapvetések és a struktúra váza

A költői igazságszolgáltatás körüli vizsgálódás egyik kiinduló megállapítása az volt, hogy a kifejezésnek mind a tudományos nyelvben, mind a köznyelvben sajátos jelentésbeli holdudvara van. Az első feladat tehát e „szemantikai sűrűben” való tisztánlátás, a fogalom sajátos jelentésmezéjének megvilágítása volt.

A tanulmány először a másodlagos szakirodalom – egyrészt általános értelmező szótárak, másrészt irodalmi lexikonok, fogalomtárak – „költői igazságszolgáltatás” szócikkeit tekinti át. A kutatás célja ekörben a fogalom egyes „olvasatai” közti párhuzamokra és eltérésekre való rávilágítás, ezen belül pedig különösen az volt, hogy a másodlagos forrásokban kimutathatóak-e a „klasszikus” paradigma válságjelenségei, továbbá megjelennek-e bennük a doktrína rehabilitálására tett kísérletek. A vizsgált másodlagos források alapján érzékelhető vált a fogalom általános értelmező szótárak alapján körvonalazódó, köznyelvi jelentése és az irodalmi lexikonok tudományos definíciói közti különbség, ezért e két jelentésréteget egymástól elkülönítve indokolt tárgyalni.

Ezt követően a „poetic justice” paradigma fejlődési ívének felvázolása következik. Fontos leszögezni, hogy a tanulmánynak nem célja a fogalomtörténet enciklopédikus igényű feltárása; az effajta célkitűzés nem csupán a jelen munka, hanem egy doktori értekezés kereteit is jelentősen meghaladná. A vizsgálódás célja ehelyett csupán a jelenlegi diskurzusban továbbra is meghatározó, „klasszikus” koncepció felvázolása, a doktrína hanyatlásának okaira való rámutatás, továbbá a paradigma válságára adott válaszként értelmezhető, fontosabb rehabilitációs kísérletek ismertetése és azok értékelése.

---

¹ A szerző az ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola hallgatója.

Végezetül az első és másodlagos szakirodalmi forrásokban való vizsgálódás összegzése következik: a költői igazságszolgáltatás paradigmafejlődésének összefoglalása, a jelenleg uralkodó doktrína válságára való megoldási javaslat felvázolása, továbbá a „poetic justice” körüli interdiszciplináris diskurzus relevanciájára való rámutatás.

III. Szemantikai vizsgálódás a másodlagos forrásokban

III.1. A költői igazságszolgáltatás köznyelvi értelmezése

A tanulmány fókuszában a költői igazságszolgáltatás tudományos koncepciója, az irodalomtudományos paradigma áll, a másodlagos források tanulmányozásának egyik fő célja ezért – a fogalom komplex jelentésmezéjére való rámutatáson túl – a tudományos és a köznyelvi jelentésréteg elhatárolása.

A következőkben álljon itt néhány az általános értelmező szótárak „poetic justice” interpretációi közül, a gyakran árnyalatnyi szemantikai különbségekre való tekintettel eredeti nyelven.² Ebben a körben elsődlegesen angolszász forrásokhoz lehetett nyúlni; az áttekintett német nyelvű általános értelmező szótárak a „poetische Gerechtigkeit” fogalmát nem tárgyalják, a magyar nyelvűek pedig kizárólag az irodalomtudományos koncepcióra utalnak.³

„Poetic justice”:

- a) „a result or occurrence that seems proper because someone who has done bad things to other people is being harmed or punished”.⁴
- b) „a situation in which something bad happens to somebody, and you think that this is what they deserve.”⁵
- c) „a punishment or a reward that you feel is just, esp. when it is unexpected or unusual.”⁶

---

² A költői igazságszolgáltatás jelentésmezéjét Zach 1970-es években publikált másodlagos források szócikkei alapján tanulmányozza, a dolgozatban tárgyalattól részben eltérő szempontok alapján, ld. Zach, Wolfgang: Poetic justice. Theorie und Geschichte einer literarischen Doktrin. Begriff-Idee-Komödienkonzeption. Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1986, 27-36. o.

³ A tanulmányozott, német nyelvű általános értelmező szótárak (keresőkifejezések: poetische Gerechtigkeit; poetisch; Gerechtigkeit): Duden Onlinewörterbuch <https://www.duden.de/woerterbuch> (2022. május 18.), Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm, Erstbearbeitung (1854–1961) digitalizált változata: Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache, <https://www.dwds.de/d/wb-1dwb> (2022. május 18.); Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm, Neubearbeitung (1965–2018) digitalizált változata: Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache, <https://www.dwds.de/d/wb-2dwb> (2022. május 18.); Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache (1964–1977) digitalizált változata: Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache, <https://www.dwds.de/d/wb-wdg> (2022. május 18.) A vizsgált magyar nyelvű másodlagos források szócikkeit lásd a III. 2. pontban.

⁴ Poetic justice. In Britannica Dictionary online, <https://www.britannica.com/dictionary/poetic-justice> (2022. május 18.)

⁵ Poetic Justice. In Oxford Advanced Learner's Dictionary online, <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/poetic-justice?q=poetic+justice> (2022. május 18.) Módszertani megjegyzés: a szótár elsődlegesen „haladó” nyelvtanulóknak készült, viszont a kutatás számára relevanciával bírt, hogy a kifejezést az ilyen jellegű szótárak is szerepeltetik-e - amennyiben igen, az a kifejezés gyakori köznyelvi előfordulására utal.

⁶ Poetic Justice. In Cambridge Academic Content Dictionary online, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/poetic-justice> (2022. május 18.)

- d) „an occasion when something bad happens to a person who seems to deserve it, usually because of bad things that person has done.”⁷
- e) „an outcome in which vice is punished and virtue rewarded usually in a manner peculiarly or ironically appropriate.”⁸
- f) „a result or occurrence in which evil is punished or good is rewarded in a strikingly fitting way.”⁹
- g) „a situation in which someone suffers, and you think they deserve it because they did something bad.”¹⁰

Az általános értelmező szótárak definíció következőképpen összegezhető: a költői igazságszolgáltatás kifejezést a köznyelv az adott személy morálisan elítélendő cselekedetének következményeként előállt, kedvezőtlen helyzetének minősítésére használja.¹¹

A „poetic justice” jelentésrétegeinek elhatárolása szempontjából a fenti vizsgálódás legfontosabb megállapítása, hogy az „általános” szócikkek – a tudományos meghatározásokkal ellentétben - nem tesznek különbséget a tekintetben, hogy fikatív vagy valós történés minősítése történik-e az „ítélőhozatal” során (egyáltalán nem tartalmaznak utalást a szituáció fikatív vagy valós jellegére vonatkozóan). Lényeges továbbá, hogy a vizsgált források közül - a tudományos szócikkektől eltérően - mindössze néhány utal arra (c, e, f), hogy a költői igazságszolgáltatás nem csupán büntetés formájában jelentkezik, hanem jutalomként is: az erényes tett pozitív következményeként. Ugyanezen három szócikk az, amelyik az igazságszolgáltatás valamilyen értelemben „különleges” módjára vonatkozóan is utalást tartalmaz, a jutalmazás vagy büntetés „váratlan”, „szokatlan”, „ironikusan arányos”, „feltűnően arányos” jellegére való hivatkozással.

A köznyelvi és a tudományos jelentésmező átfedései, „összecsengései” szempontjából az „általános” szócikkek következő elemeire érdemes figyelmet fordítani. A költői igazságszolgáltatást a hivatkozott források – a tudományos interpretációkhoz hasonlóan - olyan végkifejletként, eredményként határozzák meg, amely az adott személy tetteinek morális minősítésével ok-okozati összefüggésben áll. Ehhez kapcsolódik, hogy az áttekintett meghatározásokból levezethetően a tett morális minősítése – a köznyelvi használatban is - az igazságérzetben gyökerezik („úgy gondolod, ez az, amit megérdemel”;¹² „olyan büntetés vagy jutalom, melyet igazságosnak érzel”;¹³ „úgy tűnik, hogy megérdemli”;¹⁴ „úgy gondolod, hogy megérdemli”¹⁵).

⁷Poetic justice. In Cambridge Advanced Learner's Dictionary & Thesaurus online, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/poetic-justice> (2022. május 18.) Módszertani megjegyzés: vö. 5. láb.

⁸Poetic justice. In Merriam - Webster Dictionary online, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/poetic%20justice> (2022. május 18.)

⁹Poetic justice. In Chambers 21st Century Dictionary online, <https://chambers.co.uk/search/?query=poetic+justice&title=21st> (2022. május 18.)

¹⁰Poetic justice. In Longman Dictionary of Contemporary English online, <https://www.ldoceonline.com/dictionary/poetic-justice> (2022. május 18.)

¹¹ Eibl a kifejezés köznyelvi használatára több példát is hoz, ld. Eibl, Karl: Az értelmet generáló költői igazságosság, 416. o. 2.3. lábjegyzet, In Helikon, 2021/3. szám, 416-441. o.

¹² Vö. b) szócikk

¹³ Vö. c) szócikk

¹⁴ Vö. d) szócikk

¹⁵ Vö. g) szócikk

Összefoglalóan megállapítható, hogy a kifejezés köznyelvi és tudományos jelentésmezeje számos rokon vonást mutat (ok-okozati összefüggés tett és következmény között; morális alapú minősítés; igazságérzet mint „jogalap”), azonban a feltárt definíciók közül egyik sem tartalmaz utalást a „megítélt” eseménysorozat esetleges fiktív, szépirodalmi jellegére vonatkozóan.

III. 2. A költői igazságszolgáltatás fogalma az irodalomtudomány másodlagos forrásainak tükrében

A kutatás a köznyelvi jelentés körvonalazását követően irodalmi lexikonok, kézikönyvek „költői igazságszolgáltatás” szócikkeit tekintette át. A vizsgálódás célja e körben annak feltérképezése volt, hogy kirajzolódik-e egyértelmű „poetic justice” koncepció e másodlagos források alapján; továbbá amennyiben igen, megfeleltethető-e az a költői igazságszolgáltatás valamelyik - következőkben részletesen tárgyalt – paradigmájának. A kutatás hipotézise ezzel kapcsolatban az volt, hogy a jelenlegi másodlagos források – ideértve a legfrissebb munkákat is - a XVII. századra visszavezethető, „klasszikus” doktrínával azonosítják a költői igazságszolgáltatás fogalmát, melynek lényege, hogy – a szerzői intenció eredményeként, a cselekmény zárlatában - a jó elnyeri méltó jutalmát, a rossz pedig azt a büntetést, amire tetteivel „rászolgált”.

A következőkben ezek közül néhány releváns forrás „költői igazságszolgáltatás” definíciójának áttekintése következik (a német nyelvű meghatározások fordítását lásd a lábjegyzetben).

„*Poetic justice*”:

- a) „the morally reassuring allocation of happy and unhappy fates to the virtuous and the vicious characters respectively, usually at the end of a narrative or dramatic work. [...] The term may also refer to a strikingly appropriate reward or punishment, usually a 'fitting retribution' by which a villain is ruined by some process of his own making.”¹⁶
- b) „the distribution, at the end of a literary work, of earthly rewards and punishments in proportion to the virtue or vice of the various characters.”¹⁷
- c) „the idea that the evil are punished appropriately and the good rewarded as they should be.”¹⁸
- d) „one aspect of the reader’s satisfaction is enjoyment of the rewards and punishments distributed by the godlike author of a narrative.”¹⁹

„*Poetische Gerechtigkeit*”:

---

¹⁶ Baldick, Chris: Poetic justice. In Uő: The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms. Oxford University Press, Oxford, 2001, 197. o.

¹⁷ Abrams, M. H. – Harpham, Geoffrey Galt: Poetic justice. In Uők: A Glossary of Literary Terms. Cengage Learning, Stamford, 2015, 299. o.

¹⁸ Cuddon, J. A. és mások (szerk.) – Habib, M. A. R. (átdolg.): Poetic Justice. In Uők: A Dictionary Of Literary Terms and Literary Theory. John Wiley & Sons, Wiley-Blackwell, 2013, 544-545. o.

¹⁹ Mikics, David: Poetic justice. In Uő: A New Handbook of Literary Terms. Yale University Press, New Haven-London, 2007, 236-237. o.

- e) „moralisch gerechtfertigte Bestrafung des Lasters und Belohnung der Tugend in einem lit. Werk, vorwiegend am Ende eines Dramas. [...] Die Ansätze zu einer Ethik der Lit. verleihen dem Konzept neue Bedeutung.”²⁰
- f) „in der Dichtung oft erscheinende, in der Wirklichkeit vermisste Kausalzusammenhang von Schuld und Strafe bes. in der Komödie: Belohnung der Guten, Bestrafung der Bösen.”²¹
- g) „moralisch angemessene Zuteilung von Lohn und Strafe an Figuren eines literarischen Werks. [...] Nussbaum versucht die ‚poetic justice‘ als spezifischen Beitrag für das ‚public life‘ zu rehabilitieren.”²²

A magyar nyelvű másodlagos források szócikkeit - általános és irodalmi értelmező szótárakat, lexikonokat, fogalomtárakat – a fentiekől részben eltérő szempontok alapján volt indokolt vizsgálni. Ennek oka, hogy a rendelkezésre álló, releváns tudományos szakirodalomnak tekinthető hazai források közül a legfrissebbet is több, mint negyven éve publikálták, ezért az 1980-as években kialakuló etikai kritika vagy a kognitív irodalomtudomány elmúlt évtizedben publikált „poetic justice” koncepciója értelemszerűen nem volt számon kérhető rajtuk. E munkákban elsősorban azt volt indokolt vizsgálni, hogy a fogalom hazai, „történeti” interpretációjában a XVII. századi, „klasszikus” doktrína mennyiben érhető tetten; továbbá, hogy e „történeti” szócikkek – a konkrét definíció megfogalmazásán túl – milyen, a poétikai elv interpretációja vagy kritikája szempontjából releváns mozzanatokra irányítják rá a figyelmet.

„Költői igazságszolgáltatás”:

- h),irodalmi művek cselekményének megoldása, végkifejlete: a történetben az arra méltónak mutatott hősök elnyerik jutalmukat, a vétkeseknek mutatottak pedig büntetésüket.”²³
- i),Igazságszolgáltatás: [...] 3. (irodalomtudomány) A költőnek, írónak az az eljárása, mellyel hősei sorsát az igazságosság alapján dönti el. Költői igazságszolgáltatás.”²⁴
- j),az uralkodó erkölcsi felfogás diadala az irodalmi műben: az erény jutalma, a bűn bűnhődése.”²⁵

²⁰ A bűn és az erény morális alapon történő megbüntetése ill. megjutalmazása egy irodalmi műben, elsősorban egy dráma végén. [...] Az etikai kritika újraértelmezte a fogalmat. Heinz, Andrea: Poetische Gerechtigkeit. In Burdorf, Dieter – Fassbender, Christoph – Moeninghoff, Burkhard (szerk.): Metzler Lexikon Literatur. Begriffe und Definitionen. Verlag J. B. Metzler, Stuttgart-Weimar, 2007, 595. o.

²¹ A költészetben gyakori, a valóságból hiányzó ok-okozati kapcsolat bűn és büntetés között, különösen a vígjátékban: a jó megjutalmazása, a gonosz megbüntetése. Wilpert, Gero von: Poetische Gerechtigkeit. In Uő: Sachwörterbuch der Literatur. Kröner, Stuttgart, 2001, 618. o.

²² Egy irodalmi mű szereplőinek morális alapú megjutalmazása vagy megbüntetése. Nussbaum kísérletet tesz a „poetic justice” rehabilitációjára, a közélet különleges összetevőjeként interpretálva azt. Reinhardt, Hartmut: Poetische Gerechtigkeit. In Müller, Jan-Dirk és mások (szerk.): Reallexikon der deutschen Literaturwissenschaft, Neubearbeitung des Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte, Band III. Walter de Gruyter, Berlin-New York, 2003, 106-108. o.

²³ Kovács Endre: Költői igazságszolgáltatás. In Király István (főszerk.) – Szerdahelyi István (felelős szerk.): Világirodalmi Lexikon, VI. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979, 425. o.

²⁴ Igazságszolgáltatás. In Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete (szerk.): A magyar nyelv értelmező szótára, III. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1960, 445. o.

²⁵ Költői igazságszolgáltatás. In Uj Idők Lexikona 15-16. Singer és Wolfner Irodalmi Intézet Rt., Budapest, 1939,

k), az a mérték, amely szerint az epikus vagy a drámai költő személyeinek tetteit megtorolja vagy jutalmazza.”²⁶

Az irodalomtudomány másodlagos forrásainak definíciói legtömörebben következőképpen összegezhetők: a költői igazságszolgáltatás az erényes szereplő megjutalmazását, a bűnös megbüntetését jelenti egy irodalmi műben, elsősorban egy drámai vagy epikai mű zárlatában. A feltárt szakirodalom alapján – nem pusztán az idézett definíciók, hanem a szócikkek egészének tanulmányozását követően – következő, a fogalom értelmezése és paradigmái szempontjából releváns következtetések vonhatóak le.

A vizsgált források – a köznyelvi interpretációtól eltérően – kizárólag fiktív helyzetekre vonatkoztatva értelmezik a kifejezést: vagy általánosságban „irodalmi műről” beszélnek, vagy – ritkábban – a drámát és/vagy az epikát tartják a költői igazságszolgáltatás „terepének”. Az adott szereplő cselekedetének minősítése minden esetben morális alapon történik, és számos forrás nem csupán a tett és következménye közti ok-okozati kapcsolatra utal, hanem a kettő közti „feltűnő” arányosságra is (a, b).

A kutatás kiinduló megállapítása – az irodalomtudomány másodlagos forrásainak tükrében – (rész)igazolást nyert:²⁷ a jelenlegi szakirodalom – még az elmúlt évtizedben publikált munkák is – a költői igazságszolgáltatás „klasszikus”, morálisan „fekete-fehér”, normatív-didaktikus doktrínáját tartják irányadónak; mindössze két német nyelvű szócikk hivatkozik arra, hogy Martha Nussbaum a XX. század végén az etikai kritika irányából megkísérelte rehabilitálni a „poetic justice” fogalmát (e, g²⁸). A tudományos paradigmafejlődés szempontjából releváns, hogy bár az igazságszolgáltatás konkrét alanyát csak néhány forrás azonosítja kifejezetten a szerzővel (d, i, k), az „ítélet” lényegét a szerző vezérelte cselekmény zárlatában – a jutalmak és büntetések elosztásában – ragadják meg, az igazságszolgáltatás mechanizmusát az olvasó értelmező tevékenységével egyáltalán nem hozzák kapcsolatba.

A vizsgált források egységesek abban a tekintetben, hogy a „poetic justice” elve az irodalomtudományban Thomas Rymer angol drámakritikus XVII. századi munkája nyomán terjedt el; a magyar szócikkek a szerzőt nem nevesítik, viszont definíciójuk a rymeri koncepcióból levezethető.²⁹ A paradigma fejlődése szempontjából kiemelten releváns, hogy majdnem az összes munka valamilyen jellegű kritikával illeti a merev, didaktikus doktrínát.³⁰ A szócikkek túlnyomó többsége kifejezetten hangsúlyozza, hogy az elv a XVIII. századtól kezdődően a „magasirodalmi” szférában elvesztette a normativitását, és ezt követően csupán a ponyvairodalom („Trivialliteratur”) alkotásaiban érvényesül, a közönség „happy end” – re vonatkozó elvárását elégítve ki.³¹ A hazai történeti források ide kapcsolódó, releváns sajátossága, hogy az igazságszolgáltatás „jellegét” érintően differenciálnak. Az „így vagy úgy

---

3984. o.

²⁶ Költői igazságszolgáltatás. In Révai Nagy Lexikona, XII. kötet. Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, Budapest, 1915, 129. o.

²⁷ Ahogy arról a következőkben szó esik, a központi tézis nem igazolható pusztán másodlagos források alapján; a másodlagos szakirodalom tanulmányozását követően ezért mindössze részeredményről beszélhetünk.

²⁸ A b) szócikk bibliográfiájában hivatkozik Nussbaum munkájára.

²⁹ A rymeri koncepciót a tanulmány IV. pontja tárgyalja részletesen.

³⁰ Az elv következetes érvényesítése kizárná például a tragikus hős „aránytalan” szenvedését a drámában Abrams – Harpham: i. m. 299. o.

³¹ „Towards the end of the 17th c. it was going out of fashion.” Cuddon és mások – Habib: i.m. 544-545. o.; „In later eras, though, poetic justice inclines toward the positive, the benefits that an author bestows.” Mikics: i.m. 236-237. o.; „Obwohl bereits ab Mitte des 18. Jh.s wegen Realitätsferne kritisiert, findet das Konzept der p.n G. noch im 19. Jh. Eingang in viele Romane und lebt bis heute in der Trivialliteratur, in Fernsehserien (bes. Daily Soaps und Telenovelas) und Kriminalromanen fort.” Heinz: i.m. 595. o.; Von einzelnen Ausnahmen abgesehen [...] wird die Doktrin im 19./ 20. Jh. als Lüge bloßgestellt [...], stillschweigend aus dem Kunstdiskurs verbannt oder zulezt trivialisiert.” Reinhardt: i.m. 108. o.

kierőszakolt szerencsés véget” e munkák a költői igazságszolgáltatás „kezdetleges formájának” tekintik, és annak lényegét a „jó emberek boldogsága”, a „rosszak megbűnhődése” leegyszerűsítő formulája helyett „a mű alapjául szolgáló erkölcsi világrend következetes érvényesülésében” határozzák meg.³²

III.3. A másodlagos források tanulmányozásának tanulságai

A másodlagos források „költői igazságszolgáltatás” szócikkeinek tanulságai a fogalom interpretációja - azon belül különösen a paradigmafejlődés - szempontjából következőképpen összegezhető. Igazolást nyert a kutatás „szemantikai alhipotézise”, mely szerint a kifejezésnek mind a hétköznapi, mind a tudományos nyelvhasználatban sajátos - egymással átfedéseket mutató - jelentésbeli „holdudvara” van. A köznyelv elsődlegesen valós eseménysorozat minősítésére használja a fogalmat, az irodalomtudomány pedig kifejezetten egy irodalmi mű vonatkozásában értelmezi azt. E megkülönböztetésre figyelemmel fontos leszögezni, hogy a tanulmány gondolatmenetének középpontjában a költői igazságszolgáltatás irodalomtudományos paradigmájának fejlődése áll, ezért a továbbiakban a poétikai elv irodalomtudományos koncepcióival foglalkozik.

Az irodalomtudományos források szócikkeinek közös jellemzője, hogy a XVII. századi, normatív-didaktikus, Rymer nyomán elterjedt „poetical justice” doktrínára vezetik vissza a költői igazságszolgáltatás elvét: az irodalmi műnek olyan, „példázatszerű” világot kell ábrázolnia, amelyben a szerző erényes hőst „méltóan” megjutalmazza, a bűnt elkövető szereplőt pedig „tettének arányában” megbünteti. A másodlagos munkák tanulmányozásának legfontosabb tanulsága, hogy – a „klasszikus” formula uralkodó jellegének érzékeltetésén túl - kirajzolódik belőlük a paradigma megkérdőjelezése is. A számos jog és irodalmi kutatás szempontjából releváns hivatkozási alapnak nussbaumi interpretáció az áttekintett források alapján az irodalomtudományban nem vált uralkodó paradigmává, a szócikkek csupán „érintőlegesen” hivatkoznak rá. A „poetic justice” kognitív tudományok irányából érkező - publikációkban elsődlegesen az utóbbi évtizedben manifesztálódó – rehabilitációja pedig még rendkívül friss, egyelőre nem állt rendelkezésre elegendő idő az irodalomtudományos lexikonokba való „átszüremkedésére”: a kognitív újraértelmezési kísérletekre való hivatkozás ezért a másodlagos forrásokon egyelőre nem számon kérhető.

Mindezek alapján a kutatás központi megállapítása, mely szerint az irodalomtudományos diskurzusban a költői igazságszolgáltatás „klasszikus” paradigmájának válságjelenségei érzékelhetőek - többirányú kritikák, a koncepció átdolgozására irányuló kísérletek -, a másodlagos források tükrében igazolást nyert. Fontos leszögezni azonban, hogy ez pusztán részeredménynek tekinthető: az állítás természetesen nem igazolható pusztán másodlagos források alapján, különös tekintettel arra, hogy a kognitív tudományok képviselői az elmúlt években publikáltak számos, a klasszikus doktrína befogadóközpontú rehabilitálására irányuló kutatást.

IV. A „klasszikus” doktrína fénykora és hanyatlása

A költői igazságszolgáltatás köznyelvi és tudományos jelentésbeli „holdudvarának” elhatárolását követően, az irodalomtudomány másodlagos forrásainak tükrében érzékelhetővé váltak az uralkodó paradigma fő vonásai, továbbá – a kritikákra való utalásokon keresztül – annak válságjelenségei. A tanulmány a következőkben az elsődleges szakirodalomban

---

³² Uj Idők Lexikona 15-16. (lásd: 25. ábj.) 3984. o.; Révai Nagy Lexikona XII. kötet (lásd: 26. l. ábj.), 129.o.

vizsgálódik tovább. A gondolatmenet fókuszában továbbra is a paradigma fejlődésére áll, elsődlegesen annak mozgatórugóit kívánja feltárni: azt kutatja, miért válhatott a poétikai elv a XVII. században normatív doktrínává és milyen okok azonosíthatóak a válságjelenségek hátterében.

Bár a „jó elnyeri jutalmát, a rossz pedig büntetését, ezzel a felborult világrend helyreáll” poétikai elvének „nyomai” már az antikvitás gondolkodóinak munkáiban is azonosíthatóak,³³ a doktrína explicit megalkotását az elsődleges források is Thomas Rymer angol drámakritikus 1677-ben publikált munkájához kötik.³⁴ Rymer megközelítésében a költői igazságszolgáltatás poétikai elve kifejezetten normatív jellegű: koncepciójában az irodalmi műnek olyan példázatszerű világot kell ábrázolnia, mely „jobb, mint a valóság”: ebben a morális szempontból ideális világban – melynek megteremtésére szerinte csak a költő képes – a jutalom az erényes cselekedetből, a büntetés a bűnös tettetből levezethető és azzal arányos.³⁵

A poétikai elv az európai klasszicizmus korszakában élte virágkorát. Zach monográfiájában a klasszicista poétika költői igazságszolgáltatás doktrínáját három összetevőre bontja – ideológiai-vallásos, erkölcsi-didaktikus és esztétikai-kulturális dimenziókra –, melyek mentén a szerző a poétikai elv korabeli népszerűségének okait azonosítja.³⁶ A tanulmány megközelítése Zach elképzelésével rokonítható: a doktrína azért tudott ebben az időszakban uralkodó paradigmává válni, mert összeegyeztethető volt a korszak világvégével, morális és esztétikai normával. A klasszicizmusban uralkodó felfogás szerint a költőnek az Isten által megteremtett, morálisan és esztétikailag is tökéletes, arányos, átlátható világot kell ábrázolnia, melyben az igazságosság törvénye érvényesül. Az ideális irodalmi mű e megközelítésben nem csupán esztétikai alkotás, hanem morális nevelő feladattal is bír: az olvasója számára példázatszerűen tárja fel a követendő – az isteni rendből levezethető – erkölcsi normát.³⁷

A doktrína fokozatos presztízsvesztésének okai szintén visszavezethetőek a költői igazságszolgáltatás Zach szerinti három dimenziójára. Nagyjából a romantika korszakától kezdődően – elsődlegesen a XVIII-XIX. század fordulójától – a korábban uralkodó vallásos világvég szekularizálódott, immáron nem az isteni rend „esztétikai leképezésének” igénye motiválta a korszak alkotóit, hanem a művészi autonómia korlátozhatatlansága érvényesült. A klasszicista poétika műideálját – a szekularizációval összefüggésben – fokozatosan a valóságghű ábrázolásra törekvő realista látásmód váltotta fel: a rymeri, normatív-didaktikus doktrína mindezek következtében idővel elvesztette normatív erejét.³⁸

Az irodalomtudományban a „klasszikus” paradigma válságjelenségei a XVIII. század második felétől kezdődően folyamatosan jelen vannak. Ahogy az az előzőekben láthatóvá vált, a válság a másodlagos forrásokban jól érzékelhető: az irodalomtudomány értelmező szótárainak szócikkei szinte kivétel nélkül kiemelik a koncepció értelmezéseinek problémáit.³⁹ A rymeri doktrínát az elsődleges szakirodalmi munkák legtöbbje is súlyos kritikával illeti: egyfajta

---

³³ A szakirodalomban vitatott, hogy Arisztotelész és Platón műveiben azonosítható-e a költői igazságszolgáltatás poétikai elve. Ehhez bővebben lásd: Zach: i.m. 37-57.o.; Eibl: i.m. 418. o. 7. láb.; Szabó Judit: A „véletlen” fordulat kvázi csodája. Költői igazságosság és narratív magyarázat 469.o., In Helikon 2021/3. szám 469-481. o.

³⁴ Rymer, Thomas: *Tragedies of the Last Age...* In Zimansky, Curt A. (szerk.): *The Critical Works of Thomas Rymer*. Yale University Press, New Haven-London, 1956, 32. o. A „poetic justice” kifejezés megalkotásához és elterjedéséhez bővebben lásd: Zach: i.m. 25-27. o.

³⁵ Rymer: i.m. 32. o.

³⁶ Zach: i.m. 67-96. o.

³⁷ Fontos megjegyezni azonban, hogy a doktrína még ebben a korszakban sem vált egyeduralkodóvá: bizonyos szerzők – így különösen Shakespeare vagy Kleist – nem voltak hajlandók alávetni művészi autonómiájukat az uralkodó paradigmának, vö.: Kaul, Susanne: *Poetik der Gerechtigkeit*. Shakespeare-Kleist. Fink, München, 2008, 13. o.

³⁸ Zach: i.m. 381-442. o.

³⁹ A Reallexikon, továbbá *A New Handbook of Literary Terms* szócikke átlátható, vázlatos áttekintést ad a koncepció legfőbb kritikáiról, ld: Reinhardt: i.m. 106-108. o.; Mikics: i.m. 236-237.o.

„irodalomkritikai bunkósbotként” tekintenek a klasszikus paradigmára,⁴⁰ a „Trivialliteratur” ismertetőjegyének,⁴¹ „esztétikai okokból elvetendőnek”, „laposnak” minősítik, hangsúlyozva, hogy a doktrínát a „magasirodalom” alkotásai megkérdőjelezzik vagy ironizálják.⁴²

A tanulmány megközelítésében a kortárs kritikák és rehabilitációs kísérletek, összességében a paradigma válsága mögött azonosítható alapvető probléma az irodalom morális funkciójának kérdése, melynek megítélése a XVII. század óta alapvető változásokon ment keresztül. Vitán felül áll ugyanis, hogy a didaktikus, „moralizáló, allegorizáló olvasatok ideje - legkésőbb a modernista poétikák és elméletek megjelenésével – lejárt”,⁴³ az effajta megközelítés jelenleg az irodalomoktatásban, továbbá – érthető módon – a meseirodalom alkotásainak értelmezésekor juthat releváns szerephez. E „helyzetelemzésből” azonban a következő – nyugtalanító – kérdés adódik: a posztmodern fordulatot követően beszélhetünk-e egyáltalán a szépirodalmi művek etikai relevanciájáról?⁴⁴ A kérdést természetesen számos szempontból és módszerrel meg lehet közelíteni: az egyik lehetséges út az irodalom és morál határmezsgyéjén elhelyezkedő „poetic justice” koncepció rehabilitálása. A következőkben ezért a költői igazságszolgáltatás újraértelmezési kísérleteit az irodalom morális funkciójához kapcsolódó, az 1980-as éveket követően felélénkült interdiszciplináris diskurzus kontextusában indokolt tárgyalni.

V. A költői igazságszolgáltatás „reneszánsza” a kortárs diskurzusban

A költői igazságszolgáltatás elvét az utóbbi időkben több munka is megkísérelte újraértelmezni - explicit vagy kevésbé explicit formában -, mely koncepciók részletes feltárása a tanulmány kereteit jelentősen meghaladná. A kutatás azt mutatta, hogy ezek közül két olyan elméleti irány emelkedik ki, mely a „klasszikus” paradigma lehetséges alternatívájaként jelentkezett – a következőkben ezért e megközelítések lényegének ismertetése következik.

V.1. Az etikai kritika irányából érkező rehabilitációs kísérlet

Az 1980-as években jelentkező etikai kritika érdeklődésének középpontjában etika és irodalomtudomány XX. század végi – XXI. századi viszonya áll. Az „etikai kritika” elnevezés számos, gyakran egymással is szembenálló irányzatot takar, melyek közül az alábbiakban – a „poetic justice” rehabilitáció szellemi kontextusának feltárása érdekében - a két alapvető „csapásvonal” vázlatos összefoglalása indokolt.⁴⁵

Az egyik megközelítés, a Lévinas és Derrida filozófiáján nyugvó „dekonstrukciós etika” lényege, hogy az etikai relevanciát nem az irodalmi művek tartalmában kell keresni, hanem magában az esztétikai élményben, a szépirodalmi szöveg „másságával” való találkozásban, a „Változtasd meg élted!” felszólításban.⁴⁶ A másik – az előzővel számos kérdésben ellentétes álláspontot képviselő - irányzat az etika humanista hagyományát viszi tovább: meghatározója

⁴⁰ Höfler, Günther A.: A költői igazságosság mint az irodalmi elváráshorizont alkotórésze, 444. o. In Helikon 2021/3. szám 442-455. o.

⁴¹ Zach: i.m. 4., 440-442. o., Kaul: i. m. 22. o.

⁴² Kaul: i. m. 12., 22.o.

⁴³ Kovács Edit: Fikcionalitás, narrativitás, etika, 175.o. In Szabó Erzsébet – Vecsey Zoltán (szerk.): A irodalmi fikció megértésének elméletei. Germán Filológiai Intézet, Szeged, 2019, 175-202. o.

⁴⁴ Vö. Kovács: i.m. 176. o.

⁴⁵ Az etikai kritika átfogó ismertetéséhez, továbbá a kapcsolódó, releváns nemzetközi kutatások bemutatásához lásd: Helikon 2007/4. szám (az Etikai kritika című, tematikus számot szerk.: Bényei Tamás és Z. Kovács Zoltán)

⁴⁶ Bényei Tamás – Z. Kovács Zoltán: Az etikai kritikáról 478. o. In Helikon 2007/4. 478-498.o.

egyrészt egyfajta neoarisztoteliánus gondolkodás, az irodalom mimézis-jellegének hangsúlyozása, másrészt a kizárólag textuális alapokon nyugvó, „életidegen” dekonstrukciós felfogással való szembefordulás. Karakteresen szemlélteti a humanista megközelítés elméletellenességét, az irodalom etikai relevanciájának visszaállítása iránti igényét Nussbaum Derridával szembeni, gyakran idézett, heves „kifakadása”: „Derrida olvasása során egyfajta „vérszomj” támad fel bennem, olyan irodalomelméletre szomjazom, mely az irodalomra akként tekint, mint ami mindannyiunkat érintő emberi életeteket és döntéseket ábrázol”.⁴⁷

A vázolt vita fényében nem meglepő, hogy a poétikai és morális ítélethozatal összefüggése, a költői igazságszolgáltatás kérdése - hosszú mellőzöttség után – az etikai kritika humanista irányából került az interdiszciplináris vizsgálódás látómezejébe: Nussbaum 1997-ben publikálta *Poetic Justice* című monográfiáját.⁴⁸ Az amerikai szerző munkája - a többi rehabilitációs kísérlettől eltérően – a klasszikus paradigmát teljesen figyelmen kívül hagyja, és nem magára a poétikai elvre, hanem az irodalom „nyilvános racionalitásban” – az ítélkezés, törvényalkotás, politikai-jogi döntéshozatal folyamatában - betöltött normatív szerepére fókuszál.⁴⁹ Koncepciójának lényege, hogy az ún. „költői igazságszolgáltatáshoz” - a „teljesen racionális”, jogi és morális szempontból is megfelelő döntéshozatalhoz - nem pusztán „jogtechnikai tudásra, a történelem és a precedensek ismeretére, a jogalkalmazáshoz szükséges távolságtartásra” van szükség, hanem az „irodalmi képzelet” – a szimpátia és a fantázia - használatára is.⁵⁰ Az „irodalmár bíró” a regényíró látásmódjával párhuzamba állítható, Adam Smith szerinti „elfogulatlan szemlélő” pozícióját tölti be: „közelről, de pártatlanul szemlél”, „részrehajlás nélkül mutat együttérzést”, „az egészet tartja szem előtt, és nem valamely klikk vagy csoport részérdekét”, „fantáziája révén felismeri az egyén belső világának gazdagságát és összetettségét.”⁵¹ Nussbaum megközelítésében tehát a hangsúly nem a poétikai elven, hanem az esztétikai, morális és jogi döntéshozatali mechanizmus párhuzamán van: közös komponensük az irodalmi képzelőerő képessége, mely meghatározott szépirodalmi művek – a szerző szerint különösen regények – olvasásával fejleszthető és fejlesztendő.

A koncepció komoly nemzetközi visszhangot keltett: egyrészt elmondható, hogy „a liberális humanizmus optimizmusa Nussbaummal válik az etikai kritika egyik meghatározó elemévé”,⁵² másrészt azonban mind az irodalomtudomány, mind a jogelmélet részéről súlyos kritikákkal illették. Az előbbi irányból elsődlegesen azzal vádolták, hogy az irodalmi szövegeket „filozófiai példatárként” kezelve reduktív módon értelmezi; kizárólag modern regényeket használ álláspontja igazolására; és egyáltalán, munkája irodalomelméleti szempontból egyrészt „meghaladott” – egy posztstrukturalizmus előtti felfogás képvisel -, másrészt nem kellően megalapozott.⁵³ A jogelmélet részéről szintén számos szerző támadta: a legismertebb ezek közül Richard Posner kritikája, aki – a joggazdaságtani mozgalom képviselőjeként, a haszonmaximalizálás utilitarista elmélete jegyében – a jogi-politikai döntéshozatal érzelmi komponensét vitatta, az irodalmi képzelet „nyilvános racionalitáshoz” való konstruktív hozzájárulását kérdőjelezte meg.⁵⁴

---

⁴⁷ Nussbaum, Martha C.: *Love's knowledge. Essays on Philosophy and Literature*. Oxford University Press, New York – Oxford, 1990, 171. o.

⁴⁸ A munka a közelmúltban jelent meg magyar fordításban: Nussbaum, Martha C.: *Költői igazságszolgáltatás*. MMA Kiadó, Budapest, 2021

⁴⁹ Nussbaum 2021: 13., 21. o.

⁵⁰ Nussbaum 2021: 218. o.

⁵¹ Nussbaum 2021: 141. és 218. o.

⁵² Bényei – Z. Kovács: i.m. 475.o.

⁵³ Bényei – Z. Kovács: i.m. 475-476.o. A nussbaumi koncepció kritikájához lásd továbbá: Eaglestone, Robert: *Hibák: James, Nussbaum, Miller, Lévinas*, 522-525.o. In *Helikon* 2007/4. 522-531. o.

⁵⁴ Posner, Richard A.: *Against ethical criticism*. In *Philosophy and Literature*, 1997/21/1. szám 1-27. o.

A tanulmány megközelítésében Nussbaum „poetic justice” koncepciója elsődlegesen a „law and literature” kutatások szempontjából releváns; a fogalom sajátos, „különutas” interpretációja a költői igazságszolgáltatás paradigmafejlődésének nem vált – nem válhatott – szerves részévé. Ennek legfőbb oka éppen a megközelítés „túlságosan alternatív” jellege: a szerző egy már létező, kiforrott terminológiával operál – anélkül, hogy választ adna a „klasszikus” doktrína negligálásának okaira -, és a költői igazságszolgáltatás fogalmát saját céljának megfelelően értelmezi újra, nem pedig a paradigma válságára kínál megoldást. Mindehhez hozzájárulnak az elképzelés interdiszciplinaritásából eredő nehézségek: a koncepciót - túlságosan „heterogén” jellege miatt - sem az irodalomtudomány, sem a jog- vagy politikaelmélet képviselői nem tudták maradéktalanul magukévá tenni. Mindezekből levezethetően a nussbaumi megközelítés nem válhatott a paradigmaváltás reális alternatívájává: a paradigmafejlődés szempontjából mindössze „oldalhajtsáknak” tekinthető.

V.2. A kognitív narratológia „válságkezelési” kísérlete

A posztstrukturalista életidegenséget ellensúlyozó „etikai útkeresés” csupán az egyik olyan folyamat, mely a poétikai igazságszolgáltatás reneszánszához vezetett. Az 1980-as években egyéb olyan fordulat is történt, mely a klasszikus paradigma rehabilitációjának szempontjából alapvető jelentőségű: az ún. „érzelmi forradalomról” van szó. Az „affektív forradalom” eredményeként értelem és érzelmek, kognitív és affektív folyamatok egymástól való merev elválasztása a továbbiakban tarthatatlanná vált.⁵⁵ A morális ítélethozatal megközelítése szempontjából ez azt jelentette, hogy a morálpszichológia felismerte: e mechanizmus nem csupán kognitív jellegű, vagyis nem csupán a tudatos, racionális, hanem az érzelmi, intuitív elemek is relevánsak működése során.⁵⁶ A fordulat utáni pszichológiai kutatások az új koncepciónak megfelelően annak feltárására irányultak, hogy „mennyi a tudatos és mennyi az intuitív elem az erkölcsi ítéleteinkben, ezek hogyan viszonyulnak egymáshoz és milyen körülmények között melyik élvez elsőbbséget.”⁵⁷

Az „érzelmi forradalom” hatása fokozatosan gyűrűzött tovább a kapcsolódó tudományterületekre (nem utolsósorban az ismertetett nussbaumi koncepcióban is azonosítható). A költői igazságszolgáltatás kérdése és annak morális ítélethozatallal való kapcsolata - az irodalomtudomány irányából - elsődlegesen a pszichológia és a narratológia „határmezsgyéjén” elhelyezkedő, ún. kognitív narratológia érdeklődését keltette fel. Az irodalmi befogadélméletek körébe tartozó irányzat fókuszában az „empirikus, hús-vér olvasó” áll, és a megközelítés olyan „antropológiai állandókat” keres, melyek az olvasási folyamatra általánosságban jellemzőek.⁵⁸ A kognitív narratológiát elsődlegesen az érdekli, hogy az empirikus olvasóban az értelmezési folyamat során hogyan „csapódik le” az esztétikai élmény: „mi az, amit az olvasó tesz hozzá a szöveghez, jellemzően mely helyeken egészíti ki azt és milyen elvek alapján”.⁵⁹

⁵⁵ Az 1980-as évek vonatkozó diskurzusának ismertetéséhez lásd: Lazarus, Richard S.: The cognition-emotion debate: a bit of history. In Dalgleish, Tim – Power, Mick J. (szerk.): The Handbook of Cognition and Emotion. John Wiley & Sons, Chichester, 1999, 3-19. o.

⁵⁶ Ehhez lásd: Greene, Joshua – Haidt, Jonathan: How (and where) does moral judgement work? In Trends in Cognitive Sciences, 2002/6/12.szám 517-523.o. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1364661302020119>

⁵⁷ Horváth Márta: A történetmondás eredete. Typotex Kiadó, Budapest, 2020, 113. o. továbbá Uő: Morális érzelmek az irodalmi befogadásban, 484.o. In Helikon 2021/3. szám 483-493. o.

⁵⁸ Horváth 2020: 7-8. o. A kognitív irodalomtudomány irányzatának átfogó ismertetéséhez lásd: Helikon 2013/2. szám (a Kognitív irodalomtudomány című, tematikus számot szerk.: Horváth Márta és Szabó Erzsébet)

⁵⁹ Horváth 2020: 9. o.

A kognitív irodalomtudomány befogadóközpontú perspektívaváltást hajt végre a költői igazságszolgáltatás értelmezésében. Míg a rymeri paradigma egy „mű-, illetve szövegközpontú fogalommal operál”, amely „az igazságosságot a plot strukturális szervezőelvének, valamint a narratíva konstitutív részének tekinti”, addig a „költői igazságosság” névre átkeresztelt megközelítés az olvasó irányából ragadja meg a fogalmat, „nézői elvárásként, morális projekcióként, illetve vágybeteljesítő érzelmi folyamatként” tekintve rá.⁶⁰

A rehabilitált koncepció az igazságérzetre, és – ezzel összefüggésben – az igazságos világban való – pszichológiai alapokon nyugvó - töretlen hitre vezethető vissza.⁶¹ Karl Eibl nagyhatású tanulmányában abból indul ki, hogy az olvasóban ösztönösen jelen van az igazságos végkifejlet – vagyis, tehetjük hozzá, a rymeri „poetic justice” - iránti vágy, mely annyira erős, hogy az értelmezés során a szöveg „üres, meghatározatlan vagy ambivalens helyeinek” kitöltése e vágy által vezérelten történik.⁶² Eibl megközelítésében tehát a költői igazságszolgáltatás (a fordításban az interpretációs eltérés érzékeltetése végett „költői igazságosság”, a német eredetiben változatlanul „poetische Gerechtigkeite”) az igazságérzet által motivált olvasói elvárásként, egyúttal az irodalmi mű értelmezésének „generátoraként” interpretálható.⁶³

A kognitív irodalomtudomány tehát nem tesz mást, mint – az irodalomelmélet fejlődésével lépést tartva – nem a rymeri, szerzőközpontú doktrínából indul ki, hanem - az olvasóra fókuszálva - az értelmezési folyamat horizontján definiálja a klasszikus elvet. A költői igazságszolgáltatást olvasói elvárásként értelmező megközelítés megoldást kínál a „klasszikus” paradigma egyik legfőbb problémájára: értelmezni tudja a fogalmat olyan - elsősorban, de nem kizárólag modern, posztmodern - művekben is, amelyekben a „jó elnyeri jutalmát, a rossz pedig méltó büntetését” elve a cselekmény zárlatában nem azonosítható.⁶⁴

A költői igazságszolgáltatás kognitív irányból érkező - publikációkban elsődlegesen az utóbbi évtizedben manifesztálódó - újraértelmezése még rendkívül friss, és egyelőre nehezen megjósolható, hogy a befogadóközpontú koncepció felváltja-e a jelenleg uralkodó paradigmát. A tanulmány következtetése az, hogy a megközelítés irodalomelméletileg megalapozott, konzekvens, az általa alkalmazott perspektívaváltás indokolt, a rehabilitált elv összességében a rymeri paradigma válságára megfelelő megoldást nyújt: mindezek eredőjeként alkalmas a paradigmaváltás elindítására.

VI. Összegzés és konzekvenciák

A kutatás az esztétikai és a morális szféra kapcsolódási pontjait a költői igazságszolgáltatás tanulmányozásának útján közelítette meg. Az elsődleges és másodlagos forrásokban való vizsgálódást követően érzékelhetővé váltak a „poetic justice” értelmezési problémái. Láthatóvá vált a kifejezés köznyelvi és irodalomtudományos értelmezése közti alapvető különbség: míg a köznyelv elsősorban valós eseménysorozat morális alapú minősítésére használja a fogalmat, addig az irodalomtudomány szépirodalmi művek tükrében értelmezi azt.

---

⁶⁰ Horváth Márta - Szabó Judit: Régi toposz új köntösben? A költői igazságosság újabb koncepcióiról, 371-372. o. In Helikon 2021/3. szám 369 – 381. o. A költői igazságszolgáltatás fogalmát revideáló kognitív megközelítésének átfogó ismertetéséhez lásd: Helikon 2021/3. szám (a tematikus szám címe: Költői igazságosság; szerk.: Horváth Márta és Szabó Judit)

⁶¹ Lerner, Melvin: The Belief in a Just World: A Fundamental Delusion. Springer, Boston, 1980. Ugyanerre a munkára hivatkozik Horváth-Szabó: i.m. 369. o.

⁶² Eibl: i.m. 420.o. Az állítást a szerző a tanulmányban meggyőzően, számos irodalmi példa segítségével igazolja.

⁶³ Eibl: uo.

⁶⁴ Vö. Horváth 2020: 109. o.

A tudományos megközelítések közül a tanulmány elsőként a „klasszikus” paradigmát tárgyalta. Rymer XVII. században megalkotott, normatív-didaktikus elképzelésének lényege, hogy az irodalmi műnek olyan, „példázatszerű”, a „valóságnál jobb” világot kell ábrázolnia, mely az erényes hőst „méltóan” megjutalmazza, a bűnt elkövető szereplőt pedig „tettének arányában” megbünteti. A koncepció a klasszicista poétikában élte fénykorát, majd – elsődlegesen a szekularizációra, a romantikus költőideál kialakulására, továbbá a valóságghú ábrázolás iránti igény jelentkezésére visszavezethetően – a XVIII. század végétől hanyatlásnak indult, mely válság jelenségei a mai napig érzékelhetőek.

Mind az elsődleges, mind a másodlagos szakirodalom igazolta a tanulmány arra vonatkozó hipotézisét, hogy a jelenlegi irodalomtudományban – a folyamatos kritikák és számos rehabilitációs kísérlet ellenére - továbbra is a „rymeri” elv számít uralkodó paradigmának. A kortárs diskurzusban a doktrína egyfajta „irodalomkritikai bunkósbot” szerepét tölti be:⁶⁵ a legtöbb szerző elavultnak tartja, és kifejezetten a „ponyvairodalom” ismertetőjegyeként tekint rá.

A kutatás rávilágított, hogy a paradigma válsága mögött meghúzódó általános probléma az irodalom morális relevanciájának kérdése. A költői igazságszolgáltatás doktrínájának rehabilitációja éppen ezért olyan megközelítésekben jelentkezett, melyek irodalom és morál viszonyának posztmodern - posztstrukturalista fordulatot követő újraértelmezésére tettek kísérletet: egyrészt az etikai kritikai diskurzusban, másrészt a morálopszichológia legfrissebb kutatási eredményeit felhasználó kognitív irodalomtudományos munkákban.

Az etikai kritika irányából érkező, XX. század végi nussbaumi koncepció a költői igazságszolgáltatást sajátos, „alternatív” módon értelmezi: az érzelmi összetevő - konkrétan az irodalmi képzelőerő - jogi-politikai döntéshozatali folyamatokban való jelentőségére fókuszál. A „poetic justice” addigi értelmezési hagyományát negligáló, „különutas”, interdiszciplináris megközelítés – amellet, hogy a humanista etikai kritika fontos hivatkozási alapjává vált - éppen az említett sajátosságaiból adódóan nem volt alkalmas a korábbi paradigma leváltására.

A kognitív irodalomtudomány az utóbbi évtizedben tett kísérletet az uralkodó paradigma rehabilitálására: a költői igazságszolgáltatást az irodalmi mű értelmezését irányító olvasói elvárásként, vágybeteljesítő érzelmi mechanizmusként interpretálja. E megközelítés a tanulmány következtetése szerint konzekvens megoldást kínál a paradigma fennálló válságára: az irodalomelmélet fejlődéséhez alkalmazkodva nem szerzőközpontúan, hanem az olvasó irányából közelít a költői igazságszolgáltatás kérdéséhez, mely perspektívaváltás lehetővé teszi a „poetic justice” értelmezését olyan művekben is, amelyek zárlatában a „jó elnyeri jutalmát, a rossz pedig büntetését” doktrínája nem azonosítható.

A tanulmány megközelítésében a jelenleg uralkodó paradigma válságának megoldását nem a költői igazságszolgáltatás elvének elvetése vagy a ponyvairadalom területére való száműzése jelenti: ez mindössze az irodalom XXI. századi morális relevanciájára vonatkozó kérdés megkerüléséhez vezetne. A fennálló válság konstruktív megoldását a vázolt problémával való szembenézés jelenti, melynek módja a költői igazságszolgáltatás újradefiniálása, a paradigmaváltás – ez utóbbira pedig az ismertett kognitív koncepció reális lehetőséget nyújt.

---

⁶⁵ Vö. 40. láb.

Magyarország és Románia helyi önkormányzati rendszerének összehasonlítható elemzése

Jelen tanulmány Magyarország és Románia helyi önkormányzati rendszerének bemutatására és összehasonlítására tesz kísérletet. A helyi önkormányzati rendszeren belül is a községi szint kap hangsúlyt.

Ezen összehasonlító közigazgatási értekezés kapcsolódik a hazai kutatások módszertanához, hiszen – példát említve – a V4 országok összevetése számos könyvben és tanulmányban, többféle szempontból (helyi önkormányzati rendszer összehasonlító elemzése², önkormányzati feladatellátási és finanszírozási rendszer szabályozásának összehasonlító elemzése³, területi államigazgatási feladatok vizsgálata⁴) megtörtént.

A szembeállítás alapjául szolgáló szempontok jelen írás esetében a történelmi hagyományok, a modellkövető közigazgatás, a közigazgatás szervezetrendszerének vizsgálata, a helyi szintű közigazgatási feladatok taglalása, az azokat ellátó szervek jogállása, feladat- és hatásköre volt. Hogyan alakult ki a taglalt országok jelenlegi önkormányzati rendszere? A helyi önkormányzathoz való jog Romániában hol jelenik meg a román jogrendben? Az Alkotmány vagy a magyar szabályozáshoz hasonlóan törvényben szabályozott a helyi önkormányzati autonómia? A vizsgált országok közigazgatási felépítésének, szervezetének elemzése során fellelhető-e azonosság? Kimutatható-e Romániában is a hazánk közigazgatására vonatkozó településszerkezeti elaprózódottság? Milyen szervek vesznek részt a helyi szintű közigazgatás végrehajtása érdekében? Mi a legfőbb döntéshozó szerv? Milyen pozícióval bír a polgármester? Milyen alapvető feladatokat látnak el a közigazgatás helyi szintjén?

I. Magyarország területi közigazgatási rendszerének kialakulása

Magyarország első írott alkotmánya⁵ (1919) részben foglalkozik a közigazgatás kérdésével⁶, míg az 1949. évi XX. törvény, a népköztársasági Alkotmány „kivezette” az önkormányzati jelleget a közigazgatás működéséből azzal, hogy az önkormányzatok helyét a szovjet mintára épülő tanácsok vették át.⁷

¹ Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola doktorandusz hallgatója, Darnózseli Közös Önkormányzati Hivatal jegyzője

² Balázs István – Hulkó Gábor – Zöld-Nagy Viktória: A helyi önkormányzatok nemzetközi környezete. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest 2021.

³ Lentner Csaba – Nagy László– Hegedűs Szilárd: Az önkormányzati feladatellátási- és finanszírozási rendszer szabályozásának összehasonlító elemzése Csehország, Szlovákia és Magyarország vonatkozásában – különös tekintettel a működés-fenntarthatóság kérdésében, <https://sekarl.euba.sk/arl-eu/en/csg/?repo=eurepo&key=46983297844> (2022. február 15.)

⁴ Hegyesi Zoltán: A visegrádi országok (v4) területi államigazgatása https://kozszov.org.hu/dokumentumok/UMK_2019/3/06_tanulmanyok_V4_allamigazgatas.pdf (2022. február 15.)

⁵ <https://alkotmany.reblog.hu/az-első-magyar-írott-alkotmány> (2022. február 16.)

⁶ Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság alkotmánya, <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=91900035.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fkeyword%3D1919%2520> (2022. február 16.)

⁷ Mireisz Tímea: A Magyar Népköztársasági Alkotmány megszületése és a főbb alkotmánymódosítások a rendszerváltozásig. Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogi Történelmi Tanszék Tudományos Diákkörének folyóirata. XV. évfolyam 2. szám, 2011.

A magyar közigazgatás reformja gyökeres politikai és gazdasági rendszerváltozáshoz kapcsolódik. Az alkotmányos közigazgatás kiindulópontjául hazánkban az 1989-es magyar alkotmányreform szolgált, mely a lenini államelméletet megvalósító 1936-os szovjet alkotmány mintájára megalkotott, a szocialista állami igazgatás jogszabályi alapjait lefektető 1949-es első magyar kartális alkotmány⁸ módosítását jelentette.

Kiemelt politikai célkitűzés volt a helyi demokrácia alapintézményének számító helyi önkormányzati rendszer létrehozása⁹, ezért az Országgyűlés első teendői közé tartozott, hogy az Alkotmányban rögzítse a helyi hatalomgyakorlás legfontosabb kereteit és feltételeit, az önkormányzás jogát és szabályait. Az Alkotmány teljeskörű modifikálása történt meg, gyakorlatilag a címen kívül az egész Alkotmány kicserélődött, a jogállamiság alapvető garanciái és a modern demokrácia jogi követelményei mind-mind helyet kaptak benne.¹⁰ A szocializmus évtizedeken át tartó központosítási folyamatának gátat szabtak, újra elismerésre került a hatalmi ágak megosztása, a közigazgatás és az államigazgatás fogalma ismét elkülönült egymástól és a közigazgatás kibővült a helyi önkormányzati igazgatás új alrendszerével. Továbbá új szervezési elvek jelentek meg, mint például a valódi decentralizáció, autonómia biztosítása, mellyel egyidejűleg bizonyos működési alapelvek vesztek jelentőségükből (pl. állami irányítás), míg mások felértékelődtek (pl. törvényesség elve).¹¹

Az 1990 augusztusában elfogadott alkotmánymódosítás csak a kezdet volt, az önkormányzat újraszületése során több száz jogszabályt alkottak meg, mint például a helyi választásokról¹² és a helyi önkormányzatokról szóló törvényt¹³.

A Tanácsköztársaság megszüntetésével új fejezet kezdődött a magyar közigazgatásban aktívan részt vevő szervek „személyében” is. Az egységes államhatalom elve alapján működő szocialista állam helyi szervei a tanácsok voltak. Helyüket az önkormányzati képviselő-testületek vették át, melyek újra rendelkeztek döntéshozói önkormányzati önállósággal.

A végrehajtó bizottság titkára megnevezés megszűnt, és a több évszázados múltra visszatekintő közigazgatási tisztviselői státusz, a jegyzői titulus újjászületett. A jegyzői tisztség elnyerésének alapfeltételeit a helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvény, (a továbbiakban: Ötv.) és a köztisztviselők jogállásáról szóló 1992. évi XXIII. törvény, (a továbbiakban: Ktv.) rögzítette.

A magyar közigazgatás modernizációjának első alapvető iránya a demokratizálás volt. A második irány a jogszerűség tovább erősítése, melyet a decentralizáció-dekoncentráció-centralizáció közötti arányosabb viszonyok kialakítása követett, mint a közigazgatási reform harmadik törekvése. A fejlesztés negyedik célja a hatékony és költségtakarékos közigazgatás. Minőségi fejlesztési irányok mellett egyik mennyiségi fejlesztési irány a differenciált egyszerűsítés (racionalizáció).¹⁴

---

https://majt.elte.hu/media/03/08/024dc8bf7c04bc679fa31cb61b3d7720d016c611876f80ef10d97735fc56/MAJT-tdk_hirado_201103.pdf

https://majt.elte.hu/media/03/08/024dc8bf7c04bc679fa31cb61b3d7720d016c611876f80ef10d97735fc56/MAJT-tdk_hirado_201103.pdf(2022. február 16.) 12. o.

⁸ A köznyelv ezt ismeri írott alkotmányként.

⁹ Szamel Katalin – Balázs István – Gajduschek György – Koi Gyula: Az Európai Unió tagállamainak közigazgatása. Complex Kiadó, Budapest, 2011, 733. o.

¹⁰ Váczai Péter: A jó közigazgatási eljáráshoz való alapjog és annak összetevői (doktori értekezés). Győr, 2011. 4.o.

¹¹ Fábíán András: Válogatott európai önkormányzati modellek. Dialóg Campus Kiadó, Budapest - Pécs, 2012. 128. o.

¹² 1990. évi XLV. törvény és 1990. évi LXIV. törvény

¹³ 1990. évi LXXV. törvény

¹⁴ Balázs István – Bálint Tibor – Fürcht Pál – Kara Pál – Szabó Lajos – Verebélyi Imre: Önkormányzati rendszer magyarázata. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1993. 473. o.

II. Románia területi közigazgatási rendszerének kialakulása

Románia első írott alkotmányai (1866, 1923) nem vagy csak részlegesen foglalkoztak a közigazgatás kérdésével.¹⁵

Románia területi közigazgatási rendszerének kiindulópontja – hasonlóan Magyarorszáéhoz – közvetlenül a totalitárius rendszer 1989. decemberi felszámolásához köthető. A kommunista struktúrákról a végrehajtó hatalom által kinevezett kormányzatra való átmenet fokozatosan zajlott, amelyet a Nemzeti Megmentési Front tevékenységének átadásáról szóló 2/1989. számú törvényerejű rendelet, valamint a választások megtartásáig a megyék, városok és községek igazgatására ideiglenes hatóságokat kijelölő 8/7/1990. számú törvényerejű rendelet és az 5/1990. számú törvény szabályozott.¹⁶ A társadalmi-gazdasági instabilitás, az átalakulás időszakának káoszjellege az országot strukturális válságba sodorta, a területi-közigazgatási rendszer működését is inkább az útkeresés, semmint a biztos, megfontolt lépések sorozata jellemezte.

Megjegyzem, nem könnyíti meg a helyzetet, hogy a román szaknyelv az önkormányzat ("autogovernare") fogalmát nem ismeri. A Helyi Önkormányzatok Európai Chartáját Helyi Autonomia Európai Chartájának fordították (Carta Europeană a Autonomiei Locale). Mivel a román politikai-jogi kultúra a francia mintát követi, ezért nem ismeretes a magyar nyelvbe és közjogi gondolkodásba német minta (Selbstverwaltung) alapján bekerült önkormányzati fogalom.¹⁷

Magyarországhoz hasonlóan az 1990-es években sorra hatályba léptek a helyi önkormányzás alapszabályai.

Az 1991. évi új Alkotmány bevezeti a helyi autonómiát és a decentralizáció elvét¹⁸. A helyi közigazgatásról szóló 69/1991. számú törvény és a helyi választásokról szóló 70/1991. számú törvény elfogadásával kezdeményezték a helyi közigazgatás 1991-es reformját. A későbbiekben a helyi hatóságok számára biztosított a helyi autonómia, amely kizárólag adminisztratív és pénzügyi jellegű, a törvényben meghatározott alapon és korlátok között gyakorolható. A reform kezdetén a pénzügyi autonómia csak részben valósult meg a 27/1994. számú helyi adókról szóló törvény és a 189/1998. számú helyi pénzügyi törvény bevezetése miatt.

A reform része volt még a köztisztviselők jogállásáról szóló 188/1999. számú törvény megalkotása is.

A helyi tisztségek betöltésére vonatkozó választójogot az Alkotmány 120. cikke határozza meg, és a helyi választásokról szóló törvény ültette át a gyakorlatba. Ezek adták az új helyhatósági választások keretét, melyet 1992-ben tartottak elsőként Romániában a kommunista rendszer összeomlását követően.

A fent felsorolt jogszabályokkal pusztán a szükséges keret teremtődött meg a közigazgatási reform megkezdéséhez, amely a helyi érdekek irányításának nagy részét a központi szintről a helyi szintre helyezte át. A helyi közigazgatás 1991-es reformja csak részben valósult meg. A reformok egy ideig főként a közigazgatási átszervezésre korlátozódtak: azaz a

¹⁵ Szamel et al.: i.m. 812. o.

¹⁶ Coman, Pena – Crai, Eugen – Radulescu, Monica – Stanculescu, Gabriella: Local Government in Romania. In Kandeve, Emilia (ed.): Stabilization of Local Governments. OSI/LGI, Budapest, 2001. p. 356.

¹⁷ Veress Emőd: A prefektusi tisztség az önkormányzati rendszerben és az alkotmánybíróági gyakorlatban (Románia esete) <https://www.jogiforum.hu/publikacio/2003/01/07/a-prefektusi-tisztseg-az-onkormanyzati-rendszerben-es-az-alkotmanybirosagi-gyakorlatban-romania-esete/> (2021. október 22.)

¹⁸ Románia Alkotmánya, 119. cikkely

decentralizált közigazgatáshoz szükséges hatóságok és intézmények létrehozására, de például a pénzügyi autonómia szabályozása elmaradt, a gazdasági reformok üteme lassú volt, és az eredmények messze nem feleltek meg a lakosság elvárásainak.

A belpolitikai kudarcok okozták a következetes és fenntartható társadalmi és gazdasági növekedés hiányát az 1990-es években. A különösen gyenge kormányzás és gyenge intézményi struktúrák, a politikai akarat hiánya és kevés végrehajtási készség Románia esetében egyértelműen kimutatható volt.¹⁹

1992 és 1996 között a romániai közigazgatás intézményei stabilizálódást, konszolidációt mutattak, mindemellett folytatódott a demokratizálódási folyamat. Működési szinten azonban a közintézmények és a köztisztviselők nehézségekkel és problémákkal szembesültek.

A helyi hatóságok 1992 és 1996 között korlátozott helyi pénzügyi autonómiával rendelkeztek. A helyi hatóságoknak történő pénzeszközök átutalása szubjektív kritériumok alapján történtek, mely során a politikai beavatkozás és a prefektusok²⁰ visszaélései okozták a romániai helyi demokrácia viharos fejlődését az újonnan megválasztott helyi kormány első ciklusa alatt.

Több tanulmány íródott abban a témában, hogy a közigazgatási intézmények támogatják a folyamatos korrupciót. A romániai közszféra korrupciója nem csupán a közhivatalok személyes haszonszerzésre való felhasználását jelentette, hanem magában foglalta a személytelenség és a tisztességes eljárás normáinak széles körű megsértését a nagyobb hatalommal rendelkező csoportok érdekében. A korrupció elleni küzdelem tényezőinek vizsgálatával is számos írás foglalkozott, mely azt mutatta ki, hogy a korrupció elleni küzdelemre gyakorolt pozitív hatást elsősorban a tömegtájékoztatási eszközök, az iskolák és az egyház biztosította, míg a helyi közigazgatás és a polgárok mérsékelten pozitív hatást fejtettek ki.²¹

1996-ban ismét választásokat tartottak, majd újabb jogalkotási hullám keretében a román parlament módosításokat fogadott el mind a helyi közigazgatásról, mind a helyi választásokról szóló törvényről. A módosítások elsősorban a közigazgatási eljárásokat fejlesztették, és átláthatóbb és kiszámíthatóbb keretet biztosítottak a helyi szintű szereplők peres eljárásaihoz. A legfontosabb helyesbítés a prefektusok elszámoltathatóságát szabályozó rendelkezések bevezetése volt a helyi önkormányzatok aktusainak helytelen felfüggesztése esetén, a közvetlen általános szavazás a helyi tanácsi választásokon, valamint a helyi hatóságok hatáskörének világosabb meghatározása jelentette.

Ezen jogszabály-módosítás után a prefektúra tisztsége szükséges szerepet játszik a romániai önkormányzatok átalakulási folyamatában.

A hatékony önkormányzatiság és a pénzügyi autonómia 1996 óta fokozatosan és folyamatosan szilárdult.

---

¹⁹ Mungiu-Pippidi, Alina – Ionita, Sorina: The failure of public governance in Romania. In Bryane Michael et al. (ed.): Challenges Facing the Central and Eastern European Countries. Bratislava, NISPAcee, 2004. p. 243.

²⁰ A prefektusi tisztség nem köztisztviselői, hanem politikai funkció. 1929-ben vezették be. A megyei közigazgatás feje volt, a kormány képviselője a megyékben. Korábban a megyei tanács választotta meg, jelenleg a prefektus kinevezése kormányhatározattal történik.

A prefektusi funkció célja „a nemzeti érdekek érvényesítése”, az erőteljes központi ellenőrzés és befolyás megvalósítása.

²¹ Andrei, Tudorel – Profiroiu, Marius – Profiroiu, Alina – Nedelcu, Monica: Estimation of Corruption and Non-Academic Behaviour in the Romanian Public Sector: Public Administration, Health and Education sector. In Nemeč, Juraj – Peters, B. Guy (ed.): State and Administration in a Changing World. NISPAcee, Bratislava, 2010. p. 252.

Romániában ugyanakkor a Helyi Önkormányzatok Európai Chartájának 1998-ban történt hatályba lépésétől²² beszélhetünk önkormányzatiságról, a román terminológia alapján megfogalmazva, helyi autonómia alapján működő decentralizált közigazgatási alrendszeréről.

Az 1991. évi közigazgatási törvényt a 215/2001. helyi közigazgatási törvény követte, mely „a helyi autonómia általános rendszerével” behatóbban foglalkozott. „Megjelentek” a helyi közigazgatás működésének alapelvei, mely a helyi autonómia mellett a decentralizációs folyamatokat jelentette, továbbá ide sorolható a törvényesség, a helyi közigazgatási hatóságok választhatósága, valamint a kiemelt helyi érdekű problémák megoldásában a polgárokkal való konzultáció elve is hangsúlyosabbá vált.

Annak ellenére fejlődés mutatkozott a közigazgatás terén, hogy a romániai kormányzás minősége csökkent a 1998 és 2001 közötti időben.

1989 óta Románia a különböző értékelésekben, amelyek a csatlakozni kívánó országok értékelésére irányultak, az utolsó helyek közelében szerepelt. Az Európai Bizottság éves jelentéseiben, amelyekben a tagjelölt országok előrehaladását értékelik, Románia folyamatosan az utolsó helyen végzett. (Még Bulgária is megelőzte, mely ország vitathatatlanul nehezebb körülményekkel nézett szembe az átmenet során.)²³

Tekintettel a Románia által az Európai Unió intézményeivel szemben vállalt folyamatos kötelezettségekre és határidőkre egyes közigazgatási reformintézkedések szabályozása nem tűrt halasztást, figyelembe véve a helyi közigazgatási hatóságok által folyamatosan jelzett működési zavarokat és problémákat, amelyek abból eredtek, hogy a hatóságok szervezetét és működését szabályozó jelenlegi jogi keretet nem sikerült a társadalmi-gazdasági realitásokhoz, valamint a polgároknak nyújtott alapvető közszolgáltatásokhoz kapcsolódó tevékenységek összetettségéhez és dinamikájához igazítani. Az Európai Unióról szóló szerződésben és a Helyi Önkormányzatok Európai Chartájában foglalt szubszidiaritás elvének alkalmazása érdekében, figyelembe véve a közigazgatási és területi egységek közötti egyenlőtlenségek csökkentésének sürgősségét, az igazgatási kapacitás és a fejlesztési lehetőségek növelésének igényét, a helyi közigazgatási hatóságok szervezetével és működésével kapcsolatos döntéshozatali folyamat és belső eljárások egyszerűsítésére és ésszerűsítésére irányuló intézkedések szükségességét, megalkotásra kerül a közigazgatási törvénykönyvről szóló 2019. évi 57. számú sürgősségi rendelet (a továbbiakban: közigazgatási törvénykönyv), mely a közigazgatásra kiható, rendszerszintű problémákat hivatott orvosolni a helyi önkormányzat által biztosított minőségi közszolgáltatás érdekében.²⁴

III. Az államszervezet és a közigazgatás beosztása Magyarországon

Magyarország jelenlegi államformája 1989 óta köztársaság, kormányformája pedig parlamentáris köztársaság.²⁵ A parlamentáris kormányformának jellemzője, hogy a kormány

²² A Helyi Önkormányzatok Európai Chartájának aláírására már 1994-ben sor került, azonban a ratifikálás és a hatályba lépés 1998-ban történt meg.

²³ Mungiu-Pippidi – Ionita: i.m. p. 244.

²⁴ Közigazgatási törvénykönyv preambuluma

²⁵ Halász Iván: Összehasonlító kormányzástan. NKE, Budapest, 2016. <https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/4954/%D6sszehasonl%EDt%F3%20korm%E1nyz%E1stan.pdf;jsessionid=86506F222E553FAC2308F8D66505C9D4?sequence=3> (2022. február 28.) 22. és 24. o.

A parlamentáris köztársaság kormányforma, a köztársasági államforma egyik típusa, amelyben a törvényhozó és a végrehajtó hatalmi ágak nem különülnek el egyértelműen, a végrehajtó hatalom fölötti ellenőrzést is a törvényhozás látja el (a tényleges végrehajtói hatalommal rendelkező kormányfőt nem közvetlenül választják a választók, hanem a parlament szavaz neki bizalmat), viszont az államfő és a kormányfő szerepe és személye világosan elkülönül – az utóbbi a valós hatalom feje. A köztársasági elnök jogosultságai gyengék (bár ő az állam

csak a legfőbb népképviselői szerv akaratából, annak bizalmát élvezve juthat tisztségbe és maradhat meg abban. A köztársaság a népszuverenitás elvére épül, a közhatalom gyakorlása pedig csak a jogállam keretein belül lehetséges.

A népképviselő legfőbb szerve az Országgyűlés (a parlament). Magyarország Alaptörvénye alapján négyévente kerül sor országgyűlési választásokra, amelynek során a 2014-es országgyűlési választás óta 199 parlamenti képviselőt megválasztása zajlik vegyes választási rendszerben.

Magyarország államfője a köztársasági elnök, akit az Országgyűlés választ meg 5 évre.²⁶ A miniszterelnököt a köztársasági elnök javaslatára az Országgyűlés tagjai választják meg.

Magyarország közigazgatási területi felosztásának két fő szintje van. A területi szinten a 19 megye és a főváros, Budapest található, míg a helyi szinten 3155 település (346 város és 2809 község). A városok közé tartozik a 24 megyei jogú város és a főváros is, mely utóbbi kerületre oszlik. A községeken belül 129 nagyközség is létezik.²⁷ Ezen területi egységek önkormányzattal rendelkeznek. Budapesten kétszintű önkormányzati rendszer működik, mely a fővárosi önkormányzatból és a kerületi önkormányzatokból áll. A megyei és a települési önkormányzatok között nincs alá-fölérendeltségi viszony. A két alapvető szinten kívül a tervezési-statisztikai régiók és a járások is külön egységeket alkotnak. A régiók a megyék és a főváros csoportosításával alakultak ki. A járásokat 2012-ben hozták létre.

IV. Az államszervezet és a közigazgatás beosztása Romániában

Államforma szempontjából Románia szintén köztársaság, kormányformája viszont félpármentaris.²⁸ A kormányfő a miniszterelnök, az állam élén pedig a köztársasági elnök áll. A kormány és az elnök is gyakorol végrehajtó hatásköröket.

A köztársasági elnök a végrehajtó hatalom feje, közvetlenül a nép által 5 évre választják meg. Az elnök nevezi ki a miniszterelnököt, aki a kormány (minisztertanács) vezetője.

A román törvényhozás kétkamarás: a Szenátusból és a Képviselőházból áll. Mindkét ház tagjait négy évre választják. A kormánynak mindkét kamara bizalmával kell rendelkeznie. Alkotmányos szinten meghatározott közigazgatási szempontból az ország területi beosztása, községek, városok és megyék szerint van szervezve.²⁹ Az ország 41 megyére (judet) van osztva. A megyéken belül 83 megyei jogú város (municipium), 180 város (oras) és 2864 község (comuna) található. A község az a közigazgatási-területi alapegység, amely a vidéki lakosságot foglalja magába, amelyet egy közösség egyesít.³⁰ A községek egy vagy több faluból állhatnak.³¹

első embere), a parlamentnek alárendelten működik, főként protokolláris szerep jut neki, és többnyire a parlament választja.

²⁶ Magyarország Alaptörvénye 10. cikk (1) bekezdés

²⁷A települések száma és népessége jogállás szerint, 2021. január 1. https://www.ksh.hu/stadat_files/fo/fo/fo10007.html (2022. február 17.)

²⁸ Halász: i.m. 10. o.: A félpreszidenciális kormányforma a második világháború utáni évtizedekben jött létre. Félpármentaris modellnek is nevezhető, de mégis a félelnöki meghatározás lett a divatosabb. A félelnöki kormányforma a prezidenciális és a parlamenti rendszer között helyezkedik el, tulajdonképpen azok közötti sajátos átmenetet jelenti. A szakirodalomban ugyanakkor létezik egy olyan vélemény is, amely szerint a félelnöki és félpármentaris kifejezések nem szinonimák, hanem fokozatot is kifejeznek. Eszerint a félpreszidenciális rendszerben az elnöki hatalom az erőteljesebb, a félpármentarisban talán valamennyivel a parlament.

²⁹ Románia Alkotmánya 3. cikk 3. bekezdés

³⁰ Közigazgatási törvénykönyv 98. cikke (1) bekezdése

³¹ Közigazgatási törvénykönyv 98. cikke (2) bekezdése

A községi önkormányzatokban körülbelül 12864 falu van.³² Igazgatási szervezete kétszintű, helyi és megyei. A helyi igazgatási egységek integráltak, a megye szintjén prefektus és önkormányzat egyaránt működik.³³

V. A helyi önkormányzathoz való jogról általában

Már a XIX. században demokratikus alapjogként fogalmazták meg a helyi önkormányzathoz való jogot.

Az önkormányzás magában foglalja az önszerveződést, a saját jogaival való döntést, az önszabályozást, az önigazgatást (döntéshozatal, végrehajtás, ellenőrzés) és az önfejlesztést (önkorrekciós lehetőség).³⁴ A helyi önkormányzás a helyi önkormányzatoknak azt a jogát és képességét jelenti, hogy – jogszabályi keretek között – a közügyek lényegi részét saját hatáskörükben szabályozzák és igazgassák a helyi lakosság érdekében.³⁵ „Általánosságban is elmondható, hogy a demokratikus társadalmak elismerik bizonyos közösségek valamilyen mértékű függetlenségét, önrendelkezését, saját ügyeiben gyakorolt döntési jogát.”³⁶ Az európai országok nagyobb része az alkotmányban nem az önkormányzathoz való jogot, hanem a helyi önkormányzás elvét, a helyi önkormányzat fogalmát szabályozza.

A Helyi Önkormányzatok Európai Chartája (European Charter of Local Self-Government) nem mondja ki, hogy alkotmányos szinten kellene rögzíteni a helyi önkormányzathoz való jogot. Továbbá azt maga sem deklarálja, hogy az kollektív alapjog lenne, csak annyit mond ki, hogy „a helyi önkormányzás elvét a belső jogalkotásban és amennyire lehetséges, az Alkotmányban is el kell ismerni.”³⁷

A Charta preambuluma szerint „... csak tényleges feladatkörrel bíró helyi önkormányzatok biztosíthatnak egyszerre hatékony és az állampolgárokhoz közelálló igazgatást,... a helyi önkormányzás védelme és megerősítése a különböző európai országokban fontos hozzájárulás a demokráciának és a hatalom decentralizálásának elvein alapuló Európa kialakításához”. A „ténylegesség” és a „helyi önkormányzatiság megerősítése” egy előre ívelő és -mutató folyamatot jelent a helyi önkormányzatiság felfogásában, melynek központjában az autonómia kiterjesztése, de minimálisan a megőrzése áll.

A Charta rendelkezéseivel összhangban a helyi önkormányzás tartalmát a helyi önkormányzatoknak az a joga jelenti, hogy a jogszabályi keretek között a közügyek lényeges részét saját hatáskörükben szabályozzák és igazgassák a helyi lakosság érdekében. Hogyan alakul ez az elemzett országaink esetében?

V.1. A helyi önkormányzás jogának szabályozása Magyarországon

Az Alkotmány kollektív alapjogként deklarálta a helyi önkormányzathoz való jogot és ebből vezette le a helyi önkormányzatok alapjogait. Az Alkotmány 42. §-a értelmében „A község, a város, a főváros és kerületei, valamint a megye választópolgárainak közösségét megilleti a helyi önkormányzás joga.” Továbbá meghatározta a helyi önkormányzathoz való jog tartalmát az alábbiak szerint: „A helyi önkormányzás a választópolgárok közösségét érintő

³² Szamel et al.: i.m. 824. o.

³³ uo.

³⁴ Petrétei József: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. Dialóg Campus, Budapest - Pécs, 2009. 281. o.

³⁵ Charta 3. cikk

³⁶ Kiss Barnabás: A helyi önkormányzati rendszer. In Trócsányi László – Schanda Balázs (szerk.): Bevezetés az alkotmányjogba. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2015, 427. o.

³⁷ Charta 2. cikk

helyi közügyek önálló, demokratikus intézése, a helyi közhatalomnak a lakosság érdekében való gyakorlása.” Az említett rendelkezéssel az Alkotmány meghatározta a helyi önkormányzathoz való jog alanyait, valamint annak tartalmát is.

Az Ötv. preambuluma második mondata ezzel összhangban úgy fogalmazott, hogy „a helyi önkormányzás lehetővé teszi, hogy a választópolgárok helyi közössége – közvetlenül, illetőleg a választott helyi önkormányzata útján – önállóan és demokratikusan intézze a helyi érdekű közügyeit.”

A szabályozás meghatározó eleme volt az önkormányzati autonómia garantálása. Egyrészt az Alkotmány az önkormányzathoz való jogot kollektív alapjogként rögzítette, másrészt biztosította az önkormányzatok szervezetalakítási, gazdálkodási, társulási és feladatvállalást illető szabadságát.

A 2012. január 1-jén hatályba lépett Alaptörvény koncepciója sok tekintetben gyökeres fordulatot hozott a helyi önkormányzatok szabályozásában, míg más téren megőrizte a korábbi alapokat.

A helyi önkormányzathoz való jog, mint közösségi alapjog az Alaptörvény szintjén már nem jelenik meg, hanem a helyi közügy fogalma került a középpontba. A helyi önkormányzathoz való jog nem szűnt meg, csak az Alaptörvény már nem tekinti ezt kifejezetten alapjognak.

Az Alaptörvény szerint a helyi önkormányzás tartalmát tekintve egyrészt a helyi közügyek intézését, másrészt a helyi közhatalom gyakorlását jelenti. „Magyarországon a helyi közügyek intézése és a helyi közhatalom gyakorlása érdekében helyi önkormányzatok működnek.”³⁸ „A helyi önkormányzás a helyi közügyekben demokratikus módon, széles körű nyilvánosságot teremtve kifejezi és megvalósítja a helyi közakaratot», »melynek során érvényre jut az állampolgári felelősségérzet, kibontakozik az alkotó együttműködés a helyi közösségen belül«. Az önkormányzás a helyi közügyekre irányul, ezek »alapvetően a lakosság közszolgáltatásokkal való ellátásához, valamint a helyi önkormányzás és a lakossággal való együttműködés szervezeti, személyi és anyagi feltételeinek megteremtéséhez kapcsolódnak« (4. §). A helyi önkormányzás tehát egyszerre foglalata a helyi közügyeknek, s egyszerre maga is helyi közügy (a szervezeti, személyi és anyagi feltételeinek megteremtése).”³⁹

Az Alaptörvény nem határozza meg alkotmányos szinten a helyi önkormányzathoz való jog címzettjeit sem, helyette sarkalatos törvényben rendezi azt. A helyi önkormányzathoz való jogra vonatkozó szabályokat az Möt. tartalmazza. Az Möt. alapján a helyi önkormányzás joga egyrészt a helyi közakarat kifejezését jelenti – azaz a döntés jogát –, másrészt a közakarat megvalósítását, a döntés végrehajtását. Ennek megfelelően a helyi önkormányzás alanyának a helyi közösség tagjai tekintendők, és nem maga az önkormányzat vagy annak szervei. A helyi közösség tagjai a helyi önkormányzathoz való jogot közvetlenül, népszavazás útján vagy közvetett módon, választott képviselők útján gyakorolhatják. A helyi önkormányzathoz való jog másfajta megközelítést támasztja alá az is, hogy az nem pusztán jogot, hanem kötelezettséget is előír a helyi választópolgároknak akkor, amikor „állampolgári felelősségérzet” érvényre juttatásáról szól, és akkor, amikor kötelezéseként előírja, hogy „a helyi közügyekben demokratikus módon, széles körű nyilvánosságot teremtve kifejezi és megvalósítja a helyi közakaratot.”

Az Alaptörvény 32. cikk (1) bekezdése felsorolja, hogy a helyi közügyek intézése körébe milyen feladat- és hatáskörök illetik meg a helyi önkormányzatokat, ezzel megjelölve az önkormányzati autonómia alapvető területeit – többek között rendeletalkotás,

³⁸ Alaptörvény 31. cikk (1) bekezdés

³⁹ Patyi András: Gondolatok a magyar helyi önkormányzati rendszer általános szabályairól. In: Deli Gergely – Szoboszlai-Kiss Katalin (szerk.): Tanulmányok a 70 éves Bihari Mihály tiszteletére. Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr, 2013. 393. o.

határozathozatal és önállóan igazgatás – , majd a Möt. 5. §-a mondja ki, hogy ezek jogszerű gyakorlása alkotmánybírói és bírósági védelemben részesül.

A jelenlegi szabályok alapján tehát továbbra is megilleti valamennyi település közösségét – az Alaptörvényben ugyan már nem deklarált – helyi önkormányzathoz való jog.

V.2. A helyi önkormányzás jogának szabályozása Romániában

A helyi önkormányzatok szabályozásának általános alapjairól az 1991-ben elfogadott Alkotmány rendelkezik, mely 2003-ban jelentős módosításon esett át. Az Alkotmány V. fejezetének 2. cikkelye foglalkozik a helyi közigazgatással. Elismerésre kerül a területi egységek autonómiája, amelynek értelmében a helyi önkormányzatok önállósága alkotmányos rendelkezéssel van biztosítva. Továbbá rögzíti, hogy a közszolgáltatások biztosítása decentralizáció elvén alapul.⁴⁰ A 120. cikk pedig községi és városi hatóságokról rendelkezik. Romániában a helyi közigazgatás kereteit törvény határozza meg, és törvényi szinten biztosítva vannak az önkormányzatiság minimális kellei.

A közigazgatási törvénykönyv is rendelkezik a helyi autonómiáról, melynek fogalmát a következőben határozza meg. „a helyi államigazgatási szervek joga és tényleges képessége arra, hogy a közügyeket megválasztott helyi közösségek nevében és érdekében a jogszabályoknak megfelelően megoldják és irányítsák”⁴¹

A helyi hatóságok számára biztosított a helyi autonómia, azonban kizárólag adminisztratív és pénzügyi jellegű, a törvényben meghatározott alapon és korlátok között gyakorolható.⁴²

VI. A helyi önkormányzat és szervei Magyarországon⁴³

A helyi önkormányzás joga a települések (települési önkormányzatok) és a megyék (területi önkormányzatok) választópolgárainak közösségét illeti meg. A helyi önkormányzat önálló, külön jogi személy.⁴⁴ A helyi önkormányzatok jogai egyenlők – igaz ez a deklaráció szintjén, ugyanis a törvényi szabályok ettől eltérő, differenciált egyenlőségre utalnak –, azonban a kötelezettségei eltérőek lehetnek.

A helyi önkormányzat saját vagyonnal rendelkezik, mely a tulajdonából és a helyi önkormányzatot megillető vagyoni értékű jogokból áll, amelyek az önkormányzati feladatok és célok ellátását szolgálják.⁴⁵

A helyi önkormányzatok (megyei és települési) mellérendeltségi viszonyban állnak egymással.

Az önkormányzati feladatok ellátását a képviselő-testület és szervei biztosítják. A képviselő-testület szervei: a polgármester, a főpolgármester, a megyei közgyűlés elnöke, a képviselő-testület bizottságai, a részönkormányzat testülete, a polgármesteri hivatal, a megyei önkormányzati hivatal, a közös önkormányzati hivatal, a jegyző, továbbá a társulás.^{46,47}

⁴⁰ Románia Alkotmánya, 119. cikk

⁴¹ Közigazgatási törvénykönyv 5. cikk j. pont

⁴² Közigazgatási törvénykönyv 84. cikk

⁴³ A felsorolás sorrendje az Möt. -vel azonos sorrendben történik.

⁴⁴ Möt. 41. § (1) bekezdés

⁴⁵ Möt. 106. § (2) bekezdés

⁴⁶ Möt. 41. § (2) bekezdés

⁴⁷ A képviselő-testület szervei közül kizárólag a községi szintet érintő tisztségek és szervek kerülnek elemzésre.

VI.1. A képviselő-testület

A települési önkormányzat képviselő-testületének számát a helyi önkormányzati képviselők és polgármesterek általános választása évének január 1-jei lakosságszáma alapján kell meghatározni.⁴⁸

„A 10 000 vagy ennél kevesebb lakosú település - egyéni listás választási rendszerben - egy választókerületet alkot, amelyben a képviselők száma:

- a) 100 lakosig 2 fő,
- b) 1000 lakosig 4 fő,
- c) 5000 lakosig 6 fő,
- d) 10 000 lakosig 8 fő.”⁴⁹

VI.2. Polgármester

A polgármestert a települések választópolgárai közvetlenül választják⁵⁰, aki megválasztását követően esküt tesz a képviselő-testület előtt, ez a tisztség gyakorlásának elengedhetetlen alapkövetelménye.⁵¹

A polgármester tisztségét főállásban vagy társadalmi megbízatásban látja el.⁵² A polgármester a képviselő-testület elnöke és egyben képviselője is. A testületi ülés összehívója és vezetője.⁵³ „A polgármester tagja a képviselő-testületnek, a képviselő-testület határozatképessége, döntéshozatala, működése szempontjából önkormányzati képviselőnek tekintendő.”⁵⁴

A polgármester irányítja a hivatalt, a jegyző javaslatainak figyelembevételével meghatározza a hivatalnak feladatait az önkormányzat munkájának a szervezésében, a döntések előkészítésében és végrehajtásában; a jegyző javaslatára előterjesztést nyújt be a képviselő-testületnek a hivatal belső szervezeti tagozódásának, létszámának, munkarendjének, valamint ügyfélfogadási rendjének megállapítására. Ezen feladatait a képviselő-testület döntései szerint és saját hatáskörében végzi.

Gyakorolja a munkáltatói jogokat a jegyző, míg az egyéb munkáltatói jogokat az alpolgármester és az önkormányzati intézményvezetők tekintetében.

A jogszabály által hatáskörébe utalt államigazgatási ügyekben és hatósági hatáskörökben döntési joga van. Egyes hatásköreinek gyakorlását átruházhatja az alpolgármesterre, a jegyzőre, a hivatal ügyintézőjére; továbbá a hatáskörébe tartozó ügyekben szabályozza a kiadmányozás rendjét.⁵⁵

VI.3. Az alpolgármester

A polgármester helyettesítésére, munkájának segítésére annak javaslata alapján, a képviselő-testület titkos szavazással, minősített többséggel, legalább egy alpolgármestert saját

---

⁴⁸ 2010. évi L. törvény 3. §

⁴⁹ 2010. évi L. törvény 4. §

⁵⁰ 2010. évi L. törvény 12. § (1) bekezdés

⁵¹ Mötv. 63. §

⁵² Mötv. 64. § (1) bekezdés

⁵³ Mötv. 65. §

⁵⁴ Mötv. 66. §

⁵⁵ Mötv. 67. § (1) bekezdés

tagjai közül választ meg.⁵⁶ Az alpolgármester a polgármester irányításával látja el feladatait.⁵⁷ Az alpolgármesteri tisztség főállásban is ellátható, azonban betöltése igazodik a polgármesteréhez.⁵⁸

Már községi szinten is jellemző, hogy a képviselő-testület tagjaiból választott alpolgármesteren túl egy úgynevezett külsős alpolgármestert is választanak.

Azonban ezen alpolgármester nem tagja a képviselő-testületnek, a polgármestert a képviselő-testület elnökeként nem helyettesítheti, de a képviselő-testület ülésein tanácskozási joggal részt vehet. A külsős alpolgármester jogállására egyebekben a képviselő-testület tagjai közül választott alpolgármesterre vonatkozó szabályokat kell alkalmazni.⁵⁹

VI.4. A képviselő-testület bizottságai

A képviselő-testület állandó vagy egyes önkormányzati feladatok ellátásának időtartamára ideiglenes bizottságot hozhat létre. A képviselő-testület szervezeti és működési szabályzatában határozza meg bizottságait, rendelkezik tagjainak számáról, rögzíti feladat- és hatáskörét, működésük alapvető szabályait.⁶⁰

Már az alakuló vagy az azt követő ülésen a polgármester előterjesztésére a képviselő-testület köteles megválasztani a törvény által kötelezően létrehozandó és a szervezeti és működési szabályzatban meghatározott bizottságait.⁶¹ A száz fő alatti lakosságszámú településen a bizottsági feladatokat a képviselő-testület látja el. Az ezer lakos alatti településen a kötelező bizottsági feladat- és hatásköröket egy bizottság is elláthatja.⁶² A kétezernél több lakosú településen pénzügyi bizottságot létrehozása kötelező.⁶³

A bizottság elnökének és tagjainak megbízatása a képviselő-testület által történő megválasztással jön létre. A bizottság tagjává nem önkormányzati képviselő tag is választható. A nem önkormányzati képviselő tag jogai és kötelezettségei a bizottság ülésein megegyeznek az önkormányzati képviselő bizottsági tag jogaival és kötelezettségeivel.⁶⁴ „A bizottság elnökét és - az elnökkel együtt számított - tagjainak több mint a felét az önkormányzati képviselők közül kell választani. Nem lehet a bizottság elnöke vagy tagja a polgármester.”⁶⁵

A bizottság feladatköre kettős, egyrészt kezdeményezi és előkészíti a képviselő-testület döntéseit, másrészt önkormányzati döntést hozhat a képviselő-testület felhatalmazása alapján. Leggyakoribb bizottságok az ügyrendi bizottság, mely a képviselő-testület és bizottság tagjainak vagyonyilatkozattal kapcsolatos adminisztratív feladatait látja el, a pénzügyi (gazdasági) bizottság, mely a költségvetéssel, zárszámadással és az önkormányzati döntések pénzügyi vonatásával foglalkozik. A szociális bizottság, mely véleményezi a szociális és gyermekvédelmi tárgyú rendeleteket, szociális ellátások nyújtásáról határoz.

Egyre népszerűbb a települési értéktár bizottság a kulturális értékek megóvása érdekében.

A bizottságok működésének ügyviteli feladatait a polgármesteri hivatal vagy a közös önkormányzati hivatal látja el.⁶⁶

---

⁵⁶ Möt. 74. § (1) bekezdése

⁵⁷ Möt. 74. § (2) bekezdése

⁵⁸ Möt. 75. § (1) bekezdés

⁵⁹ Möt. 74. § (1) bekezdése

⁶⁰ Möt. 57. § (1) bekezdése

⁶¹ Möt. 43. § (3) bekezdés

⁶² Möt. 57. § (1) bekezdése

⁶³ Möt. 57. § (2) bekezdés

⁶⁴ Möt. 57. § (1) bekezdése

⁶⁵ Möt. 58. § (1) bekezdése

⁶⁶ Möt. 61. § (3) bekezdése

VI.5. A hivatal⁶⁷

A hivatali feladatok ellátása két módon lehetséges: önálló polgármesteri hivatal⁶⁸ működtetésével, illetve több önkormányzat által létrehozott közös önkormányzati hivatal⁶⁹ (a továbbiakban együttesen: hivatal) útján.⁷⁰ A hivatal Magyarországon a helyi önkormányzat hivatásos szakapparátusa.

A hivatal attól függetlenül, hogy a képviselő-testület szerve, továbbra sem gyakorol önálló döntési jogkört, ugyanakkor szerepe az önkormányzati működés szempontjából meghatározó, az adott önkormányzat tervszerű működésének, a közszolgáltatások színvonalas biztosításának záloga, amennyiben felkészült, magas szakmai szinten működő apparátussal bír.

A képviselő-testület és szervei – különösképp bizottság és társulás – működésével, a polgármester, valamint a jegyző feladat- és hatáskörébe tartozó ügyek döntésre való előkészítésével és végrehajtásával kapcsolatos feladatok ellátásáért felel.

Magyarországon 554 település tart fenn önálló polgármesteri hivatalt. 2583 település közös önkormányzati hivatalt alkot. Ebből 711 település közös önkormányzati hivatalt fenntartó község, város önkormányzata, amely egyben a hivatal székhelye is, 1913 településen kirendeltség vagy ügyfélszolgálat alapján biztosított a feladatellátás.⁷¹

VI.6. A jegyző

A hatályos jogszabályok alapján községi szinten is biztosított a jogi szakember, akit a polgármester pályázat útján határozatlan időre nevezi ki.⁷² A jegyző közszolgálati jogviszonyban áll a Kttv. szerint. A jegyzői kinevezés vezetői munkakörnek minősül.

A jegyző az önkormányzat közigazgatási szakmai vezetője. A magas szintű képzési követelmény előírásait az tette szükségessé, hogy a jegyzőnek meghatározó szerepe van az önkormányzati közigazgatás szakszerűségének és eredményességének biztosításában. Jelentős érdek fűződik ahhoz, hogy a jegyző szakmailag képzett, közigazgatási gyakorlattal rendelkező vezető legyen.

Jegyzővé az nevezhető ki, aki

„a) igazgatásszervező vagy közigazgatás-szervező alapképzési szakon, vagy jogász vagy államtudományi mesterképzési szakon szerzett szakképzettséggel vagy közigazgatási mesterképzési szakon szerzett okleveles közigazgatási szakértő vagy okleveles közigazgatási menedzser szakképzettséggel rendelkezik,

b) a (4) bekezdésben meghatározott esetet kivéve - jogi vagy közigazgatási szakvizsgával, vagy a Közigazgatási Továbbképzési Kollégium által a teljeskörűen közigazgatási jellegűnek minősített tudományos fokozat alapján adott mentesítéssel rendelkezik, és

c) legalább kétévi közigazgatási gyakorlatot szerzett.”⁷³

⁶⁷ https://www.ksh.hu/stadat_files/fo/fo/fo10010.html (2022.február 17.)

⁶⁸ 2000 főt meghaladó települések hozhatnak létre önálló polgármesteri hivatalt. További feltétel például a jegyző alkalmazása.

⁶⁹ Mötv. 85. § (1) bekezdése szerint: Közös önkormányzati hivatalt hoznak létre azok a járáson belüli községi önkormányzatok, amelyek közigazgatási területét legfeljebb egy település közigazgatási területe választja el egymástól, és a községek lakosság száma nem haladja meg a kétezer főt. A kétezer fő lakosság számot meghaladó település is tartozhat közös önkormányzati hivatalhoz.

Mötv. 85. § (2) bekezdése szerint: A közös önkormányzati hivatalhoz tartozó települések összlakosság száma legalább kétezer fő, vagy a közös hivatalhoz tartozó települések száma legalább hét.

⁷⁰ Mötv. 84. § (1) bekezdés

⁷¹ https://www.ksh.hu/stadat_files/fo/fo/fo10010.html (2022.február 17.)

⁷² Mötv. 82. § (1) bekezdése

⁷³ Kttv. 247. § (1) bekezdése

A jegyző ellátja a képviselő-testület és szervei működésével kapcsolatos általános, valamint az államigazgatási feladat- és hatásköröket.

VI.7. Társulások

A helyi önkormányzat számára az Möt. széles körű feladatokat állapított meg, melyet az ágazati törvények tovább növelhetnek, pontosíthatnak, kiegészíthetnek. Ez sok esetben eredményezte, hogy az önkormányzatok önként, későbbiekben kötelező erővel (pl. pénzügyi vagy személyi megfontolásból) más önkormányzatokkal együttműködjenek, társulások kapcsolatokat alakítsanak ki.

A képviselő-testület megállapodhat abban, hogy egy vagy több önkormányzati feladat- és hatáskör, valamint a polgármester és a jegyző államigazgatási feladat- és hatáskörének hatékonyabb, célszerűbb ellátására jogi személyiséggel rendelkező társulást hoz létre.⁷⁴ Az önkormányzati társulás létrehozása, megszüntetése, abból történő kiválás, a társulási megállapodás módosítása, társuláshoz való csatlakozás, abból történő kiválás a képviselő-testület át nem ruházható hatásköre.⁷⁵ A társulás tulajdonképpen az önkormányzati feladatok ellátásáért felelős képviselő-testületi szerv.⁷⁶

Községi szinten közneveléssel kapcsolatos feladatokat oldanak meg társulás formájában, például az óvodai nevelést. Jellemző a víziközmű társulás. Kötelező társulási forma a fent részletezett közös önkormányzati hivatal.

VII. A helyi önkormányzat és szervei Romániában

Romániában a közigazgatási-területi egységek közjogi jogi személyek, teljes jogképességgel és saját vagyonnal rendelkeznek.⁷⁷

A helyi autonómiát községek és városok szintjén a helyi közigazgatási hatóságok gyakorolják,⁷⁸ melyek a helyi tanácsok, mint tanácskozó hatóság és a polgármesterek, mint végrehajtó hatóságok.⁷⁹ A helyi tanácsok és polgármesterek a helyi közigazgatás hatóságaiként látják el a községek és városok közügyeit a jogszabályoknak megfelelően.⁸⁰

Romániában a helyi önkormányzatok ún. normatív jellegű határozatot hozhatnak feladatkörükben, például a szervezeti és működési rend, a helyi közszolgáltatások biztosítása, az intézmények működtetése, illetve különböző típusú – gazdasági, fejlesztési, területrendezési – tervek tárgyában.⁸¹ A polgármester pedig rendelkezést ad ki.⁸²

A helyi közigazgatási hatóságok közötti kapcsolatok vizsgálata során kijelenthető, hogy a községek, városok közigazgatási hatóságai és a megyei szintű közigazgatási hatóságok közötti kapcsolatok a helyi autonómia, törvényesség, együttműködés, szolidaritás, egyenlő bánásmód és felelősség elvén alapulnak. A helyi tanács és a polgármester, a megyei tanács és a megyei

⁷⁴ Möt. 87. §

⁷⁵ Möt. 42. § 5. pontja

⁷⁶ Möt. 41. § (2) bekezdése

⁷⁷ Közigazgatási törvénykönyv 96. cikk

⁷⁸ Közigazgatási törvénykönyv 105. cikk

⁷⁹ Közigazgatási törvénykönyv 106. cikk (1) bekezdés

⁸⁰ Közigazgatási törvénykönyv 106. cikk (3) bekezdés

⁸¹ Fábíán András: Az önkormányzati jogalkotás fejlődése és fejlesztési lehetőségei. Pécs, 2005. <https://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/fabian-adrian/fabian-adrian-vedes-ertekezes.pdf> (2021. október 21.) 10. o.

⁸² Közigazgatási törvénykönyv 196. cikk (1) bekezdés b pontja

tanács elnöke, valamint a községek, városok, települések közigazgatási hatóságai és a megyei közigazgatási hatóságok közötti kapcsolatokban nem lehet alárendeltségi viszony.⁸³

VII.1. Helyi tanács

A helyi tanács a törvényben meghatározott feltételekkel megválasztott önkormányzati képviselők⁸⁴ áll. A helyi tanács tagjait és a polgármestereket a helyi választásokról szóló törvényben megállapított feltételek mellett általános, egyenlő, közvetlen, titkos és szabad szavazással választják meg. A helyi tanács tagjai megbízatásukat 4 éves ciklus keretén belül gyakorolják.⁸⁵ A helyi tanácsosok száma prefektusi rendelettel állapítandó meg, a község Országos Statisztikai Intézet által január 1-i bejelentett lakosság száma alapján. A tanácsosok száma 1500 lakosság számig 9 fő, 1501 és 3000 között 11 fő, 3001 és 5000 között 13 fő, 5001 és 10 000 között 15 fő.⁸⁶

VII.2. Polgármester

A polgármester közhatalosi tisztséget tölt be,⁸⁷ megbízatása 4 évre szól.⁸⁸ A polgármester képviseli a községet, ő felel a helyi közigazgatás megfelelő működéséért. Biztosítja a helyi tanács döntéseinek megvalósítását, melyről évente beszámolót tart a tanács tagoknak. A védelmi feladatok is személyéhez kötöttek. Ellátja az anyakönyvvezetői tisztséget.

A polgármester hatáskört ruházhat át az alpolgármesterekre, a titkára vagy más tisztségviselőkre.⁸⁹

A polgármesteri feladatköröket két fő részre oszthatjuk – amennyiben a magyar rendszerezésnek kívánjuk megfeleltetni – az önkormányzati ügyekre és az államigazgatási feladatokra.

Az önkormányzati ügyek a lakosság közszolgáltatással való ellátását és a helyi tanács, valamint a hivatal működésével kapcsolatos feladatokat jelentik.

A polgármesternek a helyi tanács tevékenységében meghatározó szerepe van. Részt vesz a tanács ülésein, a tanács részére és felkérésére előterjesztéseket, jelentéseket és információkat nyújt. Gazdasági ügyeket érintve a jogszabályban meghatározott feltételekkel és határidőre elkészíti a község költségvetési tervezetét és zárszámadását, és jóváhagyásra a helyi tanács elé terjeszti. Tárgyalásokat kezdeményez a község nevében hitelfelvételre és értékpapír-kibocsátásra, továbbá az adózók megfelelő adóügyi nyilvántartásba vételével kapcsolatban ellenőrző funkciót lát el.

A község fejlesztése érdekében gondoskodik többek között a településrendezési tervek kidolgozásáról, azokat a helyi képviselő-testület elé terjeszti jóváhagyására, és eljár az abban foglaltak betartása érdekében. Felel az európai integráció során a környezetvédelmi és vízgazdálkodási területen vállalt kötelezettségek előírásainak betartásért.

---

⁸³ Közigazgatási törvénykönyv 85. cikk (1)-(2) bekezdés

⁸⁴ Közigazgatási törvénykönyv 111. cikk

⁸⁵ Közigazgatási törvénykönyv 128. cikk (1) bekezdés, valamint a 201. cikk

⁸⁶ Közigazgatási törvénykönyv 112. cikk (1) bekezdése

⁸⁷ Közigazgatási törvénykönyv 148. cikk (2) bekezdése

⁸⁸ Közigazgatási törvénykönyv 201. cikk

⁸⁹ Közigazgatási törvénykönyv 157. cikk (1) bekezdése

A hivatal ügyintézőinek kinevezése a polgármester megbízásából történik.⁹⁰ A helyi közigazgatási hatóság szakapparátusával – a titkár kivételével – a polgármester gyakorolja a munkáltatói jogokat.⁹¹

Az államigazgatási feladatok ellátásakor a polgármester, mint az állam képviselője végzi a rá osztott ügyeket, mint például a gyámhatósági és anyakönyvvezetői feladatainak gyakorlásával, a népszámlálással, a választások szervezésével és lebonyolításával, a polgári védelmi intézkedések megtételével kapcsolatos normatív aktusok által rá háruló feladatok. Ezen tevékenységét azon településen végzi, ahol megválasztották.⁹² A polgármester államigazgatási feladatkörének megfelelő ellátása érdekében a prefektustól támogatást igényelhet.⁹³

VII.3. Alpolgármester

A községben a polgármester mellett egy alpolgármester is tevékenykedik, akit titkos szavazással, abszolút szótöbbséggel választják meg a képviselő-testület tagjai közül, a polgármester vagy a helyi tanácsosok javaslatára. A polgármesternek törvényes helyettese, a polgármester megbízásából gyakorolja a rá háruló kötelezettségeket. Szintén közjogi funkciót tölt be.⁹⁴

VII.4. Bizottságok

A helyi tanács a megalakulást követően fő tevékenységi körönként kialakítja szakbizottságait, melyet a helyi tanács szervezeti és működési szabályzatában rögzít.⁹⁵ A bizottság tagjainak száma mindig páratlan.⁹⁶

A tagok jelölésénél figyelembe veszik a választási lehetőségüket, a szakmai felkészültségüket és tevékenységi körüket. Mivel a szakbizottságnak csak önkormányzati képviselő lehet tagja⁹⁷, egy tanács tag a testületi tagok számától függően legalább egy bizottságnak és legfeljebb 3 bizottságnak lehet tagja, amelyek közül az egyik a törzsbizottság.⁹⁸

A szakbizottságok fő feladata a tevékenységi körükbe tartozó önkormányzati határozattervezetek elemzése és véleményezése.⁹⁹

A helyi tanács az önkormányzati képviselők egyharmadának vagy a polgármesternek a javaslatára meghatározott időre helyi tanácsosokból álló külön elemző és ellenőrző bizottságot is létrehozhat.¹⁰⁰ Továbbá működhet az úgynevezett vegyes bizottság, mely szintén a helyi tanács vagy a polgármester kezdeményezésére meghatározott időtartamra jöhet létre, és tagságát illetően az önkormányzati képviselők mellett köztisztviselőkől és más szakemberekből is állhat.¹⁰¹

---

⁹⁰ Közigazgatási törvénykönyv 244. cikk (3) bekezdés

⁹¹ Közigazgatási törvénykönyv 157. cikk

⁹² Közigazgatási törvénykönyv 156. cikk (1) bekezdés

⁹³ Közigazgatási törvénykönyv 156. cikk (2) bekezdés

⁹⁴ Közigazgatási törvénykönyv 152. cikk

⁹⁵ Közigazgatási törvénykönyv 124. cikk (1) bekezdés

⁹⁶ Közigazgatási törvénykönyv 124. cikk (3) bekezdés

⁹⁷ Közigazgatási törvénykönyv 124. cikk (2) bekezdés

⁹⁸ Közigazgatási törvénykönyv 124. cikk (5) bekezdés

⁹⁹ Közigazgatási törvénykönyv 125. cikk (1) bekezdés

¹⁰⁰ Közigazgatási törvénykönyv 127. cikk (1) bekezdés

¹⁰¹ Közigazgatási törvénykönyv 127. cikk (3) bekezdés

VII.5. Hivatal

A polgármesteri hivatal jogi személyiséggel nem rendelkező, a helyi tanács működését és a helyi közösség aktuális problémáinak megoldását biztosító funkcionális struktúra. Végrehajtó hatóság, mely a polgármester, az alpolgármester, a polgármesteri hivatalban és a polgármester szakapparátusában foglalkoztatottakból áll.¹⁰²

A hivatal¹⁰³ teljesíti tulajdonképpen az adminisztratív munkát, többek között az anyakönyvi, a szociális és a gyámügyi feladatokat.¹⁰⁴

VII.6. Titkár¹⁰⁵

Minden község, város és municípium a helyi költségvetésből bérezett titkárral rendelkezik, akit a köztisztviselők jogállásáról szóló 1999.évi 188. számú törvény vezető köztisztviselők közé sorolt.

A titkár felsőfokú jogi, közigazgatási vagy államtudományi végzettséggel rendelkezik.¹⁰⁶ A titkári beosztásra több összeférhetetlenségi szabály vonatkozik, nem lehet házastársa vagy egyenes ági hozzátartozója a polgármesternek. A titkár nem lehet valamely politikai párt tagja. A fő feladata a törvényesség elvének betartását biztosítani. Ellátja a tanács jogi természetű munkáját, nyomon követi peres ügyeit, holott a törvényességi felügyeletet a kormány képviselője, a prefektus gyakorolja.

A titkár kötelezően részt vesz a helyi tanács ülésein. Gondoskodik a helyi tanács összehívásáról és a titkári munkák ellátásáról. A titkári feladatok magukba foglalják a helyi tanács határozattervezeteinek megfogalmazását, véleményezését, törvényességi szempontból való jóváhagyását, az ülés vitaanyagának előkészítését, a helyi tanács üléseiről készült jegyzőkönyvek kidolgozását.¹⁰⁷ Az ülés jegyzőkönyvének elfogadásától számított 3 napon belül a titkár a jegyzőkönyv egy példányát az önkormányzat és a polgármesteri hivatal honlapján közzéteszi.¹⁰⁸

Biztosítja a helyi tanács vagy a polgármester által kibocsátott okiratoknak az érdekelt hatóságokkal, intézményekkel és személyekkel való közlését, köztudomásra hozását. Hitelesítési feladatot végez, kivonatot vagy másolatot bocsát ki. Megteremti a helyi tanács, a polgármester és a prefektus közötti megfelelő kapcsolattartást. Koordinálja az irattári, statisztikai feladatokat, intézi a hivatali levelezést. A titkár felügyeli a hivatal¹⁰⁹ által ellátott anyakönyvi, a szociális és a gyámügyi feladatokat, tulajdonképpen az adminisztratív munka teljesítését.¹¹⁰

A végrehajtói apparátusból a polgármester legfontosabb segítője a község titkára, aki állását pályázat és versenyvizsga alapján tölti be. Elvileg a titkár független a polgármester személyétől és funkciójában stabil. Ebből csak törvényes előírások tiszteletben tartásával lehet elmozdítani. A titkár kinevezését a prefektus hajtja végre.¹¹¹

¹⁰² Közigazgatási törvénykönyv 5. cikk hh) pontja

¹⁰³ Egy községi hivatal alkalmazottainak száma 7 fő a becslt adatok alapján.

¹⁰⁴ Közigazgatási törvénykönyv 243. cikk

¹⁰⁵ A román közigazgatási nyelvezetben a törvény által is használt kifejezés a secretar, vagyis titkár, ugyanakkor a feladatkör a magyar jogrendben inkább a jegyzői jogkörnek felel meg, melynek román neve notar. A tanulmányban a közigazgatási törvénykönyv szerinti titkárként fogom nevezni.

¹⁰⁶ Közigazgatási törvénykönyv 242. cikke

¹⁰⁷ Coman et al.: i.m. p. 368.

¹⁰⁸ Közigazgatási törvénykönyv 138. cikk (17) bekezdés

¹⁰⁹ Egy községi hivatal alkalmazottainak száma 7 fő a becslt adatok alapján.

¹¹⁰ Közigazgatási törvénykönyv 243. cikk

¹¹¹ Józsa Attila: A városfejlesztés magyarországi és romániai tervezési eszközeinek összehasonlító elemzése az

VII.7. Társulások

A bizottsággal ellentétben a közigazgatási törvénykönyv röviden szól a társulások intézményéről. Két vagy több községnek joga van a törvénynek megfelelően együttműködni és társulni, jogi személyiséggel rendelkező közösségek közötti fejlesztő egyesületeket létrehozni.¹¹²

Közösségek közti fejlesztési társulásoknak nevezi a közigazgatási-területi egységek által a jogszabályoknak megfelelően övezeti vagy regionális érdekű fejlesztési projektek közös megvalósítására, illetve ellátására létrehozott, jogi személyiségű, magánjogi és közhasznú együttműködési struktúrákat, melyek célja a közszolgáltatások közös igénybevétele.¹¹³ Utal a helyi képviselő-testület azon hatáskörére, miszerint a jogszabályoknak megfelelően dönt a román vagy külföldi jogi személyekkel való együttműködésről vagy társulásról.¹¹⁴

VIII. A helyi önkormányzat feladatai Magyarországon

Az alaptörvényi szinten definiált, illetve az Mötv-ben meghatározott helyi önkormányzás fogalmából kiindulva megállapítható, hogy az önkormányzatok feladata a helyi közügyek önálló intézése a helyi lakosok érdekében. Az Mötv. 4. §-a rendelkezik róla. „A helyi közügyek alapvetően a lakosság közszolgáltatásokkal való ellátásához, valamint a helyi önkormányzás és a lakossággal való együttműködés szervezeti, személyi és anyagi feltételeinek megteremtéséhez kapcsolódnak.”

A helyi közügyek köre rendkívül széles, ez ügyben tág spektrumban nyilvánulhat meg a helyi önkormányzatok szabályozási autonómiája. A helyi közügy magába foglalja az önkormányzatok önként vállalt, illetve a kötelezően előírt feladat- és hatáskörét is.

Az Mötv. 13. § (1) bekezdése felsorolja a helyi közügyeket, melyek a következők:
„13. § (1) A helyi közügyek, valamint a helyben biztosítható közfeladatok körében ellátandó helyi önkormányzati feladatok különösen:

1. településfejlesztés, településrendezés;
2. településüzemeltetés (köztemetők kialakítása és fenntartása, a közvilágításról való gondoskodás, kéményseprő-ipari szolgáltatás biztosítása, a helyi közutak és tartozékainak kialakítása és fenntartása, közparkok és egyéb közterületek kialakítása és fenntartása, gépjárművek parkolásának biztosítása);
3. a közterületek, valamint az önkormányzat tulajdonában álló közintézmény elnevezése;
4. egészségügyi alapellátás, az egészséges életmód segítségét célzó szolgáltatások;
5. környezet-egészségügy (köztisztaság, települési környezet tisztaságának biztosítása, rovar- és rágszálóirtás);
6. óvodai ellátás;
7. kulturális szolgáltatás, különösen a nyilvános könyvtári ellátás biztosítása; filmszínház, előadó-művészeti szervezet támogatása, a kulturális örökség helyi védelme; a helyi közművelődési tevékenység támogatása;
8. gyermekjóléti szolgáltatások és ellátások;
- 8a. szociális szolgáltatások és ellátások, amelyek keretében települési támogatás állapítható meg;

---

erdélyi Barót Város fejlesztési tervei tükrében [https://antk.uni-nke.hu/document/akk-copy-uni-nke-hu/J%C3%B3zsa Attila PhD ertekezes 2021.05.17.pdf](https://antk.uni-nke.hu/document/akk-copy-uni-nke-hu/J%C3%B3zsa%20Attila%20PhD%20ertekezes%202021.05.17.pdf) (2022. február 22.) 87. o.

¹¹² Közigazgatási törvénykönyv 89. cikk (1) bekezdés

¹¹³ Közigazgatási törvénykönyv 5. cikk i) pontja

¹¹⁴ Közigazgatási törvénykönyv 129. cikk (9) bekezdés a) pontja

9. lakás- és helyiséggazdálkodás;
10. a területén hajléktalanná vált személyek ellátásának és rehabilitációjának, valamint a hajléktalanná válás megelőzésének biztosítása;
11. helyi környezet- és természetvédelem, vízgazdálkodás, vízkárelhárítás;
12. honvédelem, polgári védelem, katasztrófavédelem, helyi közfoglalkoztatás;
13. helyi adóval, gazdaságszervezéssel és a turizmussal kapcsolatos feladatok;
14. a kistermelők, őstermelők számára - jogszabályban meghatározott termékeik - értékesítési lehetőségeinek biztosítása, ideértve a hétvégi árusítás lehetőségét is;
15. sport, ifjúsági ügyek;
16. nemzetiségi ügyek;
17. közreműködés a település közbiztonságának biztosításában;
18. helyi közösségi közlekedés biztosítása;
19. hulladékgazdálkodás;
20. távhőszolgáltatás;
21. víziközmű-szolgáltatás, amennyiben a víziközmű-szolgáltatásról szóló törvény rendelkezései szerint a helyi önkormányzat ellátásért felelősnek minősül.”

A feladatlista azonban nem taxatív, csupán példálózó felsorolást ad, törvény további helyi önkormányzati feladatot állapíthat meg. „Másrésről pedig ez a felsorolás csak egy „étlapnak” tekinthető, hiszen a feladatokra vonatkozó konkrét szabályokat a szakági törvények határozzák meg (pl. mely önkormányzat, milyen feltételekkel látja el). Így azok nem mindegyike tekinthető kötelező feladatnak minden önkormányzatra nézve, hanem vannak közte önként vállalt feladatok is.”¹¹⁵

A helyi önkormányzat – a helyi képviselő-testület vagy a helyi népszavazás döntésével – önként vállalhatja minden olyan helyi közügy önálló megoldását, amelyet jogszabály nem utal más szerv kizárólagos hatáskörébe. Az önkormányzatok garanciát kapnak arra, hogy a közügyeket elláthatják, illetve teljes döntési jogosultsággal rendelkeznek. Az önként vállalt helyi közügyekben az önkormányzat mindent megtehet, ami jogszabállyal nem ellentétes.

IX. A helyi önkormányzat feladatai Romániában

A helyi önkormányzat feladatát a közigazgatási törvénykönyv a helyi tanács feladatainak felsorolása után, ugyanazon paragrafusban részletezi.

A helyi tanács saját hatáskörében és a törvényben meghatározott feltételek mellett biztosítja a helyi érdekű közszolgáltatások nyújtásához szükséges kereteket a helyi érdekű közszolgáltatások tekintetében:

- a) oktatás;
- b) a gyermekek, a fogyatékkal élők, az idősek, a családok és más szociálisan rászoruló személyek vagy csoportok védelmét szolgáló szociális szolgáltatások;
- c) egészség;
- d) kultúra;
- e) ifjúság;
- f) sport;
- g) közrend;
- h) vészhelyzetek;
- i) környezetvédelem és helyreállítás;

---

¹¹⁵Nagy Klára: Paradigmatikus változások, avagy változások előtt vagy változások után vannak-e az önkormányzatok? In Új Magyar Közigazgatás, 2019/2. szám, 5. o.

- j) a történelmi és építészeti műemlékek, parkok, közparkok és természetvédelmi területek megőrzése, helyreállítása és fejlesztése;
- k) városfejlesztés;
- l) személyek nyilvántartásba vétele;
- m) hidak és közutak;
- n) helyi érdekű közműszolgáltatások közösségi szolgáltatásai;
- o) sürgősségi szolgáltatások, például hegyimentés, életmentés és elsősegélynyújtás;
- p) szociális és közösségi igazgatási tevékenységek;
- q) szociális lakások és egyéb, a közigazgatási területi egység tulajdonában vagy kezelésében lévő lakások;
- r) a természeti erőforrásoknak a helyi közösség érdekében történő fejlesztése a közigazgatási területi egységen belül;
- s) egyéb, törvényben meghatározott helyi érdekű közszolgáltatások.¹¹⁶

X. A helyi önkormányzatok törvényességi felügyelete Magyarországon

A helyi önkormányzatok közigazgatási szervezeten belüli törvényességi kontrolljának formája 1990-től 2011-ig törvényességi ellenőrzés volt.

A helyi önkormányzatok törvényességi ellenőrzésének biztosítása a Kormány feladata volt, azonban a Kormány nem végzett közvetlenül ellenőrzési tevékenységet, azt 1990-1994. között a köztársasági megbízott, ezt követően a fővárosi és megyei közigazgatási hivatal (1994-2006.), majd a regionális közigazgatási hivatal (2007-2008.) látta el.¹¹⁷

A helyi önkormányzatok törvényességi ellenőrzése 2009 januárjában – a fővárosi és megyei közigazgatási hivatalok átalakításával – gyakorlatilag megszűnt. 2010-ben a Kormány megalakulásakor a helyi önkormányzatok törvényességi ellenőrzése súlyos anomáliákkal küzdött. Ezek egyrészt az akkori jogszabályok hiányosságaiból, másrészt a szervezetrendszer hibáiból eredtek. Az alkotmányellenes állapot feloldásának első lépésére 2010 őszén került sor, amikor létrehozták a fővárosi és megyei közigazgatási hivatalokat, amely lehetőséget adott a helyi önkormányzatok feletti törvényességi ellenőrzési jogkör visszaállítására.

A helyi önkormányzatok törvényességi ellenőrzésének célja mind a települési, mind a megyei (területi) önkormányzatok jogszerű működésének biztosítása volt. Az ellenőrzés során a jogszerűség (jogszabályoknak való megfelelés) került vizsgálatra, azonban egyéb szempontokra (célszerűségi, eredményességi, gazdaságossági, hatékonysági szempontokra stb.) nem terjedt ki. A törvényességi ellenőrzés utólagos kontroll, ugyanis a törvényességi ellenőrzési jogkör a megalkotott, meghozott döntésekre terjedt ki.

2011 áprilisában elfogadta az Országgyűlés Magyarország Alaptörvényét, amely rögzítette a helyi önkormányzatok feletti törvényességi felügyelet bevezetését. Az általános felfogás szerint az ellenőrzés mindig utólagos, a felügyelet viszont az előzetes beavatkozást is lehetővé tesz. A felügyelet az állami szervek olyan hatásköre, amely biztosítja számukra, hogy hatékony jogi eszközökkel befolyást gyakoroljanak az ellenőrzött szerv tevékenységének törvényességére.¹¹⁸

A helyi önkormányzatok törvényességi felügyeletének alapvető szabályozása az Alaptörvényben és az Möt.v.-ben is megjelent. A Kormány a fővárosi és megyei kormányhivatal

¹¹⁶ Közigazgatási törvénykönyv 129. cikk (7) bekezdése

¹¹⁷ Gyurita Erzsébet Rita: A helyi önkormányzatok törvényességi felügyelete (doktori értekezés). Győr, 2019. 119. o.

¹¹⁸ Tábit Renáta: A helyi önkormányzatok és a központi állami szervek kapcsolata. In Fogarasi József: A helyi önkormányzatok. HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2010. 524-525. o.

útján biztosítja a helyi önkormányzatok törvényességi felügyeletét.¹¹⁹ A helyi önkormányzatok törvényességi felügyeletét a Kormány a helyi önkormányzatok törvényességi felügyeletéért felelős miniszter irányításával a helyi önkormányzatokért felelős miniszterrel egyetértésben biztosítja.¹²⁰

A törvényességi felügyelet

- a) a szervezet, a működés, a döntéshozatali eljárás, valamint
  - b) a döntések (rendelet, határozat) jogszerűsége, továbbá
  - c) a törvényen alapuló jogalkotási, továbbá a jogszabályon alapuló döntési és feladatellátási (közszolgáltatási) kötelezettség teljesítésére
- terjed ki.¹²¹

A kormányhivatal a következő, Mötv.-ben rögzített törvényességi felügyeleti eszközökkel élhet: felhívás¹²², képviselő-testület ülésének összehívása¹²³, önkormányzati rendelet Alaptörvénybe és jogszabályba ütközésének vizsgálatára irányuló eljárás kezdeményezése¹²⁴, mulasztás megállapítása¹²⁵, aktuspótlás¹²⁶, az önkormányzati határozat közigazgatási ügyben eljáró bíróság előtti megtámadása¹²⁷, mulasztási per indítása¹²⁸, törvényességi felügyeleti bíróság kiszabása¹²⁹.

XI. A helyi önkormányzatok törvényességi ellenőrzése Romániában

A helyi közigazgatási hatóságok törvényességi ellenőrzéséért a Kormány felelős, melyet helyi szintű képviselője útján, a prefektus¹³⁰ közreműködésével lát el.

A kormány minden megyében (és Bukarestben) egy-egy prefektust nevez ki.¹³¹ A prefektus vezető köztisztviselő, a státuszát pályázat útján lehet betölteni. Politikai tevékenységet nem folytathat, a tisztség stabil, kormányváltástól független.¹³² A prefektus feladatkörét törvényben szabályozták, a 340/2004. számú törvény rendelkezett a prefektusról és a prefektus intézményéről. Feladatait a 2019. évi 57. számú közigazgatási törvény részletezi.

A prefektus gondoskodik a helyi közigazgatási hatóságok által hozott aktusok törvényességének ellenőrzéséről.¹³³ A prefektus megtámadhatja a jogellenesnek ítélt a megyei tanács, a helyi tanács és a polgármester által hozott döntéseket. Az illetékes közigazgatási bírósághoz fordulhat a közigazgatási jogvitákról szóló törvény értelmében.¹³⁴ A megtámadott határozat végrehajtását fel kell függeszteni.¹³⁵

A prefektus által alkalmazható eszközök „listája” szűkebb, mint amit hazánk esetében a kormányhivatal birtokol, egyéni és normatív jellegű döntéseket hozhat, végzés, rendelet

---

¹¹⁹ Alaptörvény 34. cikk (4) bekezdése

¹²⁰ Mötv. 127. és 129. §

¹²¹ Mötv. 132. § (3) bekezdés

¹²² Mötv. 134. §

¹²³ Mötv. 135. §

¹²⁴ Mötv. 136. §

¹²⁵ Mötv. 137. §

¹²⁶ Mötv. 138. §

¹²⁷ Mötv. 139. §

¹²⁸ Mötv. 140. §

¹²⁹ Mötv. 141. §

¹³⁰ A prefectul magyar megjelölésére a romániai magyar fordítók a kormány megbízott kifejezést használják.

¹³¹ Románia Alkotmánya 122.cikk (1) bekezdése

¹³² Szamel et al.: i.m. 830. o.

¹³³ Közigazgatási törvénykönyv 249. cikk (4) bekezdés

¹³⁴ Közigazgatási törvénykönyv 255. cikk (2) bekezdés

¹³⁵ Románia Alkotmánya 122.cikk (4) bekezdése

formájában.¹³⁶ A prefektus ellenőrzési tevékenysége mellett irányítási, útmutatási feladatot is végez. Fogadja a helyi hatóságoktól érkező iránymutatási kérelmeket, és adott esetben más központi közigazgatási hatóságokkal konzultál véleményalkotás céljából, majd véleményt nyilvánít, melyet közöl a kérelmezővel.¹³⁷

XII. Összegzés

Mindkét vizsgált ország közigazgatásának átszervezése 1989-ben zajlott le, az a rendszerváltáshoz és a központi tervutasításos rendszer összeomlásához kapcsolható. Magyarország történelmében 1990-ben a helyi önkormányzatiság konstituálása kifejezetten óriási horderejű esemény volt. Mindent a testületi demokráciáért, a minél több jogi korlátot a közigazgatás elé, a minél gyengébb központot és minél erősebb helyi önállóságot politikai kampánya hazánkban valóban nagy történelmi hiányokat számolt fel.

Romániában az új alkotmány ugyan bevezeti a decentralizáció elvét¹³⁸, azonban ez a közel fél évszázad alatt konszolidálódott, erősen centralizált államigazgatásban aligha érvényesül.¹³⁹

Az 1990-es években a magyar önkormányzati rendszer átalakulásakor az önkormányzatiság fogalmának félreértelmezése során egy elaprózódott, összefogásra nem képes rendszer jött létre.¹⁴⁰

Románia esetében is jelentkezett ez a probléma, ezért a településhálózatról szóló törvény korlátozta a községek rendszerének elaprózódását, ezért legalább 1500 lakost, kiegyensúlyozott költségvetés lehetőségét, belső közúti vagy vasúti kapcsolatok, valamint az alapvető közintézményekhez szükséges épületek meglétét írta el ő. Ennek ellenére sok helyen – különösen az erdélyi területeken – jellemző a korábban önálló községek önállósulási törekvése, ami a negyvenes években vagy a századfordulón épült infrastruktúra miatt viszonylag könnyen megvalósulhatott.¹⁴¹

Az önkormányzati rendszer mindkét országban kiépült. Alkotmányos szinten meghatározott közigazgatási szempontból a vizsgált országok területi beosztása, mely alapvetően egyezőséget mutat: fővárosra, megyékre, városokra és községekre tagozódnak. Községi szinten mindkét helyen helyi önkormányzatok működnek.

A közigazgatási szervek hazánkban önálló (független) és átruházott (delegált) hatáskörrel bírnak, míg Romániában kizárólagos, megosztott és átruházott hatáskört gyakorolnak a törvény szerint.¹⁴²

Az alapjogszabályok mindkét állam jogrendszerében adottak, a hatóságok feladatellátása szabályozott.

A helyi önkormányzathoz való jog biztosítása Magyarország esetében az Alkotmányban garantált jogként jelent meg. Később ez Magyarország Alaptörvényében már nem kapott helyet, helyette sarkalatos törvényben, az Möt.-ben került szabályozásra: „Az Országgyűlés elismeri és védi a helyi választópolgárok közösségének önkormányzathoz való

¹³⁶ Közigazgatási törvénykönyv 275. cikk

¹³⁷ Közigazgatási törvénykönyv 256. cikk

¹³⁸ Románia Alkotmánya 119. cikkelye

¹³⁹Bajtalan Hunor: A regionalizáció folyamata Romániában: 1859–2013. <https://www.erdelyitarsadalom.ro/files/et22/et-bbu-22-04.pdf> (2022. február 15.) 75. o.

¹⁴⁰Horeczki Réka: Románia és Magyarország kisvárosai http://www.regscience.hu:8080/jspui/bitstream/11155/1044/1/horeczki_romania_2015.pdfhttp://www.regscience.hu:8080/jspui/bitstream/11155/1044/1/horeczki_romania_2015.pdf (2022. február 28.) 80. o.

¹⁴¹Csák László: Romániai kis- és középvárosok „jelentéktelensége” http://epa.uz.ua/02200/02251/00034/pdf/EPA02251_Ter_es_tarsadalom2444.pdf (2022. február 28.) 185. o.

¹⁴² Közigazgatási törvénykönyv 110. cikk (1) bekezdése

jogát.” Románia Alkotmánya nem szól kifejezetten az önkormányzás jogáról, ellenben a helyi autonómiáról és a decentralizációról rendelkezett, mely a közigazgatási törvénykönyvben is helyet kap.

Az Möt. rögzíti, hogy az önkormányzati feladatok ellátását a képviselő-testület és szervei biztosítják. A képviselő-testület szervei: a polgármester, a főpolgármester, a megyei közgyűlés elnöke, a képviselő-testület bizottságai, a részönkormányzat testülete, a polgármesteri hivatal, a megyei önkormányzati hivatal, a közös önkormányzati hivatal, a jegyző, továbbá a társulás.

A közigazgatási törvénykönyv általános rendelkezéseknél rögzíti a helyi közigazgatási hatóságokat, melyek a helyi tanácsok, polgármesterek és megyei tanácsok.¹⁴³ Magyarországgal ellentétben, Romániában a bizottság, társulás és a titkár nem nevesített e minőségben.

Hazánkban a képviselő-testület mandátuma és a polgármester megbízatása 5 évre szól, Romániában 4 évente tartanak helyi önkormányzati választásokat.

Ezt leszámítva a polgármesteri tisztség két országbeli összevetése során megállapítottam, hogy mind betöltése, mind feladatellátása során „azonos mérce szerint” történik.

Alpolgármesteri tisztség esetében a magyar jogszabály lehetőséget ad külsős alpolgármester megválasztására, a román szabályozásban erre példát nem találtam.

Az Möt. lehetőséget ad arra, hogy a bizottság tagjává nem önkormányzati képviselő tag is választható. Ez a román közigazgatási törvénykönyv által a szakbizottság, valamint az elemző és ellenőrző bizottság esetében kizárt, kizárólag a vegyes bizottságokban van mód külsős személy részére tagságot biztosítani.

A magyar jogban nincs törvényileg leszabályozva a bizottság tagjainak létszáma, azt a képviselő-testület határozza meg az SZMSZ-ben. A bizottság létszámának meghatározásánál több szempontra kell tekintettel lenni. A bizottság által ellátandó feladatok nagyságára és a képviselő-testület létszámára, valamint igazodni kell a bizottság testületi jellegéhez is. Ennek következtében a páratlan számú létszám és minimálisan 3 fő az elfogadott.

A román jogban a közigazgatási törvénykönyv rendelkezik a bizottság tagjainak számáról, igaz minimális és maximális számot nem rögzít, csak azt, hogy a bizottság létszáma mindig páratlan.¹⁴⁴

A legfontosabb különbség a feladatellátásban mutatkozik. Míg az Möt. szerint a bizottság a javaslattétel, véleményezés funkciók mellett önkormányzati ügyekben döntést hozhat, addig ez a hatáskör a román bizottságokat nem illeti meg.

A jegyző és a titkár elemzésekor a mérleg nyelve az azonosság irányába mozgott. Mindkét tisztség köztisztviselői jogviszony, mely egyben vezető beosztásnak minősül. A kinevezés feltétele a felsőfokú jogi, közigazgatási vagy államtudományi végzettség. Az összeférhetlenségi előírások is egybevágóak. Az önkormányzatiság szempontjából az ellátandó feladat is azonos. A fő feladatuk a törvényesség elvének betartását biztosítani.

A nyílt ülésről készült jegyzőkönyvek nyilvánosak, bárki számára megismerhetők, azokat mind Magyarországon, mind Romániában közzé kell tenni az önkormányzat honlapján. Hazánkban a jegyzőnek az ülést követően tizenöt napja van a testület ülésének jegyzőkönyvét elkészíteni, megküldeni a felettes szervnek, a kormányhivatalnak¹⁴⁵, majd ezek után várható el a honlapon való közzététellel a lakosság általi megismerése. Külön határidőt nem szab az Möt., azonban az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény szerint „változást követően azonnal”. Ezen megközelítésből legkésőbb az ülést követő 16. napot jelentené, ám a gyakorlatban jóval későbbi feltöltési időpontok jellemzőek.¹⁴⁶

¹⁴³ Közigazgatási törvénykönyv 3. cikk

¹⁴⁴ Közigazgatási törvénykönyv 124. cikk (3) bekezdés

¹⁴⁵ 338/2011. (XII. 29.) Korm. rend. 8/A. (5) bekezdése

¹⁴⁶ 2011. évi CXII. törvény 37. § (1) bekezdés, 1. sz. melléklet II. 8. pont

A román „jegyzőkolléga” számára a jogalkotó igencsak szűkös határidőt megszabva az ülés jegyzőkönyvének elfogadásától számított 3 napon belül köteles a jegyzőkönyv egy példányát az önkormányzat és a polgármesteri hivatal honlapján közzétenni.¹⁴⁷

A két titulus elemzése során különbözőség is fellelhető, mely esetben nem elsősorban a megnevezésükre gondolok, hanem jogállásukra. Hazánkban a kinevező szerv a polgármester, addig Románia esetében a prefektus. (Magyarországon a kormány megbízottnak megfeleltethető személy)

Érdeemes szólni a polgármester – jegyző, illetve a polgármester – titkár viszonyáról. A horizontális viszonyrendszer vizsgálatában Pálné Kovács nyomán kétféle modellt különböztethetünk meg: az önkormányzat állhat egyszemélyi vagy kettős irányítás alatt. Az egyszemélyi vezetést az erős polgármester jeleníti meg, akinek szerepét erősíti közvetlen megválasztásából fakadó legitimitása, a testülettel szembeni erős jogköre és hivatal-irányító funkciója. Az egyszemélyi vezetés dominanciáját csökkentheti, ha a polgármestert nem közvetlenül a választópolgárok, hanem a testület választja meg. A kettős vezetésű modellben a képviselő-testület és a hivatal vezetése elválik és így a hivatal vezetője is erős jogkörökkel rendelkezik, kiegyensúlyozva ezáltal a politikai vezetést megjelenítő polgármestert. A hivatal vezetése az egyszemélyes modellben is külön embert kíván, azonban itt a hivatalvezető a polgármester alá rendelve látja el a feladatát.¹⁴⁸

Romániában a megismert tények, adatok alapján egyszemélyi vezetés a jellemző, míg a magyar önkormányzati szabályozás látszólagos kétféjű modellt intézményesít. Hazánkban a jegyző az Möt. hatályba lépésével a polgármester által kinevezett vezetővé vált, mely a polgármesteri függést erősítette, szemben az Ötv. hatályossága idején a testület által kinevezett „függetlenségével”.

Társulás létrehozása mindkét esetben a testület kizárólagos hatásköre. Magyarország Alaptörvénye és Románia Alkotmánya is nevesíti a törvényességi kontrollt, illetve mind az Möt., mind a román közigazgatási törvénykönyv rendelkezik e hatáskorról. Mindkét vizsgált állam esetében a Kormány felel a helyi közigazgatási szervek törvényességi ellenőrzésért, felügyeletéért.

Magyarországon ezen feladatkör a Kormány általános hatáskörű területi dekoncentrált szerve útján biztosított, a kormányhivatal által, míg Romániában a Kormány helyi kinevezett szerve, a prefektus révén. Hazánkban törvényességi felügyeletnek nevezik (a korábban használatos törvényességi ellenőrzést váltva), Romániában ellenőrzésről szól a jogszabály. Megjegyzem, amíg a magyar rendszerben helyi szinten a jegyzőt tekintik a törvényesség őrének, „másodfokon” a kormányhivatal felel a jogszerűségért, addig a román jogrendben a helyi szinten a prefektus szavatolja a törvény és a közrend betartását.

Hazánkban az Möt. kiemeli, hogy a felügyelettel a képviselő-testület minden szerve – hivatal kivételével – érintett¹⁴⁹, míg Romániában kizárólag a tanács és a polgármester kerül megnevezésre.

A prefektusnak törvényességi ellenőrzése során nincs joga közvetlen beavatkozásra az önkormányzatok tevékenységébe, a törvénytelennek vélt közigazgatási aktust (helyi vagy tanácsi határozatot, a polgármester vagy a megyei tanács elnökének rendelkezését) közigazgatási bírósági eljárással megtámadhatja. A kormányhivatal aktuspótlással élhet az önkormányzat mulasztása során. A kormányhivatal szélesebb eszközkörrel rendelkezik, mint a prefektus.

¹⁴⁷ Közigazgatási törvénykönyv 138. cikk (17) bekezdés

¹⁴⁸ Pálné Kovács Ilona: Helyi kormányzás Magyarországon. Dialóg Campus Kiadó, Budapest - Pécs, 2018, 57-58. o.

¹⁴⁹ Möt. 132. § (2) bekezdés

Az elemzett országok duális közigazgatási rendszerrel rendelkeznek, vagyis az államigazgatási és önkormányzati igazgatás elkülönül egymástól. A községi önkormányzatok elsődleges jellemzője a helyi állampolgárok általi, adott közigazgatási terület felett gyakorolt hatalom, egyfelől, mint eredeti, önálló hatáskör(ök) vagy más kifejezéssel: önkormányzati feladat- és hatáskör; másfelől pedig átvett, úgy is mint dekoncentrált hatáskör(ök) vagy más kifejezéssel: államigazgatási feladat- és hatáskörök. Az önkormányzatok alapvető feladata saját területük komplex fejlesztése és a lakosság közszolgáltatásokkal való ellátása.

E téma vizsgálatához a jogszabályok elemzése megfelelő alapul szolgált, a román közigazgatással foglalkozó tanulmányok kiegészítő értelmezést adtak. A kiválasztott országok közigazgatási struktúrája és működése egyszerre hasonlít egymásra és különbözik is egymástól, de pont ezért ad lehetőséget az összevetésre. A tanulmány a vizsgált országok sajátosságainak kiemelésére törekedett. Fő célja volt, hogy az eredmények értékelésével releváns információkat szolgáltasson a román és magyar helyi önkormányzatok jelenlegi rendszerének összevetéséről.

A Végrehajtó; régen és napjainkban, avagy az „arányos” végrehajtási eljárás

*„Mikor tanuljuk meg végre, hogy valamennyien
egyetlen rendszer alkotóelemei vagyunk?
A míg a világot el nem tölti az embertársaink iránti szeretet,
mégpedig fajra, színre és vallásra való tekintet nélkül,
amíg életünket és tetteinket nem hatja át az összetartozás érzése,
amíg az emberek tömegei nem éreznek felelősséget
társaik boldogulása és jóléte iránt,
addig sosem valósulhat meg
a társadalmi igazságosság.”*

Helen Keller

I. Bevezetés

A bírósági végrehajtó sosem volt és vélhetően sosem lesz népszerű figura Magyarországon, gyaníthatóan persze ezzel országunk nem egyedi. A létbizonytalanságba került emberek régen is és most is rettegnék tőle, olyannyira, hogy valóságos negatív irodalmi hőssé vált. A bohémek és művészek egykor gúnnyal illették, mint Karinthy, a „nevető bölcs”, ahogy pályatársai nevezték. Róla például feljegyezték, hogy éppen törzshelyén, a Hadik kávéházban biliárdozott, amikor egyszer csak megjelent valamelyik rendszeresen nyakára járó végrehajtó, hogy a foglalást elvégezze, miután otthon nem találta.² Karinthy, mikor meglátta így sóhajtott fel: „Foglaljon helyet, kedves barátom, úgy látom már, fiam, maga tőlem fog nyugdíjba menni...”

Ábrányi Emil egyfelvonásos vígjátékot is írt: A végrehajtó címmel, amelynek 1886. február 15-ei premierje³ – aligha mondhatni, hogy véletlenül - néhány évvel azután volt, hogy az Országgyűlés elfogadta az 1881. évi LX. törvénycikket a bírósági végrehajtásról. A színdarabban azonban éppenséggel a végrehajtó menti meg a szegény özvegyet a gonosz hitelezőtől, aki a végrehajtás elengedése fejében annak nevelt lányát követeli magának nőül. Bár az is igaz, hogy annak a végrehajtónak ez lesz az utolsó ügye, mivel egyszersmind fel is hagy a mesterségével.⁴

A végrehajtó szerepel nem egy magyar népdalban is. Például így: „Egzekválni jön a bíró, / utána a végrehajtó /, elviteti az ágyunkat /, utolsó véka búzáinkat.”⁵

¹ PhD hallgató Károlyi Gáspár Református Egyetem, Konzulens: Dr. habil. Birher Nándor tanszékvezető, Jogtörténeti Jogelméleti és Egyházjogi Tanszék

² Szoták Attila: Karinthy és a végrehajtó, https://tozsdemamor.blog.hu/2011/10/11/karinthy_es_a_vegrehajto?layout=5 (2022. május 23.)

³ https://mandadb.hu/dokumentum/583734/brnyi_Emil_A_vegrehajto_16332.pdf (2022. május 23.)

⁴ Dr. Trócsányi László beszéde, https://www.parlament.hu/naplo40/085/n085_0002.htm (2022. május 21.)

⁵ <https://www.zeneszoveg.hu/dalszoveg/117905/nepdal/igyuk-a-bort-jo-vastagon-zeneszoveg.html>. (2022. április 20.)

A az ókori Rómában a fizetésképtelen adós testére menő végrehajtás kétségtelenül a kor szigorát és adós gyengébb pozícióját mutatja,⁶ azonban már akkor törvények védték az adóst a hitelezőkel szemben,⁷ érezvén azt, hogy egy bizonyos egyensúly tartása elengedhetetlen.

Ám bármennyire nem örvendenek és soha nem is örvendtek – mint az előzőekben felsorolt kitekintésből is tisztán kivehető – a végrehajtók nagy népszerűségnek, mondhatni nevezhetnének őket a jog „fekete bárányainak”⁸ is, szükség van rájuk, tekintve, hogy „az alternatíva ennek a funkciónak a reprivatizációja lenne, pénzbehajtás, önbíráskodás.”⁹ A jogalkotó, illetve a jogalkalmazó feladata tehát egyaránt az, hogy a végrehajtást a lehető legemberibbé, egyúttal a leghatékonyabbá és a jogállami követelményeknek a legmegfelelőbbé tegye.

Vajon törvényszerű kell legyen, hogy a jövőben is ez a tendencia folytatódik tovább a végrehajtó és eljárása tekintetében, vagy van lehetőség a végrehajtói szakma „fehérítésére”?

Kutatásom során a szolidaritás és a bírósági végrehajtás kapcsolatát különböző nézőpontokból vizsgálom. Javaslatot teszek újabb rendszerek kialakítására, amely a végrehajtási eljárásokat egy észszerűbb és vélhetően igazságosabb szociális rendszerhez is kapcsolná. A rendszerek kialakításával közvetlenül az igazolhatóan nehéz helyzetbe került adósok segítése volna a cél, ami értelemszerűen a végrehajtást kérőkre is hatással lenne, tekintve, hogy az eljárások lefolytatását segíthetné és az adósokra is ösztönzőleg hatna. A köznapi szóhasználatban a szolidaritás kölcsönös kötelezettségvállalást, egymás megsegítésének készségét jelenti. Véleményem alapján a kölcsönösségen van a hangsúly, vagyis egy olyan szolidaritásközösség kialakítása volna a cél, melyben ki-ki a saját teljesítőképesége alapján viseli a terheket, mint például a társadalombiztosítás. Az eljárások során alapvető fontosságúnak tartom a szolidaritás kérdését, ellenben ebben a tanulmányban, a kölcsönösséget mellőzve nem az adósok, hanem kizárólag a végrehajtást kérők oldaláról közelítem azt meg. Teszem ezt azért, mivel az adósok kellő visszhanghoz jutnak a média-, vagy az adósokat megsegítő különböző szervezetek és állami intézkedések révén, miközben a végrehajtást kérőkről nem esik szó. Mintha az adós által betöltött pozíció önmagában feltétlen védelmet érdemelne, és elítéljük azt, aki a követelésének igyekszik érvényt szerezni. Vélhetően mindez betudható annak a kellemetlen, ám valószínűleg sokunk életében már megtapasztalt érzésnek is, amikor nem annak van büntudata, aki tartozik, hanem annak, aki azt jogosan visszakéri.

Meglátásom alapján, nem helyénvaló kizárólag az egyik fél érdekét, a másik fél érdeke elé helyezni, azaz csak az egyik fél részére, egyoldalú kedvezményeket biztosítani. Ahogyan a végrehajtási eljárások során is alapelv az arányosság, illetve a fokozatosság, úgy a szolidaritás is arányosan kell, hogy megvalósuljon. Iványi Gábor metodista lelkész szavaival élve: „Ha nem adod azt a másíknak, amit hasonló helyzetben magadnak elvárnál, egy napon talán majd hiába reménykedsz a szolidaritásban.”¹⁰

---

⁶ Jakab Éva: Gondolatok Pólay Elemér korai tanulmányaihoz: a nemzeti szocializmus és a római jog. Juridpol Fórum, 143.o. http://acta.bibl.u-szeged.hu/70790/1/juridpol_forum_010_002_125-145.pdf, (2022. május 25.)

⁷ A teljesítés helyetti adás (datio in solutum) a felek kölcsönös akaratával már igen korán megjelent az ókori Rómában – azaz a feleknek nyitva állt a lehetőség a kötelelem tárgyának a megváltoztatására, ha az adós az eredetileg kikötött szolgáltatást nem tudta felajánlani teljesítésre (in solutum dare és accipere, pro debito accipere). Pólay Elemér: Datio in solutum. Miskolc, 1938. 51. o. és Pólay Elemér: A kamat a római jogban. Miskolc, 1943., 112. o.

⁸ https://nepszava.hu/1014425_a-jog-fekete-baranya (2021. április 17.)

⁹ https://www.parlament.hu/naplo40/085/n085_0002.htm (2022. május 23.)

¹⁰ Iványi Gábor: Hajléktalanok, 1997. <https://mek.oszk.hu/05000/05054/05054.htm> (2021. április 20.)

II. A bírósági végrehajtásról röviden

Magyarországon a bírósági végrehajtás olyan önálló, törvényileg szabályozott eljárás, – a nemperes eljárások keretében – amelyben állami vagy meghatározott szempontból azzal azonosnak minősülő szerv, elsősorban vagyoni kényszer alkalmazása révén juttatja érvényre az állam által a konkrét egyedi ügyben fennállónak elismert és kikényszeríthető alanyi jogot, vagy előzetesen biztosítja a konkrét egyedi ügyben történő elismerés vagy kikényszeríthetőség előtt védelemben részesített alanyi jog későbbi érvényre juttatását.¹¹

A jogszabályok érvényre juttatását, az önkéntes jogkövetés hiányában, az állam kényszerítő ereje biztosítja. A jogi szankciók realizálása, egy sajátos jogintézmény, a végrehajtás útján történik.¹² A cél tehát az igazságszolgáltatás működése, mely elsősorban a kötelezett vagyona ellen irányul.

Magyarországon a bírósági végrehajtást külön törvény, a bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény (továbbiakban: Vht.) szabályozza. Azokra az eljárási kérdésekre pedig, melyeket a Vht. nem szabályoz, a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (továbbiakban: Pp.) rendelkezéseit kell alkalmazni.¹³

Bírósági végrehajtás útján kell tehát végrehajtani a bíróságok és a jogvitát eldöntő más szervek határozatait, továbbá az egyes okiratokon alapuló követeléseket.¹⁴

A nemperes eljárási jelleg hangsúlyozása sem elhanyagolható, mivel vannak olyan államok, ahol a bírósági végrehajtást a peres eljárás részének tekintik, és annak szabályait a Polgári Perrendtartás kódexe tartalmazza,¹⁵ mint például Romániában.

A végrehajtási eljárás alapvetően két szakaszra oszthatjuk. A végrehajtás elrendelésének folyamatára, majd a végrehajtás foganatosítására. Az első szakasz arra szolgál, hogy megállapítást nyerjen az a tény, hogy van-e helye a végrehajtásnak, avagy sem. A végrehajtás foganatosítása amennyiben az pénzkövetelésre folyik, a fokozatosság elve alapján először adós bankszámláján levő összegre, majd a munkabérére, azt követően ingó-, végső esetben az ingatlan vagyona folytatható le. Amennyiben a végrehajtási okirat alapján adós bármely vagyontárgya végrehajtás alá vonható, úgy Adós vagyontárgyinak foglалás megvalósul, szükség esetén pedig értékesítésre kerülhet. A végrehajtás foganatosításának szakaszában a legtöbb feladat a bírósági végrehajtókra hárul.

Előfordulhat az eljárások során olyan eset is, amikor adós külföldön rendelkezik számlaszámmal, akár munkahellyel is. A mai szabályozás a bírósági végrehajtás során, nem teszi lehetővé, hogy egy külföldi lakhellyel rendelkező adós esetében, a végrehajtó jogsegély keretében megkeresse a külföldi hatóságot. Ebből adódóan tehát, amennyiben adós külföldön vállal munkát, nyit számlaszámot, esetleg még ingó, ingatlan vagyonnal is rendelkezik, a végrehajtó semmit sem tehet annak érdekében, hogy a követelésnek érvényt szerezzen. Be kell lássuk, hogy a vagyon elvonásával, eltitkolásával, a külföldre való „meneküléssel”, az adósság kiegyenlítésének elhúzódásával a tartozás egyre növekszik, ami nem feltétlenül szolgálja az adós érdekeit. Végrehajtást kérő szemszögéből az elhúzódó követelések egyre nagyobb tartozást, kintlévőséget eredményeznek. Vajon van-e értelme a követelés növekedésének, ha soha nem lehet majd behajtani, mert kötelezett elhagyta az országot?

Magyarországon a tapasztalat arra enged következtetni, hogy az adósok – ha tehetik – előszeretettel adnak túl valamilyen formában vagyontárgyaikon, amikor a végrehajtás veszélye

¹¹ Kapa Mátyás: A közjegyző szerepe a bírósági végrehajtásban. In Közjegyzők közlönye, 2010/4. szám 21. o.

¹² Balogh Olga – B. Korek Ilona – Császi Ferenc – Juhász Edit: A bírósági végrehajtás, HvgOrac Kiadó, Budapest, 2009. 15. o.

¹³ Vht. törvény 9. §.

¹⁴ <https://birosag.hu/birosagi-vegrehajtas> (2021. március 17.)

¹⁵ Udvary Sándor: A bírósági végrehajtási eljárás; In Wopera Zsuzsa (szerk.): Polgári eljárásjog II. HvgOrac Kiadó, Budapest, 2013. 218. o.

fenyeget. A végrehajtási eljárás megindítását megelőzően számos kötelező jogi cselekménynek le kell folynia, így biztosítási intézkedés, vagy elidegenítési- és terhelési tilalom hiányában az adós kellő lehetőséget kaphat arra, hogy vagyontárgyait ingyenes vagy visszterhes jogügylet keretében, kellő időben elidegeníthesse. Végrehajtható vagyon hiányában az eljárásokat aligha lehet eredményesen lefolytatni, végrehajtást kérők pedig nem, vagy csak aránytalanul hosszú idő elteltével juthatnak a jogos követeléseikhez.

III. Az adóhatóság eljárása a végrehajtások terén

Fent említett eljárással ellentétben az adóhatóság a behajtások tekintetében hatékony eljárást folytat még akkor is, ha adós külföldre távozik. Adósokkal szemben a végrehajtási eljárást akkor is le lehet folytatni, ha adósok nem rendelkeznek magyarországi lakóhellyel, továbbá az önkormányzati adóhatóság által ismert, élő külföldi lakcímmel sem. Az önkormányzati adóhatóság a hatáskörébe tartozó adóval kapcsolatos behajtási jogsegélyt felettes szerve útján és a Nemzeti Adó- és Vámhivatal (továbbiakban: NAV) közvetítésével érvényesíti.¹⁶

A külföldön fogantatosítandó eljárési cselekmények vonatkozásában felmerülő nehézségek áthidalását szolgálja a nemzetközi jogsegély intézménye. Ide tartozhat valamely eljárési cselekmény elvégzése vagy irat kézbesítése.¹⁷

Az illetékes Megyei Kormányhivatal, mint felettes szerv a Hatósági Főosztály útján fogadja illetékességi területén a megkereséseket, majd azokat továbbítja az illetékes adóigazgatóságnak.¹⁸ A NAV belső eljárásrendje alapján ellenőrzi, majd formalizáló program segítségével a beérkező kérelmeket lefordítja. Ezt követően kiállítja az úgynevezett végrehajtást engedélyező egységes okiratot, amit elektronikus úton juttat el a tagállam társszervének.

A régi szabályozást 2013. április 21-én¹⁹ felváltva – az adókból, vámokból, illetékekből és egyéb intézkedésekből eredő követelések behajtására irányuló kölcsönös segítségnyújtásról szóló 2010/24/EU irányelvvel²⁰ összhangban – lépett hatályba egy új jogszabály, az Aktv.²¹ A törvényben nem szabályozott kérdésekre szubszidiárius jelleggel az Air²², továbbá az Art²³ rendelkezései alkalmazandók.

Az Aktv. III. fejezete rendelkezik az Európai Unió tagállamai közötti behajtási jogsegély szabályairól. Itt a helyi önkormányzatok által kivetett adóra, illetékre, továbbá az így keletkezett követelések megállapításával, ellenőrzésével kapcsolatban megállapított szankcióra, bírságra, pótlékra, díjra, pótdíjra, valamint igazolások és hasonló okiratok díjára,

---

¹⁶ Az adó- és egyéb közterhekkel kapcsolatos nemzetközi közigazgatási együttműködés egyes szabályairól szóló 2013. évi XXXVII. törvény (a továbbiakban: Aktv.) 39. § (2)

¹⁷ Kengyel Miklós – Harsági Viktória, Európai polgári eljárásjog, Osiris Kiadó, Budapest, 2009. 263. o.

¹⁸ Nemzeti Adó- és Vámhivatal szervezetéről és egyes szervek kijelöléséről szóló 273/2010. (XII.9.) Korm. rendelet 44. § (1)-(2)

¹⁹ Az adózás rendjéről szóló 2013. évi XCII. törvény (régii Akr.)

²⁰ A Tanács 2010/24/EU Irányelve (2010. március 16.) az adókból, vámokból, illetékekből és egyéb intézkedésekből eredő követelések behajtására irányuló kölcsönös segítségnyújtásról. Az irányelv (1) bekezdése értelmében: az egyes adókból és egyéb intézkedésekből eredő, más tagállami és uniós követelések behajtására irányuló, tagállamok közötti kölcsönös segítségnyújtás hozzájárul a belső piac megfelelő működéséhez. Biztosítja a költségvetési semlegességet, és lehetővé teszi, hogy a tagállamok a határokon átnyúló ügyletek esetében megszüntessék azokat a megkülönböztető védintézkedéseket, amelyeket a csalás és a költségvetési kiesések megakadályozására vezettek be.

²¹ Az adó és egyéb közterhekkel kapcsolatos nemzetközi közigazgatási együttműködés egyes szabályairól szóló 2013. évi XXXVII. törvény (továbbiakban: Aktv.)

²² adóigazgatási rendtartásról szóló 2017. évi CLI. törvény

²³ Az adózás rendjéről szóló 2017. évi CL. törvény

illetve e követelésekhez kapcsolódó kamatokra és díjakra vonatkozó részletszabályok találhatóak.²⁴ A tagállamokkal való adóügyi együttműködés információkérés, kézbesítés, behajtás, biztosítási intézkedés tárgyában valósulhat meg. Az információkérés a végrehajtáshoz szükséges releváns adatokra irányulhat, úgymint az adós azonosító adatai, lakcíme, székhelye, telephelye, végrehajtás alá vonható vagyontárgyai, bankszámla adatai, továbbá a helytállni köteles személyek. Kézbesítési megkeresés esetén mellékelni kell az irat eredeti példányát, vagy annak záradékolt hitelesített másolatát. A behajtási megkereséshez csatolni kell a végrehajtható okiratot és annak átvételét igazoló tértivevényét,²⁵ továbbá szükséges egy nyilatkozatot csatolni a követelés megállapításának, végrehajthatóvá válásának és elévülésének dátumáról. Amennyiben a végrehajtható okiratban csupán az adós neve és – nem élő – lakcíme szerepel, úgy feltétlenül közölni kell egyéb, az egyértelmű beazonosíthatóságát lehetővé tevő további adatot is. Az önkormányzati adóhatóság az alábbi feltételek teljesülése esetén tudja a sikeres eljárás reményében megindítani a nemzetközi adóbehajtást:²⁶

Kézbesítés iránti megkeresés esetén, ha a rendelkezésére álló kézbesítési eljárásokat kimerítette, kivéve ha

- a) nem áll módjában az okiratot a tagállami jogszabályok szerint kézbesíteni, vagy, ha
- b) az okirat ilyen kézbesítése aránytalan nehézséget okozna.²⁷

Behajtás iránti megkeresés esetén, ha

- a) a követelést vagy a végrehajtást engedélyező egységes okiratot Magyarországon nem vitatják²⁸,
- b) a magyar jog szerinti behajtási eljárásokat a megkereső hatóság előzetesen kimerítette.²⁹
- c) a megkeresés olyan követelésre vonatkozik, amelynek esedékességi napja és a megkeresés beérkezésének napja között nem telt el öt naptári évnél több idő,
- d) a követelés esedékességétől a megkeresés időpontjáig számított tíz naptári évnél több idő nem telt el,³⁰
- e) a követelés behajtása – az adós személy helyzete miatt – a tagállamban komoly gazdasági nehézséget nem okozna³¹
- f) a követelés összege az 1.500 €-nak megfelelő összeget³² eléri.³³

IV. A Tanács 2010/24 EU Irányelve az adókból, vámokból, illetékekből és egyéb intézkedésekből eredő követelések behajtására irányuló kölcsönös segítségnyújtásról

Az Irányelv hozzájárul a belső piac megfelelő működéséhez, biztosítja a költségvetési semlegességet. Lehetővé teszi, hogy a tagállamok a határokon átnyúló ügyletek esetében megszüntessék azokat a megkülönböztető védintézkedéseket, amelyeket a csalás és a költségvetési kiesések megakadályozására vezettek be.

---

²⁴ Aktv. 22. §.

²⁵ Art. 145. §

²⁶ Aktv. 39. § (1)–(2)

²⁷ Aktv. 26. § (4)

²⁸ kivéve az Aktv. 29. § (3) bekezdés második mondatának megfelelő eseteket

²⁹ Aktv. 31. § (1)

³⁰ Aktv. 33. § (3) és (4)

³¹ Aktv. 33. § (1)

³² Aktv. 33. § (2)

³³ <https://www.kormanyhivatal.hu/download/5/84/81000/T%C3%A1j%C3%A9koztat%C3%B3%20az%20ismert%20magyarorsz%C3%A1gi%20vagy%20k%C3%BCl%C3%B6ldi%20c%C3%ADmmel%20nem%20rendelkez%C5%91%20eur%C3%B3pai%20uni%C3%B3s%20%C3%A1llampolg%C3%A1rokkal%20kapcsolatos%20ad%C3%B3behajt%C3%A1s%C3%B3l.pdf> (2021. április 27.)

A tagállamok pénzügyi érdekeinek és a belső piac semlegességének megfelelőbb védelme érdekében, ki kell terjeszteni a behajtásra irányuló segítségnyújtás hatályát az olyan adókból (beleértve a vámokat is) és illetékekből eredő követelésekre is, amelyekre a behajtásra irányuló segítségnyújtás eddig nem vonatkozott. Ugyanakkor a segítségnyújtás iránti egyre gyakoribb megkeresésekkel való lépéstartás és a jobb eredmények elérése érdekében a segítségnyújtást hatékonyabbá és eredményesebbé kell tenni, továbbá meg kell könnyíteni annak gyakorlati alkalmazását. E célkitűzések eléréséhez jelentős mértékű kiigazításokra van szükség, mivel a hatályos 2008/55/EK irányelv egyszerű módosítása nem bizonyulna elegendőnek. A 2008/55/EK irányelvet hatályon kívül kell helyezni, új jogi eszközt léptetve a helyébe, amely az említett irányelv eredményeire épül, viszont szükség esetén világosabb és pontosabb szabályokat ír elő. A világosabb szabályok megalkotásával a tagállami együttműködés a szélesebb körű információcserét lehetővé téve, fokozható. Az irányelv nem érinti a tagállamok azon hatáskörét, hogy meghatározzák a saját jogszabályaik értelmében rendelkezésükre álló behajtási intézkedéseket. Biztosítani kell ugyanakkor, hogy az ebben az irányelvben előírt kölcsönös segítségnyújtási rendszer zökkenőmentes működését sem a tagállami jogszabályokban mutatkozó eltérések, sem pedig az illetékes hatóságok közötti koordináció hiánya ne veszélyeztesse.³⁴

Bár a határon átnyúló végrehajtás – azaz a külföldi bírósági határozatok magyarországi, illetve a magyar határozatok külföldi végrehajtása³⁵ – ma már biztosított, végrehajtást kérőnek azonban egy meghatározott formanyomtatvánnyal, magának kell kezdeményeznie külföldön a végrehajtást, amennyiben kötelezett külföldön rendelkezik végrehajtható vagyontárggyal. Számos esetben mindez akkor realizálódik, amikor végrehajtást kérő a végrehajtási okiratot Magyarországon már kiállította, azonban kötelezett időközben külföldre költözött, nem hagyva végrehajtható vagyontárgyat maga mögött.

A gyermektartásdíjak végrehajtása³⁶ (ill. a perköltség követelések) a kivétel ez alól, mivel ilyen esetekben a bíróságoknak a nemzetközi jogsegélyegyezmények alapján közre kell működniük a végrehajtási kérelem külföldre történő továbbításában,³⁷ azonban ez az eljárás is csak a végrehajtási eljárás keretein kívül valósulhat meg.

Álláspontom szerint – mint ahogyan arra voltak már korábban is különböző kezdeményezések³⁸ – a bírósági végrehajtási eljárás során is lehetőséget kellene biztosítani arra, hogy a NAV jogsegély szolgálatát igénybe véve, a végrehajtó is információkhoz juthasson, vagy akár a megkeresett tagállami végrehajtón keresztül, a külföldi vagyontárgyak vonatkozásában is lefolytatható legyen az eljárás.

Ez utóbbi esetet – igaz Magyarországon belül – maga a Vht. is lehetővé teszi. Abban az esetben ugyanis, amennyiben a végrehajtási eljárás során megyén kívül válik szükségessé a helyszíni eljárási cselekmény foganatosítása – tekintettel arra, hogy az eljárást foganatosító végrehajtó székhelyéről kötelezett egy másik végrehajtó illetékességi területére költözik – akkor az eljárást foganatosító végrehajtó (ügygazda végrehajtó) – a Magyar Bírósági Végrehajtói kar (MBVK) közreműködésével – megkeresi azt a végrehajtót (megkeresett

³⁴ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A32010L0024> (2021. 04. 29.)

³⁵ Kengyel Miklós: A határon átvitelő jogviták és a nemzetközi jogfejlődés, In: Közjegyzők Közlönye 2008/1. szám 3.

³⁶ 9/1957. (XI.13.) IM rendelet a tartásdíj külföldön való behajtása tárgyában New Yorkban 1956. évi június hó 20. napján kelt nemzetközi egyezmény kihirdetéséről szóló 1957. évi 53. törvényerejű rendelet végrehajtásáról

³⁷ Gécziné Bárdosi Eszter: A határokon átnyúló végrehajtási eljárások a magyar bírósági gyakorlatban - egy összehasonlító vizsgálat tanulságai http://acta.bibl.u-szeged.hu/30703/1/juridpol_doct_009_113-154.pdf (2021. április 29.)

³⁸ Végrehajtói irodánk a 2010-es években a területileg illetékes Adóhivatalt megkereste abból a célból, hogy a sejtetően külföldön tartózkodó adósok lakhelyét felderítse. A megkeresés abból a célból történt, hogy végrehajtást kérő egyáltalán tudomást szerezhesen arról, hogy melyik tagállamban kell végrehajtást indítani, azaz melyik tagállami végrehajtóhoz kell forduljon.

végrehajtó), akinek az illetékességi területén kell a helyszíni eljárási cselekményt lefolytatni.³⁹ Az eljárás, adós ingó vagyontárgyai foglalásával valósulhat meg, mivel az ingatlanok vonatkozásában a végrehajtók országos illetékességgel rendelkeznek. Amennyiben erre a jogszabály nemzetközi szinten is lehetőséget biztosítana, úgy az eljárások behajtása hatékonyabban megvalósulhatna, ami nem utolsósorban adós érdekét is szolgálná, hiszen az eljárások előrehaladtával a kamatok növekedésével a tartozás összege is növekszik. Alapvető kérdés azonban, hogy vajon a végrehajtást kérők mindegyike arra törekszik, hogy az eljárás már annak megindulása után, minimális kamatnövekedéssel térüljön?

V. Összefoglalás

Az Európai Közösségek fő célkitűzése már a kezdetektől az egységes piac megteremtése volt. Az áruk a személyek, szolgáltatások és tőke belső piacon belüli szabad mozgásának biztosítása az európai gazdasági integráció leglényegesebb elemei, mely a belső piac megteremtésének alapjául szolgál.⁴⁰ Az egységes piac hatékony működésének megteremtéséhez fontos, hogy az államhatárok ne gördítsenek leküzdhetetlen akadályt a követelések érvényesítése, a bírósági határozatok végrehajtása elé.

A végrehajtás tárgya általában követelések behajtása, azonban másféle kötelezettség teljesítése is lehet (kötelezettség valaminek a megtételére vagy valamitől való tartózkodásra, például áru leszállítása, munka elvégzése, gyermekátadás, vagy birtokháborítás megszüntetése).

A gyakorlatban hajlamosak vagyunk az eljárásokat kizárólag az adósok szemszögéből nézni, sőt, megkockáztatom, a legtöbb ember többnyire az adósok szemszögéből látja, vagy akarja látni az eljárást, végrehajtást kérőt helyzetére való tekintet nélkül. Végrehajtást kérő pedig a végrehajtási okirat kiállításával kíván érvényt szerezni jogos követelésének. Végrehajtást kérőről beszélünk akkor is, amikor egy gyermektartásdíj, egy magánszemély által adott kölcsöntartozás, vagy akár egy társasházi közös költség kerül érvényesítésre. Adós önkéntes teljesítésének hiánya, vagy sikertelen végrehajtás esetén egy gyermek ellátása, egy másik személy anyagi helyzete, vagy akár egy egész társasházi lakóközösség kerülhet kilátástalan helyzetbe, akkor, amikor a szolgáltató a hátralék miatt kikapcsolja a lakótömb víz, áram, vagy éppen gázszolgáltatását.

„A bírósági határozatok tiszteletben tartása, a jogerős bírósági döntések teljesítése - akár jogszerű kényszerítés árán is - a jogállamisággal kapcsolatos alkotmányos értékekhez tartozik. Ha ugyanis a végrehajtási rendszer gyenge és könnyen kijátszható, az óhatatlanul a bírósági határozatok lebecsüléséhez, jogbizonytalansághoz, a jogtudat romlásához, a jogállamiság sérelméhez vezet. Az ilyen veszély leküzdése nyilvánvalóan mind állampolgári, mind társadalmi, mind pedig állami szempontból alkotmányos érdek.”⁴¹

„A jogállam, jogállamiság fogalma mára – a demokrácia mellett – a politikai filozófiai diskurzus aduászává vált, melynek gyakorlati megvalósítása, vagy meg nem valósítása egy politikai rendszer jogi, politikai, sőt erkölcsi értékelésének alapja lehet”⁴², ebből adódóan a bírósági határozatok maradéktalan betartása elengedhetetlen.

Az adósságnak ára van. Az adós mellett tehát – nem utolsó sorban – említésre méltóak azok az emberek is, akik a hitelük törlesztését, mindenféle kedvezményes elengedés nélkül, az utolsó forint kamattal együtt visszafizették. Róluk általában senki sem szól, holott semminemű

³⁹ Vht. 33. §.

⁴⁰ Osztovics András: Eu-jog. HVG-ORAC Kiadó, Budapest, 2015. 373. o.

⁴¹ 46/1991. AB határozat.

⁴² Tóth J. Zoltán: A jogállamiság tartalma, In Jogtudományi Közlöny, 2019/5. szám, 197. o.

kedvezményben nem részesültek, sőt, végeredményben az adósok miatt megdrágult hiteleiket kénytelenek szükség esetén felvenni és azt törleszteni.

Az Egyház társadalmi tanításában a szabadság és felelősség, az igazságosság és szolidaritás értékei teremtenek egyensúlyt az egyén és a közösség között, aminek hatására az ember felszabadul a testi és szellemi létfeltételeit gátló hatások alól.⁴³

Habermas szerint „társadalomintegráló erejét a jog végső soron a társadalmi szolidaritás forrásaiból meríti.⁴⁴ Ezt a fejlődésre nyitott harmonikus állapotot nevezi a katolikus társadalmi tanítás közjónak.

A szolidaritás, a hétköznapi értelemben *kölcsönös kötelezettségvállalást, illetve egymás megsegítésének a készségét* kell, hogy jelentse. Semmiképpen nem szabad azonban, hogy a *szolidaritás* alkalmazása kizárólagosan az egyik félre szorítkozzon, mintegy *egyoldalúan eltolódjon*. Tekintve, hogy a végrehajtási eljárás egy cselekménysorozat, és az eljárásban érintett felek kölcsönhatása révén valósul meg, a hatékony eljáráshoz véleményem alapján, a kölcsönös együttműködés nélkülözhetetlen. Úgy látom, a végrehajtás során az intézkedések egyensúlyát kellene minden eszközzel megtalálni, hogy annak eredményeképpen a társadalom fejlődése legyen az egyetlen, amely valóban eltolódik, azonban az mindenkinek a kedvezőbb, pozitív irányba. Az egyensúly megteremtéséhez pedig mindkét fél aktív, tevőleges közreműködése szükséges. „Jól foglalja mindezt össze a következő bölcsesség Tánná d’bé Élijáhutól: Megáld téged az Örökkévaló a te Istened kezéd minden munkájában amelyet végzel. (5Móz. 14, 29). Kérdezik bölcseink: vajon akkor is megáld az Úr, ha tétlenül ülsz? »Kezed minden munkájában, amelyet végzel.« Áldása csak a munkádon lesz. De ha nem dolgozol, ne is várj tőle áldást.”⁴⁵

---

⁴³ http://www.ncsszi.hu/download.php?file_id=973 (2021. április 20.)

⁴⁴ Jürgen HABERMAS: Faktizität und Geltung. Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechts, <https://www.getabstract.com/de/zusammenfassung/faktizitaet-und-geltung/20054> (2021. április 26.)

⁴⁵ Birher Nándor – Homicskó Árpád Olivér: A munka becsületétől a médiumon keresztül zajló cserefolyamaton át a hivatáserkölcsei kódexig. In Jogelméleti Szemle 2011/4. szám

A korona mint közjogi szimbólum, különös tekintettel a Szent Korona ősiségére

I. A problematikáról általában

Az államnak és az államiságnak szimbolikus formában való megjelenítése koronként, kultúránként meglehetősen változó képet mutat.² E helyen nem vállalkozhatunk a jelenség részletes történeti változásainak bemutatására.³ Vizsgálódásaink kizárólag az európai monarchiáknak és a koronaszimbólumnak a kérdésére szorítkozik, e kapcsolatnak is csupán kezdeti szakaszára.

Általánosan megemlíthető, hogy a monarchikus államforma az ókorban annak ellenére nem kapcsolódott össze a korona kiemelt szimbólumának használatával, hogy maga a korona, mint sajátos uralkodói fejék ókori eredetű. Lényegében az államnak mint sajátos entitásnak a szimbolikus megjelenítése is meglehetősen változékony képet mutat az ókor idején, noha már a legkorábbi időkben is ismeretesek bizonyos uralkodói, kvázi állami szimbólumok.

Az ókorban általában valaminő vallási szimbólummal, valamely istenség többnyire utalásszerű ábrázolásával kapcsolódott össze az uralkodás, közvetve pedig az államiság jelzése, vagy éppenséggel hiányzott mindennek a következetes megjelenítése. Ebből a szempontból is újdonságot hoz a Róma, noha távolról sem a kezdetektől, a királyság, hanem éppenséggel az érett köztársaság korától kezdve. A római korban meglehetősen általánosan alkalmazott állami szimbólummá vált a S.P.Q.R. (Senatus Populusque Romanus) rövidítés, mégpedig vagy önmagában, vagy babérkoszorúval övezetten, vagy a babérkoszorú alatt megjelenítve, esetleg a római birodalmi sas (ezen égi és földi szférát összekötő lény) ábrázolásával kiegészítve.⁴ Kr. e. 287-ben a plebejusok törekvésének sikereként megszűnt a népgyűlési határozatok érvényességének szenátusi jóváhagyáshoz való kötése, és ez a plebejusok és patríciusok teljes jogegyenlőségét jelentette. Ez a rövidítés, ennek a közjogi állapotnak a kialakulását fejezte ki, annak ellenére fontos dátum ez, hogy talán nagyobb, szimbolikusabb, és a 287-es közjogi változást is előkészítő áttörésnek számított, hogy Kr. e. 300-tól kezdve végre a plebejusok is betölthettek papi tisztségeket. Utóbbi jelentősége abban ragadható meg, hogy formálisan is létrejött az egységes római vallás, megszűnt a két társadalmi réteget elválasztó szakrális határvonal.

A S.P.Q.R. szimbólum lényegében azt fejezte ki, hogy Rómában a hatalmat a senatus és a nép együttesen gyakorolja. Minthogy magára az államra, mint elvont entitás megjelölésére egészen Machiavelli Fejedelem című művének „stato” kifejezéséig voltaképpen nem volt külön fogalom,⁵ így a római rövidítést egyfajta állami, államot szimbolizáló jelzést értelmezhetjük.

¹ Habilitált egyetemi docens, NKE, ÁNTK, szmodis.jeno@uni-nke.hu

² Különösen figyelemreméltóak ebből a szempontból az ókori Kelet sztélái, faragott határkövei, kudurrui, amelyek az államterület határainak kijelölésén túl gyakorta utaltak az adott közösség vallási képzeteire is. Ezek egyik igen szép és híres példája I. Nabú-kudurri-uszur (Kr. e. 1124-1103) határköve, amelynek felső sorában Istár csillaga, Szín félholdja és Samas napkorongja szerepel. Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza. Helikon – Magyar Könyvklub, Budapest, 1998. 76.

³ E kérdés mozaikszerű vizsgálatára nézve lásd például: Pongrácz Alex: *A Leviatán mint politikai szimbólum az államelméleti gondolkodásban*. <https://www.ludovika.hu/blogok/korblog/2022/04/12/a-leviatan-mint-politikai-szimbolum-az-allamelméleti-gondolkodásban/> (Letöltés: 2022. 05. 18.)

⁴ Mary Beard: S. P. Q. R. Az ókori Róma története. Kossuth Kiadó, Budapest, 2018. Különösen 35-98.

⁵ Galamb György: *Állam és hatalom : Machiavelli stato-fogalma a 14-16. századi itáliai államfejlődés tükrében*. In: Aetas, 1986. 2 évf. 3 szám. pp. 24-45.

Különösen figyelemre méltó, ám sok szempontból érthető is, hogy e szimbólum alkalmazása lényegében változatlanul megmaradt a császárság korában is. Függetlenül tehát attól, hogy Róma államformája de facto megváltozott. Nagy jelentősége van azonban itt a de facto kifejezésnek, hiszen de iure a köztársasági berendezkedés sokáig érintetlennek tekinthető. A császárkort előkészítő principátus időszakának egyeduralkodói ugyanis formálisan kínosan ügyeltek a köztársasági formák megtartására, és Rómában valójában soha nem is került sor a köztársasági államformával való olyan éles szakításra, ami az a nyugati történelemből ismert, illetve a formális változásokat viszonylag pregnánsabban elhozó dominátus korában is megmaradt az államiságnak e sajátos szimbóluma.

II. A koronaábrázolások numizmatikai megközelítése

A koronának⁶ mint sajátos uralkodói fejékek és szimbólumnak a kialakulását több – más forrás mellett – leginkább talán a pénzérmék ábrázolásain keresztül tudjuk nyomon követni.

Az ágas korona, vagy más elnevezéssel sugárkorona már Dareiosz perzsa király (Kr. e. 549-486) aranypénzén, a dareikoszon feltűnik. A dareikoszt nagyjából 96%-os tisztaságú aranyból verték, és hozzávetőleg 8 grammos érme volt.⁷ A későbbi, római ábrázolásokhoz képest figyelemre méltó, hogy az – egyébként egész alakban, fél térdeplő helyzetben ábrázolt – személy fején elhelyezkedő korona megközelítőleg vízszintes elhelyezkedésű volt, és az uralkodó homloka fölötti részt is takarta, illetve pántja nem szalag-, hanem abroncsszerű volt. Ez a koronaábrázolás és korona viselési mód tehát lényegében igen hasonlatos a későközépkori uralkodói fejékek formájához és használati módjához.

Az uralkodói arcképpábrázolás Nagy Sándor pénzein jelenik meg először. A Sándor korából és a Sándor utáni korszakból is ismeretesek olyan pénzek, amelyeken az uralkodó különféle fejékeket visel, ezek azonban kevésbé pregnáns módon emlékeztetnek a később klasszikussá vált koronaábrázolásokra.⁸

A római korszakban az uralkodókat jellemzően babérkoszorúval a fejükön ábrázolták. A Kr. u. 54-68 között uralkodó Nero pénzreformjával jelenik meg a sugárkorona a római pénzérmeken.⁹ A sestertius mellett vernek két as értékű ún. dupondiust is. A pénzeken tehát ettől kezdve, a címlet megkülönböztetése céljából párhuzamosan van jelen mind az uralkodói babérkoszorú, mind pedig a sugárkorona.

Utóbbival kapcsolatban azonban három dolog igen figyelemre méltó. Egyfelől az, hogy a pánt szalagszerű, mégpedig oly módon ábrázolva a fejen, hogy a szalag a tarkónál megkötve jelenik meg. Másfelől a sugárkorona nem éri az uralkodó homlokát, elhelyezkedése lényegében azonos a babérkoszorúk ábrázolásával. Tehát kissé hátracsúszott állapotban, a tarkótól a fejközép előtti részig ér. A harmadik érdekesség talán a legfigyelemreméltóbb. Míg a babérkoszorút – többnyire az uralkodók, vagy más illusztris személyek – legalább alkalmilag ténylegesen is viselték (erre utalnak az érmeken lévő ábrázolásokon kívül az egyéb, például szobrászati emlékek), addig a sugárkoszorú viselésére semmi adat nem merül fel. Sem ilyen

---

⁶ Lásd a magyar Szent Koronáról Bódi Stefánia: A Szent Korona-eszme jelentősége a magyar közjogi gondolkodásban, különös tekintettel Werbőczy Tripartitumára, In: Csehi Zoltán; Szabó István; Schanda Balázs; Varga Zs. András (szerk.) A Hármaskönyv 500. évfordulóján: A boldogságos Szent Erzsébet özvegy ünnepén, Budapest, Magyarország: Pázmány Press (2015) 225 p. pp. 55-74. 20 p.

⁷ Vargyas Péter: A pénz története Babilóniában a pénzverés előtt és után. Pécsi Tudományegyetem, Ókortörténeti Tanszék – L'Harmattan Kiadó, Pécs – Budapest, 2010. 121-149.

⁸ Torbágyi Melinda: Nagy Sándor pénzverése. Szépművészeti Múzeum kiadványa, Budapest, 2011.

⁹ Ürögdi György: Nero. Gondolat Kiadó, Budapest, 1977. 169-172.

jellegű tárgy, sem a pénzérméken kívüli, egyéb ábrázolás nem maradt fenn, és ilyen viseletre utaló irodalmi emlékekkel sem rendelkezünk.

A római hagyományt követi Nagy Theodorik keleti gót király V. század végén vert pénze is.¹⁰ Egyik címleten az ő idejében is megjelenik a sugárkorona, ám kissé sűrűn, fésűs elrendezésben, egyúttal a pánt szalagszerű jellege is megmarad. Különösen izgalmas Itália keleti gót korszakából a Theodorik Amalasantha nevű lányának uralkodótársaként szereplő Theodahadnak a pénzérméje. Itt a későbbi, a XI. században feltűnő kamelaukionnak nevezett keresztpántos forma jelenik meg, gyöngysorai által is nagy hasonlóságot mutatva a Szent Koronával is. Figyelmet érdemel itt az is, hogy a korona viselési módja immár nyugati típusú, tehát a tarkótól a homlokhoz közelít, pántja pedig nem szalag, hanem abroncsjellegű.

Az igencsak elnagyolt, kezdetleges kivitelezésű meroving érméken a sugárkorona sematikus ábrázolása megint csak a római előképeket követi: szalagszerűséghez közelebb álló pánt, amely a fejen a babérkoszorú viselési módja szerint helyezkedik el. A Nagy Károly személyéhez kötött érméken az uralkodó ábrázolása hagyományos római módon, babérkoszorúval történik, az uralkodó csupán ólombulláján jelenik meg egy olyan, nehezen kivehető fejfedőben, amelynek alsó része pántszerűnek mondható, mindazonáltal e viselet sem ágas-, vagy sugárkoronát, sem keresztpántos, kamelaukiont nem mintáz. Az állítólag Nagy Károlyt ábrázoló, Metz-ből származó, ma a Louvre-ban található kisméretű lovas szobron az alak fején található korona abroncsával, négy, növényt, mégpedig hármassal formázó ágacs-kájával már valamelyest emlékeztet a nyugati típusú koronára, azonban a szobornak a valódi kora, illetve az ábrázolt személy kiléte egyaránt vitatott. Merőben közmegegyezésen alapul, hogy a lovon ülő szakállas, bajszos alak azt a Nagy Károlyt mintázza, akiről hiteles ábrázolás egyébként nem maradt fenn, és akinek pénzein az uralkodó arcszörzet nélkül, és babérkoszorút viselve látható. Megjegyzendő, hogy a Károlyhoz kötött ólombullán ugyancsak jól borotvált férfifej szerepel. Valószínűnek tűnik, hogy maga a lovas szobor a karoling időköt követően készült. Közismert tény ugyanis, hogy a karoling kor plasztikájának ez az egyetlen értékelhető alkotása, így datálása összehasonlíthatóság, a stíluskritikai elemzés lehetőségeinek hiányában több mint problematikus. Figyelmet érdemel azonban, hogy az uralkodó fején egy olyan koronátípus látható, ami nagyban emlékeztet az Ottók idejéből származó ún. esseni koronára. Utóbbin négy „ág” található, akárcsak Nagy Károly állítólagos ábrázolásán, egyúttal az esseni koronát tartja ma a kutatás az első ún. lilios koronának. A korona liliosokat formázó ágai nagy hasonlóságot mutatnak a szobor lovasának fejét ékítő korona növényi alakzatokat mintázó ágaihoz. Ez a korona azonban egy gyermek számára készülhetett, hiszen átmérője 12,5 cm. Többek között e tényből származhat a feltételezés, hogy a koronát a három esztendő III. Ottó 983-as koronázására készítették.

Ami azonban bizonyosnak tűnik mind a numizmatikai, mind pedig az egyéb, képzőművészeti ábrázolások alapján, hogy az uralkodók koronával, mint kifejezetten és mással nem helyettesíthető monarchikus attribútummal való megjelenítése aligha tehető a X-XI. századnál korábbra. Erre utalnak azok az ábrázolások, amelyek a koronát és a babérkoszorút lényegében alternatívaként jelenítik meg, illetve a diadémot, gyűrű alakú pántkoronát mintegy a babérkoszorú helyett ábrázolják az uralkodók fején.¹¹

---

¹⁰ Željko Demo: A new semmissis of Theodoric minted in Rome at the beginning of the reign of emperor Anastasius: What Does it uncover? Numizmatičke Vijesti 72. 2019. 39-48.

¹¹ http://acta.bibl.u-szeged.hu/40440/1/aetas_1990_003_144-152.pdf
http://www.jgypk.hu/mentorhalo/tananyag/A_trtnelem_segdtudomnyai/4_az_egyetemes_pnzvers_trtnebl.html

III. A korona kérdésének irodalmi megközelítése

Ha a koronának, mint mással nem helyettesíthető uralkodói és közjogi szimbólumnak¹² a történetét irodalmi oldalról közelítjük meg, rögtön szemünkbe ötlük Szent István király munkája, az Imre herceghez intézett Intelmek. Ebben a tíz rövid fejezetből álló műben – véletlenül-e, vagy szándékosan – éppen tíz alkalommal fordul elő a korona kifejezés, mégpedig határozottan az uralom szimbólumának értelmében. A szöveg szerint a felsorolt királyi erények nem mások, mint a korona ékei, vagy olyan jellemvonások, amelyek a korona megbecsülésének, vagy a koronára való érdemességnek a megnyilvánulásai.

Az Intelmek vonatkozásában az irodalom gyakorta utal arra, hogy az nem más, mint a középkori Európában divatos királytükörnek, mint sajátos műfajnak magyarországi megjelenése. A katolikus lexikon e műfajról a következőket írja: „**királytükör**: kora középkori irodalmi műfaj (→tükör). - A Karoling-birod. bomlása után vált népszerűvé. Rendeltetése, hogy mintegy tükröt tartva a kir. elé bemutassa a jó uralkodó mintaképét.” Mármost, ha a királytükör a Karoling-birodalom bomlása után vált népszerűvé, úgy e műfaj virágkorát a X. század előtt hiába keressük. Az istváni intelmekkel valamelyest összevethető alkotás Burgundi Wipo (995-1048) Proverbia (Szólások) című, 1027-28 körüli, III. Henrik számára írt munkája, ami – túl azon, hogy szólások foglalatoként kevésbé értékelhető a királytükör műfajának maradéktalanul megfelelő alkotásként – nyilvánvalóan később is jött létre, mint első királyunk Intelmei. Az 1000 és 1007 között született és 1031-ben meghalt Imre hercegnek szánt mű ugyanis nyilvánvalóan legkésőbb 1010 és 1020 között készülhetett.

A királytükör műfaja történetének önmagában is nagy jelentősége van, és bővebb irodalmi kutatást, elemzést igényelne annak a kritikai feltérképezése, hogy a keresztény középkor uralkodóinak illetve uralkodójelöltjeinek szánt írások közül melyek azok, amik a szó legszorosabb értelmében véve is megfelelnek az utóbb speculum regisnek nevezett műfaj követelményeinek. Érdemes volna továbbá a ma a királytükör műfaji megjelölése alatt említett emlékeket tipizálni. Ezzel valamelyest talán eloszlatathatóak lennének azok a bizonytalanságok, amelyek például Cathwulf 775 körüli, Nagy Károlyhoz intézett levelével kapcsolatosak.

Mint említettük, Szent István Intelmeivel kapcsolatban a hazai szakirodalom gyakorta utal arra, hogy az nem más, mint a középkori Európában divatos királytükörnek sajátos magyarországi megjelenése. Különös nagyvonalúsággal állapítja meg több munka is, hogy e mű lényegében ismert nyugati sémákat alkalmaz, mintegy azt sugallva, hogy Szent István Intelmei valaminő megkésett visszfénye volna a fejlett Nyugat felettébb gazdag királytükör-irodalmának. Ha elfogadjuk a katolikus lexikon vonatkozó címszavának közlését, nevezetesen, hogy a műfaj a Karoling birodalom bomlása után, tehát csak a tizedik században válik népszerűvé, egyúttal feltételezzük, hogy ebben a vonatkozásban is elsődlegesen német hatásokkal kell számolnunk, úgy nagyjából I. Ottó német király (936-973), majd német-római császár (962-973) személye körül és korának táján érdemes keresnünk az irodalmi mintákat. Ehhez képest sem vele, sem apjával, I. Henrik szász herceggel (912-936), majd német királlyal (919-936) kapcsolatban nem ismerünk ilyen forrásokat.

A – bár kétségtelemül nem forrásértékű – Mirrors for princes Wikipedia szócikk bizonyos meglepetéssel szolgál.¹³ Ez, túl azon, hogy felsorolja a királytüköröknek nevezhető koraközépkori és Karoling forrásokat a VI. századi Tours-i Gergelytől a IX. századi Reimsi Hincmarig, a X. századra vonatkozóan nem közöl adatokat, a XI. század vonatkozásában pedig elsőként említi az 1010-es évekre datált Szent István-i Intelmeket. Eszerint 882 és 1010 között nem rendelkezünk adatokkal középkori királytükörökre vonatkozóan, majd a szócikk ezt

¹² Bódi Stefánia: Different Concepts on the Doctrine of the Holy Crown in the Works of Ferenc Eckhart, Ákos Timon and Emma Bartoniek, JOGELMÉLETI SZEMLE, 17: 2 pp. 18-32. 15 p. (2016)

¹³ https://en.wikipedia.org/wiki/Mirrors_for_princes#Early_Middle_Ages

követően számos nyugati forrást említ egészen a 15. századig. Ez a körülmény azonban sokkal inkább az istváni mű originalitása mellett szól, semmint annak kópiaszzerűsége mellett.

IV. Záró gondolatok

Visszatérve azonban az eredeti problémánkra, nevezetesen a koronának, mint közjogi szimbólumnak a kérdésére, megállapítható, hogy numizmatikai oldalról nem igazolható a koronának mint mással nem helyettesíthető uralkodói jelvénynek a nyugati megléte a X-XI. századot megelőzően, irodalmi oldalról pedig éppenséggel úgy tűnik, hogy Szent István király Intelmeiben a korona, mint szimbólum igen határozottan jelenik meg.¹⁴ Mégpedig egy olyan műben, ami közelmúltra visszatekintő, de legalábbis százharminc évnél nem régebbi előképekkel nem rendelkezett. A meglehetősen régi előképek azonban olyan korszakban, nevezetesen a Karoling időkben születtek, amelyben – mint azt numizmatikai oldalról vizsgálva megállapítottuk – a korona távolról sem volt egyértelmű és határozott uralkodói és közjogi szimbólum. Figyelembe véve a magyar Szent Koronának a magyar közjogi hagyományokban betöltött kitüntetett szerepét és jelentőségét is, alaposan feltételezhető, hogy a koronának kitüntetett, és mással nem helyettesíthető uralkodói, közjogi szimbólumként való európai elterjedésében nem csekély szerepet játszott a sajátos, magyar koronatisztelek is.¹⁵

Mindennek megnyugtató tisztázása természetesen további irodalmi, történeti, numizmatikai és régészeti vizsgálódásokat igényel, nem utolsósorban a Karoling kor irodalmi hagyatékának alaposabb tanulmányozását. Utóbbi vonatkozásban nem csekély nehézséget okoz a kérdéses korra vonatkozó dokumentumok sokszor vitás jellege, a hamisítások nagy száma. Jelen kísérletünkben pusztán egy lehetséges értelmezését adtuk bizonyos tárgyi és irodalmi emlékek koronaszimbolikával való összefüggésének, egyúttal javaslatot fogalmaztunk meg a további kutatási irányokra vonatkozóan. Mindezt pedig abban a reményben, hogy a további kutatások eredményeként hitelesebb képet alkothatunk mind az európai, mind pedig a hazai közjogi gondolkodás geneziséről.¹⁶

---

¹⁴ Erre vezethető vissza azon közjogi felfogás, miszerint nem a király uralkodik, hanem a korona. Ld. Szalai József-Cservák Csaba: A Történelmi/Történeti Alkotmány és értelmezési kérdései az új magyar Alaptörvény fényében, *Létünk*, 2017/2., 12. o.

¹⁵ E kérdést bővebben is vizsgálja: Pongrácz Alex: Geschichte der ungarischen Souveränitätsauffassung. In Szalai Zoltán – Orbán Balázs (Hrsg.): *Der ungarische Staat. Ein interdisziplinärer Überblick*. Springer International Publishing, Berlin, 2021, 211–223.; Pongrácz Alex: Mozaikok a magyar szuverenitásfelfogás történetéből. In Karácsony András (szerk.): *Szuverenitáskérdések. Elméletek, történetek*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2020, 98–113. Vö. Cservák Csaba (2009): Visszaállítható-e a történeti alkotmány? *Nagy Magyarország*, 1. évf. 4. sz. 4–10.

¹⁶ Vö. Cservák Csaba (2010): Történeti jogfolytonosságot. In Csizmadia László et al. szerk.: *Társadalmi Szerződés*. Budapest, Civil Összefogás Fórum – Püski Kiadó. 73–79.

Kiss György: A foglalkoztatás rugalmassága és a munkavállalói jogállás védelme (Egy lehetséges megközelítés a munkaviszony tartalmának vizsgálatához) Wolters Kluwer Hungary. Budapest, 2020.

1. 2021. december 3-án a Miskolci Egyetem rendezésében Nemzetközi Konferencia megtartására került sor online módon megszervezve. A konferencia témája a polgári jogi érvénytelenség problematikája volt. A délelőtti plenáris előadásokat délután két szakmai panel követte, amelyek egyikében három előadás a munkajogi jognyilatkozatokkal kapcsolatos érvénytelenség kérdéskörét boncolgatta.² Közülük kettő a Miskolci Egyetem, egy pedig a Debreceni Egyetem munkajogot oktató tanárától hangzott el. Egyikük, és ez voltam én, az előadások végén, a hozzászólások idején egy igen tartalmas vitába keveredett a Miskolci Egyetem polgári jogi tanszékének nagyra becsült tanárával, Dr. Leszkoven Lászlóval, aki a panelt vezette, és aki országosan is ismert arról, hogy a polgári jognak az elmélet-dogmatikai kérdéseiben is otthon van. A vita közöttünk arról szólt, hogy önálló jogág-e a munkajog, vagy pedig a polgári jog része. Én munkajogászként amellelt foglaltam állást, hogy a polgári jog része, és aki a 2023. évi V. törvénnyel újrakodifikált Polgári Törvénykönyv kötelmi joga különös részébe a szerződések közé Szalma József professzor emeritussal együtt be akartuk illeszteni a tágabb értelmű munkaszerződést, mely magába foglalta volna a kollektív szerződést és az üzemi megállapodást is. Ez irányú tanulmányunkhoz még normaszöveget is mellékelünk, amihez hasonlóan járt el Zlinszky János, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem professor emeritusa is.³ Magyarországon a többi közép-, és kelet-európai országhoz hasonlóan a jogalkotás most is elkülöníti a munkajogot a polgári jogtól és eme országok uralkodó szakirodalma is a munkajogot a polgári jogtól elkülönült önálló jogágnak tartja.⁴ A legújabb magyar jogelméleti és összehasonlító jogi szakirodalomban lényegében Sárközy Tamás nyomán olyan nézettel lehet találkozni, mely szerint a munkajog a polgári jogból szakadt ki és annak egy speciális jogterülete.⁵ Nádas Györggyel együtt - aki e konferenciának szintén előadója volt - közös tankönyvként használt átfogó monográfiánkban, valamint szintén e konferencia előadójaként szerepelt Szalma Józseffel közös írásunkban egyértelműen letettük a voksot amellelt, hogy a munkajog a polgári jog része és így foglalt állást a Miskolci jogi Kar háromszerzős tankönyve is, amelynek rajtam kívül egyik szerzője szintén a konferencia e paneljának előadója volt.⁶ Mivel meggyőződésem szerint még mindig kiváló elméleti jogászok körében is kísért a múlt erőteljesen szociális felfogása, amely egyes nyugat-európai államokban

---

¹ Professor emeritus, Miskolci Egyetem, ÁJK.

² Invalidity Rules in the European Civil Codes. International Conference-3. December 2021. University of Miskolc.

³ Prugberger/Szalma: A munkaviszonyra irányuló szerződés és az új Ptk. Gazdaság és Jog. 10/2012.14-17. o.; Zlinszky János: Észrevételek a magánjog új törvénykönyvéhez. Jura, 2010/1. sz. 202-203. o.

⁴ 1992: XXII. tv. 1. § és 2012: I. tv. 1 § (előbbi expressis verbis, utóbbi hallgatólágon) elkülönül a Ptk.-tól. Hasonló elkülönülés a Kodex Civilnewo-tól a lengyel, a cseh és a szlovák Kodeks Prace-ban, ill. Pracy-ban és a román Codul Muncii részéről a Codul Civiltől. Forrás: Hennsler/Braun Hrsg): Arbeitsrecht in Europa. 3. Aufl. Verlag Dr. Otto Schmidt, Köln. 2011. ország-jelentések

⁵ Sárközy Tamás: Az új polgári törvénykönyv előkészítésének folyamata – újdonságai – utóélete. Magyar jog, 2017.; Bodó László: A polgári jog és a munkajog összehasonlítása az alapelvek tükrében. In: Debreceni Jogi Műhely. hu. 2012.; Szekeres Bernadett: A munkavállalóhoz hasonló jogállású személyek védelmének alkotmányjogi alapja és megvalósulása Németországban. Miskolci Jogi Szemle, 2016/2. sz.149-15. o.

⁶ Prugberger/Nádas: Európai és magyar összehasonlító munka és közszolgálati jog. Complex, Wolters Kluwer Kiadó, Budapest, 2014. I. fejezet; Prugberger/Kenderes/Mélypataki: A munka- és a közszolgálati jog intézményrendszerének kritikai és összehasonlító elemzése. Novotni Kiadó, Miskolc, 2012. II. fejezet, 1. §; Prugberger/Szalma: 2. sz. jegyzet

– így Hollandiában, Spanyolországban, valamint Portugáliában – a kötelező társadalombiztosítási joggal egy olya joggá teszik a munkajogot, miszerint az áruforgalom jogától teljesen elkülönül.⁷ A holland „szociális jogi” tankönyv kétharmada az individuális és a kollektív munkajogot, míg egyharmada a foglalkoztatás elősegítését és a kötelező társadalom-biztosítást tartalmazza.⁸ Ezzel szemben többünknek álláspontja szerint a munkaszerződés, vagyis a munkaviszony az abból fakadó munkáltatói és munkavállalói kötelezettségeket tartalmazza, míg a kollektív munkajog a munkaviszonyban szereplő gyengébb fél hasonló védelmét jelenti, mint amilyent a szakmailag felkészült termelő vagy nagykereskedő adásvételi, vállalkozási szolgáltatása esetében fennáll a laikus fél esetében. Míg a munkaszerződésnél a gyengébb fél jogi védelmét a kollektív munkajog intézményei, a szakszervezetek által a munkáltatóval és szövetségeikkel között kollektív szerződése és az üzemi tanács által a munkáltatóval kötött megállapodások jelentik, addig a polgári jogban a fogyasztóvédelmi szabályok és a fogyasztói szerződések, valamint a szerződési formanyomtatványokkal szemben a közérdekű kereset, a „popularis actio”.

Kiss György monográfiája plasztikusan bemutatja, hogy a munkajog, mint a polgári jog egyik intézménye miként fejlődött ki a közös gyökerekből és fejlődött a közös törzs egyik ágaként, amely az idők folyamán elhajlott a polgári jog többi ágától a szociális piacgazdaság idején és most a globalizáció neoliberais időszakában kezd a többi ághoz visszahajolni, talán túlzásba esve összefonódva a többi ágak egyikével, másikkal. Ezt a folyamatot Kiss György nagyon jól mutatja be, amelyben igazolva látom azt, hogy mind az individuális, mind a kollektív munkajog szerkezete és jogdogmatikája polgári jogi, amely csontozatra, és izomzatra ráakódik zsírszövetként a gyengébb fél védelmét jelentő szociális jog. Ennek tudható be, hogy azokban az államokban, ahol a polgári jogi kódex viszonylag széleskörűen szabályozza a munkaviszonyt, rész-törvényekben vannak elhelyezve az egyes jogintézmények összekapcsolva a szociális minimál-standardokkal, míg azonban az országokban, ahol csak keretjellelűen van szó a szolgálati szerződésről, ott a munkaviszony és a munkaügyi kapcsolatok joga munkatörvénykönyvben kerül kodifikálásra.⁹ Eme álláspontom igazolása céljából kívánom Kiss György könyvének terjedelmi okokból adódó kényszerűség miatt rövidebb recenzióban, csak a munkajogra koncentrált rövidebb változatát – amelyet közzé tettem az Állam-, és Jogtudományban,¹⁰ most a polgári jogi részekre is kitekintve bővített formában is bemutatni.

2. Átérve most már a szerző könyve, az látszólag egymástól távol álló két kérdésre összpontosít. Mindkettő a globalizációval függ össze. Az egyik kérdés, ami 1987-ben az ausztriai Zell am Zee-ben megrendezett „Menekülés a munkajogból” c. konferencián vált általánossá. Ezen szó esett arról, hogy a munkavégzés szabályait és magát a munkavégzést a gazdasági igények szerint következetesen rugalmassá szükséges tenni. Ezért a munkavégzéssel összefüggő valamennyi munka-szociális, munkavédelmi szabályt, amit a szociális piacgazdaság jóléti társadalmi irányzata e jogterületre ráaggatott, le kell hántani és vissza kell térni a munkával és a foglalkoztatással összefüggő jogviszonyok hagyományos, tisztán polgári jogi szabályozásához. Ez a szemléleti irányvonal teljesen kiiktatná a jóléti társadalom

⁷ Henssler/Braun: portugál és spanyol ország-jelentés, 1058-1066. o. (E. Fedtke/J. J. Fedtke: port.), 1388-1391. o. (Calle/Prehm)

⁸ G. J. J. Heerma van Voss: Inleiding Nederlands Sociaal recht, Boom Uitgevers, derte druck, Boom Juridische Uitgevers, Den Haag, I. Individuel Arbeidsrecht 31-175. p., II. Collectief Arbeidsrecht 177-245. p., III. Sozialerheidsrecht 247-318. p.

⁹ L. a 6. sz. jegyzetben megjelölt országjelentés egészét 1053-1120. o. (port.) és t385-1462. o.(span.), továbbá Welter/Caron: Arbeitsrecht in Frnkreich. In Henssler/Braun: 337-397. o.

¹⁰ Prugberger: Kiss György, A foglalkoztatás rugalmassága és a munkavállalói jogállás biztonsága Állam és Jogtudomány, 2021/2. sz. 158-170. p.

munkavállalói oldalt védő szociális munkajogát, beleértve a munkavállalói státuszt védő előírásokkal együtt.¹¹ A szakszervezetek európai és nemzeti-állami szinten egyaránt eme irányvonallal szemben a múlt század első időszakában kialakult szociális töltetű, hagyományosnak mondható munkajog fennmaradásáért küzdöttek. Mintegy két éves küzdelem után végül megszületett a munkajogi szabályozás „rugalmasságának és biztonságának” egyforma jelentőségű irányvonala, a „flexicuruty”. E kompromisszum jegyében került sor 2008 májusában Budapesten arra a nemzetközi munkajogi konferenciára, amely a versenyképességet a munkavállalói státuszbiztonság megtartása mellett kinyilvánította a munkajog jövőbeli nemcsak rugalmassá, hanem egyben biztonságossá válását is.¹²

Ezzel szemben – miként ezt Kiss György e folyóiratban megjelent egyik munkájába kimutatta -, az azóta is eltelt idő óta a munkajogi szabályozásban és a gyakorlatban egyaránt a „rugalmasság” elv érvényesült elsődlegesen, háttérbe szorítva a munkavállalói biztonságot.¹³ A szerző által írt bevezetésnek szánt „helyzetfelmérést” tartalmazó „előzetes értékelést” tartalmazó második részből kiviláglik, hogy a „rugalmasság és biztonság” egyensúlyát helyre kívánja állítani és a már elfogadott kompromisszumokat tartalmazó szabályozással fent kívánja tartani, így „modernizálva” a hagyományos munkajogot, amely nemcsak munkaszerződésből, hanem főszabályként „long term” jellegű individuális és kollektív munkajogviszonyból áll. E végett felvázolja a munkajog alakításának három elképzelhető irányát, amelyek közül az első a hagyományos szociális tartalmú munkajog változatlan fenntartása, ami túlhaladott és irreális lenne, de ugyanígy nem felelne meg a társadalom igényeink a tisztán polgári jogi foglalkoztatási jog sem, amely kiiktatná a munkajog összes szociális védelmi szabályát, ami közvetlenül társadalmi feszültséghez vezetne. A munka-közgazdászok szerint még gazdasági hanyatláshoz is (megjegyzés tőlem-P.T.). Annak ellenére, hogy egy sor újszerű foglalkozási/foglalkoztatási forma alakult ki, melynek helyet kell adni a munka világában és annak szabályozásában, megfelelő korszerűsítéssel a tradicionális munkajog a szerző szerint fenntartható. Ilyen célkitűzéssel készült el a munkáltatói mozgásteret beszabályozó „Lisszaboni Nyilatkozat” és a „szociális és gazdasági egyenlőtlenségek mérséklését”, valamint az egyenlő bánásmód alkalmazását előírányzó „zöld könyvi” deklaráció. Az ezekben foglaltak érvényesülése esetén a szerző álláspontja szerint fenn áll a tradicionális munkajog fenntartásának a lehetősége a „relation contract” figyelembe vételén keresztül, ahol is a „relation contract” a felek folyamatos együttműködését jelenti a szerződés fenntartása érdekében. Kiss György részéről ez a látásmód és helyzetértékelés helytállóan tűnik.

Ami a „Bevezetés” második részét illeti, a szerző röviden az első részben a munkajog fejlődésének körvonalazása alapján azt állapítja meg, hogy a munkajog eddigi egységes fejlődésének iránya mostanra szétesett. Itt egy kissé pontosítanék. A római jogban a „facere” típusú szerződések – miként erre a szerző is rámutat – valóban szinte teljesen egységesek voltak nemcsak jogelméletileg, hanem gazdasági ágazati szempontból is. A középkorban azonban némiképpen gazdasági ágazatok tekintetében és szakmák szerint is. Más volt a hűbéri viszony szerint szabályozott mezőgazdasági munka-tevékenység és más volt a városi céh-önkormányzati keretek között megszerveződött ipari és kereskedelmi tevékenység és munkavégzés, ami szakmánként is bizonyos fokig eltérő volt az egymástól eltérő céhrendtartások és szabályzatok következtében. Ezen kívül a manufakturális és gyáripari, valamint áruházi tömeges munkásalkalmazás következtében más lett a munkajogviszony, ahol

¹¹ Menekülés a munkajogból? II. Magyar Munkajogi Konferencia, 2005. okt. 18-20. Visegrád. In: Munkaügyi értesítő 2005. évi melléklete.

¹² Globalisierung oder Gerechtlichkeit-Politische herausforderung der Gegenwart, Internationalische Konferenz, Budapest, 30-31. 05. 2008. Org.: Otto Brenner Stiftung & Friedrich Ebert Stiftung.; Ism. Prugberger Tamás: Munkavállalói biztonság a globalizációban. Valóság, 2008/2. sz.39-52. p., különösen 42-43. p.

¹³ Kiss György: Foglalkoztatás gazdasági válság idején – A munkajogban rejlő lehetőségek a munkajogviszony tartalmának alakítására (Jogpolitikai alapok és jogpolitikai indokok). Állam- és Jogtudomány, 2014/1. 36. p.

nagyszámú munkavállaló, alkalmazott dolgozott és más maradt a bizalmon alapuló meghittebb munkajogviszony a családias jellegű kis-, és középüzemekben, kiskereskedésekben. Ezen túlmenően a munkaviszony az itt említett nagy szervezetekben, de még a kisebbekben is, hogy műszaki, vagy irodai tevékenységet lát el a munkavállaló. Ennek alapján ugyanis elkülönült a munkás (Arbeiter, employeur, blou colar) és az alkalmazotti (Angestellte, Cadres, weit colar) jogviszony. Abban viszont igaza van Kiss Györgynek, hogy a szociális piacgazdaság XIX. század végétől elindult tendenciája óta elindult a munkajogviszonyon belül az előbb felvázolt különbségek között egy bizonyos közeledés, kiegyenlítődési tendencia, amit jogdogmatikailag is a legújabb, digitális platformok segítségével végzett új foglalkoztatási formák szétverhetnek. Ez esetben viszont a tradicionális munkajogviszony is, amelynek fenntartására a szerző lehetőséget lát, szintén a lomtárba kerül.

3. Áttérve a könyv első fejezetére, abban a szerző a munkaszerződés és a munkajogviszony „múltbéli gyökereiről” szól, ahol arra a kérdésre keresi a választ, hogy a munkajogviszony és a munkaszerződés esetében érvényesül e még a „locatio conductio” (a továbbiakban röviden: l. c.). Köztudott, hogy a római jogban, hogy az egyszerű, nem eredmény létrehozására orientáló munkabérleti tevékenység, vagyis a l. c. operarum és egy jövőbeli eredmény létrehozására irányuló fáradozás, ha az más részére történik, vagyis a l. c. operis a használatra irányuló dologbérlettel, a l. c. rei-vel egy szerződési típust alkotott. A szerző neves külföldi és magyar jogászok (Theo Mayer-May, Marton Géza, Hamza Gábor és Földi András) hasonló tartalmú véleményei alapján közli, hogy a rómaiaknál a három bérleti altípus között jelentős mértékű különbség nem állott fenn, sőt, mintha nem is a l. c. rei, vagyis a dologbérlet, hanem a munkabérlet, a l. c. operarum lenne a kiinduló alap, ahol a munkát végző, vagyis a szolgáló saját magát, a munkára irányuló készségét és képességét, illetve a saját munkaerejét és idejét, tulajdonképpen saját magát adja bérbe. „Se locare”, utal rá a szerző. A l. c. operis, vagyis a műbérlet annyiban különbözik a l. c. operarumtól, hogy a dolognak (res) az elkészítéséről vagy más eredménynek a létrehozásáról, valamint a conductor, azaz a megrendelő rendelkezésére bocsátásáról, tulajdonába adásáról van szó.

A szerző ezek után vizsgálva a l. c. operarumot, közli, hogy számos, hierarchikusan elhelyezett formáját különböztette meg a római jog. A hierarchia csúcsán a szellemi munka és a földművelés állt. Ezt követően jöttek a nagyobb szakértelmet igénylő munkák és kézműves tevékenységek, amelyek a napszámosi és a nehéz testi munkával együtt – mint amilyen a bányamunka is volt - lenézett tevékenységek voltak és csak alacsony sorsúak végezték, gyakran büntető ítélet alapján, kényszerből.¹⁴ A római jogászok kutatásait felhasználva a szerző arról is szól, hogy a szabad ember és a rabszolga munkája között a közfelfogás nem látott lényeges különbséget. A rabszolgák esetében is, ha szellemi munkát végeztek, munkájuk felértékelődött. Ahogy a szerző az agrokulturális tevékenység presztízst kiemeli, könnyen lehet, hogy a gazdasági-hasznossági megfontolás mellett ez is a majorsági rabszolgák felszabadítása, „colonus”-sá tétele mellett szólt. Ugyanakkor arra is szükséges utalni, hogy a l. c. operarum keretében munkát végző „locator”, ha önkényesen elhagyja szolgálati, illetve munkahelyét, a „conductor” oda kényszerrel visszavitheti, amiről a szerző is szól. Kiss György ezt az aktust inkább akként értékeli, hogy ez a szolgáló, ill. a munkát végző alacsony társadalmi presztízsből adódik. Szerintem azonban ennek jogdogmatikai alapja is van, amely a szerző által is kihangsúlyozott és jogilag is relevánssá vált „ígéretből” adódik, amely a l. c. operarum esetében arról szól, hogy a locator a munkabérlet egész ideje alatt szolgálati helyén a conductor rendelkezésére áll. A l. c. rei-nél ez csak akkor áll fenn, ha az eredmény megvalósítása helyhez kötött. Különben az ígéret a mű, ill. az eredmény felmutatására kölcsönösen kialakított határidő

¹⁴ Pólay Elemér: A dáciai viasztaflák szerződése. Közgazdasági és Jogi K. Kiadó, Bp. 1972.; Sály Pál: A bányamunkára ítélt szabályai a császárkori Rómában, Miskolci Jogi Kar Actái, Tom. LXV. Fasc. 18. 309-332.

megtartására és az eredmény/mű produkálására vonatkozott. Megítélésem szerint a dologbérletnél, vagyis a l. c. rei-nél is fennállott a bérbe adó részéről s bérlőnek a bérlet helyére történő kényszer-visszavételére irányuló joga azon az alapon, hogy a bérbe vett ingatlan, ház vagy termőföld önkényes elhagyása, a használattal járó gondozás elhanyagolása folytán állagpusztulást idéz elő. E jogilag számításba vett tényből áll elődlegesen a bérlőalarendelt helyzete, amit a munkaszerződés vonatkozásában Kiss György helytállóan kihangsúlyoz és csak másodlagosan a társadalmi helyzete, mely utóbbihoz lehet, hogy éppen a bérlés ténye vezetett el. Ezzel állhat összefüggésben Nagy Constantinus császár azon rendelete, hogy a felszabadított rabszolga, a „colonus” a „colonia” helyét, vagyis a földet, amit korábban rabszolgaként a felszabadítását követően pedig libertinus-kolonusként művelt, nem hagyhatta el, és ha elhagyta, kényszerrel oda visszavitethető volt.¹⁵ Egyértelmű, hogy ebből fejlődött ki a középkori feudális jogviszonya, ahol a colonus-ból jobbágyá vált és egyben a faluközösséghez, a római majorság részét képezett volt „coloniához” tartozott colonus-ból lett jobbágy a népvándorlással megérkezett új uradalomtól birtokosától, a várúrtól hűbérbe kapott, pontosabban hűbéri jogviszonyként a nála hagyott gazdaságot tovább művelte. Ugyanígy az uradalom is hasonló módon hűbéri szolgálattal volt megterhelve a király hűbéreseként a királytól neki hűbéri haszonélvezetre juttatott birtok fejében.¹⁶

Visszakövetkeztetve látható ebből is, hogy a római és a feudális jogban egyaránt nem a „tulajdon”, hanem a „birtoklás”, a „possessio” volt a lényeges és ez tükröződött mindkét társadalom jogában a bérlet és a haszonbérlet intézményében, ahol a használat és a haszonélvezet bérleti jellege, vagyis a bérbe adónak a bérlet tárgyához történő további kötődése volt a lényeges, a használatra kapottnál pedig a birtoklás. Itt nem állt fenn „dare” jogcímen keresztül történő „derelinquatio”, vagyis adás-vétellel történő tulajdonosi jog gyakorlásának a felhagyása. Azonban, miként a bérlet három kategóriáját - egyet értve a szerzővel - az ígéret egymással összekötötte, ugyanígy az „emptio-venditio”-nál is szerepet játszott az ígéret, hogy az eladó a megígért „traditívóval” teljesíteni fog. A római kötelmi jognak e nevesített e nevesített szerződésfelosztása, amelyet Gaius az „Institutiones”-ben megfogalmazott, tovább él napjaink jogában is. Mind ezt helyesen látja Kiss György, amivel kapcsolatos nézetét megerősítendő utalok az „International Labour Organisation (ILO) általlétrehozott egyezményre, amit Magyarország is aláírt, miszerint a haszonbérleti díj, ha természetben kerül megállapításra, akkor az érvénytelen, mert jogellenes munkaszerződést takar, mivel az ILO egy másik egyezménye szerint a munkabérnek legfeljebb csak az 50 %-a állapítható meg természetben. Az ókori Rómában a „colonus”, vagyis a haszonbérlet a haszonbérbe adónak a haszonbérleti díjat Theodor Mommsen és Max Weber szerint pénzben és természetben egyaránt kifizethette. Ez a szokásjogi lehetőség élt egészen a legújabb korig, amit Magyarországon a szokásjog és az 1959. évi V. tv., a régi Ptk. eredeti 452. §-ának (2)-ik bekezdése annak idején kimondta, hogy a haszonbérleti díjat pénzben és természetben egyaránt ki lehet fizetni, sőt a termőföld tulajdonáról és használatáról szóló 1994. évi LV. tv. lehetővé tette az ún. „feles” bérletet is.¹⁷ Ez a megoldás egészen addig érvényben volt valamennyi európai országban, míg az ILO kezdeményezésére létre nem jött ez az egyezmény. Ebből az tűnik ki, hogy az ILO és ennek megfelelően az egyezményt aláíró államok lényegében jogdogmatikailag a haszonbérlet és a

¹⁵ Harmatta János: A föld jogi helyzete Rómában, Antik Tanulmányok, 1972/1. 59.

¹⁶ Niederhauser Emil: A parasztság Európában, In Szabó Imre (szerk.): A parasztság Magyarországon, 2. kötet, Akadémiai K., Bp. 1965. 155. s. köv. ; Szabó Imre: A középkori magyar falu, Akadémiai Kiadó, Bp. 1969. 62-92. o.; Csizmadia/Kovács/Asztalos: Magyar Állam és Jogtörténet, Tankönyvkiadó, 1974. 114-115. és 278-288.; Prugberger: A gazdasági szervezetek jogrendszer tagozódási kérdései (különös tekintettel a szövetkezeti és az agrárviszonyokra), Szövetkezeti Kutató Intézet, Közlemények, 133. Szöveg K. Bp. 1978. 13-19.;

¹⁷ Max Weber: Die römische Arrargeschichte in ihrer Bedeutung für das Staats-, und Privatrecht. J.C.B. Mohr (Paul Siebeck) Verlag, Tübingen, 1891. 2. Faxmille Hrsg. Tübingen, 1986. IV. Kapitel, 222-232. (Hivatkozva Mommsentől a „Lex Agraria”-t)

munkabérllet/munkajogviszony egybe tartozása mellett foglalt állást. Egyik oldalon nézve a haszonbérlet, vagyis ugyanaz a jogintézmény bérletnek, a másik oldalról pedig munkajogviszonynak látszik.¹⁸

Visszatérve még az ókori Rómára, Kiss György a l. c. operarum és az operis egymástól való elhatárolásán túl, foglalkozik e kettőnek, különösen az utóbbinak a mai ügyviteli-megbízási szerződésnek megfelelő „mandatum”-hoz való viszonyával, ahol az elhatárolás – miként erre rámutat – nem is annyira az eredménytől függés vagy nem függés a szempont, hanem az alanyi oldal, a bizalom. A l. c. az operarumhoz és az operis-hez viszonyítva, itt az elhatárolás -- ahogy a szerző utal rá – a specilis jogalanyiség. Ez viszont nemcsak a l. c operis-re, hanem az operarum-ra is vonatkozhat. Kiss ugyanis a római jogászok alapján utal arra, hogy mind a kettőnél lehet egyes ügyek vitelére szóló „speciális” megbízás. Itt megint párhuzamot lehet vonni korunk joggyakorlatával, amely széles körben alkalmazza az eseti vállalkozási és megbízási szerződéseket.¹⁹ Mind ezek alapján a szerzővel ellentétben úgy látom, hogy e rendszer konzisztens és „nem lóg ki belőle” a l. c. operis sem (57. o.). Immanuel Wallersteinre való hivatkozása miatt úgy látom, hogy Kiss György is némi kezdetlegességet lát a római kötelmi jog eme rendszerében. Wallerstein szerint ugyanis a római kötelmi jog azért leegyszerűsített, mert a kereskedelem lenézése miatt nem sikerült Rómának világgazdaságot kiépítenie. Emiatt tovább élt és él napjainkig az anakronisztikus munkabérlleti szemlélet, miként a szerző is e fejezet további pontjaiban a főbb jogrendszerek tárgyalásánál bemutatja.

Elsőként e vonatkozásban a francia jogrendszerben és a Code Civilben (továbbiakban rövid.: C. C.) mutatja ki Kiss György a bérleti konstrukció továbbélését. Hamza Gábor nyomán kimutatja, hogy a C. c. megalkotásához vezető elméleti munkák és maga a C. C. is sokkal többet vett át a Gaius-i Institutiokon keresztül a római kötelmi jogból és a szerződések tanából, mint a francia szokásjogból. Ezt egyértelműen mutatja ki Poatier munkásságán keresztül, aki a „Traite des obligations” (1761) és a Traite de contract de louage” c. két nagyhatású munkájában Gaius nyomán a használattal és a munkavégzéssel kapcsolatos kötelmeket a bérlet, vagyis a „louage” köré fűzte. Ezt követte a C.C is, ahol a III. cím alatt „Contrat de louage”, vagyis a bérleti szerződés első fejezetében az 1708. és az 1709. cikkelye tartalmazza a dologbérletet (louage de chos), az 1710. cikkely a műbérletet, vagyis a vállalkozást a munkabérlet egyes formáival együtt (louage d’ ouvrage), az 1711. cikkely pedig a munka-, és a szolgálatbérleti szerződést (louage du travail au du service). Mint már előbb jeleztem és ebben Kiss György is megerősít, az 1710. cikkelybe be lehet érteni a vállalkozásin kívül a munkaszerződést is, vagyis a munka-, és a műbérlet, ahogy ezt a római jogi szabályozás elemzésénél kimutatta, hogy a kettő között nincs éles elhatárolódás, ugyanez áll a francia jogi szabályozásra is. Ugyanis az 1711. cikkely csak annyit mond, hogy a bérleti szerződés az előbbi kettőn kívül még többféle altípust is tartalmaz, többek között a munkaszerződést is. A C. C eredeti szabályozásán tehát látszik, hogy a francia szabályozás a bérlet ama jogi elvén alapul, amelyre a szerző kiemelése alapján (42. o.) Mayer Maly is utalt, miszerint a római jogban a l. c.-nak e három formája „egymás mellett élt” (U. ott). A l. c.-nak ez az „egyszerre egységes és többszörös jellege” jelenik meg a C. C.-ben is. Ez egyértelműen kitűnik a könyv I. fejezet 2. pontjának 2.2.2. alpontjából, ahol bérletet és azon belül a munkavégzéssel kapcsolatos „louage” két változatát mutatja be a szerző.

Kiss György jól látja, hogy a francia megoldásban a C. C. 1710. cikkelye lényegében az általa a következő alfejezetben bemutatásra kerülő német BGB 611. §-ában szabályozott

---

¹⁸ 100. ILO Egyezmény

¹⁹ Kiss György: A munkaviszony, a megbízási szerződés és a vállalkozási szerződés elhatárolása. Cég és Jog, I. évf. 1. sz. 22-23. p; Prugberger: Adalékok a munkával és az ügyvitellel kapcsolatos jogrendszer tagozódási kérdéséhez. Miskolci Jogi Szemle, 2015/1. sz. 5-19.; Prugberger-Jakab Nóra: A munka és a vállalkozási típusú szerződéseknek a szerződő felek bizalmi jellegétől függő elhatárolása, Miskolci Jogi Szemle, 2019/1. 2. kötet

„szolgálati szerződés” (Dienstvertrag) a 611a. szakasszal munkaszerződést (Arbeitsvertrag) tartalmazó kiegészítéséhez hasonlóan szintén korrigálásra került. Ugyanis a nem egyértelmű „ouvrage” helyére a „travail” jelző került (69. o.). Ezzel azonban a kérdés szerintem csak részben oldódott meg, mivel az „ouvrage” kiiktatásával lényegében kikerült a műbérletre, vagyis a vállalkozásra történő utalás, mely szerződés „Werkvertrag”-ként a BGB.-ben a „Dienst”-, és az „Arbeitsvertrag” mellett egyértelműen szabályozva van. A francia szabályozás ennél fogva a némethez viszonyítva lemaradásban van. Ez egyértelművé válik a német jogrendszerre koncentrált a következő alfejezet és a mostani összevetése alapján. Ezt a problémát, illetve a munkabérleti szerződés szabályozásának ezeket a C.C. megalkotói is érezhették és ezért is toldották meg az 1710. cikkelyt az 1779. cikkellyel, amely az iparban fennálló munkabérleti jogviszonyról szól. Ez is azonban kevésnek tűnt és ezért 1910-re elkészült a „Code du travail” munkajogviszonyt teljesen szabályozó első kötete.

A szerző megállapítása szerint ez törvényszerűen alakult így, mivel így lehetett csak rendszerbe foglalva kiküszöbölni a C. C.-nek a munkajogviszonnyal kapcsolatos hézagait. E helytálló megállapítás kapcsán azonban utalnék arra, hogy ez a jelenség valamennyi latin jogrendszer esetében fennállt és hasonlóképpen oldódott meg. Belgiumban a francia C. C. van hatályban. Ott a C. C. munkaszerződésre vonatkozó hiányosságait a „Code du travail” egységes jogforrásnak nem minősülő több jogforrásból álló egységes szerkezetbe foglalt joggyűjtemény van alkalmazásban.²⁰ Spanyolországban és Portugáliában pedig, ahol a Código Civil ugyancsak érintőlegesen szól a szolgáltról, az előbbinél az „Estatut de los trabaiadores, az utóbbinál pedig a Código do trabalho rendezi a kollektív munkajogviszony egészét.²¹ hasonló a helyzet Olaszországban is, ahol a Codice Civile szolgálati és munkaszerződésének szabályain túl az 1947. évi „Estatuto del lavoro” szabályozza átfogóan a munkajogot.²²

Nem hagyható figyelmen kívül az sem, amit Kiss György e francia alpont elején Poathier „traite du contart de louage” c. munkájának ismertetésénél kiemel. Poathier ugyanis e munkájában arról is ír, hogy a „szolgálati bérlet esetében, ha a mester és a szolgáló között vita merül fel, „a bíróságnak a döntést... a mester méltóságát szem előtt tartva kell meghoznia. Abban az esetben viszont, ha a szolgáltatás nyújtóját indokolás nélkül elbocsátották, vagy a mester/munkáltató hibájából nem tudta feladatait teljesíteni, a munkásnak joga van munkabérre és egyéb kártérítésre is.” Ebből az idézetből kitűnik, hogy a francia gondolkodásra hatással van mindaz, amit Kiss György az előző alfejezetben az angol munkajogi gondolkozást érintően a „master-serwant” viszonyáról leírt. Mégis azonban sokkal méltányosabban és igazságosabban érvényesíti azt. Nagyon lényeges kiemelés még a kor szakírói alapján a szerzőtől az is, miszerint a munkások/szolgálók „bizonyos munkanapok kivételével nem hagyhatták el szokásos tartózkodási helyüket”, amely kötelezettség megszegése esetén „a munkavégzés helyére erőszakkal is visszavihetők voltak” (66. o.). Mind ez kísértetiesen hasonlít ahhoz, amit a szerző a római jogi l. c. operarum kapcsán leírt, és amit e recenzió is kiemelt. Ez a szabály az uradalmi mezőgazdasági cselédtörvényben Magyarországon változatlanul tovább fennállt egészen a II. Világháború végéig a háztartási alkalmazottak (házi nevelők, szakácsnőkés szobalányok) esetében pedig az erőszakos visszavitel nélkül Európa-szerte.

A következő 2.3. pontban a bérlet germán pandektajogi továbbélését tárgyalja a szerző. A germán jogterületen is a hűbéri társadalom jogát a gaiusi institúciók alapján a glosszátorok dolgozták ki, amelynek jogfilozófiai megközelítésű rendszerezését Gustav Hugo végezte el, mutat rá a szerző, aki megjegyzi, hogy ebben a folyamatban a posztglosszátorok

²⁰ Jura Europae, Droit du travail-Arbeitsrecht, C.H. Beck Verlag, München-Berlin-Edition technique Iuris Classeurs, paeis, I. 2020.I. Quellen und staatliche Einrichtungen.

²¹ Calle/Prehm: Arbeitsrecht in Spanien, 1388. p.; E. Fedtke/J. I. Fedtke: Arb.r. in Portugal, 1057. p. In Henssler/Braun: Arb. r. in Europa, Dr. Otto Schmidt Verlag, 2. Aufl. Köln, 2011.

²² Radoccia: Arb.r. in Italien, In: Henssler/Braun: 609. p.

gyakorlatorientált rendszerbe nem foglalt pozitív jogát az Aquinói Tamás által központba állított természetjogi irányzat végezte el. Ennek a természetjogi töltésű pandektajog alapján jött létre a történeti iskola, utal rá a szerző, amely Savigny munkásságán keresztül törvényalkotás nélkül²³ egészen a német BGB megalkotásáig életben tartja a népszellem jogszokásán alapuló pandektajogot, mutat rá a források alapján Kiss György.

Mindezek előrebocsátását követően mutatja be a szerző Puchta és Windscheid nyomán a pandektajog álláspontját a bérletről, mely szerint annak tárgya dolog és jog, vagy valamilyen erő, amely munka egyaránt lehet. Ez utóbbinál a már tárgyalt római és francia joghoz hasonlóan itt sem válik el élesen egymástól a l. c. operarum és operis, mutat rá Puchta nyomán a szerző, aki szerint Windscheid csak abban a kettő közötti különbséget, hogy míg a l. c. operarum esetében a főszabály szerint a teljesítés személyhez kötött, addig az operis-nél a teljesítési segéd igénybevétele általános jelenség. Jó érzékkel emeli ki a szerző a jogirodalomból Pólaynak azt a nézetét, mely szerint a BGB eredeti 611. §-a a szolgáltatón belül a munkatevékenységnek mind az operarum, mind az operis oldalát hasonlóan magába foglalta, miként a francia C. c. 1710. cikkelye esetében az „ouvrage”, ahol szintén a Code du travail-al került kicserélésre és került külön szabályozásra az 1779. cikkelyben az ipari munkabérleti jogviszony. Ehhez hasonlóan a BGB 611. §-ába foglalt szolgálati szerződés is kiegészült a 611a § által a munkaszerződéssel. Pólay ezt azért látta szükségyszerűen így kidomborítani - mutat rá Kiss -, mert az eredeti szabályozást szétfeszíti az a feszültség, amely a munkáltató és a munkavállaló viszonyában fennáll. Kiss György ez által is megalapozottnak érzi azt az álláspontját, mely szerint a munkaszerződés több mint egy átlagos szerződés, mivel mögötte olyan tartós munkakapcsolat, munkaviszony van, amely összességében a társadalmi folyamatokra is kihatással van.

Jheringre áttérve Kiss György szerint a "pandektisták" közül ő az első, aki a jogot érdemben, a társadalmi valósággal kapcsolja össze. Szerintem ő a fordulat a civilisztikában mint amilyen volt Liszt a zenében. A szerző, Kiss utal arra, hogy Jhering a „Der Zweck im Recht”-ben a szolgáltatást és az ellenszolgáltatást a szerződéskötésnél az egyenlő pozícióban lévő feleket egoista érdekek alapján a kölcsönös teljesítésre szóló „ígéret”-ben tett megállapodás köti össze. Ez azonban a szolgálati szerződésnél nem áll fenn, mivel ott csak az egyik fél érdeke érvényesül, mégpedig azé, aki a feltételeket diktálja a szerződésben, míg a szolgálatra, munkavégzésre ajánlkozó másik fél a feltételeket csak elfogadni, tudomásul venni vagy elutasítani tudja, érdemben azonban a szerződés tartalmát alakítani nincsen módja. Jhering azonban azt is mondja, hogy a „munka szervezetének” rendeltetése szükségletek kielégítése, amihez tartozik a „bér hozzárendelése”. Ezért a konkrét munkavégzés minden előzményének a bérben kell megnyilvánulnia (77.o.). Ebből a megállapításból kitűnik, hogy Jhering a munkaszerződést az egyszerű magánjogi ügyletnél többnek tartja közösségi jelentősége miatt. Szerintem Kiss tudatosan és helytállóan emeli ki ezt a megállapítást, ami alátámasztja a munkájában többször kihangsúlyozott ama nézetét, hogy a munkatevékenység joga több, mint egyszerű szerződés gazdaság-, és munkaszociológiai kihatása következtében.

Ez a Jheringi szemlélet nyilván kihatott a BGB-nek ún. „Drezdai Javaslatára”, aminek jelentőségét a szerző azért emeli ki, mert a bérleti szerződést kimerítően csak a dologbérletre (Mitvertrag: 538-575. §§) és a haszonbérletre (Pachtvertrag: 576-589. §§) szabályozza, amitől „szervezetileg is elkülönül a „másik részére végzett szolgálat”, amely lehet az eredmény szempontjából irreleváns munkavégzés, de lehet olyan munka, illetve szolgáltatás, amely valamilyen eredmény vagy mű létrehozására irányul. Látható, hogy Jhering sem tud megszabadulni, miként a franciák sem az eredmény szempontjából jogilag irreleváns szolgálat-teljesítést tartalmazó munka, és az eredményorientált munka közötti határvonal képlekenységétől, amit mind a két jogrendszer a rómaiaktól örökölt meg. A BGB-ben, valamint az osztrák ÁBG. többszöri módosításaiban, miként a XX. sz. elei magyar Ptk. tervezetekben és

---

²³ Peschka Vilmos: Jog és Jogfilozófia, Akadémiai K. Bp. 1980. 51. etc. (Thibaut és Savigny vitája).

az 1928. évi Mjt.-ben azonban már az eredményorientáltság alapján fenn áll az elhatárolódás a két a Dienst/Arbeitsvertrag és a Werkvertrag között.²⁴

Ennek ellenére azonban -- miként erre a szerző rámutat -- hogy a „munkaszerződés koherens szabályozása sem a Drezdai Javaslatban, sem annak alapján a BGB-ben nem történt meg”. Kiss György helytálló megállapítása szerint azonban egy óvatos nyitásra nem a Drezdai Javaslatban és a BGB-ben, hanem korábban, az 1869-ben hatályba lépett Ipari Rendtartással került sor. Jóllehet a szerző megállapítása szerint a szociáldemokrata orientált jogtudósok azon voltak, hogy az „Arbeitsvertrag” kerüljön be a „Dienstvertrag” mellé a BGB-be. Erre a BGB megalkotásakor még nem került sor. A BGB 611. §-ának (2). bekezdése csak annyit tartalmazott, hogy a szolgálat minden fajtájú lehet (Dienst kann jeder Art sein). Megítélésem szerint ez nagyon hasonlít a francia C. c. már tárgyal 1711. cikkelyéhez, amely a BGB itt említett bekezdésével párhuzamba állítva a bérlet kettős értelméről szól, mely szerint „luage du travail ou du service”.

A szociáldemokrata orientált olyan jogtudósok, mint Gierke, Brentano, Pothof és Menger – miként a szerző kiemeli a munkaszerződésnek és a munkajogviszonynak az Ipari Rendtartásban „expressis verbis” meglévő előírásainak a BGB-be történő beépítését mellőzését keményen bírálták szociális és gazdasági szempontból egyaránt. Ez oda vezet – mondja a szerző tolmácsolásában Gierke -, hogy a munkáltatói egoizmus következtében a munkás réteg egyre nagyobb mértékben elszegényedik. Javaslatára szerint a Reistagnak felül kellett volna vizsgálnia, hogy a BGB tervezete „tartalmazott-e egyáltalán szociális elemeket”. Gierke szerint ugyanis – emeli ki a szerző - a Dienstverhältnis személyiségi-közösségi jellegét minden típusú szolgálati szerződésre szükséges lenne kiterjeszteni” (86. o.).

Kiss György a munkajog szociális orientáltságú művelői közül kiemeli a két nagy német munkajogi monográfia írójának, Philip Lotmar és Hugo Sinzheimer munkásságát. Miként a szerző megemlíti, Philipp Lotmar a munkaszerződés értelmezésével, tartalmának vizsgálatával foglalkozott monográfiájában. Munkájából az „ígéret” szempontjából két lényeges jogintézmény-elhatárolást emel ki a szerző. Az egyik elhatárolás a társasági szerződésre vonatkozik, mely a tagok „kölsönös ígéletét” tartalmazza „valamilyen cél elérésére irányuló tevékenységre, amely lehet munkavégzés is”. Ezzel szemben a munkaszerződés esetében az egyik fél munkaszerződésre vagy valamilyen eredmény felmutatására, míg a másik fél bér vagy vállalkozási díj fizetésére kötelezett és a két fél részéről e kettő teljesítésére vonatkozik a kölcsönös ígélet. Ezen kívül Lotmar a munkaszerződést elhatárolja az adásvételi szerződéstől is azon az alapon, hogy a munkaerő nem lehet megvásárlási tárgy, emeli ki Kiss. Kiemeli továbbá tőle azt is, hogy a Dienstvertrag és az Arbeitsvertrag egybe esik, mert Lotmar szerint a Dienstvertrag valójában Arbeitsvertrag (90. o.) Áttérve Zinsheimerre, ő a munkajogot egységes jogágként fogja fel, mutat rá a szerző. Szerinte a munkajog egy „kettős fedelű” viszony, mivel egyfelől munkáltató és munkavállaló közötti jogviszony, másfelől a munkavállalók egymás közötti jogviszonya. Ezért a munkának létezik egy személyes és egy szociális dimenziója, amit egységben szükséges szemlélni. Emiatt hiba, hogy a BGB. „a szétaprózódott munkajogot nem alakította át és nem egységesítette. Kiss György arra is utal, hogy Zinsheimer szemében a munkajog idegen a polgári jogtól. Emiatt egy új területet, jogágot kellene kialakítani a számára.

A magam észéről mindezzel összefüggésben kiegészítésképpen utalnék arra, hogy Magyarországon is a XX. sz. elején a Ptk. tervezetekkel kapcsolatosan hasonló viták merültek

---

²⁴ 1928.Mjt. jav. XI. cím (A munka jogviszonyai), I. fej. (Szolgálati szerződés), II. fej. (Vállalkozási szerz.), III. fej. (Alkuzsi szerz.), IV. fej. (Díjkitűzés); XII. cím (Ügyvitel), I. fej. (Mebízás), II. fej. (mebízás nélküli ügyvitel).; Ezt a rendszert követi a jogirodalom is. V.ö. Szladits K. (Szerk.): Magyar magánjog, IV. kötet, Kötelmi jog különös része, Vincenti G.: A munka jogviszonyai, 43-53.§§, Villányi L. Ügyvitel, 54-55. §§. Grill. K. 1942. Bp. 1942.

fel, ahol a szociáldemokrata irányvonalat képviselő jogászok. Ágoston és társai hasonló módon a ma mar Ipartörvény kardinális munkajogi szabályait szerették volna beemelni a magyar Ptk. tervezetbe. Törekvésük azonban sikertelen maradt. Erről a folyamatról Berke Gyula „A kollektív szerződés a magyar munkajogban” című monográfiájában részletesen ír.²⁵ Indokolt lett volna egy kicsit erre is kitérni. Egyúttal itt lett volna a helye egy nagyobb összevetésnek, amelyből kitűnt volna, hogy azokban az államokban, ahol a polgári jogi kódex munka jogviszonyait csak keret jellegűen rendezi, ott kialakult egységes, individuális és kollektív munkajogot átfogó kódex. Ahol viszont ilyen nincs, ott a munkaszerződés és a munkajogviszony a Polgári törvénykönyvben viszonylag részletesen szabályozva van. Ez elsősorban a német BGB-ben a 611-től a 630-ig terjedő §-ok (Dienstvertrag), csak úgy, mint az osztrák ABG-ben a 1153-tól a 1213-ig terjedő szakaszai (Dienst und Werkvertrag) és e kettőhöz hasonlóan a holland Burgerlijk Wetboek is átfogja a szolgálati és a munkaszerződés valamennyi strukturális kérdését.²⁶ Svájcban az Obligationsrechtsgesetz (OR) bár a munkaszerződésen kívül a kollektív szerződést is átfogja, de csak keretjellegűen, ezért a munkajog részletszabályait a „Munkatörvény” (Arbeitsgesetz) tartalmazza.²⁷

A szerző e fejezeten belül utolsóként az angol common law rendszerben a munkavégzés jogával kapcsolatosan kialakult „master-serwant” iszonyt mutatja be, ahol az angol jogra jellemzően szintén a kiinduló pont a „contract” és azon belül az egymásnak kölcsönösen tett „ígéret”. Kiss György kimutatja eme alpontban, hogy az angol szerződési jog meglehetősen bonyolult és alakosságokhoz kötött. Utal ezzel kapcsolatosan arra, hogy ez abból adódik, hogy gyökere a római jog „actus jogában” van, amit még befolyásolta német és a normandiai irányzatú francia szokásjog is. A szerző rámutat arra is, hogy a legtöbb kereset Angliában a földbirtokra vonatkozó hűbéresi jogi kapcsolatokból adódóan a felek egymásnak tett ígéreteiknek a megszegéséből eredtek, amelyeknek a common law alapján történő elbírálásánál erősen hatott a római eljárásjogra visszavezethető actus-hoz kötött szemlélet. Erre tekintettel az első jelentősebb összefoglaló jogtudományi mű a szerző szerint Glamviltől a keresetek és az eljárási jog összefoglalása volt. Csak később került sor az anyagi jog, a „substantive law” rendszerezésére Bracon tollából, írja a Kiss György. E munkákból a szerző szerint kitűnik, hogy a két legfontosabb jogintézmény a „debit”, vagyis a kereset, valamint a bíróság előtt megkötött és általa jóváhagyott megállapodás, a „covenant” volt.

A szerző az angol jog korai szakaszának eme bevezetőnek szánt általános körvonalazását követően arra utal, hogy a „kétszemélyes kereskedelmi kapcsolatok” egyre nagyobb mérvű elterjedése a kialakuló kereskedés jogát alanyi szempontból kétpólusúvá alakította, amely kihatott a szolgálattal és a munkával fennálló kapcsolatokra is. Így alakult ki a már többször érintett „master-servant” viszony jogi szabályrendszere, amely az árut szállító és fogadó, illetve az eladó és a vevő, valamint a megrendelő és a teljesítő kétszemélyes pozícióját rendező kereskedelmi rendtartásokhoz hasonló munkarendek megalkotásához vezetett, mutat rá a szerző. Minthogy e kereskedelmi és munkaügyi rendtartások megalkotására a céheken belül került sor, e kereskedelmi-ipari és munkaügyi rendtartások tartalmára az egyes szakmák nyomták rá bélyegüket a kontinentális helyzethez hasonlóan. Kiss György az így kialakult joggal kapcsolatosan arról is szól, hogy ezt az „eljárás és a szerződés előtérbe állítása” jellemezte, ami lehetővé tette, hogy az adás-vételhez hasonlóan a céhen belül is a „master-servant” kapcsolatban is a „szóbeli ígérettel” lehessen megállapodni és teljesíteni.

²⁵ Berke Gyula: A kollektív szerződés a magyar munkajogban. Pécsi Munkajogi Közlemények, Monográfiák 2. Utilitas Bt. Pécs, 2014. 11-22. o.

²⁶ Adomeit/Sodan (Hrsg.): Arbeits-, und Socialrecht. Rechtsgesetze, Nomos V., Baden-Baden, 1998. Arbr. 8-39.; Pelzmann: Arbr. in Österreich, 931.; Hoogendorn/Rogmans: Arb.r. in Nederlanden 779.; in Henssler/Braun

²⁷ Gadiant: Arbr. in Schweiz, In Henssler/Braun: 1270.

Ez összefügg azzal – mondja a szerző -, hogy a „common law contract” esetében jelentős szerepet játszik az angol szerződési jog gyökerét jelentő „asumid” jogintézménye, amely a felek kölcsönös ígéretével megkötött kötelezettség-vállalásán alapul. Kiemeli, hogy a szerződésben vállalt kötelezettség teljesítésére ígéretet tevő fél az ígéretének a teljesítéséért szigorú felelősséggel tartozott a „contract of employment”-et megelőzően. A „contract of employment act” ugyanis a „master-servant” kapcsolaton valamit enyhített, emberközelivé tette. A szerző külön alpontot (2.4.2) szentel a common law rendszerben fennállt „master-servant” viszony bemutatására. Kimutatja, hogy a „master” jogállás irányítási hatalmat jelent az általa foglalkoztatott segédek és egyéb iparosok felett. Tudása és szakmai tekintélye alapján magas volt a pozíciója a céhén belül. A „master” a városi önkormányzatban is előkelő hellyel rendelkezett. Ezzel szemben a „servant” az a személy, aki a „contract” alapján alá volt rendelve a mesternek és az általa tett „ígéret” alapján kellett a kötelezettségeit teljesítenie, míg a „master” foglalkoztatta és gondoskodott róla munkája ellenértékének a megfizetésével.

A szokásjogi alapon kialakult és évszázadokon keresztül érvényesült ez a merev „master-servant” kapcsolatrendszer jelentősen átalakult és rugalmasodott a „servant” javára a „contract of employment” megjelenésével, mutat rá a szerző, aminek keretében megjelent 1893-ban a „Master and servant act” és a Poor law Amendment Act. E két act közül az első rendezte a „master” és a „servant” viszonyában a személyi függőséget és a „servant” engedelmességi kötelezettségét, valamint a szerződésszegéséért fennálló büntetést. Mind ez vonatkozott az időközben kialakult dologházakra is - közli a szerző -, amelyeket a „Poor law Amendment Act” centralizált és meghatározta azok egységes szervezetét. A „Contract of employment” fokozatosan terjedt el a szerző kutatásai szerint. Mint mondja, először a „magasabb kategóriájú” munkavállalók tartoztak e körbe, majd a XX. sz. elejétől alkalmazhatóvá vált a „wage dependent labour”, vagyis a függő munkaviszony valamennyi formájában. Ez jelentős szerepet játszott az angol kollektív munkajog kialakításában, hangsúlyozza ki a szerző.

A magam részéről eme első fejezet bemutatása végén meg kívánom jegyezni, hogy annak részletességét és a többi fejezethez képest fennálló viszonylagos terjedelmességének és hasonló recenzálásának indoka, hogy a római jog bérleti koncepciójából kialakult és azt követően kifejlődött frankofon-latin két kontinentális jogrendszerben, valamint az angolszász jogrendszerben a szerződési jog és azon belül a munkával és a szolgálattal összefüggő jogintézmények alakulása bár formailag különbözik egymástól, tartalmilag azonban egy irányban tendál. Ez vonatkozik az angol rendszerre is, ahol az esetjog mellé egyre nagyobb mértékben bejön az aktus jog, míg a kontinentális tételes jog területére az egyre szélesebb körű jogértelmezésen keresztül az angolszász jog.²⁸

4. A II. fejezetben a szerző azt vizsgálja, hogy „ígéret” az egyes jogrendszerek szerződési jogában általános jelleggel, valamint a munkaszerződésben miként nyilvánul meg. Először az ígéretnek, mint alapvetően erkölcsi tartalmú intézménynek a jogi kihatását a szerződési jog területére kiterjedve elemzi, majd ezt követően tér rá a munkajogviszonyin belüli érvényesülésére. A fejezet első alfejezete ennek megfelelően az ígéret intézményének általános szerződésjogi relevanciájáról szól, míg a második alfejezete a munkaviszonyban fennálló jelentőségét tárgyalja.

Az általános kérdések taglalását Kiss György azzal kezdi, hogy az ígéret a szerződés létesítésére és későbbi módosítására komoly jelentőséggel bír különösen olyan jogviszonyoknál és szerződések esetében, mint amilyen a munkaszerződés és a munkajogviszony. A munkaszerződésnél a bérleti jogviszonyhoz hasonlóan a jogviszony-tartalom relatíve hosszabb jellege és a bérlővel szemben még erőteljesebben jelentkező munkavállalói függőségi helyzet

---

²⁸ Badó Attila: Az angol jog vázlatja, in Badó et al. (szerk.): A jogrendszerek világa. Pro Talentis Universitatis Alapítvány. Szeged, 2012.

miatt (a bérlettel való összehasonlítás tölem-P.T.) a gyengébb pozícióban lévő fél szempontjából különösen jelentős a munkáltatói ígéret. A szerző igen helyesen rámutat arra, hogy bár a munkáltatónak a munkavállaló irányában a foglalkoztatásra és annak időtartamára tett ígérete egzisztenciálisan és szociálisan egyaránt alapvető jelentőségű, de ugyanígy a munkavállaló részéről a munkáltatónak tett az az ígéret is, amely arra irányul, hogy a megállapodásban rögzített időtartamon át a munkáltatói elvárásnak megfelelően látja el munkafeladatait. A munkaszerződésnél - mutat rá a szerző - az ígéret kölcsönössége alapvető jelentőségű, amely arra irányul, hogy hosszabb időtartamon keresztül a felek mennyire számíthatnak egymásra.

Az ígéretet vizsgálva a szerző arra utal, hogy az a jog területén olyan erkölcsi kötelezettségvállalást jelent, aminek több irányú jogi kihatása van. Visszautal az I. fejezetre, ahol kimutatta, hogy az ígéret a római jogban komoly jelentőséggel rendelkezett, különösen a címzett részéről annak visszajelzéseként, hogy a feltételeket elfogadja, vagy sem. A szerző ugyancsak az I. fejezetre visszautalva arról is szól, hogy a konkrét, de címzés nélküli egyoldalú ígéreti nyilatkozat a római jogban csak kivételesen vált jogilag relevánssá, míg később először az angol jogban, majd később a kontinentális európai országokban is általánossá vált. Megjegyzem, a polgári jogban az ajánlati és a díjkitűzési nyilatkozatban formálódik meg. Ahhoz, hogy az ígéret kötelmi jogilag, sőt egyáltalán jogilag is releváns legyen, az ígéret tevőnek ki kell fejeznie szándékát az ígéret megtartására, amiről meg kell győznie az ígéret fogadját, mondja Kiss. Alapvető követelményként veti fel a szerző, hogy az ígéret címzettjében alkalmas legyen olyan meggyőződést kialakítani, hogy az ígéret komoly és objektíven teljesíthető. *Az ígéretnek ezeket a tulajdonságait vizsgálva a magam részéről kimondanám, hogy az ígéret a szerződésben levő megállapodásnak a tartalmi magja, a genus proximuma, míg a megállapodás, vagyis a kétoldalú jogügyleteknél az ígéret egybehangzó kölcsönössége a mag körül lévő hús, a logika nyelvén a differentia specificák együttese, aminek megformázott alakja a szerződés.*

Az ígéret kötőerejét a szerző az Európai Szerződési Jog Alapelvei 2.107. cikkelyére vezeti vissza, mely szerint elfogadás nélkül kötőerővel bírótétel az, amelyet ennek szándékával azért tesznek, hogy joghatást váltson ki. Az alapelvi megfogalmazás, amelyet a szerző szó szerin idéz, meglehetősen szerencsétlen „idemper idem” megfogalmazás. „Kötőerővel bíró ígéret, amelyik köt.” (111. o.). Ezért az, hogy az ígéret közül melyik és milyen formában rendelkezik kötőerővel, másként jelenik meg az angolszász, és másként a kontinentális frankofon-latin és germán jogrendszerekben. Mivel az I. fejezetből kitűnően a kiinduló pont itt is a római jog. A szerző az ígéret jogi kötőerejének a forrását a „stipulációból”, mint „verbarum obligatióból” eredezteti. Helytállóan állítja, mivel a „stipulatio” formális kötöttsége ellenére tartalmilag rugalmas volt, a modern szerződési jog egyik forrásának tekinthető. Az egyoldalú jogügyletek esetén szerintem a már említett ajánlat-tételeknél az ajánlati kötöttséget, valamint a díjkitűzést és annak egészen újszerű digitális formáját, a „crowdwork”-ot érintve (megjegyzés tölem-P.T.) Az ígéret és annak szóbeli elfogadása a konszenzuális szerződéseknel a rómaiaknál is feltétele volt és ma is az a szerződés létrejövetelének, vagyis a konszenzuális szerződéseknel a puszta megegyezés már rendelkezett kötőerővel mondja helytállóan a szerző. Ehhez még hozzátenném, hogy ez a kötőerő fenn áll a tradicionális szerződéseknel is, mint a konszenzus alapján kikényszeríthető teljesítés.

Mivel a római joghoz a középkortól kezdődően egészen korunkig tartó jogfejlődésben legközelebb a common law áll, az ígéret vizsgálatát az angolszász jogrendszerrel kezdi a szerző. Kimutatja, hogy a római jogi „actio”hoz hasonlóan Angliában a „write” meghatározó jelentőségű vált és a már szintén tárgyalt „asumsit” fontos volt a szerződési jog kialakításánál, mivel így az „asumsit” egyoldalú ígéret-kijelentése elmozdul a megállapodás, az agreement irányába, fogalmaz a szerző. Így az „asumsit” kiterjedt azoknak a követeléseknek az érvényesítésére, amelye mögött nyilvánvaló ígéret állt (113-114. o.). Ezzel összefüggésben

kiemeli a szerző a „leliane”-nek, vagyis a bizalomnak jelentőségét, amit a kölcsönös függőség növekedése igényel. Emiatt – mondja a szerző - egyre nagyobb jelentőségűvé vált a „promise estoppel” intézménye, ami alkalmasnak mutatkozott a szerződést megelőző cselekvésekért (precontract act) fennálló felelősség bevezetésére. Mind ezek jelentőségét a szerző helytálló megállapítása szerint az adja meg, hogy az angol jog a szerződés fogalmát az ígéret oldaláról közelíti meg. Ezáltal pedig az ígéret egyes elemeinek a kikényszeríthetővé válásával az ígéret fogadója által tett elfogadás esetén a már kialakult alkut könnyebben lehetett érvényesíteni, mint egy megállapodást, ami azonban többek részéről vita tárgyát képezte, informálja erről az olvasót a szerző. Kiss György szerint az ezzel kapcsolatos vitát a promise és a contract különbségének vs. azonosságának a szemlélete váltotta ki. Az ígéret kötőerejének a szerződés kötőerejéhez viszonyított labilisabb jellege miatt az angol bírói gyakorlat minden esetben nemcsak a nyilatkozat-tétel időpontjában meglévő tartalmi elemet vizsgálja, hanem a későbbi teljesítés idejének a körülményeit is, ami kiterjed a szerződés tartalmára is, mondja a szerző, ki szerint az angol jogban az ígéret betartásának az elve kulcsfontosságú (116.o).

E tan legjelentősebb képviselőjének Charles Friedet tartja, ki szerint a szerződések belső erkölcsi tartalmát az ígéretnek a felek részéről történő betartása adja. Fried elméletével a szerző szembe állítja Barnett E. Randy „cousent” elméletét amelyben Friedet, akit a saját mérsékelt akaratelméletéhez képest kemény „will theorist”-nek minősít azon az alapon, hogy nem látja stabilnak az ígéret kikényszeríthetőségét (117-118). Ugyanakkor kiemeli a szerződési szabadság, a „freedom of contract” elvét, mint a szerződési akarat olyan megnyilvánulását, amely megadja a személyeknek azt a hatalmat, hogy kölcsönös ígéreteikkel megváltoztathassák jogi kapcsolataikat.

Ezt követően a szerző az ígéret fogalmának az európai kontinentális jogban megnyilvánuló hatásnak a fejlődését az akkor tájt kialakuló természetjogi felfogások tükrében először szintén általános jelleggel mutatja be. Hugo Grotius nézetéből indul ki, aki Cusanusra reagálva a „Háború és a béke jogában” - miként ezt Kiss külön kiemeli - külön fejezetben foglalkozik az ígérettel és a szerződéssel. Ezekkel kapcsolatosan három tételt állít fel, melyek a következők: 1.) A pusztán állítás még nem kötelez; 2.) A nyilatkozási akarat leköti magát az eljövendő időre, vagyis szándéka mellett kitart. E nyilatkozatok olyan ígéretnek, amelyek tételes-jog hiányában is kötelezik természetjogi alapon a nyilatkozót, ami azonban másnak jogot nem ad. 3.) E kettőn kívül vannak a másoknak jogot adó ítéletek. Abban a kérdésben, hogy miként alakul a kötő ereje az ígéretnek, ha a nyilatkozat időpontjához képes a körülmények megváltoznak, Grotius a „clausula rebus sic stantibus elv elé helyezi a „pacta sunt servanda” elvet, fogalmaz Kiss György. Ezek után áttér Puffendorf ígéret-, és szerződéselméletét mutatja be, aki a kötelezettségvállalást több kritérium alapján osztályozza. Kiss György közülük kiemeli a visszterhes és az ingyenes, egyenlő és nem egyenlő, befejezett és nem befejezett és a munkajog szempontjából releváns határozott és határozatlan időre szóló kötelezettségvállalást. Rámutat továbbá arra, hogy az ígéretnek Puffendorf szerint is Grotiushoz hasonlóan azonos joghatásokkal szintén három fokozata van, ahol a harmadik fokozatú befejezett ígéret teljesítése a másik fél részéről kikényszeríthető.

Áttérve ezek után a főbb nemzeti jogrendszerekre, szerző elsőnek Poathier szerződéses ígéret tanát elemzi. Ő a szerződést a megállapodás egyik fajtájának tekinti, amely két-, vagy több személy hozzájárulását tartalmazza arra nézve, hogy egymás számára kötelezettségeket hozzanak létre. A szerződés ennek megfelelően olyan megállapodás, amelyben két vagy több személy kölcsönösen tesz ígéretet egymásnak, vagy az egyik fél tesz kikényszeríthető ígéretet a másiknak. (124. o.). A német jogban ezzel szemben az ígéret kötőerejével foglalkozó pandektajog egy paradigmaváltással szakított a korábbi természetjogi megközelítéssel, amely szekularizáció kihatott a BGB-re is. E relációban a szerző által meghivatkozott Savigny szerint a két vagy többoldalú jogügylet, vagyis a szerződés az érintettek egybehangzó akaratnyilvánítása (übereinstimmende Willenserklärung, míg az egyoldalú jogügylet egy

személytől származó akaratnyilatkozat. E definícióból - miként a szerző is utal rá - az ígéret hiányzik. Mint mondja, a pandektajognak eme irányzatában a túlzott absztrahálás miatt az ígéret háttérbe szorul. Nem tűnik el azonban teljesen, mert –mint mondja--, a BGB előkészítése során éles viták folytak arról, hogy az ígéret önmagában kötelezi-e az ígéret tevőt vagy szükséges, hogy a címzett azt elfogadja. A kodifikáció egyik fő szereplője, Kübel szerint az egyoldalú ígéret kötőerejét csak meghatározott esetekre korlátozta volna. Kübelrel szemben két irányzat is kialakult Kiss szerint a BGB kodifikálása során A „Politizationstheorie” szerint az ígéret-tevőt nemcsak a szerződéskötés eseté köti az ígéret, hanem a még el nem fogadott ígéret teljesítéséhez is kötve van (Siegel). Ezzel szemben a „Vertragstheorie” szerint a pusztán ígéret előnyt jelentene az ügyleti alapon történő teljesítési kötelezettséggel szemben, tekintve, hogy az ígérethez való kötöttség sok bizonytalansággal jár. A szerző munkajog szempontjából az előbbi irányvonalat tartja jobbnak. Véleményem szerint a BGB 145. §-a egy középutas megoldást fogadott el kimondva és citálva Kisst, miszerint „aki másnak szerződéskötést indítványoz, indítványához kötve van, amennyiben ezt a kötöttséget nem zárja ki”(127.o.). Ez a középutas megoldás jelenik meg a magyar Ptk.-ban is a korábbi tervezetekkel összhangban az ajánlati kötöttség szabályozásánál.

E fejezet 2. részében Kiss György rátér az ígéret munkajogban betöltött szerepének a tárgyalására, amelynek központi problémája a munkáltatónak a munkavállaló irányában fennálló foglalkoztatási és családtagjai megélhetését is szolgáló rendszeres bérfizetési kötelezettsége és e kettővel összefüggő ígérete, valamint az ezzel szemben álló munkavállalói ígéret arra, hogy a munkáltató elvárásai szerint áll a munkaidő alatt áll rendelkezésére és végzi el a munkát annak utasításai szerint. A szerző általánosságban utal arra, hogy e tekintetben a konzervatív irányzat, amelyet az angolszász jogrendszer képvisel, szigorúan a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás egyenértékűsége és továbbra is a master és a servant viszonyának továbbhatásaként kezeli a kérdést. Ezzel szemben a germán jog a bismarcki szegénységgel szembeni küzdelemmel és a szociális biztonsági rendszerrel összekapcsolt paternalista gazdaságpolitikának a továbbhatásaként a kiszolgáltatottabb munkavállalói oldalt érdekeire orientál, míg a két irányzat között a középutas megoldást a francia szabályozás képviseli.

Az angol jogban - mutat rá Kiss György - a munkáltató munkavállalót foglalkoztató kötelezettsége a munkaidő tartamára szól. A munkaidőben történő rendelkezésre állás az elsődleges. A munkáltató ugyanis nem köteles munkával ellátni a munkavállalót. Ezért, ha a munkáltató akármilyen okból nem foglalkoztatja a munkavállalót, a bér akkor is jár neki. Ugyanakkor, ha a munkával való ellátás tartósan akadályba ütközik, a munkáltató felfüggesztheti a munkaviszonyt, amikor fizetés nem jár. Ez esetben viszont a munkavállaló felmondhat, és másutt kereshet munkát (132. o.). Kiss György arra is utal, hogy akkor sem jár a munkavállalónak fizetés, ha a munkájáért csak”jutalék” jár, viszont nem dolgozik, csak rendelkezésre áll. Egyértelműen ez a helyzet az Egyesült Királyságban a behívásos munkaviszony esetében, ami napjainkban különösen a digitális platformon keresztül munkára történő behívásokra történő rendelkezésre állásokat érinti (utóbbi megjegyzés tölem-P.T.).²⁹ A szerző e rendszer antiszociális megoldásának kritikájaként joggal hivatkozik Lord Denningre, i szerint „a munkavállalónak meg kellene kapnia a lehetőséget arra a munkára, amelyet képes és kész teljesíteni.

Másként áll a kérdéshez a bismarcki paternalista gazdaságpolitika továbbhatásaként Nyugat-Németországban kialakult szociális piacgazdaságon alapuló „welfare society” rendszere. Mint Kiss György megállapítja, itt sem lehet a BGB-ből levezetni a munkáltató abszolút foglalkoztatási kötelezettségét, hanem csak a munkavállaló rendelkezésére állására irányuló igényét és azt, hogy a munkaidő alatti időre függetlenül attól, hogy dolgozik, vagy

---

²⁹ Prugberger: Atipikus szolgálati/munkaszerződések és ezzel összefüggő rendszerbeli kérdések különös hangsúllyal a munkaerőpiac legújabb igényeire. Miskolci Jogi Szemle, 2020/4. sz.

sem, a munkabér jár. Azt pedig, hogy a munkavállalónak a munkáltatóval szemben a munkaszerződésben megállapított munkakörben történő foglalkoztatási igénye van, a német munkaügyi bírói gyakorlat a „Grundgesetz” 2.§-ából vezette le, mely szerint a munkavállalónak a munkához való alkotmányos joga alapján fenn áll a munkáltató részéről a foglalkoztatási kötelezettsége. Ilyen módon a munkavállaló foglalkoztatására vonatkozó munkáltatói ígéret ellentétben az angol joggal, tételes-jogilag is meg van erősítve, mutat rá a szerző. Megjegyzem, ebből adódik, hogy átmeneti leállás esetén is az elmaradó pótlékokkal együtt a leállás idejére is az átlagkereset jár a munkavállalónak és nemcsak az alapbér, mint pl. Magyarországon.

A francia helyzetet vizsgálva a szerző utal a Despax & Rojot féle Összehasonlító kommentár francia fejezetére, mely szerint a francia munkajog alapján „a munkaszerződésben a megállapodásnak megfelelő munkával történő ellátás a munkáltató egyik fő kötelessége”, amely azonban a munkáltatót csak a munkaidő alatt terheli. Kiss György azonban utal arra is, hogy nem követ el kötelezettségszegést a munkáltató, ha a foglalkoztatást eme idő alatt átmenetileg nem tudja biztosítani. Sőt átmeneti foglalkoztatási lehetőség hiányában felfüggesztheti a munkáltató a munkaszerződést. Sőt ezen kívül is „ex lege” meghatározott esetekben lehetősége van a foglalkoztatást korlátozni, főleg anyagszállítási nehézség vagy üzemzavar esetén. Ilyenkor azonban azon az alapon, hogy a munkáltató késedelmesen teljesíti foglalkoztatási kötelezettségét, késedelmi kompenzációra jogosult, mondja a szerző. Azt, hogy a foglalkoztatási kötelezettség Franciaországban mennyire ingoványos, két ellentétes klauzulát hoz fel Kiss György. A „Clause de garantie d’ emploi” biztosítja a munkavállalónak a munkaszerződésben meghatározott munkavégzéshez való jogát, ugyanakkor a „Clause de mobilite” felsorolja a munkáltató egyoldalú munkaszerződés-alakítási jogát, bele értve a foglalkoztatási kötelezettség megszüntetésének a lehetőségeit is.

Mind ebből levonható tanulságképpen a szerző az utolsó rövid alfejezetben kifejti, hogy nem elég, hogy a foglalkoztatási kötelezettség egy szerződésbe foglalt „belő” ígéreten alapuljon kevésbé biztonságos jellege miatt. Szükség van egy „külső” ígéretre is, amellyel az állam tételes-jogi szabályozással biztonságossá teszi a munkáltatói ígéretet. Ehhez még hozzáfűzném azt is, hogy a történelemben visszamenve egyre nagyobb volt a lehetőség arra, hogy a munkavállalót a szolgálat széles skálája szerint másként is foglalkoztathassa, mint ami a munka-, illetve a szolgálati szerződésben megállapítva van. Minderre tekintettel a munkaidő fogalmát is az európai uniós irányelv is azért fogalmazza be a munkaidő tartalmába a rendelkezésre állást, hogy az megfeleljen az angol és a francia, pontosabban a konzervatív felfogásnak, ami újabban egyre inkább előtérbe kerül.

5. A III. fejezetben a szerző a szerződés tan fázisait a „contract”-tól a „relation contract”-ig terjedően taglalja az előző két fejezettel összhangban. Kiindulásképpen rögzíti, hogy vizsgálatát a kölcsönös kötelezettségvállalást tartalmazó szerződésekre korlátozza a munkaszerződéssel és a munkajogviszonnyal összefüggésben. Kezdi azzal, hogy a rövidtávú, gyors haszonra reflektáló egymástól elszigetelt szerződéseknél is az áruk és a szolgáltatások előállítás terén egyre tartósabbá váló kapcsolatok alakulnak ki az ugyanazon felek közötti rövidtávú szerződés-ismétlődés következtében. Ennél fogva MacNeil-re hivatkozva azt írja Kiss, hogy a rövid távú tiszta csere ügyletek esetében is egyre nagyobb szükség van a jövőbeli tervezésre. A hosszútávú munkajogviszonyt létesítő munkaszerződés esetében még erőteljesebben jelentkezik e szükséglet, ahol a jövőre nézve számításba kell venni az előre nem látható olyan zavaró tényezőket, amelyek a szerződés fennmaradását veszélyeztetik. Ezért ezek áthidalására mind a munkáltató, mind a munkavállaló részéről az ez irányú eshetőségekre szerződéssel eredetileg rögzített munkaszerződés átszervezése, módosítása, a munkajogviszony módosított tartalommal történő fenntartása céljából mind a két félnek az érdeke, szögezi le Kiss György MacNeil-re hivatkozva. A szerző részben MacNeil, főleg őt azonban jóval megelőző és a XX. század elején publikáló Dicey nyomán utal arra, hogy e folyamatban jelentős szerepet

játszott a technológia széleskörű változása, ami a munkaszerződések szociális környezetének alakulására is jelentős hatással volt. Ez a folyamat megjelenítette a „kollektívát” társadalmi entitásként, - mutat rá Dicey nyomán a szerző -, ami nemcsak a munkajogra hatott „speciális módon” (kollektív szerződés és munkajog kialakulása), hanem a polgári jogot is nagymértékben befolyásolta a hosszú távú tervezett ismétlődő kereskedelmi szállítások és megrendelések, valamint mindezekkel kapcsolatos kölcsönös ígéretek keretében. Ezért indokolttá vált az előre nem látható olyan tényezők számításba vétele, amelyeknek esetleges bekövetkezése során a szerződést módosítani lesz szükséges. Ez az előre tervezés a munkaszerződéssel többnyire huzamos jelleggel (long term) létrejövő munkaszerződés, munkaviszony esetében egyre nagyobb jelentőségűvé vált mind a termelés, mind a munkavégzés, mind pedig a foglalkoztatás folyamatossága érdekében, mutat rá mindezekre a szerző.

A következő alfejezetben Kiss György a „relational contract theory” kialakulásának előzményével és okival foglalkozik. Ennek során rámutat arra, hogy MacNeil koncepciójának a fő motívuma az „együtműködés”. Ennek megfelelően a szerződésnek a szerződésnek az együtműködéssel kapcsolatosan öt szignifikáns elemét emeli ki: 1.) A jövő kölcsönös tervezését a lehetséges szankciók figyelembe vételével (pl. kötbér-P.T.) ; 2.) A szerződés teljes szabadságát hirdető „Laissez faire” egoizmusával szemben az igazságosság kihangsúlyozását; 3.) A jövő kölcsönös tervezését; 4.) A lehetséges körülmények számbavételét; 5.) Valamint a szerződés szociális kontroljának és manipulálhatóságnak számításba vételét social control and manipulation- 149. p.). Mindezeket azért tartja szükségesnek figyelembe venni Manceil, mert – mintként Kiss utal rá – a szerződés tartalmát egyre több olyan tényező befolyásolja, ami gazdasági tartalomtól kívül egyéb tényezőket is érint. Fridmann ilyenek tartja az „anti trust” törvényeket, a biztosítási jogot, a gazdasági élet szabályainak a zömét, valamint a szociális jóléti szabályokat. Mindezzel összhangban állva Kiss György Gilmore elméletét is behozza, aki szerint a szerződés elmélete nem vezethető le az esetjog fejlődésének a történetéből. Sokkal többre, elméleti absztrakcióra van szükség, ami alatt megítélésem szerint a jogszociológiát érti. Egyúttal felveti, hogy meg kell különböztetni az angol „common law”-ban kialakult „consideration” funkcióját a mai kor „szerződési ígérének” a rendeltetésétől, mivel az ígérének a hosszú távú szerződések esetében kiemelkedő jelentősége van. Kiss ezért utalva Canaris-ra. megemlíti, hogy a gazdasági okok miatti munkaszerződés megszűnéséhez kapcsolódó „sociale Auswahl” intézményével összefüggésben „a munkáltatóra vonatkoztatott kockázati teher mellett a munkavállalóra vonatkoztatott gondoskodást”(151. o.).

Az ezt követő alponban a szerző a „relation contract” elméletének az összetettségéről szól, rámutatva, hogy az nemcsak a szerződés „belső” tartalmát fejezi ki, hanem alkalmas a szerződést érő „külső” gazdasági és közjogi hatások leírására is. Ez által kapcsolódik ez az álláspont ahhoz, amit a szerző az előző fejezet utolsó egészen rövid alfejezetében a „belső” és a „külső” ígéretekre vonatkozóan leírt. A „relation contract” összetettségével kapcsolatosan megemlíti a szerző, hogy azzal összefüggésben áll a „transnational contract”, ami a résztvevők száma szerint nem korlátozott és nem zárja ki a résztvevők bővülését. A német munkajogban ilyenek tartom a tarifatársasági szerződéseket.

Ezt követően Kiss György arról tudósít, hogy Manceil „relation contract” elmélete rendkívüli vitát váltott ki az angolszász, különösen a z amerikai jogirodalomban, amely a hagyományos egocentrikus motiváltságú szerződési elvet védte a relation contract altruisztikus szemléletével szemben (159-162. o.) Posner viszont kiállt Manceil szerződéselmélete mellett azzal az érveléssel, hogy Manceil nem a rövid távú haszonmotiválást célzó szerződésekre „gondolt”, hanem azokra, amelyeknél a „long term”, vagy egyéb társadalmilag fontos ok miatt lényeges a tervezés és a jóhiszemű tisztesség alapján a hosszú távú együtműködés.

6. A IV. fejezetben a szerző a munkaviszony történetileg kialakult alá-, fölérendelt jellegének problémájával három alfejezetben foglalkozik. A jogviszony tartalmát meghatározó alá-fölérendeltség vizsgálatánál annak jogi természetéből indul ki. Utal arra az ellentmondásos helyzetre, hogy abból eredően, hogy a munkajog szerződéses jogág, amely a magánjog tartozéka és a magánjogi szerződésekre a mellérendeltség érvényesülése a jellemző, bár absztrahálva az itt vázoltak miatt a munkaszerződésnél és a munkajogviszonynál is ennek kellene érvényesülnie, mégsem ez, hanem a munkaszerződésnél a munkáltató fölé rendelt, a munkavállalónak pedig az alárendelt státusza a jellemző. A német munkajogtudomány ezt az alá-, és fölérendelt helyzetet nem tartja fenntarthatónak és a szerző szerint kinyilvánítja, hogy „a munkavállaló befolyásának az Alaptörvényből adódóan ki kell terjednie a szerződés a szerződés létre hozásától a teljesítés kialakításában történő részvételig. Ez a munkavállalónak a „Freiheit interesse” elvéből fakadó joga, utal rá a szerző, Löwischt lehatározva. Löwisch ugyanis az Alaptörvényre hivatkozva igyekezett meghatározni a német jogi irodalomnak ez a szárnya a munkavállalónak a munkáltatóval egyenlő szerződésalakítási jogát.

Ugyanakkor e mellett létezik egy másik irányzat – mondja a szerző -, amelyet Richárdi vall. Ő ugyanis Zinnsheimer személyi függőségi elméletére utalva amellet érvel, hogy a munkajog egységes rendszere csak akkor jöhet létre, „ha a munkajogra jellemző függőségből, nem pedig a szabadság posztulátumából indulunk ki”, idézi Richárdit a szerző. Kiss továbbá Richárdinak azt a nézetét is ismerteti, hogy összehasonlítja a munkaszerződést a vállalkozással és a megbízással, különbséget lát az első és az utóbbi két szerződés tartalmában. Míg ugyanis a munkaszerződésben a szolgálati szerződés „teljes”, addig az utóbbi kettőben csak „részleges”. Ezért ez utóbbi kettőben a szolgáltatás fogadója ugyanis nincs abban a helyzetben, hogy a szolgáltatás realizálásának teljes folyamatát kontrolálhassa. Ezen az alapon Richárdi arra a következtetésre jutott – mondja a szerző -, hogy e levezetés alapján le kellene cserélni a munkaszerződésnél és a munkajogviszonynál az „alá-fölé rendelt” jelzöt az „önállótnak”, míg a másik kettőnél az „önálló” munkára vonatkozó terminológiára. Joggal állapítja meg azonban Kiss, hogy ezzel még nem oldódik meg a munkaszerződésnél is az óhajtott mellérendeltség.

Kiss György az ígért oldaláról igyekszik megkeresni a még mindig érvényesülő alá-fölérendeltségi problémának a gyökerét. Rámutat arra, hogy a gyáripari foglalkoztatás elterjedésével egyre hosszabbá vált a foglalkoztatás, ennek ellenére a munkaszerződéssel kapcsolat ígéret tartalmi jellege nem változott. Ez mutatkozik meg szerinte a 2017-ben a szolgálati szerződést munkaszerződéssé kiegészítő új rendelkezésénél az ígéretnek az előző fejezetben bemutatott „együttműködési tartalom”-ra utalás hiányzik a BGB. itt említett kiegészítést tartalmazó novellájából, állítja a szerző. Ezért uralkodik Németországban ma is az a szemlélet, hogy a munkáltatónak a munkavállaló viszonyában a fölérendelt helyzet abból ered, hogy ő van a vállalkozás birtokában és így mintegy tulajdona a munkáltatás, a munkavállalónak viszont ilyen tulajdona nincs. Ez helyzet legalizálja a munkáltató fölérendelt helyzetét a munkajogviszonyban. Minthogy ez az álláspont teljesen kiiktatja a munkaszerződésben szereplő feleknek az Alaptörvényre visszavezethető mellérendeltségi helyzetét, a szerző ezt a most uralkodó és a BGB-re visszavezetett felfogást szerintem is helyesen tartja aggályosnak. Ezt követően összehasonlítást téve a szerző, először az angol jogról szól, ahol - mint mondja - szintén fennáll a munkáltató és a munkavállaló közötti „imparitás”, ami részben a common law-ra visszavezethető „contractuális” hatásból származik. Ez lehetővé teszi, hogy a munkáltató a problémás gazdasági helyzetekben az együttműködésen alapuló áthidaló megoldásmegoldáson való gondolkodás helyett egyszerűbb megoldásként a leépítést válassza (176. o.). Ezek után áttekintve a francia jogot, a szerző arra utal, hogy a francia munkajogi szakirodalomban a munkavállalóra nehezedő „subordination iuridique” szemlélet a német felfogásnál is élesebben jelenik meg a munkáltató tulajdonosi létre visszavezetve. Ezt még megerősít a római jogból megörökölt bérleti szemlélet, összekapcsolva azzal, hogy a munkáltató tulajdonosként bérlő a munkavállaló munkaerejét (177 o.). Kiss György

összegezőként megállapítja, hogy nem változott a helyzet azzal, hogy a munkavállalói autonómia az állami beavatkozással, valamint a kollektív munkajoggal bizonyos mértékig erősödött.

A szerző a következő alponban az alá-fölérendeltség magánjogi kompenzációs irányzatát vizsgálja, ami az önfoglalkoztató (self-employed) védelméről szól. Nyugat-Európában kialakult az a gyakorlat, hogy a munkáltatók azért, hogy ne kelljen a foglalkoztatott társadalombiztosítási járulékának általában a felét viselniük, munkaszerződés helyett formális tartós vállalkozási/megbízási szerződést kötnek a foglalkoztatottal, aki gyakorlatilag a munkaviszonyhoz hasonlóan függő munkát végez. Szinte valamennyi nyugat-európai állam valamilyen formában e felemás jellegű jogviszonynál a „munkavállalóhoz hasonló” foglalkoztatottakra vonatkozó jogi rendezést.³⁰ Ennek figyelembe vételével 1993-ban az ILO rendezte az önfoglalkoztatást az olyan foglalkoztatottak esetében, akik meghatározott munkáltatóhoz járnak rendszeresen dolgozni és ott függőmunkát végeznek. Erre figyelemmel hozta meg az Európai Közösség a 89/91. sz. irányelvet, amely szerint az employer fogalmát kiterjesztően kell érteni. Ezzel összhangban az angol jog Kiss György kutatásai alapján az Employment Rights és az Employment Relations Act, valamint a Working Act egyes rendelkezéseivel, a francia jog pedig a Code du travail-el bizonyos munkakörökre terjesztette ki a munkajog előírásainak a „self-employed” javára történő a kötelező alkalmazását, tudósítja olvasóját a szerző. Olaszországban pedig már a szakszervezetekkel megkötött Perulli Egyezmény értelmében az önfoglalkoztatók munkavállalói jogállását már az individuális munkajog valamennyi lényeges előírása védi, amit megtoldanék azzal, hogy az óta azonos védelemben részesülnek az önfoglalkoztatók Ausztriába, Svájcban, Hollandiában, Spanyolországban és Portugáliában egyaránt.³¹ Ugyanakkor a német jogban az „Arbeiterähnliche” módon foglalkoztatottakra a Tarifgesetz 12. a §-ának és a BAG elvi döntésének a figyelembe vételével nemcsak az individuális, hanem a kollektív munkajognak az előírásai is kiterjednek. Ezért nem véletlenül a Tarifatorvényben van erről szó, jegyzi meg helytállóan Kiss György. Megjegyezni kívánom, hogy a szerző a 2012. évi Mt. kodifikációs bizottságának tagjaként a tervezetbe bedolgozta, hogy az önfoglalkoztatóra terjedjen ki a német „Arbeiterähnliche”-hez hasonló védelem, azonban ezt a munkáltatói érdekvédelmi szervezetek nem engedték elfogadtatni. Ez összefüggésben állhat azzal a neoliberális tendenciával, mely szerint az EU magállamaiban a 86/613. sz. EGK. irányelvnek a 2010/41. sz. EU. irányelvvel történt kiiktatását követően brüsszeli nyomásra az új tagállamokban sehol sem vetődött fel hasonló szabályozás, a magállamokban meglévő ilyen irányú szabályokat nem kellett pedig jogharmonizálásra hivatkozással kiiktatni.

Áttérve a második alfejezetre, Kiss György Gierkéből indul ki, aki a köteleket átmeneti és tartós jogviszonyokra osztotta. Az utóbbinál a folyamatos és rendszeresen visszatérő teljesítést magába foglaló jogviszony szerinte az idő lejártával szűnik meg. Lehet azonban az ilyen jogviszony határozatlan időtartamú is, amely álláspontot a munkajogra konkretizálva Arthur Nikisch álláspontja az, hogy a munkavállaló teljesítési kötelezettsége nem átmeneti, hanem visszatérően folyamatos. Felveti ezért, hogy a BGB. „Treu und Glauben” elvére hivatkozva a munkaszerződés úgy is értelmezhető, hogy a munkavállalónak nemcsak munkája ellenértékére, hanem foglalkoztatásra is igénye származik a munkáltatóval szemben. Kiss György egyúttal utal arra is, hogy bár más összefüggésben, de hasonlóan alakult át az angol munkajogban is a „long term” megítélése. A „long term” ugyanis lehet határozott, de határozatlan időtartamra szóló is, ami egyre gyakrabban kerül előtérbe a foglalkoztatás

---

³⁰ Kiss György: A munkavállaláshoz hasonló jogállású személy problematikája az Európai Unióban. Jogtudományi Közöny, 2013/1. sz. 1-14. p.; Prugberger: Az önfoglalkoztatás intézménye a nyugat-európai és a magyar munkajogban. Magyar Jog, 2014/2. sz. 65-71. o.

³¹ L. előző jegyzetet

folyamatos fenntartásának és a munkaviszony meg nem szüntetésének az ígéretével egybekötve. Hasonló elvnek az érvényesülését látja a szerző a francia munkajogban is.

7. Az 5. fejezetben a szerző a munkaviszony tartalmának átalakítási lehetőségeit vizsgálja abból a szempontból, hogy miként lehet a munkáltató egyoldalú szerződés-alakítási jogát úgy kialakítani, hogy a munkaviszony rugalmassága biztosítva legyen, egyúttal azonban megmaradjon a munkavállalói státuszstabilitás is. A szerző e kérdés tárgyalása során is szokásosan a szerződés-alakítási jog magánjogi lehetőségeinek a vizsgálatából indul ki. Szól arról, hogy fős szabály szerint a szerződés megkötését követő változtatásra, vagyis szerződést követő szerződésalakításra csak közös megegyezés alapján van lehetőség. Vannak azonban helyzetek, főleg a hosszabb időszakra szóló szerződéseknél, amikor a körülmények megváltozása megalapozza a szerződés egyoldalú alakításának a jogát. Az ezzel kapcsolatos lehetőségeket szokás szerint a német, a francia és az angol megoldás szerint mutatja be. A német megoldásnál a szerző arra mutat rá, hogy az egyoldalú szerződésmódosítási lehetőséget a német jog önálló intézményként kezeli, amellel az erősebb fél hatalmi helyzetéből vezet le. Utal azonban Kiss arra, hogy ez csak az egyik tényező, míg a másik a „*treu und glauben*”, ill. a „*caveat emptor*” elve, amely utóbbi másként érvényesül a német, a francia és az angol jogban.

A német jogban az egyoldalú alakító jog gyakorlására alapos indokkal felruházott jogalany csakis a másik fél érdekeinek a figyelembe vételével gyakorolhatja. Ezzel szemben a francia jog nem ismeri el az alakító jogot önálló jogügyletnek. Kimondja ugyanis, hogy senki a maga számára nem alapíthat alakító jogot. A Code Civil keretein kívül azonban a német joghoz Hasonló jelleggel, főleg a Code du travail-en keresztül elismerésre került az egyoldalú alakítási jog, mutat rá a szerző, aki egyúttal arról is szól, hogy az angol jog főszabályként az egyoldalú alakítási jogot csak tévedés, megtévesztés és csalárdság esetén ismeri e. Ezen kívül csak a „*long term*” szerződések esetében kész elismerni, utal rá Kis György.

Rátérve ezek után az alakító jognak a munkajogban betöltött szerepére, a szerző rámutat arra, hogy a klasszikus német magánjog a munkáltató egyoldalú alakító jogát a munkáltató irányítási, utasítási jogából, döntési hatalmából valamint a „tulajdon-konceptióból” igyekszik levezetni, míg a közjogi irányzat abból indul ki, hogy a gazdasági alkotmány biztosítja a munkáltató részére az irányítási és ez által az egyoldalú alakítási jogosultságot is. E nézet reprezentáns képviselője az alkotmánybíróként is működött Alfred Söllner professzor, mutat rá Kiss György, aki egyúttal hivatkozik Birk professzorra is. Birk szerint ugyanis a felek olyan elemeket is beképzelnék a munkaszerződésbe, amelyek nincsenek benne, de ténylegesen és rejtve megjelennek szignifikáns módon a tartós jellegű munkajogviszonyokban. Birk eme álláspontját összekapcsolja Freedland elméletével – emeli ki a szerző -, mely szerint a munkaszerződés a hosszú távú munkaviszony alatt a munkavégzési kötelezettségnek a konkretizálása az alapja a munkáltató vezetői hatalmának. „A munkáltató vezető hatalma ezért” Birk logikája szerint „kötődik a felek közötti munkamegosztásból származó kooperációhoz, amelyhez társul a szervezethez való tartozás” (208-209.). Birk szerint a munkaszerződésből annak üressége miatt nem vezethetők le a „*Directionsrecht*” és lényegében ezen az állásponton van Fredman is, mutat rá a szerző. Ugyanakkor arra is rámutat, hogy mintegy 10 évvel később Gast szintén a munkaszerződésből vezeti le a munkáltató vezetői hatalmát. Kiss egyúttal arra is utal, hogy a német bírói gyakorlat is ezzel az elméleti mozgással összhangban folyik.

E fejezeten belül a szerző utolsóként az angolszász jogban felmerülő ún. „*implied terms*” problematikájával foglalkozik. Az „*implied term*” lényege - mutat rá Kiss - hogy egy felmerülő eset kötelezettségvállalása egy más esetben már elfogadott, illetve megítélt kötelezettségvállalás figyelembevételével kerül megállapításra. Lényegében ez az angolszász „*case law*” lényege. A szerző megjegyzi, hogy az „*implied term*” az ún. „*incomplete contract*”-tal függ össze, ami a felek szerződési szándékának a bizonytalanságából adódik. A kialakult angol bírósági gyakorlat szerint ilyen esetben „az ésszerűség alapján” akként mérlegel, hogy a

felek az „implied terms”-ként a szerződésben rejtve maradt körülményeket, szándékokat kikutatva „express term”-ként hozza meg döntését. Kiss komparatív módon ezzel kapcsolatban rámutat arra, hogy ez a szemlélet egybeesik Birk nézetével az által, hogy a munkaszerződés „incomplete”jellege miatt széles lehetősége van a bírói gyakorlatnak a munkaszerződés módosítására.

8. Áttérve az utolsó fejezetre, a szerző a munkaszerződés „relation contract” jellegét vizsgálja benne. Abból indul ki, hogy a „relation contract”jellemző vonása a szerződés fenntartására irányuló törekvés megváltozott feltételek és körülmények között, aminek alapja a kölcsönös bizalom alapján fennálló együttműködés az átlagosnál jóval hosszabb időtartamba szóló szerződések esetében. Lényege, hogy az egymással huzamos időszakra kötött szerződések esetében a nem várt zavaró körülmények beállása esetén nem bontják fel, hanem a szükséges módosítások mellett fenntartják. A szerző ezzel kapcsolatosan utal Bird-re, aki szerint nehezíti az ilyen helyzet létrejövetelét az a tény, hogy a munkajogviszonyt a munkajog a többi magánjogi jogviszonnyal együtt kezeli, holott a munkaszerződésnél a munkáltató a mai napig is a „master” és a „servant” pozíciójában maradt. Ezen nem változtat az, hogy a munkajogviszony hatalmi jellege következtében méltányos magatartásra számíthatnak, ami csak némileg tompítja az „at will employment” drákói hatását, emeli ki a szerző. Hogy ez ne így legyen, Bird szerint a munkajognak három tényezőt kellene figyelembe venni: 1.) A felek egymás irányában fennálló elvárásait, reményeit; 2.) A szervezeten belüli közösségi viszonyokat; 3.) A vállalati kultúrát (230-231.). Kiss szerint Bird meggyőződése kételyei ellenére is az, hogy az „employment” rendelkezik olyan sajátosságokkal, amely mellett a munkaszerződés a „relation contract” kategóriába sorolható. A szerző szerint Bird túlmutat az amerikai szabályozás sajátosságain, amikor azt mondja, hogy a munkahely nem egyszerű teljesítési hely, hanem egyben a közösségi élet színtere. A munkaviszony megszűnése esetén álláspontja szerint a munkavállaló nem csupán az állását veszti, hanem kiszakad abból a közösségből, ami számára biztonságot nyújtott. Ez is erősíti benne a „relation contract” által megkívánt együttműködési készséget, emeli ki Bird elméletéből a szerző.

Birdet követően Brodie munkásságának elemzésére tér át Kiss György. Ennek során utal arra, hogy bár a munkaszerződés a „common law rendszerében a többi szerződéshez viszonyítva nem esik eltérő minősítés alá, ennek ellenére az elmúlt 30 évben a munkaszerződés jellege megváltozott, „mert a munkaszerződés és foglalkoztatás személyes vonása lényeges a munkavállaló számára, mivel meghatározza önbecsülését és identitását” (234). Ennek alapján Brodie is úgy látja, hogy a munkajogviszonyban „a munkaszerződés tartalma és struktúrája eltér más szerződésekétől. A kölcsönös bizalom, a jóhiszeműség és a tisztesség követelményének az erősödése fokozatosan kihatott a jogalkalmazásra is”. Közbevetőleg jegyzi meg Kiss György, hogy Kahn Freund szerint ebben szerepe van a common law-nak is, amely nem engedi meg a hatalommal való visszaélést és semmissé nyilvánítja az olyan szerződést, ahol feltűnő az imparitás. Brodie azonban utal arra, hogy a munkajogviszonynál más a helyzet, mint a piacon. A munkaviszonynál az egyenlőtlenség eleve fenn áll. Ezért a „relational” képviselői, de még a bírálói közül is sokan hangsúlyozzák a „monetarizálható kölcsönösség mellett a felek perszonális kapcsolatának a kölcsönösségét”. Eme utóbbi kölcsönösség hiánya esetén – mutat rá Brodie - a „long term” és a „relational” szétválhatnak.

A szerző ezek után a „relation contract” kritériumának a tükrében magát a munkaszerződést vizsgálja. Bydlinky analízisére hivatkozva veti fel az előzetesen bemutatott angol jogirodalom figyelembe vételével a munkaszerződés dogmatikájának a hiányát. Kiss Györgynek ezzel kapcsolatosan az a véleménye, hogy a történeti fejlődés általa végzett vizsgálata szerint „a munkák bérlete, a locatio conductio operarum nem mutatott fel olyan sajátosságokat, ami kiemelte volna a munkaszerződést a kötetelmek általános rendszeréből (239). A szerző szerint azonban egyre erősebben hatottak szerződésen kívüli elemek és ezek hatására

vált alkalmassá a munkajogviszony a „relation contract” tartalomra. Az elszigetelt teljesítés mellett megjelent az egységes teljesítés, az új technológiák, a munkaszerződés meghosszabbodó tartamával összefüggő kölcsönös együttműködési készség, valamint az indirekt gazdaságirányítással összefüggésben a munka világába történő munkavállalói érdekeket védő beavatkozás valamint a munkavállalói érdekképviselői szerveken keresztül a kollektív munkajog előtérbe kerülése.

E fejezetet követő alponban a szerző arról értekezik, hogy a kollektív munkajognak a munkaviszonyra történő egyre jelentősebb befolyásával és különösen a koalíciós tárgyalásokon realizálódó „Günstigkeitsprinzip” folytán egyre nagyobb befolyást szerez a kollektív munkajogviszony abban megjelenítve a „relation contract” elvét, mely ily módon közvetve érvényesül a munkaszerződésnél is. A szerző szerint ezért a jogalkotásban is egyre erőteljesebben jelenik meg a kollektív munkajogi szabályozás a tripartit érdekegyeztetésben francia hatásra a nagyobb állami szerepvállalás, míg a német-angol bipartitban a koalícióspartnerek öngazgatása a jellemző. Ezt azonban megtoldanám azzal, hogy bár a spanyol jogban az érdekegyeztetés tripartit, de az állami paternalizmus itt minimális, mivel az országos érdekegyeztetési fórumban a reprezentativitás nem jogszabályon alapul, hanem az aluról felfelé megvalósuló szelekción.³²

9. Összegezve az eddigieket, a szerzőnek ez a műve a magyar munkajog-irodalomban hiánypótló jellegű, amely teljesen komplex módon munkajog-történeti, munkajog-elméleti és azon belül munkajog-dogmatikai szemlélettel komparatív módon dolgozta fel a munkajog legneuralgikusabb problémáit, amelyek a munkáltatói és a munkavállalói oldal társadalmi kihatásaként jelennek meg a fel nem oldott érdekellentétek miatt. Kiss György az ókortól egészen a mai korig terjedő alpmunkák felhasználása mellett kísérel megoldást keresni, amelyre ahogy ezt a szociális piacgazdaság időszakában kialakult nézetek bizonyítják lehetőség van, amit azonban napjainkban, amit azonban az előtérbe kerülő neoliberais irányzatok igyekeznek korlátozni. A könyv historikus szemlélettel dolgoz fel és mutat be különböző irányvonalakat. Teszi ezt az összefüggések fényében, ami azonban a szükséges részletekre való kitérés miatt nagyobb időráfordítással bontakozódik ki. Ezért láttam indokoltnak a szokványos recenziók helyett egy behatóbb bemutatást adni Kiss György művéről, amit úgy érzem sikerült megtennem a munkajogra koncentrálna rövidített formában az Állam és Jogtudomány című folyóiratban. E kibővített recenzióban pedig igyekeztem bemutatni a polgári jog és a munkajog olyan összefüggését, amely indokoltá tenné, hogy legalább a munkaszerződés, optimálisan azonban a kollektív szerződés is az üzemi megállapodással együtt bekerüljön a Ptk.-ba, a munkajogtudományt és a munkajogi praxist pedig szociális szemléletű polgári jogi gondolkodás hassa át.

---

³² Prugberger: Az országos, az ágazati, valamint a területi érdekegyeztetésről de lata és de lege ferenda. Miskolci Jogi Szemle, 2010./2. sz. 7-9. p.

Vincze András¹

**Gondolatok Egri-Kovács Krisztián:
Az Alkotmánybíróság a hatalmi ágak klasszikus rendszerében című könyvéhez²**

Az Alkotmánybíróság a hatalmi ágak klasszikus rendszerében címmel Budapesten, 2021. november 09. napján jelent meg Egri-Kovács Krisztián első könyve a Patrocinium Kiadó könyvkiadásában.

A könyv szerzőjének doktori fokozata odaítélését követően kiadott írásművében foglalt meghatározásában „*az Alkotmánybíróság a klasszikus hatalmi ágak >>hibrid<< jogosítványait gyakorló, modern értelemben vett további önálló hatalmi ágnak nem minősülő jogintézmény*”³. Magának a könyv megírásának is alapvető célkitűzése arra a kérdésre történő válaszadás, hogy az Alkotmánybíróság önálló vajon hatalmi ágnak minősíthető-e.⁴

A könyv központi kérdésének megválaszolására hat fejezetben – az állam, a szuverenitás, a hatalommegosztás, a hatalommegosztás elméleteinek, az alkotmánybíráskodás fogalmának, modelljeinek, demokráciával való kapcsolatának, a magyar alkotmánybíráskodás kialakulásának és jelenlegi hatásköreinek áttekintését követően – kerül sor.

Az állam fogalmának meghatározott terület, népesség feletti főhatalomként történő definiálása általánosan elfogadott konvenciónak minősül, amelyet az 1933. évi montevideói egyezmény is rögzít.⁵ A szuverenitás terminológiája az állam fogalmától elválaszthatatlan, ugyancsak egy személynek vagy testületnek egy adott területen élő lakosság feletti akaratérvényesítő képességét jelenti.⁶

A könyv szerzőjének álláspontja szerint a szuverenitásból eredő jogok birtoklása az államhatalmi ágak elválasztásával azonosítható hatalommegosztás eszméjének érvényesülésével az államot illeti meg. A hatalommegosztást szokás az alkotmányban, alaptörvényben részletezett hatásköri rendjével is azonosítani. Az írásmű hatalommegosztás rendi és a polgári erők közötti egyensúly elméleti megalapozójának John Locke és az amerikai alkotmányfejlődésre kiemelkedő hatást gyakorló Montesquieu elméleti munkásságát is bemutatja a hatalommegosztás antikvitáskori és középkori előzményei, a társadalmi szerződéselméletek, valamint a negyedik államfői hatalmi ágat megkonstruáló Benjamin Constant munkássága mellett.⁷

Az értekezésben a hatalommegosztás magyar eszmetörténetben történő megjelenésének bemutatására, a Szent Korona-tan, Eötvös József, Concha Győző, Polner Ödön, Nagy Ernő és Bibó István munkásságának áttekintésére is sor kerül, amelynek eredményeit a könyv szerzője doktori értekezése elkészítése során témavezetőjével, Tóth J. Zoltánnal együttműködve közösen elkészített közös tanulmányban is megjelentette.⁸

¹ Egyéni ügyvéd, doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.

² Egri-Kovács Krisztián: *Az Alkotmánybíróság a hatalmi ágak klasszikus rendszerében*. Patrocinium Kiadó, Budapest, 2021, 291 pp. ISBN 9789634133377

³ Egri-Kovács: i.m. 277. o.

⁴ Egri-Kovács: i.m. 7. o.

⁵ Sulyok Gábor: *Nagyhatalmi intervenciók és Magyarország a XIX-XX. században*. In *Állam-és Jogtudomány*, 2000/1-2. szám, 21-56. o. Valamint Fejes Zsuzsanna – Szalai Anikó (szerk.): *Államközi kapcsolatok*. Iurisperitus Kiadó, Szeged, 2019. 66. o. <http://www.juris.u-szeged.hu/download.php?docID=99262> (2022. április 09.) és Téglási András (szerk.): *Az állam szervezete*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018, 15. o. <https://atti.unimiskolc.hu/segedanyagok/TegalasiA.pdf> (2022. április 09.)

⁶ Tóth J. Zoltán: *Állam- és jogelmélet*. Patrocinium Kiadó, Budapest, 2019, 259-276. o.

⁷ Egri-Kovács: i.m. 10-38. o.

⁸ Tóth J. Zoltán – Egri-Kovács Krisztián: *A hatalommegosztás elmélete a XIX. század második és a XX. század*

A jogszabályok, egyéb jogi normák és az egyedi jogalkalmazó szervek határozatainak alkotmánybírói eljárásban történő elbírálásában megtestesülő alkotmánybíráskodás antikvitás kori, középkori, a *common law* jogcsaládban és a kontinentális jogrendszerekben magasabb elvek, valamint az alkotmány érvényesítésére szolgáló eszközök szintézise alapján történő kialakulásának és az alkotmánybírói modelljeinek szemléltetését követően a kötet írója az alkotmánybíráskodás és a demokrácia kialakulásával is foglalkozik, amelynek konklúziója akként állapítható meg, hogy a közösség döntésén alapuló, a szabadság és a politikai egyenlőség érvényesülésére törekedve megszervezett demokráciában és a polgári társadalomban kormányzásra való jogosultságnak a népszuverenitás eszméje értelmében a közösségtől kell származnia. E politikai közösségben a hatalomgyakorlás során biztosítani kell az alkotmányos alapjogot és a joguralom, illetve a jogállamiság alkotmányosság általi érvényre juttatását, amely alkotmányos demokrácia megvalósulását biztosítja. A modern alkotmányosság pedig a felsőbbrendű jog eszméjén alapul. A modern jogrendszerekben a felsőbbrendű jog nem más, mint a jogszabályok felett álló alkotmány. Egy modern demokráciában a demokratikus eljárás eredményeit az Alkotmánybírói ellenőrzi.⁹ Jelen recenzióban kell megemlíteni, hogy a magyar jogrendszerben a testület felett álló ellenőrző, az alkotmánybírók alkotmányos felhatalmazásban foglalt jogkörök ellenőrzésére és az alkotmánybírói döntések megsemmisíthetőségének gondolata, igénye is felmerült, amelyre vonatkozóan további tudományos kutatások és elemzések szükségessége is indokolt.¹⁰

A magyar Alkotmánybírói eljárás előzményeinek tekinthető jogintézmények vizsgálatával, az Alkotmánybírói eljárás létrejöttével, hatáskörére vonatkozó jogszabályi rendelkezések szemléletéről a könyv utolsó előtti fejezete gondoskodik, amely nélkül a könyv szerzőjének megítélése szerint a testület klasszikus hatalmi ágak jogintézményeihez történő társítása és a testület e jogintézményekkel történő vizsgálata nem végezhető el. 2012. január 01. napjától a magyar jogrendszerben az Alaptörvénnyel való összhang előzetes vizsgálata (előzetes normakontroll eljárás), az Alaptörvénnyel való összhang utólagos vizsgálata (utólagos normakontroll eljárás), a bírói kezdeményezés egyedi normakontroll eljárás iránt az alkotmányjogi panasz, a nemzetközi szerződésbe ütközés vizsgálata, az Országgyűlés népszavazás elrendelésével összefüggő határozatának vizsgálata, alaptörvény-ellenesen működő képviselő-testület feloszlásával összefüggő vélemény nyilvánítása, a jogi személyiséggel rendelkező vallási közösség alaptörvény-ellenes működésével összefüggő vélemény, a köztársasági elnök tisztségétől való megfosztása, a hatásköri összeütközés feloldása, az önkormányzati rendelet, a közjogi szervezetszabályozó eszközök és jogegységi határozatok vizsgálata, az Alaptörvény értelmezése minősül alkotmánybírói feladatnak és hatáskörnek.

A köztársasági elnök tisztségétől való megfosztására irányuló indítvány benyújtására – a köztudomás szerint – még nem került sor. A doktori értekezés, valamint a sikeres, eredményes védését, fokozatszerzésben kiadott könyvében a szerző a klasszikus hatalmi ágak, az Országgyűlés, a végrehajtó hatalom, valamint a bíróságra vonatkozó jogszabályi vizsgálatát és összehasonlítását végezte el a fentiekben felsorolt alkotmánybírói hatáskörökkel alkotmánybírói döntések feldolgozásával. Az utolsó fejezet felépítése az alkotmánybírói hatásköröket mutatja be tételesen és a hatáskörök ismertetése során történik meg a releváns alkotmánybírói határozatok ismertetése.¹¹

---

első felének politikai filozófiai gondolkodásában Magyarországon. In *De Iurisprudencia et Iure Publico: Jog- És Politikatudományi Folyóirat* 2020/1-2. szám, 61-72. o.

⁹ Egri-Kovács Krisztián: i.m. 148-149. és uo. 105-149. o.

¹⁰ Pokol Béla: Gondolatok az alkotmánybírói döntések elvi alapjaihoz. In *Jogelméleti Szemle*, 2012/1. szám <https://jesz.ajk.elte.hu/pokol49.pdf>. (2022. április 22.)

¹¹ Egri-Kovács: i.m. 215-269. o.

Az értekezés és a jelen recenzióval érintett írásmű konklúziója, hogy az Alkotmánybíróság mind a törvényhozó, mind a végrehajtó, mind pedig a bírói hatalomhoz – azaz a három klasszikus hatalmi ághoz – szorosan kapcsolódó jogintézmény. A testület előzetes normakontroll alkotmánybírói eljárása negatív jogalkotási tevékenységnek minősül. Alaptörvény-ellenesség megállapítása esetén a törvényt nem lehet kihirdetni, nemzetközi egyezmény kötelező hatályát nem lehet elismerni az alaptörvény-ellenesség megszüntetéséig. Ugyanakkor a testület nem alkot jogot, illetőleg nem foglal állást jogalkotási kérdésekben. Az utólagos normakontroll eljárás ugyancsak negatív jogalkotói tevékenységnek minősül. A bírói eljárásban alkalmazott alaptörvénytől jogszabályi rendelkezések megsemmisítésére irányuló alkotmánybírói eljárások ugyancsak a törvényhozó és a végrehajtó hatalom jogalkotási tevékenységét korlátozzák. A 2012. január 01. napjától az alaptörvény-ellenesnek tekintett bírói döntés ellen benyújtható alkotmányjogi panasz indítvány az igazságszolgáltatási, bírói hatalmi ág tevékenységét korlátozza. A mulasztásban megnyilvánuló alaptörvény-ellenesség megállapításával a testület a könyv szerzőjének álláspontja szerint pozitív jogalkotási tevékenységet is végez. Ugyanakkor az Alkotmánybíróság a bírói szervezeti rendszer feladatait nem vállalja át, a bírói döntés megsemmisítése esetén alkalmazandó jogkövetkezményeket a Kúriának kell meghatároznia. A testület ez utóbbi hatásköre gyakorlása során tartózkodik a jogértelmezési kérdésekben történő állásfoglalástól, tevékenysége kizárólag alkotmányértelmezésre szorítkozik. A könyv szerzője az Alkotmánybíróságot azért nem tekinti önálló hatalmi ágnak, mert a testület döntéseinek jogkövetkezményeit a klasszikus hatalmi ágaknak kell alkalmazniuk. Az Alkotmánybíróság a klasszikus hatalmi ágak részjogosítványait gyakorolja, ezért a testület önálló hatalmi ágnak nem minősíthető. A szerző munkájában feltett kérdésre akként válaszol, hogy: „az Alkotmánybíróság a klasszikus hatalmi ágak >>hibrid<< jogosítványait gyakorló, modern értelemben vett további önálló hatalmi ágnak nem minősülő jogintézmény.”¹²

A magyar jogrendszer részletes és érdekes áttanulmányozását követően olvasóként a szerzőt más államok alkotmánybírói szervezeti rendszereinek és alkotmánybírói eljárásainak összehasonlító elemzésére, valamint a fentiekben idézett jogkövetkeztetés más jogrendszerek jogszabályi rendelkezések áttekintésével elvégzendő vizsgálatára biztatom. E körben a szerző figyelemébe ajánlom a témavezetője Tóth J. Zoltán szerkesztésében megjelölt nemzetközi tudományos eredményeket tartalmazó kiadvány részletes tanulmányozását és a tudományos kutatások további folytatását.¹³

---

¹² Egri-Kovács: i.m. 271-277. o. és uo. 277. o.

¹³ Tóth J., Zoltán (ed.): Constitutional Reasoning and Constitutional Interpretation Analysis on Certain Central European Countries. Ferenc Mádl Institute of Comparative Law; Central European Academic Publishing, Budapest, Miskolc, 2021. (<http://real.mtak.hu/134538/> 2022. április 25.)